

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ГОРДАН М. ЈАНКОВИЋ

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ
ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ
БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА
ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

- Докторска дисертација -

Ниш, 2025. године

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ЕКОНОМСКИ ФАКУЛТЕТ

ГОРДАН М. ЈАНКОВИЋ

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ
ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ
БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА
ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

- Докторска дисертација -

Ниш, 2025. године

UNIVERSITY OF NIŠ
FACULTY OF ECONOMICS

GORDAN M. JANKOVIĆ

**REPERUSSIONS OF THE KEY COMPONENTS OF
PUBLIC REVENUES AND EXPENDITURES ON THE
DYNAMICS OF THE BUDGET DEFICIT IN
WESTERN BALKAN COUNTRIES**

- Doctoral dissertation -

Niš, 2025.

КОМИСИЈА ЗА ОЦЕНУ И ОДБРАНУ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Ментор: Др Марина Ђорђевић, редовни професор
Универзитет у Нишу, Економски факултет

Чланови комисије: 1. _____

2. _____

3. _____

4. _____

Датум одбране докторске дисертације: _____

**ИЗЈАВА МЕНТОРА О САГЛАСНОСТИ ЗА ПРЕДАЈУ
УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Овим изјављујем да сам сагласна да кандидат Гордан Јанковић може да преда Реферату за последипломско образовање Факултета урађену докторску дисертацију под називом **"Реперкусије кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана"**, ради организације њене оцене и одбране.

Ниш, _____

(Потпис ментора)

**THE STATEMENT OF THE MENTOR'S CONSENT FOR THE SUBMISSION
OF THE COMPLETED DOCTORAL DISSERTATION**

Hereby, I declare that I agree that the candidate Gordan Janković, can submit the completed doctoral dissertation entitled „**Repercussions of the key components of public revenues and expenditures on the dynamics of the budget deficit in Western Balkan countries**“, to the officer for doctoral studies at the Faculty, for the purpose of its evaluation and defense.

Niš, _____

(Mentor's signature)

Подаци о докторској дисертацији

Ментор:

Др Марина Ђорђевић, редовни професор, Универзитет у
Нишу,
Економски факултет

Наслов:

Реперкусије кључних компоненти јавних прихода и
расхода на динамику буџетског дефицита у земљама
Западног Балкана

Резиме:

Буџетски дефицит, као један од централних показатеља фискалне неравнотеже, представља перманентан изазов у процесу управљања јавним финансијама. У савременим економијама, посебно у условима нестабилности и транзиционих кретања, испитивање узрочних веза између јавних прихода и расхода с једне стране, и буџетског дефицита с друге стране, добија на посебном значају. **Предмет** ове докторске дисертације је анализа утицаја кључних категорија јавних прихода и јавних расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.

Истраживање је усмерено на идентификацију и вредновање фискалних детерминанти које обликују волумен и структуру буџетског дефицита, са акцентом на пореске и непореске приходе, као и на кључне компоненте јавне потрошње. У оквиру теоријско-методолошког оквира, рад обухвата анализу буџетског система, типологију дефицита, приступе финансирању дефицита, као и концепт фискалне одрживости. Посебна вредност истраживања огледа се у примени квантитативних метода и то дескриптивне статистике, компаративне анализе и панел регресионог моделовања, које су омогућиле испитивање фискалних кретања и њихових ефеката у пет земаља региона: Републици Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Северној Македонији и Албанији.

Резултати истраживања потврдили су **главну хипотезу** да базичне врсте јавних прихода и расхода имају снажне реперкусије на волумен и структуру буџетског дефицита. Уочено је да непорески приходи имају најзначајнији утицај на ниво буџетског дефицита, као и приходи по основу пореза на добит предузећа, док приходи од акциза не показују статистички значајан утицај на буџетски дефицит. Са друге стране, структура јавних расхода, нарочито доминација текућих расхода над капиталним, показује корелацију са нестабилношћу и дубином буџетског дефицита.

Закључак дисертације указује на то да ефикасније управљање јавним приходима и расходима представља кључну полугу у смањењу фискалног дисбаланса и унапређењу буџетске стабилности. У том контексту, рад пружа основ за даљи развој фискалне политике у земљама Западног Балкана, засноване на принципима транспарентности, ефикасности и одрживости јавних финансија.

Научна област:

Економске науке

Научна дисциплина:

Финансијска теорија и политика

Кључне речи

Буџетски дефицит, јавни приходи, јавни расходи,
Западни Балкан, фискална политика, одрживост јавних
финансија

УДК:

336.143:336.02/.1(4-12)(043.3)

CERIF
класификација

S-181 Наука о финансијама

Тип лиценце
креативне заједнице

CC BY-NC-ND

Data on Doctoral Dissertation

Doctoral Supervisor:

Dr Marina Đorđević, Full professor, University of Niš,
Faculty of Economics

Title:

Repercussions of the key components of public revenues
and expenditures on the dynamics of the budget deficit in
Western Balkan countries

Abstract:

The budget deficit, as one of the central indicators of fiscal imbalance, represents a persistent challenge in the management of public finances. In modern economies, especially under conditions of instability and transitional developments, examining the causal relationships between public revenues and expenditures on the one hand, and the budget deficit on the other, gains particular importance.

The subject of this doctoral dissertation is the analysis of the impact of the key categories of public revenues and public expenditures on the dynamics of the budget deficit in the Western Balkan countries in the period from 2008 to 2024.

The research is focused on identifying and evaluating the fiscal determinants that shape the volume and structure of the budget deficit, with emphasis on tax and non-tax revenues, as well as key components of public spending. Within the theoretical and methodological framework, the dissertation includes an analysis of the budgetary system, the typology of deficits, approaches to deficit financing, and the concept of fiscal sustainability.

The specific value of this research lies in the application of quantitative methods, including descriptive statistics, comparative analysis, and panel regression modeling, which enabled the examination of fiscal trends and their effects in five countries of the region: the Republic of Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, and Albania.

The research findings confirmed **the main hypothesis** that basic types of public revenues and expenditures have a strong impact on the volume and structure of the budget deficit. It has been observed that non-tax revenues have the most significant impact on the level of the budget deficit, as well as revenues from corporate income tax, while revenues from excise duties do not show a statistically significant impact on the budget deficit. On the expenditure side, the structure of public spending, particularly the dominance of current over capital expenditures, shows a correlation with the volatility and depth of the budget deficit.

The conclusion of the dissertation emphasizes that more efficient management of public revenues and expenditures represents a key lever for reducing fiscal imbalance and enhancing budgetary stability. In this context, the study provides a foundation for the further development of fiscal policy in the Western Balkan countries, based on the principles of transparency, efficiency, and sustainability of public finances.

Scientific Field:

Economic Sciences

Scientific Discipline:

Financial theory and policy

Key Words:

Budget Deficit, Public Revenues, Public Expenditures,
Western Balkans, Fiscal Policy, Sustainability of Public
Finances

UDC:

336.143:336.02/.1(4-12)(043.3)

CERIF
Classification:

S-181 The science of finance

Creative Commons
License Type:

CC BY-NC-ND

Научни допринос докторске дисертације

Докторска дисертација под називом „Реперкусије кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана“ представља свеобухватну анализу интеракције јавних финансија и буџетског дефицита у специфичном економском контексту региона Западног Балкана. Истраживање обухвата период од 2008. до 2024. године, те пружа дубински увид у детерминанте буџетског дефицита, при чему се фокус ставља на структуру јавних прихода (директне порезе (порез на доходак физичких лица и порез на добит предузећа), индиректне порезе (порез на додату вредност и акцизе) и непореске приходе) и јавних расхода (текући и капитални расходи).

Основни научни допринос дисертације огледа се у емпиријској квантификацији утицаја кључних компоненти јавних прихода и расхода на обим, структуру и динамику буџетског дефицита у пет земаља региона – Републици Србији, Црној Гори, Босни и Херцеговини, Северној Македонији и Албанији. Применом дескриптивне статистике, компаративне анализе и панел регресионог моделовања, дисертација даје нова сазнања о фискалним факторима који генеришу дефицит, те указује на разлике и сличности у фискалном понашању посматраних држава.

Посебна вредност рада лежи у томе што интегрише теоријске концепте о буџетском дефициту са конкретним фискалним показатељима из праксе, чиме доприноси бољем разумевању фискалне (не)равнотеже у условима недовољне буџетске дисциплине и структурних изазова транзиционих економија. Такође, дисертација систематизује и критички сагледава ефекте различитих приступа буџетском финансирању и даје препоруке за унапређење одрживости јавних финансија.

У теоријском смислу, допринос се огледа у продубљивању постојећих сазнања о узрочно-последичним везама између јавних прихода, расхода и буџетског дефицита, док се у практичном смислу резултати могу користити као основа за формулисање ефикасније фискалне политике у земљама Западног Балкана. Добијени налази имају потенцијал да помогну креаторима економске политике у успостављању одрживијих и одговорнијих буџетских оквира, уз јачање транспарентности и фискалне стабилности.

The Scientific Contribution of the Doctoral Dissertation

The doctoral dissertation titled “Repercussions of Key Components of Public Revenues and Expenditures on the Dynamics of Budget Deficit in the Western Balkan Countries” presents a comprehensive analysis of the interaction between public finance and the budget deficit within the specific economic context of the Western Balkans. The research covers the period from 2008 to 2024, providing an in-depth insight into the determinants of the budget deficit, with a focus on the structure of public revenues (direct taxes – personal income tax and corporate income tax, indirect taxes – value added tax and excises, and non-tax revenues) and public expenditures (current and capital expenditures).

The core scientific contribution of the dissertation lies in the empirical quantification of the impact of key components of public revenues and expenditures on the volume, structure, and dynamics of the budget deficit in five countries of the region – the Republic of Serbia, Montenegro, Bosnia and Herzegovina, North Macedonia, and Albania. By applying descriptive statistics, comparative analysis, and panel regression modeling, the dissertation generates new knowledge about fiscal factors that drive the deficit and identifies both differences and similarities in the fiscal behavior of the observed countries.

A particular value of this research is its integration of theoretical concepts of budget deficit with concrete fiscal indicators from practice, thereby contributing to a better understanding of fiscal (im)balance in conditions of insufficient budget discipline and structural challenges of transitional economies. Additionally, the dissertation systematizes and critically examines the effects of different approaches to budget financing and provides recommendations for improving the sustainability of public finances.

In theoretical terms, the contribution is reflected in the deepening of existing knowledge about the causal relationships between public revenues, expenditures, and the budget deficit, while in practical terms, the results can serve as a foundation for formulating more effective fiscal policies in the Western Balkan countries. The findings have the potential to assist policymakers in establishing more sustainable and responsible budgetary frameworks, while enhancing transparency and fiscal stability.

Списак коришћених скраћеница

САД – Сједињене Америчке Државе
ОЕЦД – Економска заједница развијених капиталистичких земаља света
ММФ – Међународни монетарни фонд
ЕУ – Европска унија
ЕЦБ – Европска централна банка
БДП – Бруто домаћи производ
ППД – Процедура за прекомерни дефицит
ХоВ – Хартије од вредности
МРС - (marginal propensity to consume) маргинална склоност потрошњи
ПДВ – Порез на додату вредност
БиХ – Босна и Херцеговина
COVID-19 – Пандемија корона вируса
ЕУР – Евро
% - Проценат
БАМ – Босанска конвертибилна марка
РСД – Српски динар (национална валута)
МКД – Македонски денар (национална валута)
АЛЛ – Албански лек (национална валута)
INSTAT – Институт за статистику Албаније
GFS - Government Finance Statistics
SNA – Систем националних рачуна
ESA - Европски систем националних и регионалних рачуна
РЗС - Републички завод за статистику Србије
FISIM – Финансијска интермедијација
MONSTAT – Завод за статистику Црне Горе
IMF – International monetary fund (међународни монетарни фонд)
ФБиХ – Федерација Босне и Херцеговине
РС – Република Српска
БД – Брчко дистрикт
MWh – Мегават сати
MW – Мегават
УН – Уједињене Нације
COICOP - Classification of individual consumption by purpose
COFOG - Classification of the Functions of Government
COPNI – Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households

COPP – Classification of the Outlays of Producers According to Purpose

FEM – Модел са фиксним ефектима

REM – Модел са случајним ефектима

Pooled OLS – Модел обичних најмањих квадрата

VIF - Variance Inflation Factor (фактор инфлације варијансе)

DW - Durbin–Watson тест

LM - Breusch–Paganov Lagrangeов мултипликатор

SPSS – Софтвер за статистичку обраду и анализу података

СПИСАК ТАБЕЛА

I ТЕОРИЈСКЕ КОНСИДЕРАЦИЈЕ БУЏЕТА И БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Табела 1. Фискална правила у ЕУ и Србији – упоредна анализа.....	32
Табела 2. Ефекти предузетих мера за смањење буџетског дефицита на макроекономске варијабле.....	35

II ОПИС МЕТОДОЛОГИЈЕ ИСТРАЖИВАЊА ОБИМА И СТРУКТУРЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Табела 3. Волумен буџетског салда и висина БДП-а изражени у милионима ЕУР у Црној Гори за период од 2008. до 2024. године.....	54
Табела 4. Приказ висине буџетског дефицита у проценту од БДП-а у Црној Гори за временски интервал 2008.-2024. година.....	57
Табела 5. Обим буџетског конта и ниво БДП-а изражени у милионима БАМ у БиХ за период 2008. – 2024. године.....	58
Табела 6. Волумен буџетског дефицита у проценту од БДП-а у БиХ за временски интервал 2008.-2024. година.....	59
Табела 7. Ниво буџетског дефицита и БДП-а у милионима РСД у Републици Србији у периоду од 2008. до 2024. године.....	62
Табела 8. Висина буџетског дефицита у проценту од БДП-а у Републици Србији за временски интервал 2008.-2024. година.....	63
Табела 9. Интензитет буџетског салда у Северној Македонији за временско раздобље од 2008. до 2024. године изражен у милионима денара.....	65
Табела 10. Висина буџетског дефицита у Северној Македонији као проценат БДП-а за посматрани период 2008. – 2024.....	66
Табела 11. Волумен буџетског дефицита и БДП-а у Албанији у периоду од 2008. до 2024. године у милионима Лека (АЛЛ).....	69
Табела 12. Амплитуда кретања висине буџетског дефицита изражена у проценту од БДП-а у Албанији у периоду од 2008. до 2024. године.....	69

III УЛОГА КЉУЧНИХ ФАКТОРА ЈАВНИХ ПРИХОДА У ПОКРИВАЊУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Табела 13. Пореске стопе у Црној Гори, 2025. године.....	84
--	----

Табела 14. Приказ кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у Црној Гори као проценат БДП-а и укупних прихода за период од 2008. до 2024. године.....	85
Табела 15. Пореске стопе у Босни и Херцеговини, 2025. године.....	87
Табела 16. Кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у БиХ као проценат БДП-а и укупних прихода за период од 2008. до 2024. године.....	87
Табела 17. Стопе пореза на доходак грађана у Републици Србији према врстама прихода, 2025. године.....	90
Табела 18. Висина прихода од пореза на доходак грађана у проценту од БДП-а и укупних прихода у Републици Србији за временски период од 2008. до 2024. године...	91
Табела 19. Пореске стопе у Северној Македонији, 2025. године.....	93
Табела 20. Анализа прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а и укупних прихода у Републици Северној Македонији за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	93
Табела 21. Пореске стопе у Албанији. 2025. године.....	96
Табела 22. Сагледавање прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а и укупних прихода у Албанији за интервал од 2008. до 2024. године.....	97
Табела 23. Сличности и разлике у опорезирању дохотка физичких лица у земљама Западног Балкана.....	98
Табела 24. Стопе пореза на добит предузећа у Црној Гори, 2025. године.....	103
Табела 25. Приходи од пореза на добит предузећа у Црној Гори изражени у проценту БДП-а и укупних прихода у периоду од 2008. до 2024. године.....	103
Табела 26. Стопе пореза на добит предузећа у БиХ, 2025. године.....	106
Табела 27. Волумен прихода од пореза на добит правних лица као проценат БДП-а и укупних прихода Босне и Херцеговине за интервал 2008. – 2024.....	106
Табела 28. Стопе пореза на добит предузећа у Србији, 2025. године.....	108
Табела 29. Интензитет прихода од пореза на добит предузећа изражен у % БДП-а и укупних прихода у Републици Србији у периоду од 2008. до 2024. године.....	108
Табела 30. Стопе пореза на добит предузећа у Северној Македонији, 2025. године.....	110
Табела 31. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у Републици Северној Македонији у интервалу од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода.....	111
Табела 32. Стопе пореза на добит предузећа у Албанији, 2025. године.....	113
Табела 33. Динамика прихода од пореза на добит предузећа у Албанији изражена у проценту од БДП-а и укупних прихода за временску дискрапанцу од 2008. до 2024. године.....	113
Табела 34. Стопе ПДВ-а у Црној Гори, 2025. године.....	120

Табела 35. Варијације прихода од ПДВ-а у Црној Гори за период од 2008. до 2024. године изражене у проценту од БДП-а и укупних прихода.....	121
Табела 36. Стопе ПДВ-а у БиХ, 2025. године.....	122
Табела 37. Турбуленције прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а и укупних прихода за временски интервал од 2008. до 2024. године у БиХ.....	123
Табела 38. Стопе ПДВ-а у Републици Србији, 2025. године.....	124
Табела 39. Пулсације прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а и укупних прихода у Републици Србији за временски период од 2008. до 2024. године.....	125
Табела 40. Стопе ПДВ-а у Северној Македонији, 2025. године.....	127
Табела 41. Кретање прихода од ПДВ-а у % од БДП-а и укупних прихода у Републици Северној Македонији за посматрани период 2008.-2024.....	127
Табела 42. Стопе ПДВ-а у Албанији, 2025. године.....	130
Табела 43. Контракције прихода од ПДВ-а у Албанији изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода у интервалу од 2008. до 2024. године.....	130
Табела 44. Проматрање кретања прихода од акциза изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода у Црној Гори у интервалу од 2008. до 2024. године.....	135
Табела 45. Динамика прихода од акциза у Босни и Херцеговини за период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода.....	138
Табела 46. Анализа прихода од акциза у Републици Србији од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода.....	140
Табела 47. Волумен прихода од акциза у Северној Македонији у % од БДП-а и укупних прихода у периоду од 2008. до 2024. године.....	143
Табела 48. Висина прихода од акциза у % БДП-а и укупних прихода у Албанији за временски опсег од 2008. до 2024. године.....	146
Табела 49. Компаративни преглед најбитнијих елемената прихода од акциза у земљама Западног Балкана.....	148
Табела 50. Амплитуда кретања непореских прихода изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода у Црној Гори за временску дискрапанцу 2008-2024.....	151
Табела 51. Осцилације непореских прихода у % БДП-а и укупних прихода у БиХ за период од 2008. до 2024. године.....	152
Табела 52. Анализа непореских прихода (као % БДП-а и укупних прихода) у Републици Србији за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	153
Табела 53. Висина непореских прихода (% БДП-а и укупних прихода) у Републици Северној Македонији за временско раздобље од 2008-2024.....	155
Табела 54. Интензитет непореских прихода у Албанији за временски период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода.....	156

IV НАЈВАЖНИЈЕ КОМПОНЕНТЕ ЈАВНИХ РАСХОДА У ФУНКЦИЈИ ДЕТЕРМИНИСАЊА ВИСИНЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Табела 55. Приказ различитих врста јавних расхода према COFOG.....	164
Табела 56. Емпиријски приказ текућих расхода као проценат БДП-а и укупних расхода у Црној Гори за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	169
Табела 57. Посматрање интензитета текућих расхода у % БДП-а и укупних расхода у Босни и Херцеговини за период 2008.-2024. године.....	171
Табела 58. Сагледавање висине текућих расхода као проценат од БДП-а и укупних расхода у Републици Србији у временској дискрапанци од 2008. до 2024. године.....	174
Табела 59. Проматрање динамике текућих расхода у % БДП-а и укупних расхода за период од 2008. до 2024. године у Северној Македонији.....	176
Табела 60. Обим текућих расхода у % БДП-а и укупних расхода у Албанији за интервал од 2008. до 2024. године.....	179
Табела 61. Компаративни преглед текућих расхода у земљама Западног Балкана (2008-2024).....	183
Табела 62. Приказ кретања капиталних буџетских издатака као проценат БДП-а и укупних расхода за посматрани временски период у Црној Гори.....	186
Табела 63. Анализа капиталних расхода у Босни и Херцеговини изражени у % БДП-а и укупних расхода за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	189
Табела 64. Висина капиталних издатака у % БДП-а и укупних расхода у Републици Србији за посматрани временски период.....	191
Табела 65. Динамика капиталних издатака у проценту БДП-а и укупних расхода од 2008. до 2024. године у Северној Македонији.....	193
Табела 66. Интензитет капиталних издатака у проценту БДП-а и укупних расхода у Албанији за период 2008.-2024. године.....	196
Табела 67. Компаративни преглед капиталних расхода у земљама Западног Балкана (2008.-2024.).....	199

V КВАНТИФИЦИРАЊЕ УТИЦАЈА ГЛАВНИХ КОМПОНЕНТИ ПРИХОДНЕ И РАСХОДНЕ СТРАНЕ БУЏЕТА НА КРЕТАЊЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Табела 68. Преглед зависне и независних променљивих коришћених у економетријском моделу.....	204
Табела 69. Дескриптивна статистика буџетског дефицита.....	208

Табела 70. Просечне годишње вредности буџетског дефицита у земљама Западног Балкана за посматрани период.....	208
Табела 71. Дескриптивна статистика пореза на доходак.....	210
Табела 72. Просечне годишње вредности прихода у земљама Западног Балкана у посматраном периоду.....	210
Табела 73. Дескриптивна статистика пореза на добит.....	213
Табела 74. Дескриптивна статистика прихода од пореза на додату вредност.....	215
Табела 75. Дескриптивна статистика прихода акциза.....	217
Табела 76. Дескриптивна статистика непореских прихода.....	219
Табела 77. Дескриптивна статистика текућих расхода.....	221
Табела 78. Просечне годишње вредности расхода у земљама Западног Балкана у посматраном периоду.....	221
Табела 79. Дескриптивна статистика капиталних расхода.....	223
Табела 80. Корелациона матрица одабраних детерминанти буџетског дефицита.....	226
Табела 81. Тестирање мултиколинеарности.....	229
Табела 82. Тестирање аутокорелације кроз Durbin-Watson тест.....	230
Табела 83. Резиме резултата OLS модела.....	231
Табела 84. Резултати оцене регресионих параметара OLS модела.....	231
Табела 85. Резултати оцене регресионих параметара REM модела.....	232
Табела 86. Резултати оцене регресионих параметара FEM модела.....	233
Табела 87. Примена F-теста у циљу верификације модела са фиксним ефектима.....	234

СПИСАК СЛИКА

IV НАЈВАЖНИЈЕ КОМПОНЕНТЕ ЈАВНИХ РАСХОДА У ФУНКЦИЈИ ДЕТЕРМИНИСАЊА ВИСИНЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Слика 1. Подела јавних расхода на основу економске класификације.....	163
---	-----

V КВАНТИФИЦИРАЊЕ УТИЦАЈА ГЛАВНИХ КОМПОНЕНТИ ПРИХОДНЕ И РАСХОДНЕ СТРАНЕ БУЏЕТА НА КРЕТАЊЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Слика 2. Хистограм буџетског дефицита.....	209
Слика 3. Хистограм прихода по основу пореза на доходак физичких лица.....	212
Слика 4. Хистограм прихода по основу пореза на добит предузећа.....	214
Слика 5. Хистограм прихода од ПДВ-а.....	216
Слика 6. Хистограм прихода од акциза.....	218
Слика 7. Хистограм непореских прихода.....	220
Слика 8. Хистограм текућих расхода.....	222
Слика 9. Хистограм капиталних расхода.....	225
Слика 10. Дијаграм распршености стандардизованих резидуала и предикованих вредности.....	228

СПИСАК ШЕМА

I ТЕОРИЈСКЕ КОНСИДЕРАЦИЈЕ БУЏЕТА И БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Шема 1: Приказ функција буџета.....	10
Шема 2: Буџетска начела – приказ.....	13
Шема 3: Фазе израде буџета.....	16
Шема 4: Приказ теорија буџетског дефицита/суфицита.....	26

СПИСАК ГРАФИКОНА

II ОПИС МЕТОДОЛОГИЈЕ ИСТРАЖИВАЊА ОБИМА И СТРУКТУРЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Графикон 1. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година.....	55
Графикон 2. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година.....	56
Графикон 3. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година.....	60
Графикон 4. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година.....	61
Графикон 5. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година.....	63
Графикон 6. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година.....	64
Графикон 7. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година.....	67
Графикон 8. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година.....	67
Графикон 9. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година.....	70
Графикон 10. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година.....	71
Графикон 11. Тренд кретања буџетског дефицита као процента од БДП-а у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	73
Графикон 12. Компаративни преглед пореских прихода у укупним приходима за посматрани временски период.....	73
Графикон 13. Компаративни преглед непореских прихода у укупним приходима за посматрани временски период.....	74
Графикон 14. Компаративни преглед текућих расхода у укупним расходима за посматрани временски период.....	75
Графикон 15. Компаративни преглед капиталних расхода у укупним расходима за посматрани временски период.....	75

III УЛОГА КЉУЧНИХ ФАКТОРА ЈАВНИХ ПРИХОДА У ПОКРИВАЊУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Графикон 16. Приказ кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у Црној Гори као проценат БДП-а за период од 2008. до 2024. године.....	86
Графикон 17. Кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у БиХ као проценат БДП-а за период од 2008. до 2024. године.....	88
Графикон 18. Висина прихода од пореза на доходак грађана у проценту од БДП-а у Републици Србији за временски период од 2008. до 2024. године.....	92
Графикон 19. Анализа прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а у Републици Северној Македонији за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	95
Графикон 20. Сагледавање прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а у Албанији за интервал од 2008. до 2024. године.....	98
Графикон 21. Волумен прихода од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана изражен у проценту БДП-а за временску дискрапанцу од 2008. до 2024. године.....	99
Графикон 22. Волумен прихода од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана изражен у проценту укупних прихода за временску дискрапанцу од 2008. до 2024. године.....	100
Графикон 23. Приходи од пореза на добит предузећа у Црној Гори изражени у проценту БДП-а у периоду од 2008. до 2024. године.....	104
Графикон 24. Волумен прихода од пореза на добит правних лица као проценат БДП-а Босне и Херцеговине за интервал 2008. – 2024.....	107
Графикон 25. Интензитет прихода од пореза на добит предузећа изражен у % БДП-а у Републици Србији у периоду од 2008. до 2024. године.....	109
Графикон 26. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у Републици Северној Македонији у интервалу од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а.....	112
Графикон 27. Динамика прихода од пореза на добит предузећа у Албанији изражена у проценту од БДП-а за временску дискрапанцу од 2008. до 2024. године....	114
Графикон 28. Динамика прихода од пореза на добит предузећа изражена у % БДП-а у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	116
Графикон 29. Динамика прихода од пореза на добит предузећа изражена у % укупних прихода у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године....	116
Графикон 30. Варијације прихода од ПДВ-а у Црној Гори за период од 2008. до 2024. године изражене у проценту од БДП-а.....	122

Графикон 31. Турбуленције прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а за временски интервал од 2008. до 2024. године у БиХ.....	123
Графикон 32. Пулсације прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а у Републици Србији за временски период од 2008. до 2024. године.....	126
Графикон 33. Кретање прихода од ПДВ-а у % од БДП-а у Републици Северној Македонији за посматрани период 2008.-2024.....	128
Графикон 34. Контракције прихода од ПДВ-а у Албанији изражени у проценту од БДП-а у интервалу од 2008. до 2024. године.....	131
Графикон 35. Висина прихода од ПДВ-а као % БДП-а у земљама Западног Балкана за посматрани период 2008. – 2024. година.....	133
Графикон 36. Висина прихода од ПДВ-а као % укупних прихода у земљама Западног Балкана за посматрани период 2008. – 2024. година.....	133
Графикон 37. Проматрање кретања прихода од акциза изражени у проценту од БДП-а у Црној Гори у интервалу од 2008. до 2024. године.....	137
Графикон 38. Динамика прихода од акциза у Босни и Херцеговини за период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а.....	139
Графикон 39. Анализа прихода од акциза у Републици Србији од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а.....	141
Графикон 40. Волумен прихода од акциза у Северној Македонији у % од БДП-а у периоду од 2008. до 2024. године.....	144
Графикон 41. Висина прихода од акциза у % БДП-а у Албанији за временски опсег од 2008. до 2024. године.....	147
Графикон 42. Амплитуда прихода од акциза као проценат БДП-а у земљама Западног Балкана за временски период од 2008. до 2024. године.....	149
Графикон 43. Амплитуда прихода од акциза као проценат укупних прихода у земљама Западног Балкана за временски период од 2008. до 2024. године.....	149
Графикон 44. Амплитуда кретања непореских прихода изражени у проценту од БДП-а у Црној Гори за временску дискрапанцу 2008-2024.....	152
Графикон 45. Осцилације непореских прихода у % БДП-а у БиХ за период од 2008. до 2024. године.....	153
Графикон 46. Анализа непореских прихода (као % БДП-а) у Републици Србији за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	154
Графикон 47. Висина непореских прихода (% БДП-а) у Републици Северној Македонији за временско раздобље од 2008-2024.....	155
Графикон 48. Интензитет непореских прихода у Албанији за временски период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а.....	157

Графикон 49. Динамика непореских прихода (% БДП-а) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	158
Графикон 50. Динамика непореских прихода (% укупних прихода) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	158

IV НАЈВАЖНИЈЕ КОМПОНЕНТЕ ЈАВНИХ РАСХОДА У ФУНКЦИЈИ ДЕТЕРМИНИСАЊА ВИСИНЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Графикон 51. Емпиријски приказ текућих расхода као проценат БДП-а у Црној Гори за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	170
Графикон 52. Посматрање интензитета текућих расхода у % БДП-а у Босни и Херцеговини за период 2008.-2024. године.....	173
Графикон 53. Сагледавање висине текућих расхода као проценат од БДП-а у Републици Србији у временској дискрапанци од 2008. до 2024. године.....	175
Графикон 54. Проматрање динамике текућих расхода у % БДП-а за период од 2008. до 2024. године у Северној Македонији.....	178
Графикон 55. Обим текућих расхода у % БДП-а у Албанији за интервал од 2008. до 2024. године.....	180
Графикон 56. Волумен текућих расхода (% БДП-а) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	181
Графикон 57. Волумен текућих расхода (% укупних расхода) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	182
Графикон 58. Приказ кретања капиталних буџетских издатака као проценат БДП-а за посматрани временски период у Црној Гори.....	187
Графикон 59. Анализа капиталних расхода у Босни и Херцеговини изражени у % БДП-а за временски интервал од 2008. до 2024. године.....	189
Графикон 60. Висина капиталних издатака у % БДП-а у Републици Србији за посматрани временски период.....	192
Графикон 61. Динамика капиталних издатака у проценту БДП-а од 2008. до 2024. године у Северној Македонији.....	195
Графикон 62. Интензитет капиталних издатака у проценту БДП-а у Албанији за период 2008.-2024. године.....	196
Графикон 63. Обим капиталних расхода (% БДП-а) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	198
Графикон 64. Обим капиталних расхода (% укупних расхода) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.....	199

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
I ТЕОРИЈСКЕ КОНСИДЕРАЦИЈЕ БУЏЕТА И БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА.....	5
1.1. Буџет као најважнији финансијски инструмент државе – теоријски освр.....	5
1.1.1. Дискусија о појму буџета и његове различите категорије.....	5
1.1.2. Кратак историјски осврт на развој буџета.....	8
1.1.3. Општа и специфична обележја функције буџета.....	10
1.1.4. Буџетски принципи у функцији правила за израду, доношење и извршење буџета.....	12
1.1.4.1. Статичка буџетска начела.....	13
1.1.4.2. Динамични буџетски принципи.....	14
1.1.5. Неизоставне фазе буџетске процедуре.....	16
1.1.6. Традиционални vs савремени модели јавног буџетирања.....	19
1.1.6.1. Традиционални модели јавног буџетирања.....	20
1.1.6.2. Савремени модели јавног буџетирања.....	21
1.1.7. Етаблирање буџетског еквилибријума/дисбаланса у финансирању буџетских потреба.....	25
1.2. Теоријско сагледавање буџетског дефицита.....	27
1.2.1. Афектација буџетског дефицита као негативног јаза приходне и расходне стране буџета.....	27
1.2.2. Различити типови буџетског дефицита.....	29
1.2.3. Законски оквири и границе висине буџетског дефицита.....	30
1.2.4. Варијатети финансирања буџетског дефицита.....	33
1.2.5. Контрадикторни ставови монетаристичке и кејнзијанске теорије по питању „crowding – out“ ефекта.....	36
1.2.6. Диференцијалне хипотезе буџетског дефицита.....	37
1.2.7. Принципи одрживости јавног дуга и буџетског дефицита.....	39
1.2.8. Методолошки приступи обрачуна буџетског дефицита: фокус на пракси земаља Западног Балкана.....	40
II ОПИС МЕТОДОЛОГИЈЕ ИСТРАЖИВАЊА ОБИМА И СТРУКТУРЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА.....	42
2.1. Дефинисање концептуалног оквира праћења буџетског дефицита.....	42
2.1.1. Одређивање временског интервала праћења буџетског дефицита.....	43
2.1.2. Географски оквир истраживања – земље Западног Балкана.....	44

2.1.3. Разлози за избор посматраних детерминанти.....	47
2.1.4. Извори података и методологија прикупљања емпиријског материјала.....	50
2.2. Дескриптивна анализа буџетског дефицита у земљама Западног Балкана.....	53
2.2.1. Волумен и компоненте буџетског дефицита у Црној Гори.....	54
2.2.2. Обим и структура буџетског дефицита у Босни и Херцеговини.....	58
2.2.3. Ниво и структура буџетског дефицита у Републици Србији.....	62
2.2.4. Интензитет буџетског салда у Републици Северној Македонији.....	65
2.2.5. Сагледавање амплитуде кретања буџетског дефицита у Албанији.....	68
2.2.6. Компаративна анализа динамике буџетског дефицита у земљама Западног Балкана: заједничке карактеристике и структурне разлике.....	72
III УЛОГА КЉУЧНИХ ФАКТОРА ЈАВНИХ ПРИХОДА У ПОКРИВАЊУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА.....	77
3.1. Порези као основни извор буџетских прихода у земљама Западног Балкана...	77
3.1.1. Директни порези као кључна компонента у прикупљању буџетских прихода.....	81
3.1.1.1. Значај пореза на доходак физичких лица у савременим пореским системима.....	82
3.1.1.1.1. Емпиријско приказивање кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у Црној Гори.....	84
3.1.1.1.2. Кретање прихода од пореза на доходак физичких лица у Босни и Херцеговини.....	86
3.1.1.1.3. Висина прихода од пореза на доходак грађана у Републици Србији.....	88
3.1.1.1.4. Анализа прихода од пореза на доходак физичких лица у Републици Северној Македонији.....	93
3.1.1.1.5. Сагледавање нивоа прихода од пореза на доходак физичких лица у Албанији.....	95
3.1.1.1.6. Упоредна анализа: Порез на доходак физичких лица као инструмент фискалне политике у региону.....	98
3.1.1.2. Позиционирање пореза на добит предузећа у пореским системима савремених држава.....	100
3.1.1.2.1. Анализа прихода од пореза на добит предузећа Црне Горе.....	102
3.1.1.2.2. Волумен прихода од пореза на добит правних лица Босне и Херцеговине.....	105
3.1.1.2.3. Тренд кретања прихода од пореза на добит предузећа у Републици Србији.....	107
3.1.1.2.4. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у Републици Северној Македонији.....	109

3.1.1.2.5. Динамика прихода од пореза на добит предузећа у Албанији.....	112
3.1.1.2.6. Регионални порески профили: анализа заједничких црта и системских разлика у опорезивању добити предузећа на Западном Балкану.....	114
3.1.2. Мултипликативна улога индиректних пореза (пореза на потрошњу) у повећању буџетских прихода у земљама Западног Балкана.....	117
3.1.2.1. Издашност пореза на додату вредност (ПДВ).....	118
3.1.2.1.1. Варијације прихода од ПДВ-а у Црној Гори.....	120
3.1.2.1.2. Турбуленција прихода од ПДВ-а у Босни и Херцеговини.....	122
3.1.2.1.3. Анализа прихода од ПДВ-а у Републици Србији.....	124
3.1.2.1.4. Кретање прихода од ПДВ-а у Републици Северној Македонији.....	126
3.1.2.1.5. Контракције прихода од ПДВ-а у Албанији.....	129
3.1.2.1.6. Компаративна анализа прихода од пореза на додату вредност у земљама Западног Балкана: сличности, разлике и фискални трендови (2008-2024).....	131
3.1.2.2. Значај акциза у прикупљању буџетских средстава	132
3.1.2.2.1. Проматрање кретања прихода од акциза у Црној Гори.....	135
3.1.2.2.2. Динамика прихода од акциза у Босни и Херцеговини.....	137
3.1.2.2.3. Анализа прихода од акциза у Републици Србији.....	139
3.1.2.2.4. Волумен прихода од акциза у Републици Северној Македонији.....	142
3.1.2.2.5. Висина прихода од акциза у Албанији.....	145
3.1.2.2.6. Фискални значај акциза у земљама Западног Балкана: Компаративна анализа трендова прихода од 2008. до 2024. године.....	147
3.2. Улога непореских прихода у прикупљању буџетских средстава.....	150
3.2.1. Амплитуда кретања непореских прихода у Црној Гори.....	150
3.2.2. Осцилације непореских прихода у Босни и Херцеговини.....	152
3.2.3. Анализа непореских прихода у Републици Србији.....	153
3.2.4. Смер непореских прихода у Републици Северној Македонији.....	154
3.2.5. Интензитет непореских прихода у Албанији.....	156
3.2.6. Регионалне специфичности и трендови непореских прихода у земљама Западног Балкана.....	157
IV НАЈВАЖНИЈЕ КОМПОНЕНТЕ ЈАВНИХ РАСХОДА У ФУНКЦИЈИ ДЕТЕРМИНИСАЊА ВИСИНЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА.....	159
4. Јавни расходи – појам, начела и класификација у контексту буџетског система.....	159
4.1. Текући буџетски расходи као базична компонента трошења буџетских средстава.....	167
4.1.1. Емпиријско приказивање кретања текућих расхода у Црној Гори.....	169

4.1.2. Посматрање интезитета текућих расхода у Босни и Херцеговини.....	171
4.1.3. Сагледавање висине текућих расхода у Републици Србији.....	174
4.1.4. Проматрање динамике текућих расхода у Републици Северној Македонији.....	176
4.1.5. Кретање обима текућих расхода у Албанији.....	179
4.1.6. Компаративни приказ текућих расхода земаља региона: структурне карактеристике и фискалне импликације.....	181
4.2. Посматрање капиталних буџетских издатака у фискалним системима земаља Западног Балкана.....	184
4.2.1. Приказ кретања капиталних буџетских издатака Црне Горе у посматраном периоду.....	186
4.2.2. Анализа капиталних расхода Босне и Херцеговине.....	188
4.2.3. Анализирање висине капиталних расхода у Републици Србији.....	191
4.2.4. Сагледавање динамике капиталних расхода у Републици Северној Македонији.....	193
4.2.5. Мапирање волумена капиталних издатака у Албанији.....	195
4.2.6. Сличности и разлике у капиталним расходима земаља Западног Балкана.....	197
V КВАНТИФИЦИРАЊЕ УТИЦАЈА ГЛАВНИХ КОМПОНЕНТИ ПРИХОДНЕ И РАСХОДНЕ СТРАНЕ БУЏЕТА НА КРЕТАЊЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА.....	201
5.1. Методолошки приступ и дефинисање променљивих у оквиру економетријског модела.....	201
5.1.1. Истраживачки узорак, извори података и њихова обрада.....	202
5.1.2. Операционализација зависне и независних променљивих.....	203
5.1.3. Формулисање и спецификација панел модела.....	204
5.2. Аналитички преглед података и оквир регресионе анализе.....	206
5.2.1. Дескриптивна анализа економских променљивих.....	207
5.2.1.1. Кретање буџетског дефицита: фискалне фазе и статистички показатељи...208	
5.2.1.2. Статистички показатељи кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана.....	210
5.2.1.3. Статистички показатељи кретања прихода од пореза на добит предузећа...212	
5.2.1.4. Статистички показатељи кретања прихода од пореза на додату вредност...215	
5.2.1.5. Статистички показатељи кретања прихода од акциза.....	217
5.2.1.6. Статистички показатељи кретања непореских прихода.....	218
5.2.1.7. Статистички показатељи кретања текућих расхода.....	220
5.2.1.8. Статистички показатељи кретања капиталних расхода.....	223

5.2.2. Испитивање корелације међу одабраним детерминантама буџетског дефицита.....	225
5.2.3. Оцена регресионог панел модела.....	227
5.2.3.1. Провера валидности основних претпоставки регресионог модела.....	228
5.2.3.2. Поређење регресионих приступа и избор оптималног модела.....	230
5.3. Тумачење и дискусија добијених емпиријских резултата.....	236
 ЗАКЉУЧАК.....	239
 ЛИТЕРАТУРА.....	245
 БИОГРАФИЈА АУТОРА.....	268

УВОД

У савременом добу, обележеном израженим фискалним притисцима, растућим јавним дуговима и захтевима за ефикаснијим управљањем јавним финансијама, све више се актуализује питање буџетског дефицита као централне теме економске и фискалне политике. Буџетски дефицит, као разлика између јавних прихода и расхода, постаје један од најважнијих показатеља фискалне стабилности државе, нарочито у региону Западног Балкана, где су финансијски системи и даље у процесу консолидације и структурних реформи. У том контексту, **предмет** истраживања спроведеног у овој докторској дисертацији обухвата анализу најзначајнијих компоненти јавних прихода и расхода, као и њихове реперкусије на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана. Истраживање има за циљ да, кроз теоријску и емпиријску анализу, понуди нова сазнања о међусобним интеракцијама између прихода, расхода и буџетског дефицита, уз посебан фокус на Републику Србију.

Проблематика буџетског дефицита посебно је значајна за земље Западног Балкана – Србију, Црну Гору, Босну и Херцеговину, Северну Македонију и Албанију, чије су економије суочене са структурним ограничењима, ограниченим фискалним капацитетима и зависношћу од међународне финансијске подршке. У том контексту, темељно разумевање утицаја основних категорија јавних прихода и расхода на кретање дефицита представља предуслов за формулисање ефективне и одрживе фискалне политике.

Научни циљ ове дисертације јесте да се идентификују и квантификују кључни фактори који утичу на ниво буџетског дефицита у земљама Западног Балкана, као и да се утврде специфичности појединих компоненти јавних прихода и расхода у свакој од анализираних земаља. **Практични, односно друштвени циљ**, огледа се у потреби да се на основу резултата истраживања, формулишу препоруке које могу утицати на унапређење фискалне дисциплине и одрживост јавних финансија у региону.

У складу са предметом и циљевима истраживања, формулисана је **главна хипотеза**:

Базичне врсте јавних прихода и расхода имају снажне реперкусије на волумен и структуру буџетског дефицита.

Поред главне, у раду је постављено и **пет помоћних хипотеза** чија је веродостојност тестирана током истраживања:

Х₁: Постоји позитивна корелација између пореских прихода и висине буџетског дефицита, што указује да већи порески приходи могу довести до мањег дефицита.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

X₂: Текући расходи имају статистички значајан утицај на висину буџетског дефицита, при чему већи расходи доводе до повећања дефицита.

X₃: Ефикасније управљање пореским приходима може смањити буџетски дефицит у одређеној мери, без обзира на ниво јавних расхода.

X₄: Фискална политика која се фокусира на повећање пореских прихода у комбинацији са смањењем одређених компоненти јавних расхода може довести до одрживог смањења буџетског дефицита.

X₅: Тенденција сталног пораста јавних расхода у свету је у складу са трендом растућих буџетских дефицита.

Природа предмета овог истраживања захтевала је свеобухватан методолошки приступ, који обухвата примену различитих научних метода карактеристичних за економске и друштвене науке. Теоријски оквир истраживања базиран је на **дескриптивној и историјској методи**, како би се објаснили кључни појмови и приказао развој буџетског дефицита кроз време. **Нормативна метода** је примењена приликом анализе законских оквира буџетског дефицита и јавних финансија у посматраним државама. **Упоредно-правни метод** је коришћен за идентификовање сличности и разлика у фискалним системима земаља региона. Поред ових метода, у овом научном истраживању примењене су и логичке методе, као што су: анализа, синтеза, индукција, дедукција и генерализација. **Метода анализе** коришћена је за раздвајање и детаљно разматрање основних категорија јавних прихода и расхода, с циљем разумевања њихове појединачне улоге у стварању или смањењу буџетског дефицита. **Метод синтезе** примењен је у интеграцији добијених података и сагледавању укупног утицаја јавних финансија на буџетски биланс. **Индукција** је коришћена приликом формулисања општих закључака на основу појединачних примера из земаља Западног Балкана, док је **дедукција** примењена приликом тестирања постављених хипотеза на основу теоријских поставки. **Метода генерализације** примењена је приликом закључивања о заједничким трендовима и структурама јавних финансија у анализираним државама. За доношење закључака од значаја је било и коришћење резултата других научноистраживачких радова, па је у складу са тим коришћена и **метода компилације**. **Метод апстракције** је користан као начин одвајања фактора који имају значајнији утицај на буџетски дефицит у односу на оне чији је утицај занемарљив. **Метод компарације** се користи за упоређивање висине различитих показатеља приходне и расходне стране буџета и висине буџетског дефицита у земљама Западног Балкана.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

У емпиријском делу рада примењене су **методе статистичке и економетријске анализе**. **Регресиона анализа** (временских серија и панел података) коришћена је за испитивање утицаја појединих компоненти јавних прихода и расхода на буџетски дефицит, док је **корелациона анализа** омогућила идентификацију међузависности међу варијаблама. **Методом верификације**, постављене хипотезе су потврђене или оповргнуте. Извори података укључују релевантне националне и међународне базе као што су: националне статистике министарстава финансија и централних банака земаља Западног Балкана, ММФ итд.

Имајући у виду предмет, циљеве и методе научног истраживања, као и постављене хипотезе, дисертација је структурирана у пет тематских целина, поред уводног и закључног дела, као и списка коришћене литературе.:

Први део, под називом **Теоријске консидерације буџета и буџетског дефицита**, посвећен је теоријском разматрању буџета као кључног инструмента фискалне политике. У овом делу анализирају се буџетски принципи, фазе буџетске процедуре, различити модели буџетирања, као и концепти буџетске равнотеже и дефицита. Посебна пажња посвећена је типологији буџетског дефицита, методологији његовог мерења, као и економским теоријама које различито тумаче ефекте дефицита.

Други део, **Опис методологије истраживања обима и структуре буџетског дефицита у земљама Западног Балкана**, обухвата концептуални оквир, географски и временски обухват истраживања, уз детаљно образложење избора извора података. У овом делу дата је и дескриптивна анализа буџетског дефицита по земљама (Србија, Црна Гора, БиХ, Северна Македонија и Албанија), као и компаративна анализа уочених трендова и структурних разлика.

Трећи део, **Улога кључних фактора јавних прихода у покривању буџетског дефицита**, анализира приходну страну буџета. Посебан акценат је стављен на директне и индиректне порезе (порез на доходак, порез на добит предузећа, ПДВ, акцизе), као и на непореске приходе. Истражује се улога и допринос ових категорија у смањењу буџетског дефицита, кроз емпиријску и компаративну анализу.

Четврти део, **Најважније компоненте јавних расхода у функцији детерминисања висине буџетског дефицита**, посвећен је расходној страни буџета. Посебно се анализирају текући и капитални расходи, њихова динамика и структура у посматраним земљама, као и њихов утицај на формирање дефицита.

Пети део, под називом **Квантификовање утицаја главних компоненти приходне и расходне стране буџета на кретање буџетског дефицита**, представља завршну и најзначајнију целину у емпиријском смислу. У овом делу, путем регресионе

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

и корелационе анализе, тестирају се постављене хипотезе и утврђује се степен утицаја појединачних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита.

Научни допринос ове дисертације огледа се у свеобухватној и вишеслојној анализи утицаја јавних финансија на буџетски дефицит у региону Западног Балкана, са фокусом на квантитативну процену ефеката појединих компоненти. Истраживање пружа нову перспективу у разумевању везе између прихода, расхода и буџетског дефицита, те представља вредан допринос развоју савремене фискалне науке, посебно у регионалном контексту. Поред теоријског значаја, резултати овог рада могу послужити као смерница доносиоцима економске политике у земљама Западног Балкана у креирању ефикаснијих фискалних мера и успостављању одрживе буџетске равнотеже.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

I ТЕОРИЈСКЕ КОНСИДЕРАЦИЈЕ БУЏЕТА И БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

**1.1. БУЏЕТ КАО НАЈВАЖНИЈИ ФИНАНСИЈСКИ ИНСТРУМЕНТ ДРЖАВЕ –
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ**

У савременим економским системима буџет представља кључни инструмент кроз који државе артикулишу своје економске, социјалне и развојне политике. Као основни акт јавних финансија, буџет одражава фискалну стратегију државе и служи као средство за прерасподелу ресурса, стабилизацију економских токова и подстицање привредног раста. Његова улога се не исцрпљује у пуком евидентирању прихода и расхода – напротив, буџет постаје израз институционалне капацитетности, степена транспарентности и одговорности у управљању јавним средствима.

Историјски посматрано, буџет је еволуирао од једноставног административног документа ка сложенем планском инструменту који укључује механизме процене, праћења и контроле јавне потрошње. Савремени концепт буџета подлеже различитим категоријама класификације, од којих свака има специфичне импликације по модел управљања јавним финансијама. Функције буџета такође су временом добиле нове димензије – поред алокацијске и дистрибутивне функције, све више се истиче стабилизациона и развојна функција.

Теоријски приступ проучавању буџета захтева детаљну анализу његових основних обележја, принципа на којима се заснива, као и модела кроз које се врши буџетирање. Поред тога, пажњу треба посветити и динамици буџетске процедуре – од планирања до извршења и контроле. У оквиру овог дела првог поглавља биће анализирани категорије буџета, историјски развој буџетске праксе, буџетски принципи, као и традиционални и савремени модели јавног буџетирања. Посебан осврт биће дат на успостављање буџетског еквилибријума и могућности настанка дефицита, као почетне тачке за даљу анализу у дисертацији.

1.1.1. Дискусија о појму буџета и његове различите категорије

Савремена економска теорија и пракса препознају велики број јавних прихода којима се покривају јавни расходи. Сви прикупљени приходи треба да се расподеле на различите кориснике и за различите намене. Из тог разлога је неопходно да се у финансијском систему свих држава уграде и одређене институције јавних финансија (Перић, 1976, стр. 465). Најважнија и најзначајнија институција јавних финансија јесте

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

свакако буџет. У савременим државама буџет јесте основни, а у великом броју случајева чак и једини инструмент за прикупљање јавних прихода (Јелчић, стр. 482). Буџет јесте централни инструмент јавних финансија и темељни алат економске политике државе. Сама срж буџета јесте у томе што он представља финансијски план јавног сектора, који садржи пројекцију прихода и расхода за одређени временски интервал, обично за буџетску годину. Осим што дефинише оквире трошења јавних средстава, буџет истовремено одређује приоритете економске политике, структурну оријентацију јавне потрошње и фискалну одговорност државних органа (Musgrave & Musgrave, 1989).

Такође, буџет се дефинише и као правни и финансијски акт који држава усваја са циљем реализације својих функција, а који истовремено представља средство расподеле и прерасподеле друштвеног производа. Савремена економска теорија појам буџет не сагледава стриктно као инструмент администрације, већ као интегрални део јавне управе, у функцији планирања развоја, стабилизације економских циклуса и подстицања социјалне кохезије (OECD, 2019).

Осим ових дефиниција буџета, у домаћој економској литератури се могу пронаћи још многе дефиниције. Према Миодрагу Матејићу (1978, стр. 125) буџет представља документ којим се пројектују приходи и расходи државе за одређени временски интервал. Милан Тодоровић (1932, стр. 11) је за време Велике Депресије дефинисао буџет као инструмент фискалне политике који даје бројчани приказ јавних прихода и расхода и служи као обавезни план у одређеном будућем периоду.

Професор Морис Дувергер за буџет каже да представља детаљну годишњу финансијску пројекцију јавних прихода и расхода која има обавезујући карактер (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 356).

Буџет се у економској теорији и литератури, класификује према различитим критеријумима, а једна од основних подела јесте према времену трајања. Према овом критеријуму постоји (Allen et al., 2013):

- Годишњи буџет који покрива период од једне буџетске године и
- Средњорочни (вишегодишњи) буџет којим се пројектују приходи и расходи државе за временски интервал од три до пет година.

Буџети се деле и према економској структури. Према овој класификацији можемо разликовати текуће и капиталне буџете. Текући буџет јесте буџет који у својој структури укључује редовне државне приходе и расходе, као што су приходи по основу пореза, плате запослених у јавном сектору, субвенције и слично. Док са друге стране капитални буџет подразумева расходе које обухватају образовање, здравство и друге области које имају дугорочнији ефекат (Premchand, 1983).

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Према степену уравнотежености буџетских прихода и расхода постоји: уравнотежени, суфицитарни и дефицитарни буџет. Уравнотежени буџет јесте стање када су укупни државни приходи једнаки укупним државним расходима; суфицитарни буџет јесте стање када су приходи већи од расхода, док дефицитарни подразумева супротан однос (Alesina & Perotti, 1995).

У савременој домаћој економској литератури доминирају класификације буџета према следећим елементима (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 359), и то:

- Према економској функцији,
- Према критеријуму хомогености,
- Према обиму и структури и
- Према времену доношења.

Према критеријуму **економске функције** постоје:

1. Буџети функционалних финансија и
2. Класични буџети.

Овде је реч о буџетима који имају улогу реализације макроекономске стабилности државе (Кристић, 2012, стр 238). Док је класичан буџет уравнотежен преглед јавних прихода и расхода за будући период, буџет функционалних финансија представља буџет код кога се посебно истичу функције буџета и његова улога у функционисању система јавних финансија.

Критеријум **хомогености** разликује следеће врсте буџета:

1. Јединствени буџет и
2. Плуралитетни буџети.

Плуралитетни буџети, какви су буџети савремених држава, могу бити: двојни, анексни и аутономни. Двојни буџет не представља јединствени приказ свих јавних прихода и расхода, већ се редовни приходи и расходи исказују у ткз. *редовном* буџету, док се приходи од зајмова као и расходи за инвестиције исказују *капиталним* буџетом. Анексни буџет представља план прихода и расхода појединих државних органа којима је дата одређена слобода у трошењу јавних средстава. За разлику од анексног буџета, постоји аутономни буџет код кога је одређеним држаним телима дат високи коефицијент слободе, при чему они не морају да буду одобрени од стране представничког органа, већ само од надлежног тела.

Класификација према **обиму и структури**, подразумева подела на:

1. Ресорни буџет,
2. Буџет територијалне јединице и
3. Буџет опште државе.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Ова подела је од посебног значаја, с обзиром на то да је у савременим државама изражен висок степен фискалног федерализма, било да су оне унитарног или федералног типа. Уколико су унитарне државе у питању, постојаће подела власти између државе и локалних колективитета, док у случају федералних држава, имаћемо и ниво федералних јединица у расподели прихода и функција. Што се тиче ресорних буџета, они се односе на поједине ресоре у држави и на тај начин олакшавају увид и контролу у њихово пословање, а истовремено им омогућавају адекватније планирање прихода и расхода.

На крају, али ништа мањег степена значајности јесте подела буџета према **времену доношења**, која подразумева класификацију буџета на:

1. Редовни и
2. Накнадни буџет (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 359).

На основу свега овога, можемо закључити да се појам буџета мора разумети не само у финансијском смислу, већ и у политичком и социјалном, јер он представља компромис различитих друштвених интереса и приоритета дефинисаних кроз институционални оквир државе.

1.1.2. Кратак историјски осврт на развој буџета

Обзиром да у економској и финансијској теорији не постоји јединствени став око појмовног одређивања буџета, са друге стране у смислу периода његовог настанка ставови су јединствени. Буџет као сложена финансијска категорија се појавио знатно касније у односу на остале категорије као што су порези, зајмови, новац, банка (Благојевић, 1991, стр. 104). Буџет да би настао и несметано функционисао, неопходно је било да се испуне одређене социјалне норме, као што су: развој новчане привреде, виши ниво образовања и културе државних службеника, право парламента да одобрава приходе и расходе и слично. Међутим, пре настанка буџета са одличјима које има у савремено доба, експерти из области финансијске теорије уочили су одређене акте у којима су препознали одређене елементе буџета који вуку корене из периода пре нове ере (Тодоровић, 1930, стр. 35).

У периоду старог века, односно у Атини и Риму средства су била прикупљана како би се финансирали одређени државни расходи попут војске и великих јавних радова. Ова средства су била обезбеђена од стране бројних неповезаних фондова. Вршиоци тих функција су имали и обавезу да подносе извештаје о прикупљеним и утрошеним

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

средствима. Од свих тих појединачних извештаја састављан је општи рачун прихода и расхода који је имао само обриси коначног државног рачуна односно буџета.

Финансијска историја препознаје у средњем веку такозване инвентаре или регистре који су представљали укупне прегледе државних прихода. Тако састављен преглед прихода је користио владарима да подносе захтеве, код сталешке скупштине, за повећање одређених дажбина. Први пут је састављен за време Карла Великог у 9. веку (Анђелковић, 2010, стр. 30).

Може се говорити да је буџет у правом смислу настао тек када је парламент добио буџетско право, односно право да одлучује о јавним приходима и расходима. У складу са тим буџет као финансијска институција уз уважавање свих прописа и процедура се појавио у 15. веку у одређеним градовима у Европи, а тек у 17. у појединим државама (Јелчић, 1985, стр. 482).

Буџетска правна пракса је настала у Француској 1789. године када је усвојена „Декларација права“ која је подразумевала да су сви они порези који нису одобрени од стране скупштине, незаконити. Оваква пракса се ширила брзином светлости како у Европи, тако и у осталим државама света (Коњхоџић, 1986, стр. 372).

Можемо слободно рећи да је буџетска историја уствари историја демократских институција. Првобитни циљ буџета је био да ограничи власт државних чиновника у трошењу државних средстава. То је једини био разлог зашто се буџетирање заснивало на правилима и процедурама. Међутим овакав облик демократије у једном моменту више није довољно добро користио интересима грађана. Изузетна сложеност приликом самог буџетирања је довела до тога да обичан човек више нема увид али ни ангажовање приликом планирања прихода и расхода, већ се упознаје са истима тек након доношења и усвајања буџета (Schick, 2004, pp. 98).

Термин „буџет“ је први пут употребљен 1806. године у француском парламенту и потиче од латинске речи „bulga“ што у преводу значи кожна торба. Реч је ушла у финансијску праксу Енглеске добивши пренесено значење, као последица историјске процедуре у којој је министар финансија, приликом подношења захтева парламенту за одобравање буџетских средстава, из кожне торбе вадио одговарајући документ и читао га пред посланицима. Ова симболична радња допринела је да се термин трајно веже за сам процес представљања буџетских предлога.

1.1.3. Општа и специфична обележја функције буџета

Обзиром да буџет представља изузетно сложен документ, он на неки начин користи бројне елементе великог броја других закона, без обзира да ли се ради о државним приходима или расходима, па је и нормално да има одређене функције. Буџетске функције су у спрези са циљевима које држава хоће да оствари. Неке од најбитнијих функција буџета су (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2010, стр. 361): политичка, планска, правна, економска, финансијска, контролна и социјална.

Суштина *политичке* функције буџета је у начину на који се он доноси. Буџет доноси скупштина, која путем њега обавезује извршну власт да се придржава унапред дефинисаних и пројектованих износа прихода и расхода.

Планска функција буџета произилази из његове суштине, јер је буџет у својој основи годишњи план државних прихода и расхода. Усваја се крајем једне за наредну годину, чиме представља средство за постављање циљева, одређивање ресурса и начина њиховог остварења, често усклађено са другим планским документима (Радичић & Раичевић, 2008, стр. 221).

Шема 1: Приказ функција буџета

Извор: Аутор, на основу: Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2010, стр. 361

Правна функција буџета заснива се на томе што је буџет правни акт, најчешће у форми закона. Као такав, он ствара правне последице у виду права и обавеза и то не само за извршну власт у погледу трошења средстава, већ и у погледу прикупљања буџетских прихода (Анђелковић, 2009, стр. 305).

Посебно значајна функција буџета јесте *економска*. Ова функција произилази из инструмената које држава користи за остваривање економских планова путем политике расхода и прихода. Као синтеза политичких приоритета и економске реалности, буџет не само да служи као механизам финансирања јавних расхода, већ и као средство за дистрибуцију дохотка, стабилизацију привреде и подстицање развоја. Општа обележја економске функције буџета – алокацијска, дистрибутивна и стабилизациона – први је

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

систематизовао Richard Musgrave (1959), чији теоријски оквир остаје релевантан у анализи савремених буџетских пракси.

Алокацијска функција – Држава путем буџета обезбеђује средства за производњу јавних добара и услуга, као што су образовање, здравство, безбедност и инфраструктура. Буџетска политика мора тежити ефикасној алокацији ресурса, тамо где тржиште затаји (Musgrave & Musgrave, 1989, стр. 17).

Дистрибутивна функција – Поред обезбеђивања јавних добара, буџет има задатак да ублажи неједнакости у дохотку и социјалном положају грађана. Прогресивно опорезивање, социјални трансфери и субвенције примери су дистрибутивних механизма. Како наглашава Бенчић (2012), „дистрибуција кроз буџет не сме бити мотивисана политичким притисцима већ социјалном правдом“. Бројне измене прописа из области јавних финансија су мотивисане разлозима за спровођењем одређених корекција у расподели друштвеног производа (Bogoev, 1964, стр. 48).

Стабилизациона функција – Буџет је важан инструмент макроекономске стабилизације, посебно у условима инфлације, рецесије или финансијске нестабилности. Држава, у том смислу, користи буџетску политику за утицај на агрегатну тражњу и привредну активност (Blanchard & Johnson, 2013).

Развојна функција – Иако није традиционално уврштена у три Musgrave-ове функције, развојна компонента буџета у земљама у развоју добија све већи значај. Буџет, у том контексту, служи као алат за стварање институционалне инфраструктуре и подршку дугорочном економском расту (Tanzi & Zee, 2000).

Упркос формалном прихватању класичних функција буџета, у пракси земаља Западног Балкана те функције често се испољавају у деформисаном или непотпуном облику. Разлози томе леже у историјској транзицији, ограниченом институционалном капацитету и доминацији краткорочних фискалних приоритета. Алокацијска функција је угрожена високим учешћем текуће потрошње. Уместо улагања у инфраструктуру и образовање, знатан део буџета одлази на плате у јавном сектору и текуће субвенције. Многи указују да је капитална потрошња у региону на веома ниском нивоу у укупним буџетским расходима и да је испод просека ЕУ (Крајићник et al., 2019, стр. 521-551). Дистрибутивна функција често није заснована на економским критеријумима. Социјални програми често служе као инструмент политичке лојалности, а не реалног социјалног адресирања (Радоњић et al., 2020, стр. 77-91). Стабилизациона функција остаје ограничена услед променљивих фискалних правила и спољне зависности. Присуство ММФ-а и Светске банке у креирању буџетске политике води ка приоритету фискалне консолидације уместо проактивне стабилизације (Koczan, 2015). Развојна

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

функција је слабо профилисана. Упркос стратегијама развоја, институционална слабост, корупција и ограничен капацитет јавне управе чине да буџет не испуњава своју развојну улогу на задовољавајући начин (Tanzi, 1998, стр. 559-594).

Као резултат усклађивања висине прихода и расхода настала је *финансијска* функција буџета. Она се реализује сталним трагањем за равнотежом између прихода и расхода.

Контролна функција буџета произилази из контроле трошења државних прихода коју спроводи скупштина или парламент над представницима извршне власти (Илић-Попов & Павловић, 2003, стр. 353).

Социјална функција буџета се огледа из његове улоге инструмента прерасподеле средстава лицима са недовољним износом финансијских средстава или лицима без прихода.

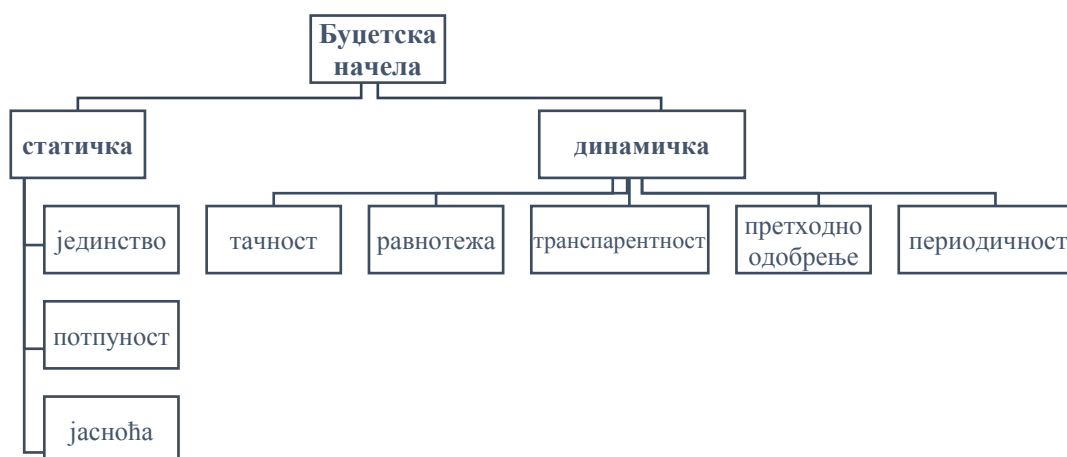
Иако су теоријски оквири буџетских функција универзални, њихова конкретна реализација у земљама Западног Балкана знатно одступа од нормативног модела. Буџет у овим земљама све чешће постаје средство социјалног „гашења пожара“ и задовољења краткорочних политичких интереса, уместо стратешки усмереног инструмента развојне и стабилизационе политике. Стога је потребно не само реформисати буџетске процедуре, већ и оснажити институционалну културу одговорности, транспарентности и дугорочног планирања.

1.1.4. Буџетски принципи у функцији правила за израду, доношење и извршење буџета

Буџетски принципи представљају основне смернице и правила која усмеравају цео процес израде, доношења и извршења буџета. Они су основа за ефективно и транспарентно управљање јавним финансијама, омогућавајући оптимално коришћење ограничених ресурса и обезбеђујући фискалну одговорност. Принципи буџета служе као гарант да ће буџет бити израђен у складу са законом, са јасним дефинисаним циљевима и приоритетима и да ће његова реализација бити праћена и контролисана на прави начин.

У теорији и пракси јавних финансија присутна је подела свих буџетских принципа на статичке и динамичке (Раичевић, 2005, стр. 321).

Шема 2: Буџетска начела - приказ

Извор: Аутор, на основу: Раичевић, 2005, стр. 321; Ћуровић Тодоровић & Ћорђевић, 2019, стр. 366

Ова подела биће основа за нашу даљу анализу.

1.1.4.1. Статичка буџетска начела

Статичка буџетска начела представљају групу буџетских принципа која се односе на садржај и облик буџета. У ову групу начела спадају:

- Начело буџетског јединства (униформности),
- Начело буџетске потпуности (обухватности) и
- Начело јасноће (буџетске прегледности) (Ћуровић Тодоровић & Ћорђевић, 2019, стр. 366).

Начело буџетског јединства (униформности) представља један од основних принципа буџетског система који се примењује у већини земаља и има за циљ обезбеђење јединственог прегледа јавних прихода и расхода у оквиру једног буџета. Овај принцип захтева да се сви јавни приходи и расходи укључе у један документ (државни буџет) без изузетака и раздвајања по различитим фондовима или рачунима, чиме се постиже потпуна транспарентност и контрола над јавним финансијама. На овакав начин се осигурава да држава не води паралелне буџетске рачуне који би могли да створе неразумевање у вези са стварним обимом јавних прихода и расхода (Buchanan, 1967).

Принцип буџетске потпуности (обухватности) подразумева укључивање не само редовних пореза и такси, већ и било какве друге јавне трансакције, као што су

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

трансфери између државних фондација, јавна предузећа, као и било који облици јавног задужења или финансијске обавезе које држава преузима. Применом овог принципа, избегава се могућност неухваћених или "скривених" расхода који неће бити приказани у буџету, чиме се спречава неадекватно информисање јавности и других контролних органа о стварним финансијама државе. Како истиче Heller (2005), у земљама са сложеним буџетским системима, где су многи јавни фондови одвојени од главног буџета, овај принцип постаје посебно важан, јер гарантује да се сви државни приходи и расходи третирају као део једног свеобухватног система, чиме се омогућава боља контрола и управљање јавним финансијама.

Принцип буџетске прегледности подразумева да буџет има јасну и логичну структуру, која омогућава лако праћење јавних прихода и расхода. Структура буџета мора бити једноставна и интуитивно разумљива како би се избегла конфузија и несигурност у вези са расподелом јавних средстава. Јасно дефинисане поткатегорије, као и адекватна објашњења свих компонената буџета, помажу свим заинтересованим странама да лако разумеју сврху и обим различитих буџетских ставки. Како наглашава Bartlett (2008), ова врста јасности је посебно важна за учешће јавности у процесу буџетирања и одржавање демократске одговорности.

1.1.4.2. Динамички буџетски принципи

За разлику од статичких буџетских начела која се односе на садржај и облик буџета, динамичка буџетска начела се односе на саму буџетску процедуру односно на састављање и извршење буџета. Ова група принципа је шира од претходне и обухвата следећа начела:

- Буџетску тачност,
- Буџетску равнотежу,
- Буџетску транспарентност,
- Принцип претходног одобрења буџета и
- Принцип периодичности буџета (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 368).

Принцип буџетске тачности подразумева да пројекција јавних прихода и расхода буде што прецизнија, чиме се обезбеђује да извршење буџета буде у складу са пројектованим циљевима и да се избегну нежељене фискалне диспропорције. Буџетска тачност је од суштинске важности за избегавање прецењивања прихода или недовољног планирања расхода, што може довести до буџетских дефицита. Непредвиђени фискални

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

притисци могу се појавити као резултат неадекватне процене прихода, што угрожава извршење буџетских планова. Стога је важно да буџетски процес буде заснован на реалним и добро истраженим економским показатељима. Применом аналитичких алата за фискално предвиђање може се значајно побољшати тачност буџетских процена и унапредити процес доношења одлука у области јавних финансија (Schick, 2009, стр. 9).

Принцип буџетске равнотеже има за циљ да буџет буде избалансиран, што значи да не би требало да расходи буду већи од прихода. Овај принцип служи као основа за одржавање фискалне дисциплине и стабилности. Буџетска равнотежа је важна за спречавање прекомерног задуживања, које може довести до инфлације, девалвације или других економских проблема. Дугорочно одржавање буџетске равнотеже од пресудне је важности за економску стабилност, јер повећање буџетског дефицита може угрозити одрживост јавних финансија и појачати друштвене и економске тензије (Christopher & Johnson, 2010). Поред тога, принцип равнотеже такође подразумева да ће влада морати да прилагођава јавне трошкове и приходе у складу са економским условима и расположивим ресурсима.

Принцип буџетске транспарентности омогућава грађанима да буду информисани о начину на који се јавни ресурси распоређују, чиме се побољшава јавни надзор и одговорност. Влада, као и други учесници у буџетском процесу морају бити одговорни за правовремено објављивање података о приходима и расходима, као и о свим променама које се дешавају у току извршења буџета.

Начело претходног одобрења буџета подразумева процес којим се буџет мора одобрити од стране скупштине или парламента пре него што постане оперативан. Овај принцип је од суштинске важности за одржавање демократске контроле над јавним финансијама и осигурање да буџетска средства буду утрошена у складу са јавним интересима и законодавним одредбама.

Принцип периодичности буџета има за циљ да буџет буде израђен и реализован у редовном временском периоду, обично за годину дана. Овај принцип омогућава праћење фискалних циљева и прилагођавање буџетских ставова према променама у економским и социјалним условима. Годишња припрема буџета омогућава носиоцима власти да периодично преиспитују своје приоритетне области, као и да оцене успехе и неуспехе буџета из претходне године.

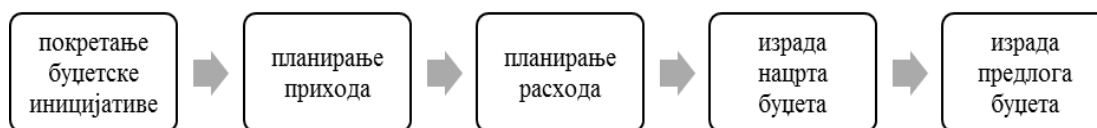
1.1.5. Неизоставне фазе буџетске процедуре

Буџетска процедура јесте читав један циклус који креће од израде нацрта буџета па све до усвајања и извршења буџета (Анђелковић, 2010, стр. 63). Овај буџетски циклус обухвата више фаза и то:

- Израда буџета,
- Доношење буџета,
- Извршење буџета и
- Контрола буџета (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2010, стр. 370)

Прва фаза буџетске процедуре је свакако **израда буџета**. Ова фаза се састоји од мноштва подфаза: покретање буџетске иницијативе, планирање прихода, планирање расхода, израда нацрта буџета и израда предлога буџета.

Шема 3: Фазе израде буџета

Извор: Аутор, на основу: Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 371

У великом броју земаља покретање *иницијативе* за састављање буџета врши министарство за финансије (Allen & Tommasi, 2004, str. 144). Има и изузетака где ову процедуру на пример у Француској покреће парламент, док у Сједињеним Америчким Државама (САД) ову процедуру покреће конгрес. Без обзира на то о ком органу је реч, суштина је иста – поступак израде буџета се иницира. Након тога, приступа се планирању прихода и расхода.

Овде је битно која методологија ће се примењивати приликом *планирања прихода и расхода*. За ове потребе се користе метод директног процењивања, метод аутоматског и нормативни метод (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 371). Директно процењивање се базира на планирању прихода и расхода на основу података из претходне буџетске године. С друге стране, аутоматско процењивање се фокусира на коришћењу података о токовима прихода и расхода из претпоследње буџетске године. На крају, метод нормативе се заснива на тачном утврђивању егзактних обима и висине прихода и расхода за све јавне установе и органе.

Након што се изврши одабир метода за планирање прихода и расхода министарство финансија врши *израду нацрта буџета*, који доставља влади.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Влада нацрт буџета разматра и утврђује *предлог буџета*. Предлог буџета се затим доставља скупштини на усвајање.

Наредна буџетска фаза јесте фаза **доношења буџета**. Доношење буџета се састоји од бројних формалних и неформалних правила којих се морају придржавати носиоци законодавне власти (Hagen, 2002, str. 269-270). На скупштини се разматра и полемише о предлогу буџета, након чега се приступа гласању. Усвојени буџет се састоји из општег и посебног дела. Општи део обухвата само укупне приходе и расходе, док се посебни део састоји од свих прихода и расхода према извору и према корисницима.

Сам поступак доношења буџета не мора да значи да ће се завршити успешно. Некада из одређених разлога се деси да буџет не буде донешен. У таквој ситуацији се приступа моделу такозваног привременог финансирања, како не би дошло дисконтинуитета у покривању расхода. Привремено финансирање се може реализовати на један од три начина. Први начин је метод буџетских дванаестина, где се укупан износ прихода и расхода из претходне године дели са 12 (број месеци у години). Овај метод дозвољава да се у прва три месеца текуће године потроши четвртина укупних средстава из претходне буџетске године. Други метод је метод рекондукције. Он је сличан методу буџетских дванаестина. Овај метод дозвољава да се у прва три месеца текуће године финансирају расходи до висине од прва три месеца из претходне године кориговани за стопу инфлације. Један од метода привременог финансирања јесте систем авансирања. Овакава метод се користи у Великој Британији и он не дозвољава продужење старог буџета већ се врши аконтирање на име новог буџета (Алексић & Паовић-Јекнић, 2001, стр. 279).

Након усвајања буџета, следи наредна буџетска фаза – **фаза извршење буџета**. У овој фази је неопходно да се прикупе сви пројектовани приходи како би се финансирале све ставке планираних расхода (Tommasi, 2007, стр. 279). Органи државне управе врше извршење буџета. Како би се обезбедила контрола утрошка средстава постоје прописи трошења и то: најпре се врши стављање средстава на располагању, па се затим даје наредба за исплату и издаје се налог за исплату (Јелчић, 2008, стр. 511). Основни актери у овом процесу су рачунопологачи и наредбодавци. Ови актери не смеју бити у никаквом блиском сродству (Ловчевић, 1991, стр. 264).

Буџетска контрола представља завршну фазу буџетског процеса. Њен циљ је да обезбеди правилну, ефикасну и наменску употребу буџетских средстава, као и да утврди да ли се буџет извршава у складу са законом, плановима и прописаним процедурама. Ова фаза обухвата праћење реализације прихода и расхода, анализу одступања од планираног буџета, као и ревизију и извештавање надлежних органа.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Контролу врше интерне и екстерне институције. **Интерну** контролу обављају саме буџетске установе, док **екстерну** контролу спроводе независна тела као што су државна ревизорска кућа или министарство финансија. Резултати буџетске контроле служе као основ за будуће планирање, унапређење финансијског управљања и спречавање злоупотреба јавних средстава (Allen et al., 2013).

Осим оваквог начина класификације, буџетску контролу можемо класификовати према следећим критеријумима:

1. Према времену када се обавља буџетска контрола:

а) Претходна - Ова контрола се врши пре реализације буџетских издатака. Њен циљ је да спречи незаконите радње. Обично је спроводе интерне службе у оквиру буџетских корисника или министарство финансија.

б) Накнадна - Спроводи се након што су средства већ потрошена. Циљ је да се утврди да ли је трошак био у складу са законом, прописима и наменом. Накнадну контролу често врши Државна ревизорска институција.

Када говоримо о овој подели, можемо констатовати да је она од значаја у смислу контроле која се обавља пре и после извршења буџета, из разлога сусречавања злоупотребе финансијских средстава.

2. Према органу који обављају контролу:

а) Административна - Врше је управни органи и министарства.

б) Рачунско – судска контрола - Ову контролу спроводи специјализовано државно тело.

в) Политичка - Спроводи је парламент или локална скупштина.

Што се тиче ове поделе, њен значај се огледа у томе што је неопходно извршити поделу надлежности, како се оне не би преклапале у погледу провера одређених органа и институција

3. Према садржају се разликују следеће врсте буџетске контроле:

а) Контрола законитости – Огледа се у томе што надлежни органи установљавају да ли је прикупљање и трошење средстава у складу са законима и прописима.

б) Контрола целисходности – Код ове контроле се врши упозоравање уколико долази до нерационалног трошења средстава.

Ова подела добија на значају у погледу тога да ли се средства законито користе и оно што је још важније, да ли се средства целисходно користе. У том смислу се могу спречити одређене злоупотребе коришћења финансијских средстава у нерационалне сврхе.

4. Према методама којима се обавља контрола, постоје:

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

а) Документарна контрола – Ова контрола се спроводи над самим буџетском документима.

б) Теренска – За разлику од документарне контроле, ова контрола се спроводи изласком надлежног буџетског контролора на самом терену, односно на лицу места.

Када је теренска контрола у питању, може се констатовати да би она била ефикасна неопходан је велики број запослених у пореској администрацији, што многе савремене државе себи не могу да приуште. У складу са тим, спроводи се спорадично, по потреби и по пријави неправилности. Уколико се у процесу документарне контроле примети нека неправилност, то може бити знак да је неопходно извршити и теренску контролу.

5. Према субјектима над којима се спроводи контрола постоји:

а) Контрола која се спроводи над наредбодавцима – Предмет ове контроле је целисходно коришћење одобрених средстава.

б) Контрола над рачунополагачима – Предмет ове контроле је законитост употребе буџетских средстава.

На основу досадашње анализе фаза буџетске процедуре, можемо уочити правилност о неизоставности било које од фаза у издрази, усвајању, доношењу или контроли буџета, јер изостављањем било које фазе може се угрозити поступак доношења буџета.

1.1.6. Традиционални vs савремени модели јавног буџетирања

Јавно буџетирање представља један од кључних елемената система јавних финансија, јер омогућава планирање, расподелу и контролу јавних прихода и расхода. Током времена, модели буџетирања су еволуирали у складу са друштвеним, економским и политичким променама. Све моделе јавног буџетирања можемо сврстати у две категорије: **традиционални и савремени** модели јавног буџетирања. Традиционални модели буџетирања заснивају се превасходно на контроли потрошње и формалном придржавању правила, док савремени модели настоје да у фокус ставе резултате, ефикасност и транспарентност јавне потрошње. Разлика између ова два приступа одражава се не само у техничким аспектима планирања, већ и у филозофији управљања јавним ресурсима.

1.1.6.1. Традиционални модели јавног буџетирања

Традиционални модели буџетирања представљају најстарије приступе у управљању јавним финансијама. Они су се развијали у време када је главни циљ буџета био контрола трошења јавних финансија и поштовање законитости у коришћењу тих средстава. Ови модели се одликују једноставном структуром, фокусом на улазне трошкове и административном контролом, без дубљег разматрања ефеката или резултата јавних политика. Иако су данас делимично застарели, и даље се користе као основа у многим јавним институцијама.

Један од најстаријих и најчешће примењиваних модела јавног буџетирања у категорији традиционалних модела јавног буџетирања јесте свакако *линијско* буџетирање. Овакав начин буџетирања даје увид о информацијама појединих буџетских корисника и дели средства према економској и функционалној класификацији (Димитријевић, 2017, стр. 74). Линијско буџетирање познато је и као буџетирање по ставкама. Основна карактеристика оваквог модела буџетирања јесте та што се средства расподељују према врстама трошкова. Форма оваквог буџета се састоји од линија које приказују одређени расход, при чему се на левој страни налази назив трошкова, а са десне стране се налазе новчани износи тих трошкова. Управо због тога је овај облик буџетирања и добио назив линијско буџетирање. Буџетирање по ставкама нема за циљ сагледавање резултата уложених средстава и остварених учинака (Маџар, 2008, стр. 22).

Основне предности овог облика буџетирања су (U.S. Bureau of the Census, 2001, стр. 232):

- Једноставност израде и разумевања,
- Омогућава лаку контролу законитости трошења средстава,
- Погодан је за институције које акценат стављају на административну контролу.

Ове карактеристике чине овај модел нарочито погодним за институције у којима је примарни циљ поштовање законских процедура и одговорност у коришћењу јавних ресурса. Иако не пружа дубљу анализу ефикасности и резултата јавне потрошње, овакав приступ и даље представља важан алат у установама са стабилним и рутинским буџетским активностима, као што су школе, општине и друге јавне службе.

Са друге стране линијско буџетирање има и своје недостатке, као што су (Council of State Governments, 1985, стр. 56):

- Не приказује резултате и ефекте јавне потрошње,
- Не подстиче ефикасност и рационализацију,
- Ограничена флексибилност у управљању средствима.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Ови недостаци указују на структурна ограничења овог модела буџетирања, нарочито у савременим условима где се од јавног сектора очекује већа одговорност за постигнуте резултате, а не само за законитост трошкова. Недостатак информација о ефектима јавне потрошње отежава доношење одлука заснованих на учинку, док крута структура линијског буџета слабо одговара динамичним финансијским потребама. Управо зато се у многим земљама линијско буџетирање постепено надограђује програмским или перформансним моделима, који боље одражавају однос између уложених средстава и остварених резултата.

Иако се сматра застарелим у односу на савремене моделе буџетирања, линијски модел се и даље користи у многим државним и јавним институцијама, посебно као основа за контролу расхода (Allen & Tommasi, 2001, стр. 132).

1.1.6.2. Савремени модели јавног буџетирања

Савремени модели јавног буџетирања представљају одговор на све веће захтеве за ефикаснијим, транспарентнијим и резултатски оријентисаним управљањем јавним средствима. За разлику од традиционалних приступа, који су фокусирани првенствено на контролу трошкова и административну исправност, савремени модели настоје да буџет повежу са јавним политикама, мерљивим циљевима и конкретним резултатима (Димитријевић, 2016, стр. 114). Они омогућавају доносиоцима одлука да боље процене како и где се средства троше, какви се ефекти постижу, као и да ли се јавни ресурси користе на најефикаснији начин. Најзаступљенији савремени модели су (Henry, 2004, стр. 217):

- ✓ Програмско буџетирање,
- ✓ Буџетирање по учинку и
- ✓ Буџетирање по нултој основи (Zero-based).

Програмско буџетирање спада у категорију савремених модела буџетирања и он акценат ставља на планирање, финансирање и евалуацију јавних програма и политика (Кристић, 2015, стр. 35). За разлику од традиционалног, линијског буџетирања који приказује само врсте трошкова, програмски буџет повезује новчана средства са конкретним циљевима, активностима и очекиваним резултатима (Тешановић et al., 2011, стр. 315).

У овом моделу, буџет није представљен само као листа трошкова, већ као скуп програма. Сваки програм садржи (Димитријевић, 2016, стр. 138):

- Циљеве,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Активности,
- Индикаторе успеха и
- Финансијска средства неопходна за остваривање.

Основне предности програмског буџетирања су (Ђокић, 2014, стр. 8): омогућава боље повезивање буџета са јавним политикама, повећава транспарентност и одговорност, подстиче ефикасније коришћење средстава и олакшава праћење резултата и утицаја јавне потрошње.

Захваљујући овим карактеристикама, програмско буџетирање се све више препознаје као савремени инструмент фискалног управљања, посебно у контексту увођења принципа управљања заснованог на резултатима. Повезивање буџетских издатака са конкретним програмима и циљевима омогућава доносиоцима одлука да јасније сагледају ефекте јавне политике, док повећана транспарентност и одговорност доприносе бољој контроли и надзору над трошењем јавних средстава. Поред тога, овај модел подстиче рационализацију и ефикасност, јер институције морају да оправдају своје захтеве кроз мерљиве резултате.

Програмско буџетирање има и своје недостатке (Ђокић, 2014, стр. 9): захтева напреднији систем планирања и извештавања, тражи обучене кадрове и добро дефинисане индикаторе и може бити административно захтевнији у односу на традиционалне моделе.

Иако представља напредак у односу на класичне моделе буџетирања, програмски приступ често наилази на изазове у имплементацији, нарочито у институцијама које немају развијене капацитете за аналитичко планирање. Недовољна обученост кадрова и непостојање јасно дефинисаних индикатора учинка могу довести до формалне, али не и суштинске примене овог модела. Осим тога, због обимнијих процедура и потребе за сталним праћењем резултата, програмско буџетирање може изазвати веће административно оптерећење, што понекад доводи до отпора у пракси. Ипак, упркос тим ограничењима, улагање у развој институционалних капацитета и обуку кадрова може значајно унапредити ефикасност овог система.

Програмско буџетирање је данас широко прихваћено у бројним земљама, укључујући и оне у транзицији, које настоје да унапреде ефикасност и транспарентност јавне потрошње. У неким случајевима, користи се као хибридни модел у комбинацији са линијским буџетирањем.

Основни разлози увођења програмског буџетирања су (Diamond, 2013, стр. 23):

- Остварење политичких циљева,
- Смањење трошкова,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Максимизирање учинака и
- Повећање одговорности руководства.

Буџетирање по учинку је савремени модел буџетског планирања који се заснива на принципу да додела јавних средстава треба да буде повезана са резултатима и ефектима који се постижу (Димитријевић, 2016, стр. 87). Уместо да се фокусира искључиво на врсте трошкова или улазне ресурсе, овај модел нагласак ставља на мерљиве резултате, ефикасност и постизање постављених циљева јавне политике.

Циљ овог приступа је да се државни новац троши на оне активности и програме који постижу најбоље резултате, односно да се ојача одговорност и рационалност у јавном сектору (Robinson, 2009, стр. 2).

Основне карактеристике буџетирања по учинку су (Aristovnik & Seljak, 2009, стр. 2):

- Дефинисање циљева и индикатора учинка (нпр. број лечених пацијената, проценат ученика који заврше школу, време обраде захтева),
- Повезивање финансирања са постигнутим резултатима и
- Систематско праћење и евалуација учинка програма и институција.

Предности оваквог модела буџетирања су (Curristine et al., 2007, стр. 3): подстиче већу ефикасност и ефективност, побољшава одговорност у управљању јавним средствима, омогућава доносиоцима одлука да се фокусирају на резултате, а не само на трошкове и помаже у идентификовању успешних и неуспешних програма.

Овим моделом буџетирања у фокус се стављају постигнути резултати, што омогућава прецизнију процену ефикасности јавне потрошње. Буџетирање према учинку подстиче одговорност јавних институција, јер се ресурси додељују у складу са оствареним учинком, а не на основу претходне потрошње. Такође, доносиоцима одлука пружа се боља основа за прераспodelу средстава ка програмима који постижу жељене ефекте.

Осим наведених предности буџетирање према учинку има и своје недостатке (Вујовић, 2013, стр. 2): захтева развијене системе извештавања, анализе и индикаторе, може доћи до манипулације подацима ради постизања формалних циљева и постоји ризик од превеликог ослањања на квантитативне мере, без сагледавања квалитета.

Упркос значајним предностима, успешна имплементација буџетирања према учинку зависи од институционалне зрелости система, укључујући поуздану методологију мерења, транспарентно извештавање и обучене кадрове. Недовољно развијени индикатори или фокус на бројчане податке без анализе стварног друштвеног утицаја могу довести до искривљене слике о учинку. Такође, постоји опасност од

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

„играња са бројкама“, односно формалног испуњавања циљева без суштинског побољшања јавних услуга.

Буџетирање према учинку је све чешће у употреби у модерним управама, посебно у земљама које настоје да уведу већи ниво професионализма и резултатске оријентације у јавном сектору. У пракси се често комбинује са програмским буџетирањем, јер оба модела имају заједнички циљ, а то је побољшање резултата јавне потрошње.

Буџетирање по нултој основи (Zero-based) је модел буџетирања који полази од претпоставке да ниједан трошак није унапред оправдан (Allen & Tommasi, 2001, стр. 133). За разлику од традиционалних модела, који често користе прошлогодишњи буџет као полазну тачку, код овог приступа свака буџетска ставка мора бити оправдана „од нуле“, без обзира на то да ли је финансирана у претходним годинама (Раичевић et al., 2003, стр. 48).

У пракси, ово значи да сви програми, активности и трошкови пролазе кроз темељну анализу и морају доказати своју вредност и оправданост да би добили средства. Циљ је да се избегне аутоматско и инерцијско финансирање неефикасних или застарелих активности.

Кључне карактеристике Zero-based буџетирања (Немет, 1999, стр. 340-341):

- Буџет се гради од нуле, без претпоставки из претходних година,
- Свака активност мора имати јасно образложење и процену трошкова и
- Фокус се ставља на приоритете, потребе и резултате.

Основне предности оваквог буџетирања су: подстиче рационализацију и елиминацију непотребних трошкова, помаже бољем усмеравању средстава на приоритетне активности и побољшава транспарентност и одговорност.

Буџетирање на нултој основи (zero-based budgeting) представља метод који подразумева да се свака буџетска позиција образлаже „од нуле“, без ослањања на износе из претходних периода. Такав приступ приморава институције да преиспитају оправданост сваког трошка, што подстиче рационализацију јавне потрошње и спречава аутоматско одобравање неефикасних програма. Поред тога, буџетирање на нултој основи омогућава боље усмеравање буџетских средстава ка програмима од стратешког значаја и олакшава транспарентност, јер се свака ставка мора јасно образложити.

Са друге стране буџетирање на нултој основи има и своје недостатке, као што су: потребно је доста времена и доста је радно захтеван процес, захтева обучено особље и добру организацију и може довести до конфликта интереса приликом расподеле ограничених ресурса.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Главна критика овог модела односи се на његову комплексност и оперативне захтеве. Поступак припреме буџета по нултој основи може бити временски исцрпан и захтева значајне административне капацитете, што га чини тешко применљивим у институцијама са ограниченим ресурсима. Такође, у процесу приоритизације може доћи до конфликта међу секторима и програмима, јер се сви пројекти надмећу за исте, често недовољне, ресурсе. Упркос овим изазовима, овај облик буџетирања може бити изузетно користан у ситуацијама када је потребно извршити реструктурирање јавне потрошње или отклонити вишегодишње нерационалности

Буџетирање по нултој основи се најчешће примењује у приватном сектору, али и у јавном, посебно у периоду финансијске кризе или реформе, када је потребно прецизно преиспитати „сваки динар“ јавне потрошње. У пракси се често комбинује са другим моделима ради ефикасније примене.

1.1.7. Етаблирање буџетског еквилибријума/дисбаланса у финансирању буџетских потреба

Финансијски дисбаланс настаје услед суфицитарног или дефицитарног финансирања крајње потрошње. Финансијски еквилибријум се налази у узрочно-последичној вези са економским еквилибријумом интерног и екстерног карактера и порекла (Ристић & Комазец, 1993, стр. 54). У финансијској и буџетској литератури су се сви ставови по питању буџетског еквилибријума/дезеквилибријума поделили на две теорије, и то:

- Класични статички буџетски баланс и
- Динамички буџетски еквилибријум (Ристић, 2001, стр. 491-492).

У економској литератури можемо наићи на потпуно различите ставове по питању дефицитарног финансирања. *Класична економска доктрина* се темељи на „здравом финансирању“ државних потреба. То значи да мора да постоји ригорозна буџетска равнотежа, односно једнакост између јавних (државних) прихода и расхода. Овакав стиктан став по питању буџетског баланса дуго времена се означавао као „златно правило финансирања“. Овакав став класична доктрина је бранила на следеће начине:

- Ако је буџет у дефициту, то значи да се државни расходи финансирају позајмицама односно задуживањем, које ће да враћају будуће генерације и/или
- Уколико држава не може да се позајми, онда се државни расходи финансирају новом емисијом новца, чију количину не покрива роба, што ће у коначном изазвати инфлацију (Ристић, 2001, стр. 492).

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Резултат оваквог вођења политике јавних финансија би према класичној доктрини довело до сталног увећавања државних расхода, дошло би до монетарне депресије, до раста инфлације и слично. Међутим, са појавом Велике Депресије 30-их година прошлог века, дошло је до тога да се темељи златног правила буџетског управљања поткопају. Па према Кејнсовој теорији строга буџетска равнотежа у условима цикличних привредних кретања за последицу би имала убрзање експанзије или депресије и аутоматско урушавање економске равнотеже. Из тог разлога Кејнс је у својој политици управљања јавним финансијама почео да указује на значај толерантног буџетског дезеквибријума у периоду економске рецесије и депресије. У том смислу, Кејнс се залаго за динамичко гледиште буџетског баланса, које подразумева коришћење буџетског дефицита за финансирање државне инвестиционе тражње, која ће се мултипликативно одразити на раст националног дохотка.

За разлику од постулата класичне економске доктрине, *савремена доктрина* се залаже за то да механизми суфицитарног или дефицитарног финансирања јавних потреба делују као балансирајући фактор у економским токовима друштвене производње (Urwin, 1973, стр. 371).

Код динамичког буџетског баланса/дисбаланса постоје више теорија (Матејић, 1965, стр. 84-86).

Шема 4: Приказ теорија буџетског дефицита/суфицита

Теорија систематског буџетског дефицита
Теорија компензаторског буџета
Буџетска теорија Beveridgea
Хавелмова теорема уравнотеженог буџета
Теорија цикличног буџета
Теорија стабилизационог буџета
Концепт „буџетског вишка пуне запослености“
Теорема „surcompensation budgetaire“
„Federal spending“ теорема
Концепт неутралног буџетског салда.

Извор: Аутор, на основу Матејић, 1965, стр. 84-86

Ове теорије пружају различите аналитичке приступе тумачењу односа између јавне потрошње и економске активности у динамичком контексту. Док неке, попут теорије систематског буџетског дефицита или концепта буџетског вишка пуне запослености, полазе од ставова да фискална неравнотежа може бити инструмент економске политике, друге — као што су Хавелмова теорема уравнотеженог буџета или концепт неутралног буџетског салда — наглашавају важност фискалне стабилности и равнотеже. Ови различити погледи одражавају и идеолошке разлике у приступу улози

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

државе у економији, као и потребу да се буџетска политика прилагођава фазама економског циклуса, структурним условима и макроекономским циљевима. Стога, разумевање и примена ових теоријских оквира представља важан инструмент за креирање ефективне и одрживе фискалне политике.

1.2. ТЕОРИЈСКО САГЛЕДАВАЊЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Буџетски дефицит представља један од централних појмова у јавној финансијској теорији и пракси, са далекосежним импликацијама по макроекономску стабилност, фискалну дисциплину и економски развој. Као негативан јаз између укупних јавних прихода и јавних расхода, дефицит буџета се јавља у различитим облицима и под утицајем бројних економских, институционалних и политичких фактора. Његово разумевање захтева интердисциплинарни приступ, јер се протеже кроз домене економске теорије, јавне управе, права и финансијске политике.

Теоријско сагледавање буџетског дефицита обухвата анализу појмовног оквира, класификацију различитих врста дефицита, као и разматрање механизма финансирања и њихових ефеката на привреду. У оквиру овог поглавља разматрају се нормативни и позитивни аспекти дефицита, укључујући улогу фискалне политике, границе задуживања, као и релевантне теоријске приступе попут монетаристичког и кејнзијанског гледишта. Посебна пажња посвећена је и теоријским моделима који настоје да објасне макроекономске последице буџетског дефицита, као што су ефекат „истискивања“ приватних инвестиција (crowding-out effect), буџетски мултипликатор, и тзв. Хавелмова теорема.

Циљ овог поглавља је да се пружи систематизовано и критичко теоријско утемељење за разумевање појаве буџетског дефицита, што представља полазну основу за даљу анализу конкретних фискалних пракси и политика.

1.2.1. Афектација буџетског дефицита као негативног јаз приходне и расходне стране буџета

Реализација буџетске равнотеже представља једно од најбитнијих буџетских начела, чије остварење је веома тешко. Како би се буџет остварио није битно само добро испланирати га, већ у великој мери зависи и од промена привредних кретања. У том смислу можемо рећи да је буџет неуравнотежен бар у погледу његовог извршења. Из

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

тог разлога буџетска равнотежа је у спрези са буџетским дефицитом (Матејић, 1964, стр. 135).

Често се поставља питање зашто је тешко смањити буџетски дефицит? На пример, у Америци грађани не подржавају федерални буџетски дефицит. Одређена истраживања показују да иако грађани не одобравају федерални буџетски дефицит, са друге стране они не одобравају чак ни одређене специфичне потезе ради његовог смањења. У оваквој ситуацији имамо два објашњења за овакву нелогичност. Прво објашњење јесте у томе да грађани не праве разлику концепта буџетских ограничења (Петак, 2001, стр. 164), док друго објашњење је у спрези са политичким циклусима што ограничава стварање стабилне већине у корист буџетске равнотеже. Из тих разлога се не могу предузети никакве мере ради постизања уравнотеженог буџета (Tabellini & Alesina, 1995, стр. 157).

У периоду 70 – их, 80 – их и почетком 90 – их година 20. века у бројним земљама ОЕЦД-а је дошло до пораста буџетског дефицита. Разлог је тај што се тада примењивао концепт *deficit spending*. Основа овог концепта јесте та да се привреда покреће путем државне потрошње. Буџетски дисбаланс се финансирао путем јавног задуживања. Овакво стање у јавним финансијама је показало да је проблем пре свега структуралне природе, а не цикличне.

Кључни задатак фискалне политике се огледа у правилном управљању буџетским дефицитом. Кључни предуслов за управљањем макроекономијом на прави начин јесте тачно дефинисање, али и мерење буџетског дефицита (Анђелковић, 2010, стр. 147-148). Овде се наилази на проблем, јер не постоји ни јединствена, а ни савршена мера дефинисања буџетског дефицита, јер се за различите потребе користе и различите дефиниције (Bleyer & Cheasty, 1995).

Најчешће коришћена дефиниција буџетског дефицита јесте такозвани **конвенционални дефицит** (Анђелковић, 2010, стр. 148). Овакав дефицит мери разлику између укупних готовинских јавних прихода и расхода. Ова разлика се мора финансирати задуживањем државе.

Буџетски дефицит представља вишак владиних расхода у односу на њене укупне приходе, чија разлика се мора финансирати новим задуживањем (Hashimzade et al., 2017).

Према Becker Professional Education буџетски дефицит настаје у ситуацији када су приходи од пореза и непорески приходи мањи од владиних расхода (2025).

У Републици Србији према Закону о буџетском систему, „буџетски дефицит представља разлику између укупног износа прихода и примања остварених продајом

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

нефинансијске имовине и укупног износа расхода и издатака за набавку нефинансијске имовине (2009)⁴.

Мањак прихода у односу на расходе државе представља буџетски дефицит (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 378).

Постоји неколико разлога зашто буџетски салдо не може бити добар показатељ стабилизационог деловања фискалне политике (Perkins, 1997, стр. 12). Прво, јер се државни расходи јављају директно као тражња друштвеног производа, док државни приходи делују индиректно на смањену тражњу. Друго, буџетски салдо није резултат само одлука носиоца фискалне политике, већ и деловања самог фискалног система (Нуман, 1999, стр. 448). Буџетски дефицит може да се изазове и намерно када се експанзивном фискалном политиком жели подстаћи коњукура и да се привреда извуче из рецесије (Јовановић, 1996, стр. 254).

ММФ, ОЕЦД, ЕУ, ЕЦБ користе показатељ „Структурална буџетска равнотежа“ ради предвиђања утицаја дискреционих промена фискалне политике. Овај показатељ указује на то какви би требали да буду јавни приходи и расходи када се output налази на потенцијалном нивоу (Hagemann, 1999, стр. 9).

1.2.2. Различити типови буџетског дефицита

Буџетски дефицит представља један од кључних показатеља фискалне политике и финансијског здравља једне земље. Он се појављује као последица већих укупних државних расхода над укупним државним приходима у одређеном буџетском периоду, најчешће на годишњем нивоу. Иако се у јавности често поистовећује са једноставним мањком средстава у државној каси, економска наука прави разлику између више врста буџетског дефицита, у зависности од начина мерења, обухвата буџетских ставки и утицаја економских кретања (Милићевић, 2018). Разликовање ових врста је од суштинског значаја за правилну анализу фискалне политике, процену одрживости јавних финансија и планирање мера економске стабилизације.

Шири појам у односу на буџетски дефицит представља **фискални дефицит**, а он обухвата дефицит комплетног јавног сектора.

Стварни дефицит је разлика између стварних државних прихода и расхода.

Структурни дефицит одражава разлику између јавних расхода и прихода при нормалним (потенцијалним) условима економске активности, односно када економија послује у свом пуном капацитету. Он искључује ефекте економског циклуса (European Commission, 2023). Веома је важан у оквиру Пакта о стабилности и расту у ЕУ, јер су

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

средњорочни циљеви често постављени у смислу структурног дефицита (нпр. испод 1% БДП-а).

Циклични дефицит је део номиналног дефицита који настаје као последица економског успоравања или рецесије. У периоду рецесије, приходи од пореза се смањују, а јавни расходи (за социјалну помоћ) расту, што нормално доводи до повећања дефицита (Благојевић, 2021). Овакав дефицит се сматра привременим односно тренутним, јер је повезан са економским циклусом.

Примарни дефицит представља буџетски дефицит када се из укупних расхода изузму плаћања камата на јавни дуг. Ова мера служи за процену текуће фискалне политике без утицаја терета дуговања из прошлости. Уколико држава има примарни суфицит, али укупни дефицит, то значи да проблем лежи у терету јавног дуга, а не у текућој потрошњи (Blanchard & Johnson, 2013).

Оперативни дефицит прилагођава номинални дефицит за утицај инфлације, нарочито када је јавни дуг изражен у номиналним вредностима. Он се најчешће користи у земљама са високом инфлацијом. Основни циљ коришћења овог дефицита јесте да се добије реална слика фискалне позиције, без инфлаторних ефеката.

У зависности од периода трајања дефицита, разликујемо **привремени дефицит** који траје кратко и **трајни дефицит** који траје у дужем временском интервалу. Овакав дефицит је обично последица предимензиониране потрошње.

Акумулирани (нагомилани) буџетски дефицит представља **јавни дуг**.

1.2.3. Законски оквири и границе висине буџетског дефицита

Законски оквири и границе висине буџетског дефицита у Европској унији (ЕУ) постављени су кроз Мастрихтски споразум из 1992. године, који је установио основне фискалне критеријуме за земље чланице. Ови критеријуми су касније детаљно разрађени кроз „Пакт о стабилности и расту“ из 1997. године.

Према Протоколу бр. 12 Мастрихтског споразума, чланице ЕУ су обавезане да:

- Одржавају годишњи буџетски дефицит испод 3% бруто домаћег производа (БДП),
- Одржавају укупни јавни дуг испод 60% БДП.

Ови критеријуми представљају основне смернице за фискалну дисциплину унутар ЕУ и служе као услов за приступање еврозони. Међутим, Протокол такође предвиђа одређену флексибилност, допуштајући одступања од ових граница у изузетним

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

околностима, под условом да су та одступања привремена и да дуг има тенденцију смањења.

Да би се осигурала доследна примена Мастрихтских критеријума, ЕУ је усвојила Пакт о стабилности и расту 1997. године. Пакт се састоји од превентивног и корективног оквира:

- **Превентивни оквир:** Обухвата препоруке за земље чланице како би се спречила појава прекомерних дефицита.
- **Корективни оквир:** Укључује процедуру за прекомерни дефицит (ППД), која се активира када земља прекрши фискалне границе (European Commission, 2020).

Када држава чланица прекрши или постоји ризик од кршења лимита дефицита од 3% БДП-а или лимита дуга од 60% БДП-а, Европска комисија може покренути Поступак прекомерног дефицита (ППД). У оквиру ове процедуре, Комисија може издати препоруку која укључује корективну буџетску путању и рок за њено спровођење (European Central Bank, 2021).

Ако држава не предузме одговарајуће мере у предвиђеном року, Савет ЕУ може наметнути санкције, укључујући новчане казне до 0,05% БДП-а из претходне године (European Council, 2025). Ове казне се плаћају сваких шест месеци док се не постигне усклађеност са фискалним правилима (Prieue, 2020, стр. 121).

У Републици Србији, Закон о буџетском систему ("Сл. гласник РС", бр. 54/2013, 27/2018, 30/2018 – испр., 95/2018 – др. закон, 86/2019, 95/2019, 86/2020, 153/2020, 47/2021, 67/2021, 129/2021, 145/2021, 24/2022, 87/2022, 95/2022, 103/2022, 104/2022, 103/2023, 110/2023) дефинише фискалне границе и обавезе у вези са буџетским дефицитом и јавним дугом.

Према овом закону:

- Циљани средњорочни фискални дефицит: 0,5% БДП-а.
- Максимални однос јавног дуга према БДП-у: 60%.

Ако јавни дуг пређе 60% БДП-а, фискална позиција мора бити уравнотежена, што значи да фискални дефицит не може бити већи од 0%. Ако је дуг између 55% и 60% БДП-а, дефицит може бити највише 0,5% БДП-а. Ако је дуг између 45% и 55% БДП-а, дефицит може бити највише 1,5% БДП-а. Ако је дуг испод 45% БДП-а, дефицит може бити највише 3% БДП-а.

У случају прекорачења ових лимита, Влада Републике Србије је обавезна да донесе програм мера за прилагођавање прекомерног фискалног дефицита у средњем

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

року. Овај програм мора бити достављен Народној скупштини уз мишљење Фискалног савета.

Такође, ако дуг пређе 55% БДП-а, Влада мора поднети програм за смањење дуга, а ако пређе 60% БДП-а, програм мора бити усвојен од стране Народне скупштине најмање једном годишње.

Табела 1. Фискална правила у ЕУ и Србији – упоредна анализа

Елемент	ЕУ оквир (Мастрихтски споразум и Пакт о стабилности и расту)	Република Србија (Закон о буџетском систему)
Основни правни акт	Мастрихтски споразум (1992), Пакт о стабилности и расту (1997)	Закон о буџетском систему Републике Србије
Циљ	Очување фискалне стабилности чланица ЕУ и еврозоне	Одрживо управљање јавним финансијама
Максимални дозвољени дефицит	3% БДП-а	3% БДП-а (уз изузетке у посебним околностима)
Циљана висина буџетског дефицита	Испод 1% БДП-а (средњорочни циљ за структурни дефицит)	0,5% БДП-а
Максимални јавни дуг	60% БДП-а	45% БДП-а (циљни ниво), уз посебне мере ако се пређе 60%
Казнене мере за прекорачење	Постепени механизми санкција (опомена, депозити, новчане казне)	Фискална правила, аутоматске корективне мере
Изузеци и флексибилности	Могући у случају рецесије, природних катастрофа, пандемије	Дозвољени у ванредним ситуацијама уз одобрење Владе и Народне скупштине
Фискална правила	Фискална консолидација, средњорочни циљеви, корективни механизми	Фискална правила (златно правило: дефицит за капиталне инвестиције)

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Надзорно тело	Европска комисија	Фискални савет Републике Србије
Актуелна примена	Флексибилнија примена након пандемије COVID-19	Закон претрпео измене, али начела слична ЕУ стандардима

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

1.2.4. Варијетети финансирања буџетског дефицита

Стабилне јавне финансије представљају значајан показатељ макроекономске одрживости. Многе државе се суочавају са великим буџетским дефицитом, што доводи до различитих макроекономских потешкоћа као што су растућа задуженост, успорен привредни раст, висока инфлација и дефицит текућег платног биланса. Степен макроекономске нестабилности у великој мери зависи од начина на који се тај дефицит финансира. Основни начини финансирања буџетског дефицита су (Горчић, 1994, стр. 498):

- Повећање пореских прихода,
- Смањење јавних расхода,
- Задуживањем државе код централне банке,
- Капитализацијом дуга,
- Задуживањем у иностранству и
- Продајом државне имовине.

Обзиром да буџетски дефицит представља негативну разлику између јавних прихода и расхода, логично је да се та негативна разлика може смањити повећањем прихода или смањењем расхода. Овде се поставља питање које приходе повећати. Како би се буџетски дефицит смањио моментално једини је начин *повећањем пореских прихода*. Ова мера је веома непопуларна, а када имамо ситуацију да јавни расходи учествују са преко 30% у БДП-у, овакав начин финансирања буџетског дефицита је буквално неупотребљив.

Смањење јавних расхода у служби редукције буџетског дефицита представља један од најчешће примењиваних фискалних механизма, али уједно и један од најспорнијих. Иако смањење трошкова може довести до краткорочног фискалног биланса, овакав приступ често носи ризик од смањења квалитета јавних услуга и социјалних трансфера. Уколико се мере штедње не спроводе селективно и пажљиво, могу резултирати негативним социјалним последицама, попут повећања стопе сиромаштва, смањења запослености у јавном сектору и ослабљене доступности

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

здравствених, образовних и других основних услуга. Поред тога, прекомерна фискална консолидација путем резова у јавној потрошњи може имати проциклични ефекат, односно продубити економску рецесију уместо да је ублажи. Стога, умањење јавних расхода мора бити део шире стратегије која узима у обзир социјалну одрживост и дугорочне развојне циљеве државе.

Један од начина покрића буџетског дефицита јесте *задуживањем државе код централне банке* (Nyasha & Odhiambo, 2019). Држава се задужује код централне банке тако што јој продаје државне обвезнице. Овакав процес је познат као монетизација дуга. Монетизација дуга доводи до пораста количине новца у оптицају што у крајњој инстанци води и ка порасту инфлације. Овде се поставља питање, да ли је овакав начин финансирања буџетског дефицита оправдан? Уколико је реч о тренутном буџетском дефициту, онда је овај начин финансирања оправдан. Међутим, финансирање хроничног буџетског дефицита монетизацијом дуга ће довести до повећања и убрзања инфлације (Цветановић et al., 2009, стр. 213-314).

Покриће буџетског дефицита је могуће и *капитализацијом дуга*. Капитализација дуга је процес где држава емитује обвезнице које купују појединци, пословне банке и други финансијски посредници (Цветановић, 2007, стр. 203). Како би овај начин покрића буџетског дефицита могао да се користи, неопходно је да држава има развијено финансијско тржиште, али и да поседује атрактивне хартије од вредности (ХоВ).

Продаја државне имовине као опција финансирања буџетског дефицита је могућа у земљама у транзицији, али имајући у виду да једном продата државна имовина као таква престаје да постоји.

Буџетски дефицит може да се покрије и *задуживањем у иностранству*. На овај начин долази до пораста јавног дуга. Финансирање буџетског дефицита задуживањем психолошки је прихватљивије од пораста пореских прихода (Јовановић et al., 2001, стр. 447). Да би овакав начин покрића буџетског дефицита био оправдан и прихватљив, неопходно је да привреда и становништво имају кредибилитет и платежну моћ, како би држава могла да прикупи пореске приходе ради сервисирања позитивних камата од јавног дуга (Бајец, 1993, стр. 21). Веза између привредног раста и буџетског дефицита је проста. Уколико држава позајмљује више новца ради финансирања буџетског дефицита, долази до раста каматних стопа (Stiglitz, 2004, стр. 794). Због виших каматних стопа, предузећа и фирме мање инвестирају, што за последицу има смањење економског раста због истискивања приватних инвестиција (crowding out) о којима ћемо говорити у наставку.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Сви ови начини финансирања буџетског дефицита имају одређене ефекте на макроекономске варијабле. У наставку је дат табеларни приказ ефеката предузетих мера за смањење буџетског дефицита на макроекономске варијабле.

Табела 2. Ефекти предузетих мера за смањење буџетског дефицита на макроекономске варијабле

Предузете мере	Утицај на макроекономске варијабле
Смањење државних расхода/раст пореских прихода	Успоравање привредног раста
	Пад БДП-а
	Раст стопе незапослености
	Пад животног стандарда
Рестриктивне фискалне мере	Смањења инфлаторних притисака, јер се смањује агрегатна тражња. Међутим, ако мере утичу на трошкове производње (нпр. повећање пореза), могуће је и повећање инфлације трошкова.
Успешне мере смањења буџетског дефицита	Пад јавног дуга у % од БДП-а
	Раст фискалне одрживости
	Пораст поверења инвеститора
Смањење јавног задуживања	Пад каматне стопе
	Повећање приватних инвестиција
Рестриктивне мере	Краткорочно могу негативно утицати на инвестиције, али дугорочно, стабилне јавне финансије и нижи ризик од дужничке кризе могу охрабрити домаће и стране инвеститоре.
Смањење буџетског дефицита	Смањује увоз услед пада домаће тражње, што побољшава текући рачун платног биланса.

Извор: Ауторски приказ

Укратко, ефекти мера за смањење буџетског дефицита на макроекономске варијабле су двострани:

- Краткорочно могу бити рестриктивни и негативни, али
- Дугорочно могу довести до стабилности и одрживог раста.

1.2.5. Контрадикторни ставови монетаристичке и кејнзијанске теорије по питању „crowding – out“ ефекта

Растући јавни дугови и раст каматних стопа изазивају ефекат истискивања приватних инвестиција. Овај ефекат је у стручној литератури познат као „crowding – out effect“. Настаје у периоду експанзије јавног сектора где захтев за покривање буџетског дефицита врши притисак на тржиште капитала што значајно негативно утиче на услове финансирања (Томљановић, 1990, стр. 35).

До ове појаве долази услед ситуације када се буџетски дефицит не регулише усклађивањем државних прихода и расхода, већ се елиминише задуживањем на тржишту капитала. Раст тражње за капиталом доводи до раста његове цене односно до раста каматних стопа, које негативно утичу на приватне инвестиције.

Први који је уочио овај ефекат јесте Хотри (R. Dž. Hotri), који указује да државна потрошња која своје покриће има у штедњи, а не путем нове емисије новца од стране централне банке утиче на раст камате и на тај начин избацује исти обим приватне потрошње, па у крајњој истанци експанзиони ефекат буџетског подстицаја буде раван нули (Hawtrey, 1925, стр. 41).

У економској теорији нису сви ставови по питању „crowding – out effect“ јединствени. Искристалисали су се ставови две теорије и то:

- Монетаристичка теорија и
- Кејнзијанска теорија.

Монетаристи имају негативан став у смислу коришћења буџетског дефицита у функцији покретача привредне активности. Преусмеравање дела акумулације са финансијског тржишта на покривање буџетског дефицита смањује износ средстава који би могао да се искористи за улагања у проширење производних капацитета и инвестиције. Другим речима, када се средства усмеравају на финансирање буџета, мање их остаје за развој привреде.

Кејнзијанска теорија сматра да је главни узрок рецесије и ниског нивоа привредне активности у томе што се на финансијском тржишту недовољно капитала претвара у инвестиције. Проблем, по овој теорији, није у мањку акумулације издохотка, већ у ниској стопи приноса на капитал. Држава би, емисијом државних обвезница по тржишним каматним стопама, могла да привуче тај слободан капитал који иначе не би био уложен. Кејнзијанци сматрају да је решење за покретање привредне активности у повећању државне потрошње.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Суштински гледано, покривање буџетског дефицита путем емисије државних обвезница и њиховом продајом утиче на:

- Каматне стопе, јер делује на њихов раст и то индиректно,
- Смањује се део средстава која су намењена инвестицијама у привреди што се одражава на директан начин,
- Раст каматних стопа пак утиче на смањење готовинских средстава привредног сектора,
- Продаја државних обвезница има за последицу промену волумена и динамике имовине и
- Пораст тражње за кредитним средствима утиче на увоз страног капитала.

1.2.6. Диференцијалне хипотезе буџетског дефицита

У економској литератури, буџетски дефицит се не тумачи универзално. Постоје различите теоријске хипотезе које се заснивају на структурним приступима, емпиријским запажањима и методолошким парадигмама које долазе из различитих школа економске мисли. У овом поднаслову анализирају се три значајне хипотезе (Ристић, 1996, стр. 114):

- Хавелмова теорема,
- Улога буџетског мултипликатора и
- Ревизија теоријског модела познатог као „Haavelmo–Wallisova“ теорема.

Хавелмова теорема (Haavelmo Theorem), коју је формулисао норвешки економиста Trygve Haavelmo 1945. године, представља један од првих формалних покушаја да се покаже како фискална експанзија, финансирана путем дефицита, може имати позитивне макроекономске ефекте (Stefani, 1977, стр. 213). Ова теорема полази од кејнзијанског модела агрегатне тражње и наглашава да финансирање повећања јавне потрошње путем дефицита (уместо повећањем пореза) може довести до већег повећања БДП-а него финансирање исте те потрошње кроз нове приходе (Haavelmo, 1945, стр. 313).

Кључна премиса теореме је да државна потрошња повећава агрегатну тражњу директно, док порези умањују расположиви доходак и тиме смањују потрошњу приватног сектора. Ако се јавна потрошња финансира без повећања пореза (тј. путем дефицита), укупан ефекат на производњу биће већи него у такозваном „неутралном буџету“.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Хавелмова теорема пружа аргумент у прилог активне фискалне политике у условима економске рецесије и ослања се на идеју да буџетски дефицит није нужно економски штетан ако доводи до раста привредне активности.

Буџетски мултипликатор представља меру која показује колики ће бити ефекат јединичног повећања (или смањења) државне потрошње на бруто домаћи производ (Blanchard & Johnson, 2017). Кључна формула за израчунавање мултипликатора у затвореној економији без опорезивања гласи (Kahn, 1931):

$$k = \frac{1}{1-MPC} \quad (1)$$

где је:

k - мултипликатор

MPC - (marginal propensity to consume) маргинална склоност потрошњи.

У пракси, буџетски мултипликатор показује колико је фискална политика ефикасна. Уколико је вредност мултипликатора већа од 1, то значи да ће јавна потрошња произвести више него пропорционалан раст БДП-а. Услов за ово је да у економији постоје неискоришћени ресурси и недовољна агрегатна тражња (Shah, 2005).

Кејнзијанска школа подржава примену буџетског мултипликатора у борби против рецесије.

Монетаристи и неокласичари доводе у питање величину и релевантност мултипликатора, посебно у условима пуне запослености.

Додатни аспект који утиче на величину и делотворност буџетског мултипликатора јесте структура саме државне потрошње. Наиме, мултипликативни ефекат биће већи уколико се јавна средства усмеравају на пројекте који имају висок степен домаће компоненте (нпр. инфраструктура, образовање, здравство), јер тада повећана потрошња подстиче домаћу производњу и запосленост. Насупрот томе, уколико се повећана државна потрошња „излије” у увоз, ефекат на домаћи БДП биће знатно мањи. Поред тога, временски размак између примене фискалне мере и њеног ефекта на економску активност такође игра значајну улогу, јер закаснеле мере могу изгубити своју ефикасност или чак имати проциклично дејство.

Wallisova допуна односи се на рад економисте W. Allen Wallis, који је критиковао неке основне претпоставке Хавелмове теореме. Према њему, претпоставке као што су сталне цене, фиксне каматне стопе и неограничени ресурси доводе до пренаглашених

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

резултата (Wallis, 1956, стр. 340). Кључне критичке тачке у ревизији Хавелмове теореме јесу следећи:

- Упозорава се да дефицитно финансирање може довести до инфлаторних притисака.
- „Crowding-out“ ефекат: У случају када држава повећава потрошњу кроз задуживање, може доћи до смањења приватних инвестиција због раста каматних стопа.
- Превелик ослонац на фискалну експанзију у малим, отвореним економијама може довести до дефицита платног биланса и проблема са стабилношћу девизног курса.

Ова ревизија представља добру основу за процену ефеката фискалне политике у малим економијама, као што су земље Западног Балкана, које су изложене ограничењима јавног дуга, спољној зависности и притисцима међународних финансијских институција.

Разматране хипотезе показују да ефекти буџетског дефицита нису универзални већ условљени структуром економије, фазом привредног циклуса и флексибилношћу институционалног оквира. У том контексту, анализа буџетског дефицита у земљама Западног Балкана мора узети у обзир:

- Ниво развијености финансијских тржишта,
- Спољња ограничења (дефицит текућег рачуна, девизна зависност) и
- Ограничене могућности монетарне независности (нпр. у економијама земаља ЕУ).

1.2.7. Принципи одрживости јавног дуга и буџетског дефицита

Одрживост јавног дуга и буџетског дефицита јесте један од најбитнијих концепата у анализи фискалне политике и њеног утицаја на економску стабилност државе. Теоријски гледано одрживост јавног дуга подразумева могућност државе да у дужем временском периоду одржи своје фискалне обавезе без потребе за драстичним променама, као што су нагло повећање пореских стопа или значајно смањење јавне потрошње (Bohn, 1998).

Фискална одрживост се дефинише као способност јавних финансија да обезбеде редовно финансирања јавног дуга, при чему је буџетски дефицит на нивоу који не доводи до неконтролисаног раста дуга у односу на бруто домаћи производ (De Castro & De Cos, 2002). У теорији, одрживост јавног дуга најчешће се анализира кроз динамичке

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

једначине које повезују буџетски салдо, ниво јавног дуга, каматне стопе и стопу раста економије (Hamilton & Flavin, 1986).

Један од најкоришћенијих начина за процену одрживости јесте да тренутна и очекивана будућа фискална политика мора омогућити отплату јавног дуга без коришћења мере путем додатне емисије или неконтролисаним задуживањем. Преобиман и дугорочан буџетски дефицит, уколико није праћен економским растом, може изазвати додатни раст јавног дуга, што у крајњој линији угрожава макроекономску стабилност и повећава ризик од финансијске кризе (Reinhart & Rogoff, 2010).

С обзиром да, анализа одрживости јавног дуга обухвата и процену структуре дуга (рокове доспећа, валуту задуживања), али и спољне услове, као што су каматне стопе и могућности рефинансирања (Elmendorf & Mankiw, 1998), модели процене одрживости користе фискалне мултипликаторе, очекивани ниво буџетског дефицита, као и пројекције економског раста и инфлације.

У случају земаља Западног Балкана, где је економска структура често осетљива на спољне шокове, одрживост буџетског дефицита и јавног дуга добија на значају као предуслов за приступ финансијским тржиштима и европске интеграције.

1.2.8. Методолошки приступи обрачуна буџетског дефицита: фокус на пракси земаља Западног Балкана

Буџетски дефицит је кључна макроекономска варијабла која приказује разлику између државних прихода и расхода у одређеном временском периоду. Прецизно мерење и евалуирање овог индикатора од кључног је значаја за дефинисање одговорних економских политика. У земљама Западног Балкана, методолошки приступи обрачуна буџетског дефицита су променљиви, што може утицати на међународну упоредивост и интерну анализу јавних финансија (World Bank, 2019).

Међународни монетарни фонд је 2014. године објавио ново издање свог Government Finance Statistics Manual (GFS 2014), које је усаглашено са Системом националних рачуна 2008 (SNA 2008). Овај стандард пружа смернице за прикупљање, обраду и објављивање података о јавним финансијама, укључујући приходе, расходе, задуживање и имовину државног сектора. Кључне карактеристике GFS 2014 укључују секторизацију институционалних јединица, принципе процене на тржишној вредности, временско признавање на основу обрачунског принципа и раздвајање на нефинансијске и финансијске рачуне (IMF, 2014).

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Европски систем националних и регионалних рачуна 2010 (ESA 2010) је стандард који користе земље Европске уније за прикупљање и објављивање података о националним рачунима (European Commission, 2013). ESA 2010 је усаглашен са SNA 2008 и пружа оквир за систематски и детаљан опис економије.

У **Србији**, Републички завод за статистику (РЗС) примењује ESA 2010 од октобра 2014. године. Подаци о националним рачунима се прикупљају и објављују у складу са овим стандардом, што омогућава компарабилност података са другим земљама које користе ESA 2010.

Албанија је започела примену ESA 2010 током 2014. године, као кандидат за чланство у ЕУ. Институт за статистику Албаније (INSTAT) је имплементирао нове методолошке промене, укључујући проширење процене за финансијски сектор и примену нових метода за израчунавање индиректно мерених услуга финансијске интермедијације (FISIM).

Државни завод за статистику **Северне Македоније** такође примењује ESA 2010, што омогућава компарабилност података са другим земљама које користе овај стандард.

Завод за статистику **Црне Горе** (MONSTAT) примењује ESA 2010 од 2006. године (MONSTAT, 2010).

У **Босни и Херцеговини**, Министарство финансија Републике Српске је уз техничку помоћ ММФ-а започело примену GFS 2014 и ESA 2010. Током мисије у 2016. години, разматрани су рачуноводствени стандарди и институционални оквири у вези са GFS. Препоручено је да се побољша координација између Министарства финансија, Завода за статистику Републике Српске и Агенцију за статистику Босне и Херцеговине како би се осигурала конзистентност података.

II ОПИС МЕТОДОЛОГИЈЕ ИСТРАЖИВАЊА ОБИМА И СТРУКТУРЕ
БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

2.1. ДЕФИНИСАЊЕ КОНЦЕПТУАЛНОГ ОКВИРА ПРАЋЕЊА БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

Концептуално посматрано, буџетски дефицит представља један од централних индикатора фискалне равнотеже/неравнотеже, који одражава способност државе да усагласи своје приходне и расходне обавезе у одређеном временском периоду. У контексту земаља у развоју и транзиционих економија, какве су државе Западног Балкана, анализа буџетског дефицита има додатну тежину, будући да је буџетски дефицит често повезиван са структурним слабостима у јавним финансијама, институционалним капацитетима и макроекономској стабилности.

Циљ овог истраживања јесте да се, кроз детаљну емпиријску и теоријску анализу, сагледају реперкусије кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у периоду од 2008. до 2024. године, с фокусом на пет земаља региона: Републику Србију, Северну Македонију, Црну Гору, Албанију и Босну и Херцеговину.

Одабир наведеног временског и географског оквира заснива се на њиховој фискалној хетерогености, али и на заједничким структурним карактеристикама, као што су висока изложеност спољним шоковима, ниска ефикасност пореске администрације, изражена зависност од индиректног опорезивања, као и потреба за великом јавном потрошњом, посебно у социјалном и инфраструктурном домену.

У оквиру концептуалног оквира посматрања буџетског дефицита, ова дисертација полази од опште дефиниције дефицита као негативне разлике између агрегираних јавних прихода и укупних јавних расхода у току једне буџетске године, при чему се посматрају подаци у апсолутним износима, али и као процентуални удео у бруто домаћем производу (БДП).

У истраживању ће бити анализирани подаци о буџетском дефициту и његовим главним детерминантама (порески и непорески приходи, текући и капитални расходи) који се прикупљају из више релевантних извора, укључујући: Министарства финансија националних држава, агенције за статистику, извештаје ММФ-а, Светске банке, али и извештаје централних банака споменутих земаља.

Целокупна анализа базира се на дводимензионалном прилазу: са једне стране, врши се дескриптивна и компаративна анализа буџетског дефицита по земљама и

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

временским периодима, док се са друге стране спроводи квантитативно моделирање утицаја кључних фискалних компоненти на његово кретање. На тај начин, концептуални оквир истраживања пружа интегрални увид у узрочно-последичне везе између фискалне политике и буџетске равнотеже/неравнотеже на Западном Балкану.

2.1.1. Одређивање временског интервала праћења буџетског дефицита

Временски интервал који је обухваћен овим истраживањем је период од 2008. до 2024. године и не представља произвољно изабран период, већ представља ток значајних макроекономских, социо-економских и институционалних промена које су дубоко утицале на јавне финансије и структуру буџетског дефицита у земљама Западног Балкана. Овај период се издваја као изузетно значајан, јер обухвата различите фазе економског циклуса: од глобалне рецесије, преко периода фискалне консолидације и социо-економских реструктурирања, па све до савремених глобалних и регионалних изазова који су променили карактер јавне потрошње и прикупљања прихода.

Почетна година анализе јесте 2008. која означава почетак светске финансијске кризе, чији су почетни корени настали на тржишту хипотекарних кредита у Сједињеним Америчким Државама (Lahart, 2007, стр. 6), али су се врло брзо проширили глобалним финансијским каналима и трансформисали у општи економски пад (Бошњак, 2011, стр. 74). Земље Западног Балкана, као мале, отворене и финансијски рањиве економије у фази транзиције и институционалног реформирања, биле су посебно осетљиве на спољне шокове. Последице кризе су се одразиле кроз драстичан пад буџетских прихода пре свега пореских услед смањења економске активности и пада агрегатне тражње. Истовремено, јавна потрошња је повећана како би се ублажили социјални и економски ефекти кризе, што је у збирном стању резултирало изражено повећање буџетских дефицита (Koczan, 2015, стр. 84).

Наредни период, односно период од 2010. до 2019. године, обележен је покушајима фискалне консолидације и стабилизације јавних финансија. Владе земаља региона су спроводиле мере у циљу смањења дефицита, укључујући реформе у пореској политици, рационализацију јавне потрошње и реструктурирање јавног сектора. Иако је у неким земљама постигнут напредак у контроли буџетских трошкова и повећању ефикасности јавне управе, тај напредак је био неретко непотпун или повремен. Разлике у темпу и обиму фискалне консолидације између земаља региона чине овај период релевантним за компаративну анализу (World Bank, 2019).

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Преломна тачка у анализи настаје 2020. године, са избијањем пандемије COVID-19, која је изазвала највећу глобалну рецесију након Другог светског рата (Auerbach & Gale, 2020, стр. 204). Пандемија је донела вишеструке ударце буџетима земаља Западног Балкана: приходи су се смањили услед привременог гашења економских активности, док су расходи експоненцијално порасли због здравствених трошкова, мера социјалне заштите и подршке привреди. Међународне финансијске институције, попут ММФ-а и Светске банке, упозоравале су на растући јавни дуг и структурне фискалне ризике у региону (IMF, 2021). Тако је поново дошло до продубљивања буџетских дефицита, у неким случајевима на ниво изнад 8% БДП-а, што је представљало значајан изазов за одрживост јавних финансија.

Последњи део посматраног периода, од 2021. до 2024. године, обухвата фазу постпандемијског опоравка и реконфигурације фискалних политика у контексту нових глобалних изазова. Условљеност светском инфлацијом, нестабилношћу енергетских тржишта, поремећајима у ланцима снабдевања и ефектима војног сукоба Украјине и Русије (који је започео 2022. године), значајно је утицала на фискалне стратегије земаља региона. Владе су се нашле у позицији да поново интервенишу кроз буџете, како би ублажиле социјалне ефекте растућих цена и очувале макроекономску стабилност. Истовремено, дошло је до ревизије фискалних правила и поновног разматрања приоритета у трошењу јавних средстава (OECD, 2022).

Избор овог периода (2008–2024) омогућава дубинску анализу буџетских дефицита у контексту кризе, опоравка, нових шокова и институционалних адаптација. Такође, овај временски оквир омогућава процену ефективности фискалне политике у различитим макроекономским условима у којима су јавне финансије одговориле на спољне и унутрашње изазове. Анализа оваквог периода омогућава не само дескриптивну, већ и предиктивну и нормативну оцену фискалне политике на Западном Балкану.

2.1.2. Географски оквир истраживања – земље Западног Балкана

Географски обухват овог истраживања дефинисан је кроз анализу буџетског дефицита у пет земаља које се у контексту европских интеграција, економске транзиције и институционалног развоја сврставају у регион Западног Балкана: Република Србија, Црна Гора, Босна и Херцеговина, Република Северна Македонија и Република Албанија (European Parliament, 2024). Избор ових држава је условљен низом елемената који их повезују у функционалну, аналитичку и упоредиву целину, па као

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

такве представљају релевантан оквир за проучавање феномена буџетског дефицита у специфичном регионалном контексту. Постоји више аспеката који повезују поменуте земље.

Као *прво*, све посматране земље деле сличну историјску, политичку и економску позадину. Реч је о државама које су прошле кроз процес постсоцијалистичке трансформације и економске транзиције ка тржишно оријентисаним системима, што је у значајној мери обликовало структуру и динамику њихових јавних финансија. Током последње две деценије, све ове земље су пролазиле кроз реформе у области пореских система, фискалне политике, буџетског управљања и контроле јавне потрошње, али са различитим степеном успеха и институционалне стабилности (Bartlett et al., 2020). Ове разлике представљају погодну основу за упоредну анализу ефеката кључних компоненти јавних прихода и расхода на буџетски дефицит.

Друго, све наведене земље имају заједнички стратешки циљ, а то је приступање Европској унији, што подразумева усклађивање са европским стандардима у области фискалне дисциплине, транспарентности јавних финансија и примене буџетских правила заснованих на стабилности и предвидивости (European Commission, 2022). Овај приступни процес, иако се одвија различитим интензитетом и темпом, представља снажан спољни подстицај за побољшање фискалне одговорности и ограничавање буџетског дефицита у складу са критеријумима из Мастрихта (максимално дозвољени дефицит од 3% БДП-а и јавни дуг испод 60% БДП-а). У том контексту, анализа буџетског дефицита у земљама Западног Балкана омогућава не само утврђивање тренутног стања већ и праћење напретка у приближавању ЕУ фискалним стандардима.

Као *треће*, наведене земље су, упркос различитим нивоима економског развоја, структурно сличне у погледу величине економије, структуре јавних прихода (висока зависност од индиректних пореза, посебно ПДВ-а и акциза), као и доминантне улоге државе у финансирању социјалне политике и капиталних пројеката. Упркос томе, постоје важне разлике у пореској продуктивности, ефективности јавне потрошње и фискалној дисциплини које је могуће идентификовати кроз упоредну анализу. На пример, Србија и Албанија су у више наврата остваривале квалитетне нивое фискалне консолидације, док су Црна Гора и Босна и Херцеговина често биле изложене високим фискалним ризицима, делом и због институционалне сложености или зависности од спољног финансирања (Kikoni et al., 2019).

Четврто, све земље Западног Балкана се суочавају са сличним изазовима који имају директан утицај на буџетски дефицит, као што су:

- Ниска стопа запослености,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Висок ниво сиве економије,
- Неповољна демографска кретања (старење становништва и емиграција) и
- Ограничен административни капацитет у области планирања и извршења буџета.

Због тога, ове земље пружају погодан економско - лабораторијски оквир за испитивање фискалних мера и јавнополитичких одговора на промене у економском окружењу.

Методолошки приступ истраживању је усклађен са логиком регионалних студија које препознају Западни Балкан као интегрисани, мада институционално фрагментисан регион, у којем су упоредна анализа и међусобна компарација држава од пресудног значаја за разумевање процеса фискалне стабилизације. Овакав приступ омогућава боље уочавање ефеката конкретних фискалних политика на нивоу појединачних земаља, али и уочавање регионалних трендова и структурних ограничења.

Иако се Хрватска и Косово често укључују у регионалне анализе Западног Балкана, ова дисертација се фокусира на пет земаља: Црну Гору, Босну и Херцеговину, Србију, Северну Македонију и Албанију. Постоји већи број разлога, зашто се Хрватска и Косово изостављају из анализе у овој дисертацији:

Хрватска има различит економски и фискални контекст, а то произилази из следећег:

- Хрватска је чланица ЕУ од 2013. године, што је у великој мери утицало на структуру, дисциплину и механизме њених јавних финансија,
- Спровођење фискалних правила ЕУ (Пакт о стабилности и расту) издваја Хрватску из оквира земаља које воде самосталну буџетску и монетарну политику, што би довело до методолошке неупоредивости,
- Имајући ово у виду, укључивање Хрватске би нарушило интерну кохерентност узорка, јер се ради о држави са напреднијим институционалним, фискалним и статистичким капацитетима.

Код **Косова** постоје ограничења у вези са статусом и доступношћу података, а то произилази из следећег:

- Косово има специфичан међународно-правни статус који компликује прикупљање, верификацију и упоредивост података,
- Доступност званичних и конзистентних макроекономских и буџетских података за Косово је ограничена, посебно у ранијим посматраним годинама,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Поред тога, фискални систем Косова има специфичности као што су делимична зависност од донација и међународне подршке, што га чини мање упоредивим са осталим земљама у истраживању.
- Косово је део Републике Србије, па се и по том основу не може посебно разматрати.

Сумирајући претходно наведено закључујемо да је Хрватска изостављена због своје интеграције у ЕУ, што је чини економски и институционално диспропорционалном у односу на остале посматране земље. Са друге стране, Косово није обухваћено истраживањем због ограничене доступности релевантних и поузданих података, као и специфичности његовог фискалног и политичког статуса.

2.1.3. Разлози за избор посматраних детерминанти

У овом истраживању, фокус је стављен на анализу утицаја одређених компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана. Избор ових детерминанти није случајан, већ је резултат дубоке теоријске и емпиријске анализе која се ослања на претходна истраживања и специфичности економских система региона.

Одабране су следеће варијабле:

- Приходи:
 - Непорески приходи и
 - Порески приходи:
 - ✓ Приходи по основу директних пореза:
 - Приходи по основу пореза на доходак и
 - Приходи по основу пореза на добит.
 - ✓ Приходи по основу индиректних пореза:
 - Приходи по основу пореза на додату вредност (ПДВ) и
 - Приходи од акциза.
- Расходи:
 - Текући и
 - Капитални.

У анализи кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана су одабрани приходи по основу пореза на доходак и пореза на добит, као поткатегорије прихода од директних пореза, приходи од

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

ПДВ-а и приходи од акциза, као поткатегорије прихода од индиректних пореза и непорески приходи, посматрајући приходну буџетску страну. Са друге буџетске стране, односно расходне, одабрани су текући и капитални расходи. У наставку се детаљно разматрају разлози за одабир сваке од ових детерминанти.

Истраживање из 2019. године је показало да све мере засноване на приходима, имају експанзиони ефекат на привредни раст у Шри Ланки (Kasun et al., 2019, стр. 7).

Истраживање из 2015. године је укључивало бројне алтернативне мере за ублажавање буџетског дефицита у Шпанији (Oscar & Andonio, 2015, стр. 54). Истраживачи су утврдили да симулисане јавне политике играју кључну улогу у смањењу производње, запослености и високе стопе незапослености. Истраживачи су открили да повећање директних пореза има озбиљан утицај на смањење расхода, за разлику од повећања индиректних пореза.

Истраживање из 2008. године показује да је порез на доходак физичких лица у Аустрији веома издашан и да се путем овог пореза прикупи чак 25% укупних пореских прихода, при чему се осим фискалних циљева путем овог пореског облика остварују и други, пре свега социјални циљеви (Ђуровић-Тодоровић, 2008, стр. 83).

Истраживање Vickneswaran (2023, стр. 38) показало је да приходи од директних пореза, посебно приходи од пореза на доходак имају значајан утицај на буџетски дефицит у Шри Ланки. Анализом података од 1991. до 2020. године установљено је да приходи од директних пореза чине 85% укупног утицаја на буџетски дефицит, при чему приходи од пореза на доходак имају доминантну улогу. Ово сазнање указује на важност ефикасног прикупљања пореза на доходак као средстава за смањење буџетског дефицита. Исто истраживање (Vickneswaran, 2023, стр. 37) је показало да повећање прихода од пореза на доходак за 1% доводи до смањења буџетског дефицита за 0,5%, што потврђује значај овог пореског прихода у фискалној политици.

На основу спроведеног истраживања из 2020. године дошло се до закључка да повећање пореза на добит предузећа у Србији има позитиван утицај на раст бруто домаћег производа, односно вредност бруто домаћег производа ће се повећати ако се вредност пореза на добит предузећа повећа за један (Ђуровић-Тодоровић et al., 2020, стр. 321-322).

Ирска је пример земље која се ослања на високе приходе од пореза на добит, посебно од мултинационалних компанија. Међутим, Ирски фискални савет упозорава да су ови приходи углавном „повремени“ и подложни променама у глобалним политикама. Без ових повремених прихода, Ирска би имала годишњи дефицит од 6,3

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

милијарде евра, што указује на ризик од прекомерног ослањања на несигурне изворе прихода (Webber, 2024).

Студија објављена у часопису *International Tax and Public Finance* користи технике усклађивања како би проценила утицај увођења ПДВ-а на јавни дуг и дефицит. Резултати сугеришу да увођење ПДВ-а може довести до смањења централног јавног дуга и дефицита, као и смањења јавних расхода у односу на БДП. Међутим, докази о повећању пореских прихода и стабилности јавне потрошње су ограничени. Однос између стопе ПДВ-а и смањења дефицита је позитиван, али ефекти варирају у зависности од земље и специфичних околности (Ufier, 2017).

ПДВ је један од најзначајнијих индиректних пореза који доприноси стабилности јавних прихода. Истраживање у Индији показује да је увођење ПДВ-а допринело повећању пореских прихода, али није довело до повећања јавне потрошње, што указује на позитиван утицај на смањење буџетског дефицита (Nepam, 2018, стр. 247).

У САД-у се процењује да би увођење савезног ПДВ-а од 10% могло генерисати скоро 1 милијарду долара годишње, што би допринело смањењу фискалног дефицита и повећању штедње (Hein, 2025).

Истраживање објављено у *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi* користи технику bootstrap панел каузалности како би испитало однос између прихода од акциза и буџетског дефицита у OECD земљама. Резултати показују снажну узрочну везу између прихода од акциза и буџетског дефицита у већини земаља, осим у Португалу и Холандији. Аутори сугеришу да повећање акциза може бити политички прихватљив начин за смањење дефицита, али упозоравају на неизвесност прихода због смањења потрошње опорезованих производа (Öztürk & Ekinici, 2019).

Према истраживању Бранимира Калаша објављеном у *Journal of Process Management*, акцизе имају значајан и позитиван утицај на фискалну равнотежу у Србији у периоду од 2008. до 2019. године. Анализа је показала да постоји узрочна веза од акциза према фискалној равнотежи, што сугерише да повећање прихода од акциза може допринети смањењу буџетског дефицита (2021).

Истраживање које је спроведено како би се видели резултати повећања акциза, на дуван и алкохол, на буџетски дефицит у америчким савезним државама, је показало да иако повећање акциза може донети краткорочне приходе, дугорочно није одрживо решење због смањења потрошње (Voesen, 2020, стр. 12).

За разлику од овог истраживања, постоји студија која истражује ефекте акцизе на заслађиваче у Филаделфији, показујући да повећање пореза у једној регији може

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

довести до повећања потрошње у суседним регијама због прелива потрошње (Hettinger et al., 2023, стр. 16).

Непорески приходи, као што су приходи од продаје имовине, казни или накнада, могу значајно допринети смањењу буџетског дефицита. Међутим, њихова волатилност може представљати фискални ризик. На пример, истраживање у Западној Африци показује да флукуације у приходима од природних ресурса могу повећати нестабилност укупних пореских прихода, што додатно компликује фискалну стабилност (Ebeke & Ehrhart, 2012, стр. 16).

Wibowo (2024, стр. 18) наглашава да иако непорески приходи могу имати позитиван утицај на јавне финансије, њихова нестабилност може угрозити фискалну предвидивост.

Једно истраживање истиче значај непореских прихода у смањењу буџетског дефицита и јавног дуга у Нигерији. Повећање ових прихода може допринети већој фискалној стабилности и смањењу зависности од зајмова (Mohanty & Patra, 2016).

Waleed је испитивао утицај пореских прихода на буџетски дефицит Јордана у периоду од 2008. до 2018. године. Статистичке анализе су показале да директни и индиректни порези нису имали значајан утицај на буџетски дефицит Јордана. Истраживање је показало да су повећање текућих расхода и пореска евазија кључни разлози за слабу буџетску равнотежу (Waleed, 2020, стр. 74).

Структура јавних расхода игра кључну улогу у обликовању буџетског дефицита. Истраживање у оквиру ММФ-а (Gupta et al., 2025) показује да су мере фискалне консолидације које се ослањају на смањење текућих расхода, посебно плата у јавном сектору, ефикасније у смањењу буџетског дефицита од оних које се фокусирају на капиталне расходе.

У земљама Западног Балкана, постоји хронично неиспуњавање планираних капиталних инвестиција, што указује на ниску ефикасност у реализацији јавних инвестиционих пројеката. Овај феномен додатно отежава борбу са дефицитом, обзиром да неефикасна јавна потрошња смањује поверење у буџетску политику (IMF, 2018).

2.1.4. Извори података и методологија прикупљања емпиријског материјала

У овом делу дисертације, детаљно ћемо размотрити изворе података који су коришћени за анализу буџетског дефицита и његових главних детерминанти у земљама Западног Балкана. Циљ је пружити јасан и транспарентан преглед извора података и метода прикупљања који су коришћени у овом истраживању, како би се осигурала

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

њихова поузданост и валидност. Поред тога, у овом делу биће размотрене и методе које су примењене за обраду података, као и начини на које су евентуалне разлике у подацима између земаља Западног Балкана превазиђене.

За све земље Западног Балкана (Црна Гора, Босна и Херцеговина, Република Србија, Северна Македонија и Албанија), подаци о висини буџетског дефицита и његовим детерминантама прикупљани су из различитих извора који обухватају националне институције, као и међународне организације које пружају обимне статистике и извештаје о јавним финансијама.

Подаци о буџетском дефициту и његовим детерминантама прикупљани су за период од 2008. до 2024. године, како би се обезбедила релевантност и свеобухватност анализе. При томе су у обзир узете све доступне годишње статистике, као и подаци који се односе на фискалне ревизије и званичне процене у периоду криза (економски шокови, фискалне реформације, итд.).

За потребе овог истраживања, подаци су категоризовани по следећим критеријумима:

- **Буџетски дефицит** – који се односи се на разлику између државних прихода и расхода и
- **Кључне детерминанте** буџетског дефицита – које су додатно расчлањене на две компоненте:
 - ✓ *Кључне компоненте јавних прихода* - укључују поједине пореске приходе као што су приходи од пореза на доходак, приходе од пореза на добит, приходе од ПДВ-а и акциза, као и непореске приходе и
 - ✓ *Кључне компоненте јавних расхода* – које укључују текуће и капиталне јавне расходе.

Подаци по питању висине буџетског дефицита, као и кључне компоненте јавних прихода и расхода за **Србију** су преузети са сајта Министарства финансија Републике Србије, као јединствени документ који обухвата период од 2008. до 2024. године. Међутим, због непостојања поменутих података у проценту од БДП-а, извршен је ауторски обрачун висине кључних детерминанти као проценат од БДП-а, док је буџетски дефицит у процентуалном износу преузет са сајта Министарства финансија. Како би могао да се изврши овај обрачун, коришћени су подаци о висини БДП-а, који су такође преузети са сајта Министарства финансија Републике Србије као документ који обухвата чак и дужи временски интервал у односу на документ о буџетским подацима.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Скоро идентичну ситуацију имамо и код **Северне Македоније**. Као и за Србију, и овде су сви коришћени подаци, укључујући висину буџетског дефицита, приходе од пореза на доходат, приходе од пореза на добит, ПДВ-а, акцизе, непорески приходи, текући и капитални расходи, као и висину БДП-а, преузети са сајта Министарства финансија Северне Македоније. Документи о буџетским подацима је, као и за Србију, посебан документ у односу на податке о висини БДП-а.

За разлику од Србије и Северне Македоније, код **Црне Горе** је ситуација нешто другачија. Коришћени подаци су са званичног сајта Владе Црне Горе. Обзиром да је висина буџетског дефицита и висина кључних компоненти јавних прихода и расхода исказана како у апсолутним износима, тако и у проценту од БДП-а, аутор није имао потребу за самосталним обрачуном. Подаци за посматрани период нису преузети као јединствени документ, већ у виду 7 партикуларних документа. Један документ обухвата период од 2006. године до 2018., док су преосталих 6 докумената за сваку годину посебно, закључно са 2024. годином.

Као што је идентична ситуација у случају Србије и Северне Македоније, стање код **Албаније** је идентично Црној Гори. Сви подаци су већ исказани у апсолутним и процентуалним износима и преузети су са сајта Министарства финансија Албаније. Висина БДП-а је преузета са сајта Института за статистику Албаније. За разлику од Црне Горе код које су сви подаци исказани у виду 7 посебних документа, овде су посматрани подаци исказани у виду 12 документа, за посматрани временски интервал од 2008. – 2024. године.

Посматрајући **Босну и Херцеговину**, имамо нешто сложенији приступ прикупљању потребних података. Подаци о висини прихода по основу ПДВ-а и акциза су преузети са сајта Управе за индиректно опорезивање као јединствени документ, јер у буџету БиХ су исказани као јединствена категорија „Приходи од индиректног опорезивања” који као што знамо укључују и приходе од царина. Подаци о висини БДП-а, буџетског салда, непореских прихода, текућих и капиталних расхода су преузети са сајта Централне банке БиХ у виду два документа, један који обухвата период од 2008. – 2015. године и други који сагледава период од 2015. до 2024. године. Обзиром да у овим документима, који су преузети са сајта Централне банке, висина прихода по основу пореза на доходак и пореза на добит нису исказане као јединствене категорије, аутор је био приморан да ове податке пронађе на сајту ММФ у одељку „E Library” и то за сваку годину понаособ.

Аутор је имао потребу да висине свих посматраних величина обрачунава у процентуалном износу од БДП-а, а не у евро. Разлог је једноставан, као прво све ове

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

величине у свим посматраним земљама су исказане у домаћим валутама (Србија – динар, Северна Македонија – денар, Албанија – лек, БиХ – конвертибилна марка, Црна Гора – евро) што представља отежавајућу околност за међусобно упоређење. Као друго, приликом статистичке обраде података много је релевантније користити износе исказане у проценту.

2.2. ДЕСКРИПТИВНА АНАЛИЗА БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Буџетски дефицит представља суштински индикатор стања јавних финансија и један је од кључних параметара који одражава способност државе да балансира између својих прихода и расхода. У оквиру земаља Западног Балкана, овај фискални индикатор има посебну тежину услед постојања изражених структурних слабости, нестабилних економских токова и ограничених капацитета за прикупљање јавних прихода. Анализа буџетског дефицита у овим земљама не представља само питање бројчане евиденције фискалног салда, већ у ширем смислу рефлектује одрживост јавних финансија, спровођење економских политика и стабилност макроекономског окружења.

У овој анализи обухваћене су следеће земље региона: Црна Гора, Босна и Херцеговина, Република Србија, Северна Македонија и Албанија. Све наведене земље деле одређене историјске, институционалне и економске сличности, али и разлике у приступима фискалној консолидацији, зависности од спољног финансирања, као и у степену развијености финансијских институција. Због тога је важно анализу буџетског дефицита спровести детаљно за сваку земљу појединачно, уз осврт на обим, структуру и временску динамику буџетског салда.

Методолошки приступ у оквиру овог поглавља обухвата преглед фискалних резултата у апсолутним износима (у националним валутама ради компарације), као и у релативном односу према бруто домаћем производу. Управо ова последња мера, буџетски дефицит као проценат БДП-а, омогућава стандардизовано и упоредиво сагледавање фискалних перформанси између различитих економија, независно од њихове апсолутне величине. Додатно, биће приказани и релевантни визуелни подаци у виду табела и графикана који илуструју кретање буџетског дефицита кроз време, са посебним освртом на кризне периоде као што су глобална финансијска криза 2008. године, пандемијска из 2020. и енергетска криза у 2022. години.

Уочавање цикличне или структурне природе дефицита у свакој од посматраних земаља омогућиће разумевање дубљих економских и институционалних узрока

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

неравнотеже у јавним финансијама. Посебан значај имаће и уочавање трендова фискалне дисциплине у периоду након увођења правила Маастрихтског критеријума за земље кандидате за чланство у Европској унији.

Циљ овог дела истраживања није само дескрипција апсолутних и релативних вредности дефицита, већ и успостављање аналитичког оквира за интерпретацију основних фискалних токова у земљама Западног Балкана. Такав приступ ће послужити као увод и основа за каснију статистичку и економетријску анализу која ће се бавити идентификовањем детерминанти буџетског дефицита, као и тестирањем теоријских хипотеза о фискалној одрживости/неодрживости у регионалном контексту.

2.2.1. Волумент и компоненте буџетског дефицита у Црној Гори

Црна Гора, као мала и високо отворена економија, током последње две деценије суочава се са значајним изазовима у одржавању фискалне равнотеже. Буџетски дефицит у овој земљи представља једну од централних макроекономских слабости, чије је присуство уочљиво и у годинама економског раста и у периодима криза. У овом поднаслову биће анализирани волумен буџетског дефицита у апсолутним износима и као проценат БДП-а, као и кључне компоненте које формирају дефицитну структуру јавних финансија у Црној Гори.

Табела 3. Волумен буџетског салда и висина БДП-а изражени у милионима ЕУР у Црној Гори за период од 2008. до 2024. године

Године	Буџетски салдо Суфицит/Дефицит	БДП
2008.	15,12	3.085,6
2009.	-132,10	2.981,0
2010.	-112,24	3.125,0
2011.	-189,67	3.265,0
2012.	-195,56	3.181,0
2013.	-201,26	3.362,0
2014.	-103,02	3.457,9
2015.	-291,3	3.655,0
2016.	-135,00	3.954,2
2017.	-236,9	4.299,0
2018.	-168,9	4.663,0
2019.	-143,3	4.950,7
2020.	-426,2	4.193,2
2021.	-101,6	4.881,3
2022.	-249,1	5.700,4
2023.	10,0	6.624,3
2024.	-230,9	7.279,7

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;

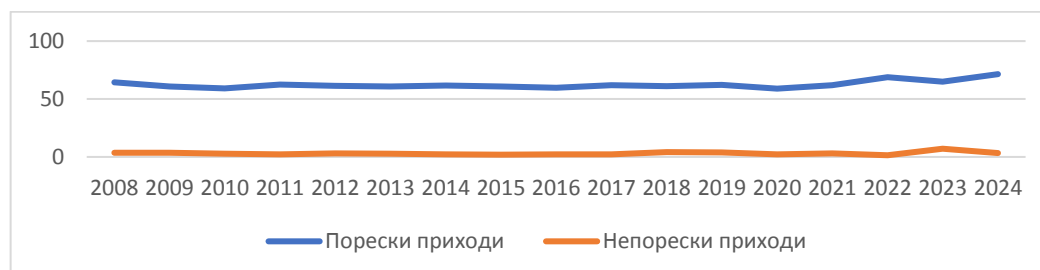
<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12daf> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Посматрано у апсолутним износима, буџетски салдо Црне Горе је показивао значајне осцилације, нарочито у периоду након глобалне финансијске кризе 2008. године, као и током пандемије COVID-19. Највећи ниво дефицита остварен је у 2020. години, као што се види из табеле 3 у висини од чак 426,2 милиона евра, када је дошло до драстичног пада јавних прихода уз истовремено повећање расхода, нарочито у области социјалне заштите, здравства и субвенција, али и 2022. године у висини од 249,1 милион евра, односно у почетном периоду Руско-Украјинског сукоба. У мирнодопским условима, буџетски салдо је био изузетно оптерећен високим нивоом текућих расхода, пре свега за плате у јавном сектору, пензијама и текућим трансферима, што је и довело до тога да је за посматрани временски период други највиши ниво буџетског дефицита остварен у 2015. години. Посматрајући табелу 3 уочавамо да је буџетски дефицит 2015. у односу на 2014. годину забележио раст од близу 200%, тачније 182,8%, док је у истом периоду БДП забележио раст од свега 5,7%.

У структури буџетског дефицита Црне Горе доминира текући дефицит, што указује на системски проблем уравнотежења текућих прихода и расхода. Овакав дефицит, за разлику од капиталног, не може се оправдати инвестиционим циклусима нити очекиваним ефектима на будући економски раст. С тим у вези, присуство трајног текућег дефицита у јавним финансијама представља индикатор фискалне неравнотеже и потребе за структурним реформама у домену јавне потрошње (Вуковић, 2024).

Графикон 1. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

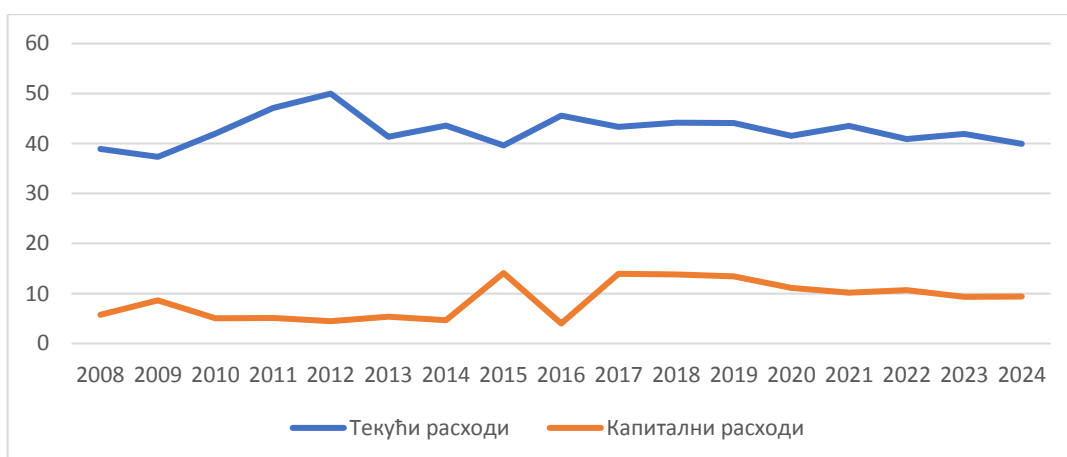
Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Владе Црне Горе –

Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcdf> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Како је приказано на Графикону 1, порески приходи имају стабилно доминантно учешће у укупним јавним приходима током целог посматраног периода, са просечним уделом од око 62–65%, што указује на снажну фискалну зависност од пореских извора. Иако се у појединим годинама бележе позитивни трендови (нпр. 2024. – 71,45%), структура пореских прихода је значајно ослоњена на индиректне порезе, пре свега ПДВ, што буџет чини осетљивим на флукуације у потрошњи и увозу. Насупрот томе, непорески приходи задржавају низак удео у укупним приходима (најчешће испод 5%), што указује на неразвијеност алтернативних извора буџетског финансирања као што су накнаде, дивиденде јавних предузећа и концесије. Нагли скок непореских прихода у 2023. години (7,09%) представља изузетак и вероватно је последица ванредних или једнократних трансакција, а не системских побољшања у наплати.

Графикон 2. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Владе Црне Горе –

Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcaf> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Графикон 2 илуструје висок ниво структурне инерције у јавној потрошњи. Текући расходи, у просеку већи од 40% укупних расхода, потврђују доминацију трошкова који нису повезани са инвестицијама у будући раст. Расходи за плате, пензије и текуће трансфере представљају главне категорије, при чему је уочљив релативно низак и нестабилан удео капиталних расхода. Иако се у 2015. и 2017.–2019. години бележе нешто већи износи за капитална улагања (преко 13%), тај ниво није одржан, а у 2023. и 2024. години поново опада испод 10%. Оваква динамика упућује на непостојање дугорочне стратегије јавних инвестиција и на ограничену способност буџета да генерише развојне ефекте.

Табела 4. Приказ висине буџетског дефицита у проценту од БДП-а у Црној Гори
за временски интервал 2008.-2024. година

Године	Буџетски дефицит/суфицит
2008.	0,49
2009.	-4,43
2010.	-3,59
2011.	-5,81
2012.	-6,15
2013.	-5,99
2014.	-2,98
2015.	-8
2016.	-3,4
2017.	-5,5
2018.	-3,6
2019.	-2,89
2020.	-10,2
2021.	-2,1
2022.	-4,4
2023.	0,2
2024.	-3,2

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија

Као што можемо видети из табеле 4, највиши ниво буџетског дефицита је остварен 2020. године од чак 10,2% БДП-а. Други највиши остварени буџетски дефицит, посматрано у проценту од БДП-а, остварен је 2015. у висини од 8%.

Буџетски салдо бележи позитивну разлику једино 2008. и 2023. године. Од настанка Светске економске кризе из 2008.године салдо буџета Црне Горе је константно

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

у дефициту, са изузетком 2023. када се бележи буџетски суфицит у висини од 0,2% БДП-а (из табеле 4), односно 10 милиона евра (из табеле 3).

Кључни фактори који доприносе дефициту у Црној Гори укључују високу зависност од увоза што последично утиче да приходи по основу ПДВ-а буду доста нестабилни, као и висок степен сиве економије. Истовремено, фискална политика је често била проциклична, што је доводило до продубљивања дефицита у периодима рецесије. Додатно, политика субвенција и социјалних давања, која није праћена одговарајућим приходним мерама, довела је до структурног притиска на буџет.

Структура прихода и расхода у Црној Гори, дакле, указује на фискалну ограниченост и високу осетљивост на макроекономске шокове, с обзиром на превласт текућих расхода и недовољно диверсификовану приходну страну. Овакве фискалне карактеристике ограничавају капацитет државе да у време кризе спроведе контрацикличне мере без додатног задуживања, чиме се подрива дугорочна одрживост јавних финансија.

2.2.2. Обим и структура буџетског дефицита у Босни и Херцеговини

Босна и Херцеговина, као земља са сложенем уставном и фискалном структуром, суочава се са специфичним изазовима у управљању јавним финансијама. Фискални систем у БиХ карактерише висок ниво децентрализације, при чему се кључне буџетске одлуке доносе на ентитетском и кантоналном нивоу, што често отежава координацију фискалне политике и постизање укупне буџетске равнотеже на нивоу државе. Буџетски дефицит у Босни и Херцеговини је током посматраног периода имао променљиву динамику, са израженим осцилацијама током година економских и политичких криза, али и у условима релативне макроекономске стабилности.

Овде ће бити приказани подаци о висини буџетског дефицита у апсолутним износима, као и у проценту у односу на бруто домаћи производ, за период од 2008. до 2024. године. Посебна пажња биће посвећена кретањима током глобалне финансијске кризе, пандемије COVID-19, као и каснијем периоду, у којем је фискална политика морала да одговори на последице геополитичких тензија и притисака инфлаторног карактера.

Табела 5. Обим буџетског конта и ниво БДП-а изражени у милионима БАМ у БиХ за период 2008. – 2024. године

Године	Буџетски салдо Суфицит/Дефицит	БДП
2008.	-539,3	25.504

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2009.	-1.070	24.780
2010.	-611,9	25.346
2011.	-322,7	26.210
2012.	-526,9	26.193
2013.	-579,2	26.743
2014.	-555,3	27.304
2015.	188,9	28.659
2016.	370,8	30.265
2017.	806	31.803
2018.	736,5	33.942
2019.	677,2	35.785
2020.	-1.809,2	34.728
2021.	-110,6	39.145
2022.	-182,7	45.618
2023.	-600,5	49.920
2024.	-457,80	53.864

Извор: Централна банка БиХ, доступно на: <https://www.cbbh.ba/> ;

<https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

Буџетски салдо у Босни и Херцеговини, посматран у апсолутним износима, показује различите фазе, укључујући периоде значајних дефицита као резултат смањења јавних прихода и пораста јавне потрошње у кризним годинама. У годинама после пандемије, уочавају се тенденције фискалне консолидације, али и даље постоје изазови одрживости јавних финансија, нарочито у контексту растућих социјалних потреба и потребе за инвестицијама у државну инфраструктуру. Из табеле 5 се уочава да је буџетски дефицит био највиши у периоду COVID-19 пандемије у висини од чак 1.809,2 милиона БАМ, као и у периоду након настанка Светске економске кризе из 2008. године. У периоду од 2015. па све до појаве пандемије COVID-19, буџетски салдо БиХ бележи позитивни резултат, односно буџетски суфицит.

Посебно је важно нагласити да се структура буџетског дефицита у БиХ у значајној мери одражава утицајем текућих расхода, што представља сличну ако не и идентичну ситуацију као и код Црне Горе, који обухватају плате у јавном сектору, трансфере пензионерима и социјалне накнаде. С обзиром на то да се дефицит у великој мери формира кроз текуће, а не капиталне издатке, може се закључити да се не ради о дефициту који подржава будући економски раст, већ пре о структурном фискалном оптерећењу.

Табела 6. Волумен буџетског дефицита у проценту од БДП-а у БиХ за
временски интервал 2008.-2024. година

Године	Буџетски дефицит/суфицит
2008.	-2,11

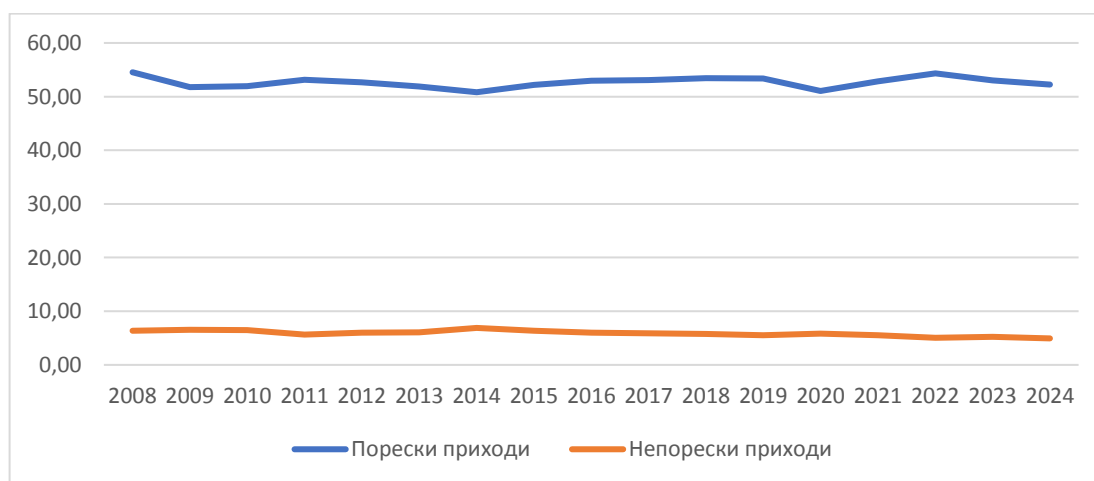
**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2009.	-4,32
2010.	-2,41
2011.	-1,23
2012.	-2,01
2013.	-2,17
2014.	-2,03
2015.	0,66
2016.	1,23
2017.	2,53
2018.	2,17
2019.	1,89
2020.	-5,21
2021.	-0,28
2022.	-0,40
2023.	-1,20
2024.	-0,85

Извор: Ауторски обрачун на основу табеле 5

Табела 6 показује висину буџетског дефицита изражену у проценту од БДП-а. Ситуација је идентична посматрајући обим буџетског дефицита у апсолутним и процентуалним износима. Буџетски дефицит се додатно продубљује имајући у виду да је у периоду пандемије, као и 2009. године дошло до тога да БДП чак има опадајући тренд у односу на годину раније (табела 5). Буџетски салдо се у појединим годинама креће у правцу суфицита, што је резултат рестриктивније фискалне политике и повећаних прихода по основу индиректних пореза. Ипак, у већини посматраног периода, буџет је у дефициту, што указује на постојање дубљих структурних слабости у систему јавних финансија.

Графикон 3. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година

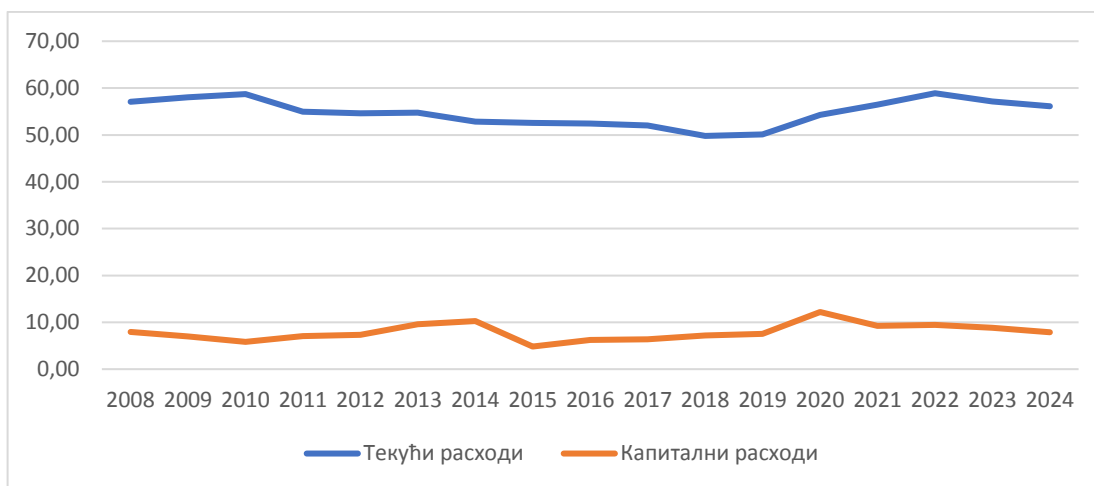

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Централне банке БиХ,
доступно на: <https://www.cbbh.ba/> ; <https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Према подацима са графика 3, структура јавних прихода у Босни и Херцеговини доминирана је пореским приходима, који се у укупним приходима крећу између 50% и 54% током већег дела посматраног периода. Иако се чини да је пореско учешће релативно стабилно, његов умерено-низак ниво у односу на друге земље региона указује на ограничене фискалне капацитете и потенцијал за ширење пореске базе. Непорески приходи чине у просеку око 5–6%, без значајнијих флукуација, што указује на слаб утицај алтернативних извора финансирања на јавне приходе.

Графикон 4. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Централне банке БиХ, доступно на: <https://www.cbbh.ba/> ; <https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

Графикон 4 показује да је структура јавне потрошње у БиХ оптерећена високим текућим расходима, који у већини година премашују 50% укупних расхода, достигавши чак 58,89% у 2022. години. Посебно је забрињавајуће што су текући расходи имали растући тренд након 2020. године, што кореспондира са потребама социјалне интервенције током и након пандемије COVID-19.

Са друге стране, капитални расходи у БиХ су релативно ниски, углавном испод 10%, иако је 2020. забележен скок на 12,19%, што може бити повезано са ванредним инвестиционим мерама у циљу стабилизације. Ипак, у већини година улагања у капиталну инфраструктуру нису довољна да генеришу дугорочни економски раст, што јасно указује да се буџетски дефицит у овој земљи формира углавном због текуће потрошње, а не развојних улагања.

Оваква структура буџета указује на фискалну неефикасност и дугорочну неодрживост, посебно у контексту високог нивоа децентрализације који отежава координацију јавне потрошње. Повећање текућих расхода у комбинацији са умереним нивоом прихода резултира сталним дефицитом, изузев у периоду 2015.–2019., када је

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

забележен краткотрајан суфицит, углавном захваљујући порасту индиректних пореза и рестриктивнијој фискалној политици.

Узимајући у обзир све наведено, очигледна је потреба за дубљом фискалном реформом на свим нивоима власти, са циљем уравнотежења текућих прихода и расхода, као и јачања транспарентности и ефикасности јавне потрошње. Структурни дефицит, у комбинацији са споријим темпом раста БДП-а у појединим годинама, додатно наглашава значај одрживе фискалне политике у функцији дугорочне макроекономске стабилности Босне и Херцеговине.

2.2.3. Ниво и структура буџетског дефицита у Републици Србији

Република Србија, као економски центар Западног Балкана, током последње две деценије суочавала се са бројним изазовима у одржавању фискалне равнотеже. Буџетски дефицит представља једну од кључних макроекономских слабости, чије је присуство било уочљиво и у годинама економског раста и у периодима криза.

У овом поднаслову биће анализирани волумен буџетског дефицита у апсолутним износима и као проценат БДП-а.

Табела 7. Ниво буџетског дефицита и БДП-а у милионима РСД у Републици Србији у периоду од 2008. до 2024. године

Године	Буџетски салдо Суфицит/Дефицит	БДП
2008.	-71.909,32	3.021.400
2009.	-127.249,33	3.173.300
2010.	-141.116,97	3.384.100
2011.	-163.490,4	3.758.400
2012.	-245.216,22	3.967.900
2013.	-212.256,98	4.296.700
2014.	-257.914,8	4.342.000
2015.	-149.187,52	4.493.600
2016.	-54.036,2	4.698.800
2017.	52.512,4	4.954.000
2018.	32.256,8	5.288.000
2019.	-11.338,4	5.669.200
2020.	-442.682,88	5.764.100
2021.	-259.94,4	6.576.000
2022.	-224.509,88	7.458.800
2023.	-180.764,9	8.817.800
2024.	-191.806,15	9.638.500

Извор: Министарство финансија Републике Србије, доступно на:

<https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

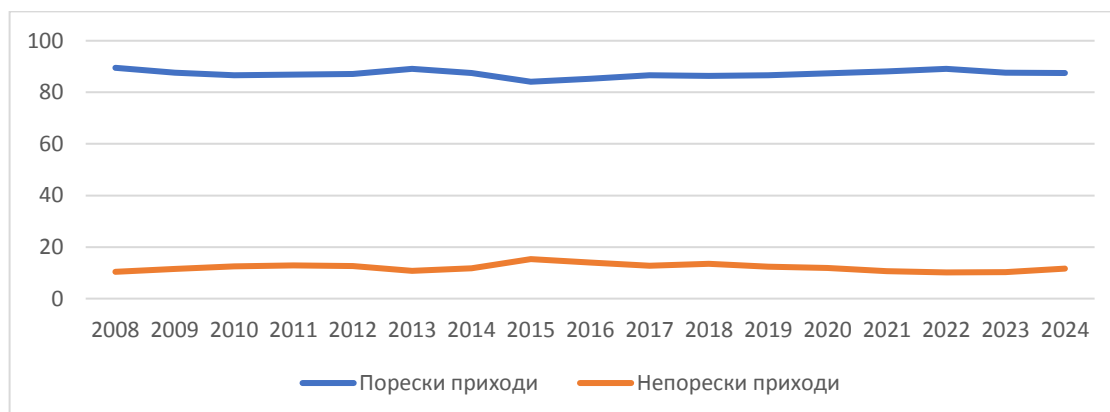
Табела 8. Висина буџетског дефицита у проценту од БДП-а у Републици Србији
за временски интервал 2008.-2024. година

Године	Буџетски дефицит/суфицит
2008.	-2,38
2009.	-4,01
2010.	-4,17
2011.	-4,35
2012.	-6,18
2013.	-4,94
2014.	-5,94
2015.	-3,32
2016.	-1,15
2017.	1,06
2018.	0,61
2019.	-0,20
2020.	-7,68
2021.	-3,94
2022.	-3,01
2023.	-2,05
2024.	-2,38

Извор: Министарство финансија Републике Србије

Посматрано како у апсолутним износима тако и у проценту од БДП-а буџетски дефицит Републике Србије је током последњих двадесетак година показивао значајне осцилације. Након глобалне финансијске кризе 2008. године, буџетски дефицит је бележио раст, достигавши највиши ниво у 2020. години, када је износио 442.682,88 милиона динара, што представља 7,68% БДП-а. Током пандемије COVID-19, буџетски дефицит је остао висок, да би тек у 2023. години смањен на 180.765 милиона динара, односно 2,05% БДП-а.

Графикон 5. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година

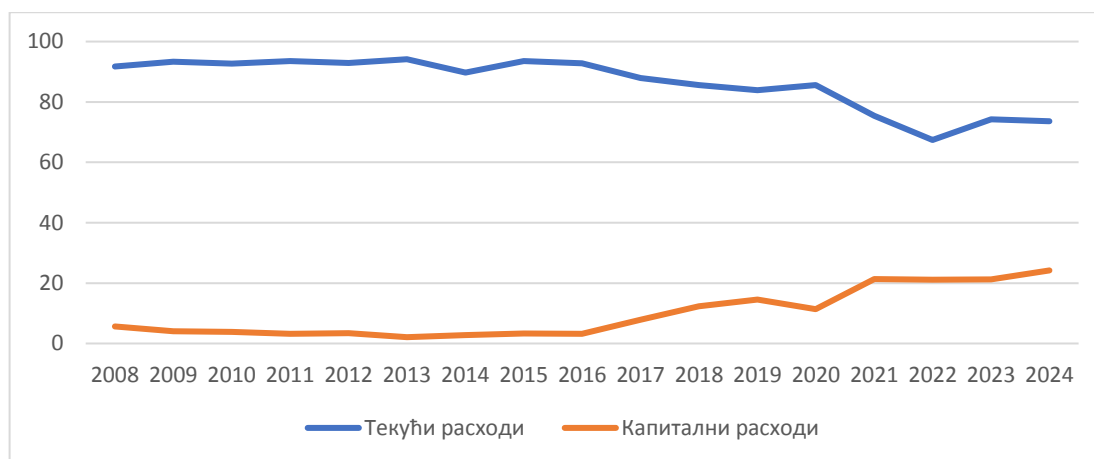

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарство финансија Републике Србије, доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

Посматрајући структуру јавних финансија Републике Србије у периоду 2008–2024. године, на основу графикана 5, доминирају порески приходи, који чине у просеку преко 87% укупних јавних прихода, са благим осцилацијама током целог периода. Издвајају се године 2015. и 2016. са нешто нижим уделом (испод 85%), што је последица примене субвенционисаних програма и мера за ублажавање ефеката претходне фискалне консолидације. Насупрот томе, непорески приходи, иако мањег фискалног значаја, показују знатне флукуације, посебно 2015. године (преко 15%), што указује на специфичне приходе по основу ванредних уплата, дивиденди јавних предузећа или једнократних трансфера.

Графикон 6. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарство финансија Републике Србије, доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

Када је реч о структури буџетских расхода (графикон 6), уочљива је доминација текућих расхода, који чине преко 85% укупне јавне потрошње током већег дела анализираног периода. Ово указује на јасну фискалну инерцију, односно структурну неспремност јавних финансија да преусмере потрошњу ка развојним циљевима. Иако се након 2018. године бележи постепено повећање капиталних расхода — са 3,25% у 2016. на преко 24% у 2024. години — ово повећање и даље није довољно да се створи стабилан инвестициони циклус који би подржао одржив економски раст.

Иако је знатан раст капиталних расхода након 2020. године формално позитиван тренд, треба га посматрати у контексту постпандемијске реконструкције, односно ad-hoc улагања у инфраструктуру, здравство и енергетски сектор. Питање њихове

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

ефикасности и одрживости остаје отворено, посебно имајући у виду одсуство паралелног смањења текуће потрошње.

Кључни фактори који доприносе високом буџетском дефициту у Републици Србији укључују висок ниво јавног дуга, као и процикличну фискалну политику која доводи до продубљивања дефицита у периодима економских криза. Затим, политика субвенција и социјалних давања која није праћена одговарајућим мерама довела је до структурног притиска на буџет.

Упркос рестриктивнијој фискалној политици у периоду од 2015. до 2019. године која је резултирала смањењем јавног дуга и буџетског дефицита Србија се поново суочила са високим буџетским дефицитом током пандемије COVID-19. Након пандемије, буџетски дефицит је почео да се смањује, али је и даље на нивоу који указује на потребу за даљим фискалним прилагођавањем.

2.2.4. Интензитет буџетског салда у Републици Северној Македонији

Северна Македонија је земља у транзицији са ограниченим фискалним капацитетима, која током посматраног периода бележи значајне изазове у одржавању буџетске стабилности. Буџетски салдо ове државе приказује сложени однос између државних прихода и расхода, који врло често бележи дефицит чак и у периодима позитивних макроекономских кретања.

Табела 9. Интензитет буџетског салда у Северној Македонији за временско
раздобље од 2008. до 2024. године изражен у милионима денара

Године	Буџетски салдо Суфицит/Дефицит	БДП
2008.	-3.811	414.890
2009.	-10.895	414.622
2010.	-10.543	437.296
2011.	-11.483	464.186
2012.	-17.725	466.703
2013.	-19.257	501.891
2014.	-22.134	527.631
2015.	-19.425	558.954
2016.	-16.051	594.795
2017.	-16.888	618.106
2018.	-11.566	660.878
2019.	-13.623	692.683
2020.	-53.867	669.280
2021.	-38.885	729.444
2022.	-35.511	816.083

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2023.	-41.447	897.693
2024.	-41.936	957.219

Извор: Министарство финансија Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> ;
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Као што се може видети из табеле 9 највећи износ буџетског дефицита се бележи 2020.године и то у износу од 53.867 милиона денара. Буџетски салдо Северне Македоније је у посматраном периоду константно негативан са највећим скоком у годинама Светске економске кризе и COVID-19 пандемије.

Табела 10. Висина буџетског дефицита у Северној Македонији као проценат БДП-а за посматрани период 2008. – 2024.

Године	Буџетски дефицит/суфицит
2008.	-0,92
2009.	-2,63
2010.	-2,41
2011.	-2,47
2012.	-3,80
2013.	-3,84
2014.	-4,19
2015.	-3,48
2016.	-2,70
2017.	-2,73
2018.	-1,75
2019.	-1,97
2020.	-8,05
2021.	-5,33
2022.	-4,35
2023.	-4,62
2024.	-4,38

Извор: Ауторски обрачун на основу табеле 9

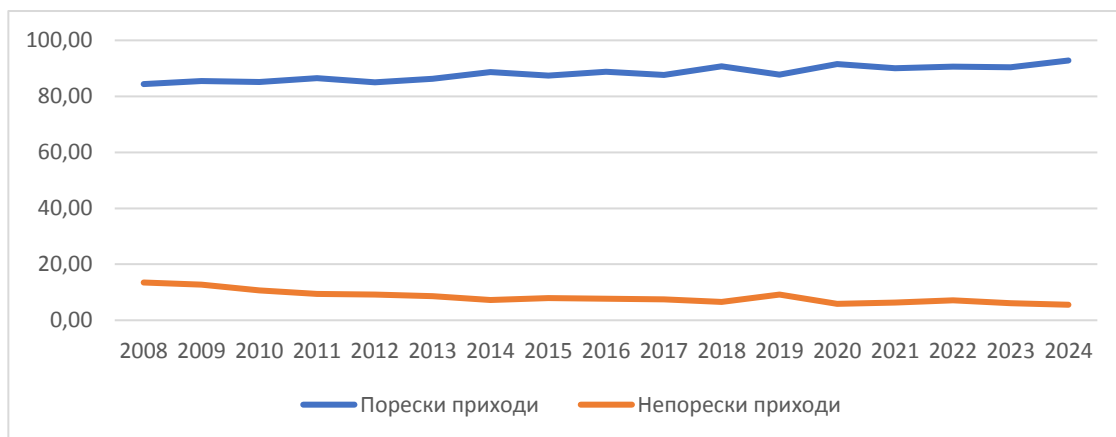
Највиши ниво буџетског дефицита, посматран у проценту од БДП-а, у Северној Македонији је достигнут 2020. године у висини од чак 8,05% БДП-а (табела 10), док је најнижи ниво био 2008. односно пре настанка Светске економске кризе у висини од свега 0,92% БДП-а (табела 10).

Буџетски дефицит у Северној Македонији, посматран у апсолутним износима, али и као проценат БДП-а, показује да су јавне финансије ове државе осетљиве на унутрашње и спољне шокове. Највеће осцилације у дефициту приметне су током

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

глобалне финансијске кризе из 2008. године, затим током дужничке кризе у еврозони, као и у периоду пандемије COVID-19, када је дошло до израженог пада буџетских прихода и истовременог повећања социјалних и здравствених расхода.

Графикон 7. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година

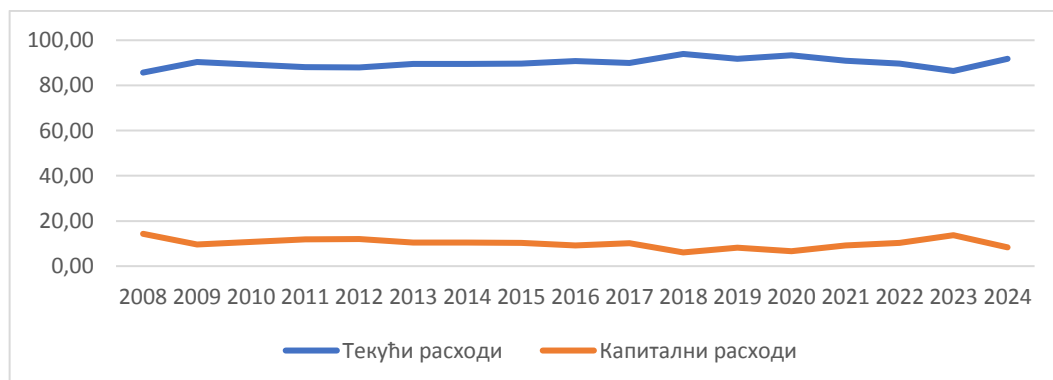

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Анализа структуре буџетских прихода у Северној Македонији (графикон 7) показује да **порески приходи доминирају** у фискалној архитектури земље током целог периода 2008.-2024., са просечним учешћем од око **88% у укупним јавним приходима**. Ова стабилност пореских прихода указује на релативно ефикасан порески систем у прикупљању фискалних средстава, али и на ограниченост у диверсификацији извора финансирања. **Непорески приходи**, који обухватају накнаде, дивиденде, донације и сличне ставке, показују константан пад, посебно након 2014. године, када падају испод 8%, што сигнализира смањене могућности буџетске флексибилности у ванредним ситуацијама.

Графикон 8. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним расходима за интервал 2008.-2024. година

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија

Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Са друге стране, структура јавне потрошње (графикон 8) указује на значајну доминацију текућих расхода, који у највећем делу анализираног периода чине преко 90% укупних расхода. Ово сведочи о високој инерцији фискалне политике и оријентацији ка краткорочним обавезама (плате, пензије, социјална давања) уместо ка развојној компоненти. Капитални расходи, као индикатор инвестиционе активности државе, показују пад након 2008. године, када су чинили преко 14% укупне потрошње, да би у 2018. достигли минимум од 6,07%.

Иако се у периоду након 2021. бележи одређени опоравак капиталних расхода (преко 13% у 2023.), овај тренд је углавном реактивног, а не стратешког карактера, повезан са кризним интервенцијама и инфраструктурним потребама након пандемије. Истовремено, недостатак јасног помака у смањењу текуће потрошње доводи у питање ефикасност јавне потрошње, као и дугорочну одрживост буџетске политике.

Уколико се настави ова структура буџета — са ограниченим капиталним улагањима и доминацијом текућих расхода — Северна Македонија ће се суочити са тешкоћама у генерисању одрживог раста и унапређењу јавне инфраструктуре, што је посебно важно у контексту евроинтеграција и потребе за усклађивањем са фискалним критеријумима ЕУ.

Фискална политика у Северној Македонији је имала проциклични карактер, што утиче на нестабилност јавних финансија. Истовремено, висока стопа незапослености и потреба за социјалним интервенцијама врше додатни притисак на буџет, што захтева свеобухватне реформе у правцу ефикасније и одрживије фискалне стратегије.

2.2.5. Сагледавање амплитуде кретања буџетског дефицита у Албанији

Албанија је једна од најсиромашнијих земаља у региону Западног Балкана. Она се бори са хроничним фискалним неједнакостима које се испољавају у виду честих буџетских дефицита. Иако је у појединим периодима бележен напредак у домену јавних финансија, посебно након увођења програма фискалне консолидације, проблеми у структурној равнотежи између прихода и расхода остају доминантни.

Буџетски дефицит у Албанији је у највећој мери последица текућих расхода, при чему доминирају трошкови за администрацију, социјалне накнаде и субвенције.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Улагања у инфраструктуру су неретко финансирана кроз повећање јавног дуга, што је додатно оптеретило фискалну позицију земље.

Табела 11. Волумен буџетског дефицита и БДП-а у Албанији у периоду од 2008. до 2024. године у милионима Лека¹(АЛЛ)

Године	Буџетски салдо Суфицит/Дефицит	БДП
2008.	-88.304	1.117.772
2009.	-48.444	1.153.421
2010.	-48.510	1.243.851
2011.	-45.827	1.309.335
2012.	-39.449	1.314.950
2013.	-46.768	1.375.528
2014.	-89.163	1.415.288
2015.	-59.934	1.461.802
2016.	-27.220	1.512.217
2017.	-31.657	1.582.842
2018.	-25.569	1.598.044
2019.	-31.067	1.635.090
2020.	-106.132	1.584.061
2021.	-80.113	1.780.296
2022.	-73.404	2.038.995
2023.	-29.288	2.252.885
2024.	-57.280	2.490.435

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/> ; Институт за статистику Албаније (INSTAT),
доступно на: <https://www.instat.gov.al/en/themes/economy-and-finance/national-accounts-gdp/#tab2>

Табела 12. Амплитуда кретања висине буџетског дефицита изражена у проценту од БДП-а у Албанији у периоду од 2008. до 2024. године

Године	Буџетски дефицит/суфицит
2008.	-7,9
2009.	-4,2
2010.	-3,9
2011.	-3,5
2012.	-3
2013.	-3,4
2014.	-6,3
2015.	-4,1
2016.	-1,8
2017.	-2
2018.	-1,6
2019.	-1,9

¹ Лек представља националну валуту Албаније.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

2020.	-6,7
2021.	-4,5
2022.	-3,6
2023.	-1,3
2024.	-2,3

Извор: Министарство финансија Албаније

Табела 11 и 12 нам показују да буџетски салдо Албаније за посматрани период ни једном није био позитиван, односно да никада није остварен суфицит буџета.

Као што се може видети из табеле 12 највећи буџетски дефицит је остварен 2008. у висини од 7,9% БДП-а, као и 2020. године од 6,7%.

Највиши нови буџетског дефицита забележени су у кризним годинама и то током Светске економске кризе, затим у периоду пандемије COVID-19 и у контексту геополитичких и енергетских притисака који су се одразили на приходну страну буџета. У тим периодима, јавни приходи су значајно опадали, док су расходи расли услед потребе за интервенцијом државе у привреду и социјални сектор.

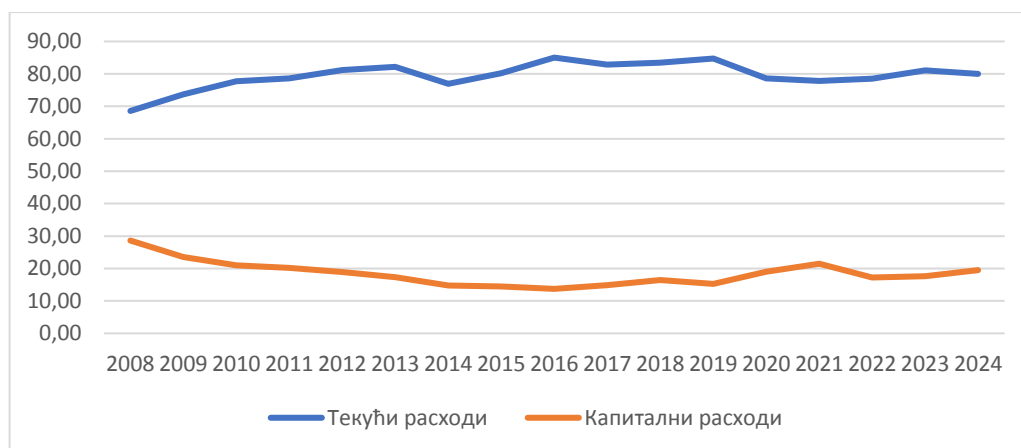
Графикон 9. Процентуално учешће пореских и непореских прихода у укупним приходима за интервал 2008.-2024. година

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Албаније, доступно на: <https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Анализом структуре буџетских прихода у Албанији (графикон 9), примећује се да порески приходи чине апсолутну већину укупних јавних прихода, са учешћем које се креће између 90% и 94% током целог периода од 2008. до 2024. године. Ово указује на висок ниво фискалне зависности од пореске основе, док непорески приходи, као што су таксе, казне, концесије и други извори, остају на ниском нивоу и додатно опадају након 2015. године, достигавши свега 3,5% у 2023. години. Такав тренд указује на ограничене могућности буџетске флексибилности и недовољно развијен систем алтернативних јавних прихода.

Графикон 10. Процентуално учешће текућих и капиталних расхода у укупним
расходима за интервал 2008.-2024. година

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија
Албаније, доступно на: <https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Са стране расхода (графикон 10), текући расходи доминирају, али са нешто умеренијом структуром у поређењу са другим земљама региона. Иако се они крећу углавном изнад 78% након 2015. године, Албанија током читавог периода задржава релативно значајан ниво капиталних расхода, који ни у једном тренутку не падају испод 13%. Ово указује на континуирану (иако често спољно финансирану) инвестициону активност државе, нарочито у области инфраструктуре.

Посебно је интересантно уочити да у кризним годинама, као што су 2008. и 2020., капитални расходи не опадају драстично, што би могло бити последица претходно уговорених инвестиционих пројеката финансираних кроз зајмове. У 2021. и 2024. години бележи се раст капиталних улагања, што указује на покушаје убрзања економског опоравка кроз јавне инвестиције. Ипак, високи ниво текућих расхода – посебно у погледу плата, социјалних давања и субвенција – остаје значајан терет за буџет.

Општа слика структуре јавних финансија у Албанији указује на структурну зависност од пореских прихода и ограничене капацитете за унутрашњу фискалну стабилизацију, што представља изазов у процесу приближавања фискалним критеријумима ЕУ. Иако постоје позитивни сигнали у виду одржавања релативно стабилног нивоа капиталних инвестиција, потребна је реструктуризација текуће потрошње и реформа јавног сектора, како би се ослободили ресурси за дугорочни раст и развој.

Структура буџетског дефицита у Албанији је таква да указује на ограничене капацитете за самосталну фискалну стабилизацију, што представља озбиљан изазов у контексту посткризне обнове и интеграционих процеса ка Европској унији.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Фискална политика Албаније често је вођена спољним факторима, укључујући сарадњу са ММФ-ом и другим међународним финансијским институцијама, што је доводило до привремених побољшања у буџетском управљању. Ипак, дугорочна одрживост јавних финансија захтева дубље реформе, како на приходној, тако и на расходној страни буџета.

2.2.6. Компаративна анализа динамике буџетског дефицита у земљама Западног Балкана: заједничке карактеристике и структурне разлике

На основу извршене дескриптивне анализе буџетског дефицита у земљама Западног Балкана односно у Црној Гори, Босни и Херцеговини, Републици Србији, Северној Македонији и Албанији, може се извући неколико закључака који указују на дубоко укорењене фискалне изазове у региону.

Прво, све посматране земље карактерише периодично појављивање значајних буџетских дефицита, како у кризним, тако и у условно стабилним макроекономским околностима. Највећи дефицити бележе се у годинама глобалне финансијске кризе (2008–2009), током пандемије COVID-19 (2020.–2021.), као и у периоду постпандемијског прилагођавања и геополитичке неизвесности (после 2022.). Ово указује на високу осетљивост јавних финансија на екстерне шокове, али и на постојање интерних, структурних слабости.

Друго, у структури буџетског дефицита у свим земљама доминирају текући расходи, при чему се највећи део буџета троши на плате у јавном сектору, пензије и социјалне трансфере. Овакав образац расхода указује да се дефицити углавном не генеришу кроз капиталне инвестиције које би могле дугорочно утицати на економски раст, већ кроз непродуктивну потрошњу. Ово значи да је реч о структурним дефицитима, а не циклчним.

Треће, постоји зависност од нестабилних прихода, као што су индиректни порези (ПДВ, акцизе) и приходи осетљиви на увоз, што додатно погоршава способност земаља да одрже фискалну равнотежу у условима поремећаја трговинских токова или падова потрошње. Истовремено, висок степен сиве економије у већини ових земаља додатно ограничава приходну страну буџета.

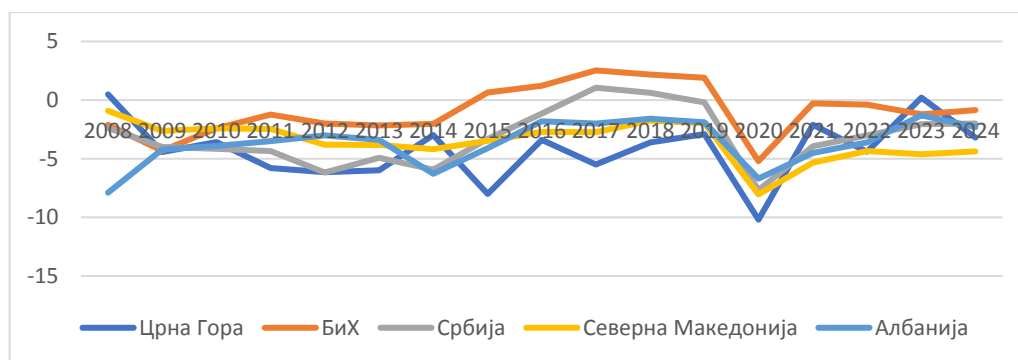
Четврто, иако су у појединим годинама неке земље бележиле буџетске суфиците (Србија 2017. и 2018., БиХ 2015., 2016., 2017., 2018. и 2019. и Црна Гора 2008. и 2023.), ти резултати нису одраз системских побољшања већ углавном последица краткорочних

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

фискалних уштеда или привремено повећаних прихода. Одсуство конзистентне и антицикличне фискалне политике остаје главни изазов.

Пето, постоји значајна разлика у интензитету дефицита међу земљама. Црна Гора, као најмања економија са високим нивоом отворености и увозне зависности, бележи највеће дефиците у проценту од БДП-а, што нам приказује **графикон 1**. Са друге стране, Србија и БиХ показују релативно већу стабилност и у појединим периодима способност фискалне консолидације.

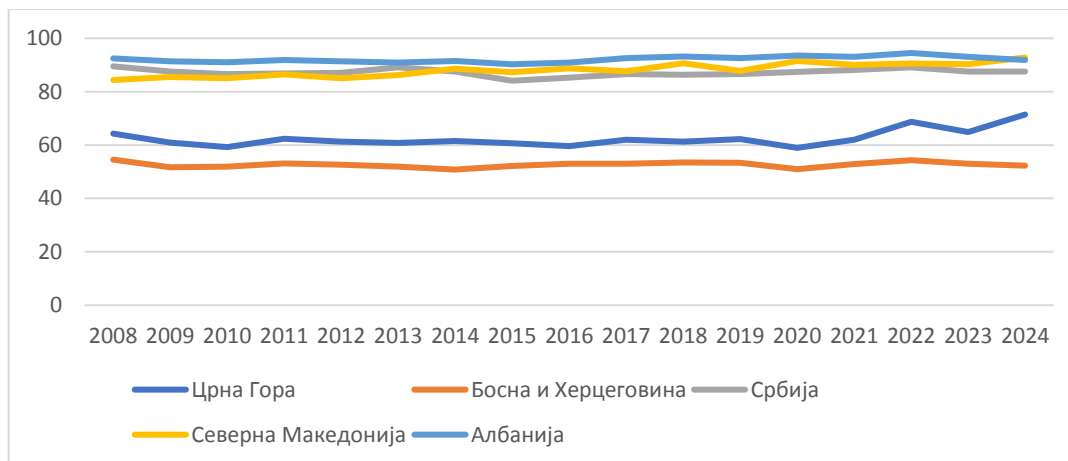
Графикон 11. Тренд кретања буџетског дефицита као процента од БДП-а у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табела 4, 6, 8, 10 и 12

На графикону 11 је дат компаративни приказ кретања висине буџетског дефицита у проценту од БДП-а у земљама Западног Балкана за временску дискрапанцу 2008. – 2024. година. Са графикона се уочава да највиши ниво буџетског дефицита у посматраном периоду бележи Црна Гора, затим следе Албанија и Северна Македонија, док је најнижи ниво буџетског дефицита у Србији и Босни и Херцеговини.

Графикон 12. Компаративни преглед пореских прихода у укупним приходима за посматрани временски период

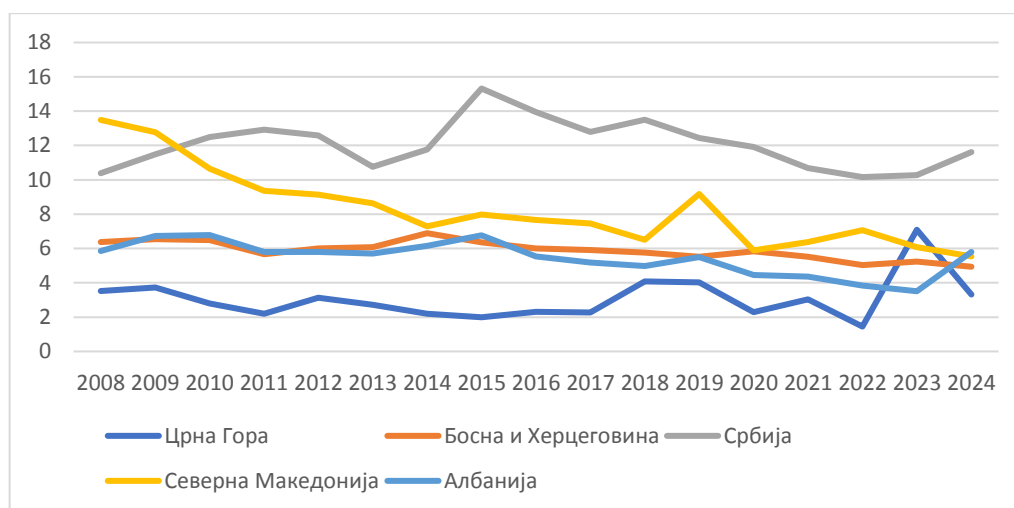

Извор: Ауторски приказ на основу графикана 1, 3, 5, 7 и 9.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Анализа проценатног учешћа пореских прихода у укупним приходима за период 2008.–2024. указује на јасно изражен образац фискалне зависности појединих земаља од пореских прихода. Србија и Албанија карактеристичне су по веома високим и стабилним уделима пореских прихода, који се крећу изнад 85%, са тенденцијом благог раста у последњим годинама праћеног периода. Овакв висок удео указује на доминантну улогу пореског система као кључног извора фискалних прихода, што може бити рефлексција развијености пореске администрације и ширег пореског обухвата. Насупрот томе, Босна и Херцеговина показује знатно ниже вредности, са просечним уделом испод 55%, што може указивати на већу важност непореских прихода или на слабију ефикасност пореског система. Црна Гора и Северна Македонија налазе се у средњем опсегу, са уделима између 60% и 70%. Ови подаци сугеришу потребу за унапређењем пореске политике и администрације, нарочито у земљама са нижим уделима, како би се осигурала одрживост јавних финансија.

Графикон 13. Компаративни преглед непореских прихода у укупним приходима за посматрани временски период

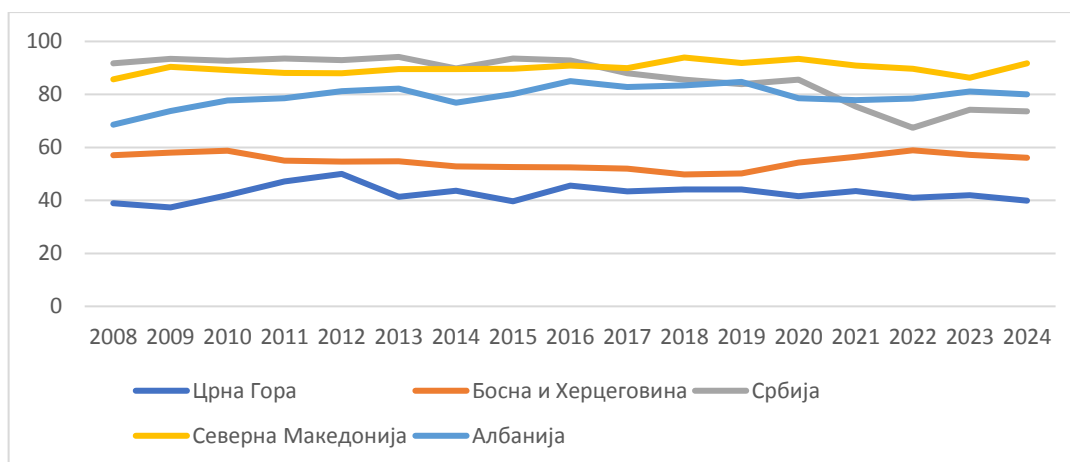

Извор: Ауторски приказ на основу графикана 1, 3, 5, 7 и 9.

Непорески приходи, иако у просеку знатно нижи у односу на пореске приходе, представљају значајан показатељ диверзификације извора прихода и фискалне отпорности. У посматраном периоду, Србија бележи највећу волатилност у проценатном уделу непореских прихода, са изузетком 2015. године, када је тај удео достигао вредности од преко 15%. Ова флукуација може указивати на једнократне приходе из непореских извора, као што су приходи од имовине, накнада или казни. У поређењу са тим, Албанија и Црна Гора одржавају релативно ниску и стабилну структуру непореских прихода, што може представљати ризик уколико дође до пада пореских прихода. Босна и Херцеговина показује умерене, али стабилне вредности у распону од 5 до 7%, што може допринети одређеној фискалној флексибилности.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

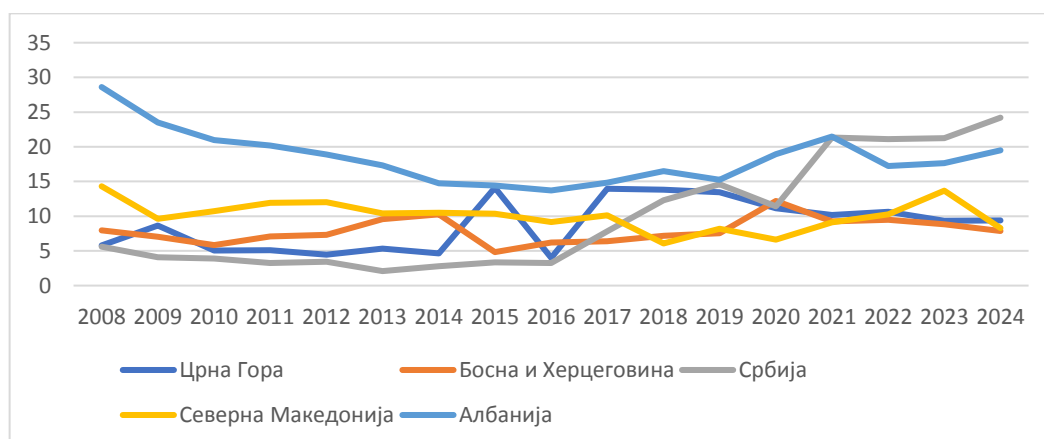
Графикон 14. Компаративни преглед текућих расхода у укупним расходима за
посматрани временски период

Извор: Ауторски приказ на основу графикана 2, 4, 6, 8 и 10.

Доминантна компонента фискалних расхода у посматраним земљама су текући расходи, чије учешће у укупним расходима у већини случајева прелази 70%, а у неким случајевима, као што је Србија, достиже и ниво изнад 90%. Оваква структура расхода указује на висок ниво фиксних и текућих трошкова, укључујући плате у јавном сектору, социјална давања и друге текуће издатке. Ова ситуација представља изазов за фискалну политику, јер ограничава простор за капитална улагања која су неопходна за дугорочни развој и модернизацију инфраструктуре. Значајно је напоменути да се ове тенденције стабилно одржавају током читавог посматраног периода, што указује на тешкоће у рационализацији текућих трошкова или промену приоритета у јавним финансијама.

Графикон 15. Компаративни преглед капиталних расхода у укупним расходима
за посматрани временски период

Извор: Ауторски приказ на основу графикана 2, 4, 6, 8 и 10.

Капитални расходи, иако знатно нижи у односу на текуће, представљају кључни индикатор инвестиционих активности државе. У анализи података за земље региона, Албанија се издваја највећим уделом капиталних расхода, који често прелазе 15%, док

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Србија континуирано бележи најнижи удео, често испод 10%. Оваква диспропорција може указивати на различите фазе економског развоја, фискалне приоритете или капацитете за управљање капиталним пројектима. Висок удео капиталних расхода код Албаније може одражавати активнију политику инфраструктурних улагања и економског развоја, док нижи удео у Србији може упућивати на ограничене ресурсе или фокус буџета на одржавање постојећих структура. Ова запажања имају значајне импликације на будућу одрживост економског раста и потребу за балансирањем између текућих и капиталних расхода.

Може се констатовати да су буџетски дефицити у земљама Западног Балкана системски и структурни, што значи да не настају само као резултат кризних периода. Овакви дефицити захтевају свеобухватне фискалне реформе, пре свега у правцу контроле текућих расхода, побољшања наплате прихода и јачања институционалне фискалне дисциплине.

III УЛОГА КЉУЧНИХ ФАКТОРА ЈАВНИХ ПРИХОДА У ПОКРИВАЊУ
БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

3.1. ПОРЕЗИ КАО ОСНОВНИ ИЗВОР БУЏЕТСКИХ ПРИХОДА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Буџетски приходи се најчешће и у највећем обиму прикупљају по два основа:

- По основу пореских прихода и
- По основу непореских прихода.

Како би могли да се прикупе порески приходи, неопходно је постојање пореског система. Порески систем представља збир свих пореских облика који се користе у једној држави ради реализације циљева пореске политике. Порески систем представља део ширег система, познатог као фискални систем (Врањеш, 2011, стр. 183). Сва правила која се морају поштовати током прикупљања и регулисања буџетских прихода су у ствари фискални систем.

Основни облици пореског система су:

- Историјски и
- Рационални порески систем.

Историјски порески систем јесте систем којим се прикупљају порески приходи у одређеној држави применом пореских облика који се примењују у том моменту без обзира на циљ који се жели постићи (Neumark, 1970, стр. 335). За разлику од историјског, **рационални** порески систем и те како сагледава циљеве који се желе постићи приликом опорезивања, па се из тих разлога и примењују различити порески облици.

Такође, порески систем можемо посматрати и са аспекта броја пореских облика који у њему егзистирају. Порески систем у коме се примењује један порески облик се назива *порески монизам*, док је *порески плурализам* порески систем у коме се примењује већи број пореских облика. Порески монизам се у данашње време не примењује ни у једној савременој држави.

Обзиром да у данашње доба постоји само порески плурализам, неопходно је истаћи да се порески системи савремених држава доста разликују. Колико ће неки порески облик бити **заступљен** зависи од мноштво фактора, као што су (Brummerhoff Dieter, 2000, стр. 324):

- Историјски развој и традиција,
- Развијеност привреде,

- Тржишна орјентисаност привреде,
- Економска и монетарна стабилност,
- Степен прилагодљивости пореских облика,
- Карактер државног уређења,
- Ниво животног стандарда.

Историјски развој и традиција имају дуготрајан утицај на структуру и еволуцију пореских система. Према Musgrave & Musgrave (1989), обрасци опорезивања који су се формирали у прошлости често постају институционализовани и отпорни на реформе, јер одражавају дубоко укоренење социо-економске односе и политичке компромисе. Bird (2013) истиче да су многе бивше колоније наследили пореске структуре које нису биле прилагођене њиховим локалним економијама, што је довело до дугорочне неефикасности у прикупљању јавних прихода.

Што је земља *развијенија* доминираће директни порези (Bird & Zolt, 2008). Насупрот томе, земље у развоју, попут оних на Западном Балкану, ослањају се на индиректне порезе због лакше администрације и веће фискалне стабилности (Randak, 2006, стр. 237). Овај образац указује на јасну повезаност између нивоа институционалног развоја и структуре пореских прихода.

У државама чија привреда је *тржишно орјентисана*, порески систем мора да буде у складу са законима тржишта, како не би реметио ефикасну алокацију, односно да буде што неутралнији. OECD (2010) наглашава да порески системи морају бити дизајнирани тако да минимизују поремећаје тржишних сигнала и обезбеде неутралност у одлучивању привредних субјеката. Према Alm (2012), пореска неутралност и ефикасност често долазе у конфликт са циљем правичности, те је кључно пронаћи оптималну равнотежу између ова два принципа, посебно у економијама које су у транзицији.

Економска и монетарна стабилност у значајној мери утичу на заступљеност неког пореског облика. Stiglitz (2015) истиче да порези имају стабилизациону функцију у макроекономији, јер омогућавају држави да утиче на агрегатну тражњу и инфлационе токове. Према Atkinson & Stiglitz (1980), оптимални порески систем треба да буде довољно флексибилан да одговори на привредне циклусе, али без стварања прекомерних дисторзија у инвестиционом понашању.

Одређени порески облици имају и одређен *степен прилагодљивости* у односу на кретања привреде. Tanzi (1992) истиче да директни порези, као што су порез на доходак и порез на добит, поседују већи степен прилагодљивости у односу на индиректне порезе, јер су осетљивији на промене у реалним приходима и профитабилности

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

привреде. Насупрот томе, индиректни порези (ПДВ, акцизе) имају стабилнији, али мање еластичан карактер, што их чини поузданијим извором прихода у условима економске нестабилности.

Карактер државног уређења у значајној мери утиче на доминантност неког пореског облика. Federici & Parisi (2015) указују да федералне државе често имају сложеније и децентрализоване пореске системе, што захтева висок степен координације између нивоа власти. Унитарне државе, с друге стране, лакше примењују униформне порезе као што су ПДВ или акцизе, што доприноси административној ефикасности (Bahl & Bird, 2008).

Ниво животног стандарда становништва представља један од кључних фактора који условљава структуру пореског система и заступљеност појединих пореских облика. У земљама са нижим животним стандардом, порески системи се најчешће ослањају на индиректне порезе, као што су порез на додату вредност и акцизе, будући да они обезбеђују стабилније приходе и лакшу наплату (Tanzi & Zee, 2000). С друге стране, у економијама са високим животним стандардом и развијеном пореском културом, доминирају директни порези – порез на доходак грађана и порез на добит, јер постоји већа способност и воља за плаћањем пореза, као и развијенији механизми контроле и транспарентности. Такође, у земљама са вишим животним стандардом грађани показују већи степен пореске свести и поверења у институције, што омогућава примену сложенијих прогресивних пореских облика (Alm & Torgler, 2006).

Пореске власти морају да имају независност у односу на политичку власт приликом реализације пореске политике.

Са настанком пореза и пореских облика, појавиле су се и **бројне теорије** које оправдавају примену пореза, као што су:

- Теорија силе – Ова теорија је настала још у старом веку и она је порезе оправдавала као право победника да намеће терет губитнику.
- Теорија цена – Порезе правда односно види као цену коју обвезник плаћа за државне услуге.
- Теорија репродукције порезе – Настала је крајем 19. века и према овој теорији главни покретач привредног развоја је заправо порез, који сам себе репродукује. Порези стварају нову економску снагу за опорезивање.
- Органска теорија – Ова теорија сликовито посматра државу и пореске обвезнике као тело и његове делове (органе). Сваки орган односно део организма мора да се стара за одржавање целокупног тела.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Савремена грађанска теорија – За разлику од присталица класичне економске доктрине, ова теорија сматра да држава треба да буде одговорна за привредни развој и његову динамику, односно залаже се за државни интервенционизам. Како би држава могла да интервенише у економском смислу, неопходно је и да поседује одређена новчана средства која акумулира путем пореза.
- Социјалистичка теорија – Заговорници ове теорије су били против пореза, једино у случају рата и ратног стања. (Beramendi, 2023)

Порези, као такви, прикупљају се од привреде и становништва уз поштовање одређених пореских принципа. **Порески принципи** јесу скуп правила којих се носиоци фискалне политике морају придржавати приликом увођења и наплате пореза. Најзначајнију поделу пореских начела је дао Адам Смит и Адолф Вагнер. Адам Смит је још 1776. године у свом најпознатијем делу „Истраживање о природи и узроцима богатства народа“ дефинисао 4 основна пореска принципа: општост, одређеност, угодност и економична наплата пореза.

Са друге стране, Адолф Вагнер наводи да постоји 9 буџетских начела које дели на четири групе: Финансијска начела у оквиру који се налазе начело пореске издашности и еластичности, економска начела у оквиру који се врши избор пореског извора и одабир врсте пореза, социјална начела која подразумевају принцип општости и равномерности опорезивања и пореско-техничка начела која подразумевају принцип угодности плаћања, принцип одређености и нижи трошкови режије.

Приликом дефинисања и постављања пореског система, носиоци пореске власти морају да пазе на умереност пореског оптерећења. Високи порези могу негативно утицати на пореског обвезника, па су у таквој ситуацији најбољи такозвани умерени порези. Јер до одређене границе са растом пореске стопе долази и до раста пореских прихода, међутим када дође до прекомерног раста пореске стопе, приходи од пореза више неће расти, већ ће падати. На пример када би пореска стопа пореза на доходак физичког лица била 100%, то значи да физичко лице односно порески обвезник не би имао доходак и он не би био заинтересован за рад, па би у тој ситуацији и приходи од пореза на доходак били једнаки нули. Овакво стање се у економској литератури објашњава Лаферовом кривом.

Када говоримо о класификацији пореза **најстарија подела** пореских облика је према томе да ли се порез заснива на дохотку или на његовој потрошњи (Bruse, 2001, стр. 297). Па у складу са тим порезе делимо на (Ђуровић-Тодоровић & Ђорђевић, 2010):

- Директне и

- Индиректне.

Управо ова класификација је битна за истраживање којим се дисертација бави, а њихова детаљна разрада је дата у наставку.

3.1.1. Директни порези као кључна компонента у прикупљању буџетских прихода

Директни порези представљају врсту пореза који непосредно оптерећују пореског обвезника и плаћају се на основу његових прихода, добити или имовине (Ђуровић-Тодоровић et al., 2019, стр. 40). Они се карактеришу прогресивним структурама опорезивања, при чему се стопа повећава са растом пореске основице, што омогућава постизање веће праведности и социјалне равнотеже. Основна карактеристика директних пореза је да порески терет не може бити пренет на друго лице, па су они у том смислу „непосредни“ (Ђуровић-Тодоровић & Ђорђевић, 2011, стр. 26).

Савремени аутори попут Piketty (2014) и Saez & Zucman (2020) истичу да су директни порези један од најефикаснијих инструмената за борбу против неједнакости, посебно у условима глобализације и повећане концентрације богатства. Према IMF (2021), добро дизајнирани порези на доходак и добит не само да повећавају буџетске приходе, већ и доприносе социјалној стабилности, јер смањују јаз између високих и ниских дохотка. Такође, Keen & Slemrod (2017) указују да директни порези, за разлику од индиректних, омогућавају већи степен флексибилности у креирању пореске политике и прилагођавању економским циклусима.

Директни порези поседују више предности у односу на индиректне:

- **Праведност** - Порези на доходак и добит засновани су на принципу способности плаћања (ability-to-pay principle), што омогућава прераспodelу дохотка и ублажавање социјалних неједнакости (Piketty, 2014; Saez & Zucman, 2020).
- **Стабилност прихода** - Приходи од директних пореза показују већу отпорност на краткорочне економске шокове, посебно када су системи опорезивања добро администрирани (World Bank, 2020).
- **Транспарентност** - Према Korczuk (2012), директни порези подстичу већу фискалну свест и одговорност грађана јер се пореска обавеза јасно види, што повећава поверење у институције.

- **Стабилизатор** - OECD (2022) истиче да прогресивни порези делују као аутоматски стабилизатори, ублажавајући колебања у дохотку и тражњи током економских циклуса.

Сагледавајући директне порезе у контексту буџетског салда, ови порези играју кључну улогу у обезбеђивању *стабилних и праведних* прихода. Њихова прогресивна природа омогућава носиоцима фискалне политике да прикупљају средства од оних који имају већу способност да плате, чиме се смањује потреба за задуживањем и смањује се буџетски дефицит. Међутим, прекомерна зависност од директних пореза може имати негативне ефекте на економију као што су смањење мотивације за рад и инвестиције, што последично може негативно утицати на економски раст (Balasoiu et al., 2023, стр. 26).

Најчешћи облици директних пореза су:

- порез на доходак физичких лица,
- порез на добит предузећа и
- порез на имовину.

У наставку дисертације биће више речи о овим пореским облицима из категорије директних пореза. Осим теоријског разматрања, биће дат и емпиријски приказ кретања прихода од ових пореза у земљама Западног Балкана.

3.1.1.1. Значај пореза на доходак физичких лица у савременим пореским системима

Порез на доходак физичких лица је први пут примењен па самим тим и уведен у Великој Британији 1798. године. Овај порески облик је веома захтеван и сложен, у том контексту да би се овај порез могао примењивати неопходно је постојање одређеног нивоа развијености друштва. Порез на доходак може имати различите ефекте, као што су (Miller et al., 2005, стр. 73):

- Ефекат дохотка – Порески систем утиче на расположиви доходак појединаца и домаћинстава, чиме директно утиче на потрошњу и животни стандард,
- Ефекат супституције – Промене у опорезивању могу довести до замене рада капиталом или обрнуто, у зависности од тога који је фактор производње мање опорезован,
- Ефекат стимулације – Порезима се делује стимулативно на све факторе производње, па се самим тим подстиче привредни раст,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Ефекат стабилизације - Кроз фискалну политику, порези могу ублажити економске флукуације и допринети макроекономској стабилности и
- Ефекат редистрибуције - Порески систем служи као средство за прераспodelу дохотка и смањење социјалних неједнакости у друштву.

Основне карактеристике пореза на доходак физичких лица су издашност и еластичност.

Порез на доходак јесте један од основних пореских облика из категорије директних пореза.

Постоје различити начини опорезивања дохотка, али три најзначајнија јесу:

- Аналитичко опорезивање – јесте опорезивање дохотка при чему се сваки приход посебно опорезује пропорционалном пореском стопом.
- Синтетичко опорезивање – јесте опорезивање дохотка при чему се сви приходи физичког лица сагледавају као целина и то применом прогресивне пореске стопе.
- Мешовито опорезивање – комбинује и аналитички и синтетички систем, при чему се порез обрачунава и плаћа на месечном нивоу, али и на годишњем за све оне обвезнике чији доходак прелази одређени законски оквир. Овакав тип опорезивања носи назив и романско опорезивање (Blakey, 2006, стр. 344).

Осим оваквих типова опорезивања постоје и следећи типови опорезивања дохотка физичких лица (Раичевић, 2008, стр. 177):

- Дуални порез – овакав начин опорезивања има различит порески третман фондираних и нефондираних прихода.
- Пропорционални (flat tax) – подразумева да се пореском обвезнику дају велика пореска особађања, а да се након тога примењују пропорционалне пореске стопе (Hall & Rabushka, 2007, стр. 2).
- Негативни порез – овакав начин опорезивања уместо да опореже обвезника пореза на доходак, он му даје помоћ у виду субвенција. То се односи искључиво на лица која остварују доходак испод законског минимума.

У свету су доминантни синтетички, дуални и пропорционални модели опорезивања дохотка.

Оптимално опорезивање дохотка се дефинише као систем пореза који, за одређени ниво буџетских прихода, изазива најмање могуће поремећаје у економском понашању појединаца, односно омогућава највиши степен корисности и општег благостања (Арсих & Ранђеловић, 2017, стр. 35). У економској литератури су се издвојила неколико

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

теоријска модела оптималног опорезивања дохотка: Едвортов модел, Мајрлисов моде, Стернов модел, Саезов модел и Стохастички динамички модел.

Обзиром да порез на доходак физичких лица има доста предности, поставља се питање зашто онда развијене земље не прикупљају сав свој приход искључиво тим порезом? Да би сав приход државе потицао искључиво од пореза на доходак, онда би пореске стопе биле толико високе да би имале дестимулативно дејство на рад и штедњу (Evans et al., 2017, стр. 55).

3.1.1.1.1. Емпиријско приказивање кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у Црној Гори

Порез на доходак физичких лица у Црној Гори се заснива на статусу резидентности. Резидентна физичка лица подлежу порезу на укупан доходак без обзира на њихов извор, док нерезиденти плаћају порез на доходак остварен само на територији Црне Горе.

Црна Гора је током анализираног периода примењивала пропорционални порез на доходак (flat tax) физичких лица. У периоду од 2008. до 2022. године, пореска стопа је била 9%. Међутим, од 2023. године, уведен је прогресивни систем опорезивања, при чему се на доходак физичких лица примењују три стопе, и то (Loffe, 2025):

- За доходак остварен на месечном нивоу до 700 евра – ослобођен је плаћања пореза на доходак, односно примењује се стопа у висини од 0%,
- За доходак остварен на месечном нивоу од 701 до 1000 евра – примењује се пореска стопа у висини од 9%,
- За доходак у висини од 1.001 евра и више, остварен на месечном нивоу – примењује се пореска стопа у висини од 15%.

Табела 13. Пореске стопе у Црној Гори, 2025. године

ДОХОДАК	СТОПА
До 700 евра	0%
701-1.000 евра	9%
Преко 1.001 евра	15%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

У наставку је дат приказ кретања прихода по основу пореза на доходак физичких лица као проценат БДП-а.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Табела 14. Приказ кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у Црној

Гори као проценат БДП-а и укупних прихода за период од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на доходак физичких лица у % БДП-а	Приход од пореза на доходак физичких лица у % укупних прихода
2008.	3,63	8,69
2009.	3,19	8,12
2010.	2,87	7,87
2011.	2,50	7,23
2012.	2,59	7,34
2013.	2,84	7,69
2014.	3,02	7,71
2015.	2,87	7,9
2016.	3,11	8,28
2017.	2,61	7,15
2018.	2,68	7,15
2019.	2,50	6,63
2020.	2,80	7,22
2021.	2,60	6,64
2022.	1,50	4,13
2023.	1,00	2,59
2024.	1,20	3,2

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;

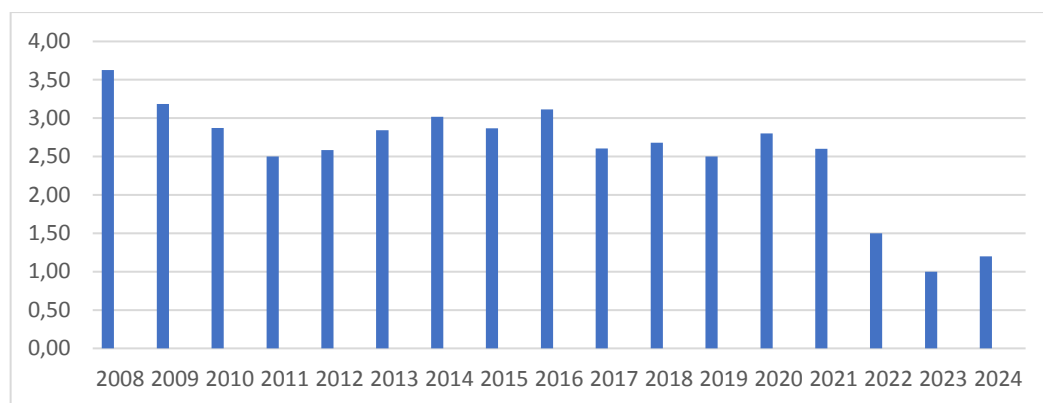
<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcdf> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Удео прихода од пореза на доходак физичких лица у БДП-у Црне Горе показује релативну стабилност, али са благим флукуацијама које се могу приписати макроекономским променама и пореским реформама. Као што се може видети из табеле 14, удео прихода од овог пореза у БДП-у је био највиши 2008. године и то 3,63% БДП-а, односно пре настанка кризе из 2008. Након тога бележи се пад овог прихода све до 2012. године. Такође, повећање стопе пореза у 2023. години довело је до пада прихода од овог пореског облика у проценту од БДП-а, али је увођење прогресивног опорезивања имало за циљ да смањи пореску оптерећеност нижих доходних група. Смањење учешћа овог прихода у БДП-у у неким годинама може бити последица економских криза, смањења запослености или повећања сиве економије.

Графикон 16. Приказ кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у
Црној Гори као проценат БДП-а за период од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 14

Допринос пореза на доходак физичких лица у Црној Гори у структури јавних прихода показује ограничен фискални потенцијал. Будуће реформе треба да се фокусирају на унапређење пореске дисциплине, смањење сиве економије и повећање запослености у формалном сектору.

3.1.1.1.2. Кретање прихода од пореза на доходак физичких лица у Босни и Херцеговини

Босна и Херцеговина има децентрализован порески систем и састоји се од два ентитета: Федерације Босне и Херцеговине и Републике Српске, док је трећа регија, дистрикт Брчко и она је под управом оба ентитета.

У **Федерацији Босне и Херцеговине** обвезници пореза на доходак физичких лица су (Закон о порезу на доходак ФБиХ, члан 2):

- **Резиденти**, који плаћају порез на укупан доходак који је остварен, без обзира на извор,
- **Нерезиденти**, који обављају самосталну делатност преко сталног места пословања на територији Федерације Босне и Херцеговине и опорезује се само доходак који је остварен из тог сталног места пословања,
- **Нерезиденти**, који обављају зависну делатност на територији Федерације Босне и Херцеговине, овде се опорезује само доходак који се остварује из те делатности,
- **Нерезиденти** који имају приходе од покретне и непокретне имовине, ауторских права, лиценци, патената и слично, при чему се имовина налази

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

на територији Федерације Босне и Херцеговине, у том случају се опорезује приход остварен од те имовине.

Са друге стране, у **Републици Српској**, обвезници пореза на доходак физичких лица су (Закон о порезу на доходак РС, члан 6):

- **Резиденти** и
- **Нерезиденти** који остварују приходе на територији Републике Српске (Драћа, 2025).

У Федерацији БиХ, порез на доходак физичких лица се опорезује по прогресивној скали, са стопама које варирају од 10% до 30%, у зависности од висине дохода. У Републици Српској, примењује се пропорционална пореска стопа од 10%. У дистрикту Брчко је такође пропорционална стопа пореза у висини од 10%. Ова разлика у пореским стопама може довести до миграције радне снаге између ентитета.

Табела 15. Пореске стопе у Босни и Херцеговини, 2025. године

ЕНТИТЕТИ	ФБИХ	РС	ДИСТРИКТ БРЧКО
СТОПА	10-30%	10%	10%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Табела 16. Кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у БиХ као проценат БДП-а и укупних прихода за период од 2008. до 2024. године

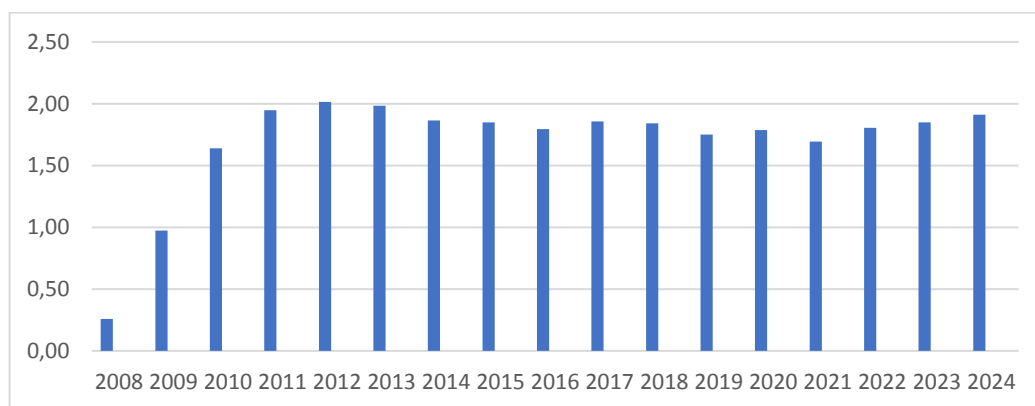
Године	Приход од пореза на доходак физичких лица у % БДП-а	Приход од пореза на доходак физичких лица у % укупних прихода
2008.	0,26	0,61
2009.	0,97	2,33
2010.	1,64	3,83
2011.	1,95	4,49
2012.	2,01	4,60
2013.	1,98	4,65
2014.	1,86	4,26
2015.	1,85	4,30
2016.	1,79	4,25
2017.	1,86	4,38
2018.	1,84	4,35
2019.	1,75	4,17
2020.	1,79	4,30
2021.	1,69	4,13
2022.	1,81	4,52
2023.	1,85	4,55
2024.	1,91	4,61

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта IMF eLibrary, доступно на: <https://www.elibrary.imf.org/subject/043> и на основу података са сајта Централне Банке БиХ, доступно на: <https://www.cbbh.ba/> ; <https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

Удео прихода од пореза на доходак физичких лица у БДП-у Босне и Херцеговине је релативно низак, што указује на ограничену фискалну базу. Колебања у овом удеу могу бити последица економских миграција, променљиве стопе запослености и политичке нестабилности која утиче на континуитет пореских политика. Као што табела 16 показује највиши ниво ових прихода је остварен 2012. године у висини од 2,01% БДП-а.

Графикон 17. Кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у БиХ као проценат БДП-а за период од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 16

Потребна су унапређења у пореском систему, укључујући увођење унифициране пореске стопе на нивоу целе земље, како би се повећала фискална стабилност и смањила пореска избегавања.

3.1.1.1.3. Висина прихода од пореза на доходак грађана у Републици Србији

У Републици Србији се примењује мешовити систем опорезивања дохотка, који подразумева цедуларно опорезивање свих врста прихода и годишње опорезивање укупног дохотка у ситуацији када прелази законом прописани износ.

Порезом на доходак физичких лица обухваћене су следеће врсте прихода (Закон о порезу на доходак грађана, члан 3):

- Зараде,
- Приходи од самосталне делатности,
- Приходи од ауторских права и права интелектуалне својине,
- Приходи од капитала,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Приходи од непокретности,
- Капитални добици и
- Остали приходи.

Обвезник пореза на доходак је физичко лице које је резидент Републике Србије и које је остварило приходе на њеној територији и/или у другој држави. Обвезником овог пореског облика се сматра и нерезидент за остварене приходе на територији Републике Србије (Закон о порезу на доходак грађана, члан 7) .

Порез на доходак физичких лица се не плаћа на приходе које се остваре по следећим основама (Закон о порезу на доходак грађана, члан 9):

1. прописа о правима ратних инвалида;
2. примања, осим накнаде зараде (плате), која се остварују у складу са законом којим се уређује финансијска подршка породици са децом;
3. накнада за помоћ и негу другог лица и накнада за телесно оштећење;
4. накнада за време незапослености и друге врсте накнада које, у оквиру програма и мера активне политике запошљавања, плаћа Национална служба за запошљавање у складу са законом којим се уређује запошљавање и осигурање за случај незапослености;
5. услуга социјалне заштите и материјалне подршке у складу са законом којим се уређује социјална заштита;
6. накнада из здравственог осигурања, осим накнаде зараде (плате);
7. накнада из осигурања имовине, изузев накнада из осигурања за измаклу корист, као и накнада из осигурања лица којима се надокнађује претрпљена штета, уколико она није надокнађена од штетника;
8. накнада материјалне и нематеријалне штете, изузев накнаде за измаклу корист и накнаде зараде (плате), односно накнаде за изгубљену зараду (плату);
9. помоћи коју у случају смрти запосленог или пензионисаног запосленог, послодавац исплаћује члану његове породице – до 98.534 динара;
10. помоћи због уништења или оштећења имовине услед елементарних непогода или других ванредних догађаја;
11. организоване социјалне и хуманитарне помоћи;
12. стипендија и кредита ученика и студената – у месечном износу до 43.160 динара;

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

13. накнаде за исхрану – хранарине коју спортистима аматерима исплаћују аматерски спортски клубови, у складу са законом којим се уређује спорт – у месечном износу до 14.077 динара;
14. накнада и награда за рад осуђених лица и малолетних учинилаца кривичних дела, сагласно закону којим се уређује извршење кривичних санкција;
15. накнада и награда за рад пацијената у психијатријским установама;
16. уплате доприноса за обавезно социјално осигурање које је привредно друштво дужно да плати за оснивача, односно свог члана у складу са законом којим се уређују доприноси за обавезно социјално осигурање;
17. пензија, накнада уз пензију и инвалиднина које се остварују по основу права из обавезног пензијског и инвалидског осигурања, односно војног осигурања;
18. Други приходи прописани Законом.

Табела 17. Стопе пореза на доходак грађана у Републици Србији према врстама
прихода, 2025. године

Врсте прихода	Стопе пореза
Зараде	10%
Приходи од самосталне делатности	10%
Приходи од ауторских права и права интелектуалне својине	20%
Приходи од капитала	15%
Приходи од непокретности	20%
Капитални добици	15%
Остали приходи	20%

Извор: Закон о порезу на доходак грађана, Службени гласник Републике Србије, бр. br. 24/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 135/2004, 62/2006, 65/2006 - ispr., 31/2009, 44/2009, 18/2010, 50/2011, 91/2011 - odluka US, 7/2012 - usklađeni din. izn., 93/2012, 114/2012 - odluka US, 8/2013 - usklađeni din. izn., 47/2013, 48/2013 - ispr., 108/2013, 6/2014 - usklađeni din. izn., 57/2014, 68/2014 - dr. zakon, 5/2015 - usklađeni din. izn., 112/2015, 5/2016 - usklađeni din. izn., 7/2017 - usklađeni din. izn., 113/2017, 7/2018 - usklađeni din. izn., 95/2018, 4/2019 - usklađeni din. izn., 86/2019, 5/2020 - usklađeni din. izn., 153/2020, 156/2020 - usklađeni din. izn., 6/2021 - usklađeni din. izn., 44/2021, 118/2021, 132/2021 - usklađeni din. izn., 10/2022 - usklađeni din. izn., 138/2022, 144/2022 - usklađeni din. izn., 6/2023 - usklađeni din. izn., 92/2023, 116/2023 - usklađeni din. izn.,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

6/2024 - usklađeni din. izn., 94/2024, 101/2024 - usklađeni din. izn., 8/2025 - usklađeni din. izn. i 19/2025. Доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-porezu-na-dohodak-gradjana.html>

Годишњи порез на доходак физичких лица се примењује на доходак физичких лица који у току календарске године остваре приход који је изнад троструке просечне годишње зараде. Обвезник годишњег пореза на доходак грађана су (Закон о порезу на доходак грађана):

- Резиденти који остваре доходак на територији Републике Србије и/или на територији друге државе и
- Нерезиденти који приход остваре на територији Републике Србије.

Годишњи порез на доходак грађана се плаћа по стопи од (Закон о порезу на доходак грађана, члан 5):

- 10% за приходе који су од троструке до шестоструке просечне годишње зараде и
- На приходе који прелазе шестоструку просечну годишњу зараду плаћа се порез у висини од 10% до шестоструке зараде + 15% за приходе који су преко шестоструке годишње зараде.

Годишњи порез на доходак грађана се пријављује самостално од стране пореског обвезника.

Табела 18. Висина прихода од пореза на доходак грађана у проценту од БДП-а и укупних прихода у Републици Србији за временски период од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на доходак грађана у % БДП-а	Приход од пореза на доходак грађана у % укупних прихода
2008.	2,47	11,47
2009.	2,25	10,87
2010.	2,22	10,55
2011.	1,87	9,44
2012.	1,17	5,89
2013.	1,01	5,34
2014.	1,03	5,09
2015.	1,00	4,73
2016.	1,01	4,58
2017.	1,12	4,96
2018.	1,12	5,02
2019.	1,22	5,42
2020.	1,14	5,24
2021.	1,25	5,63
2022.	1,34	5,96
2023.	1,29	6,00
2024.	1,35	6,07

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

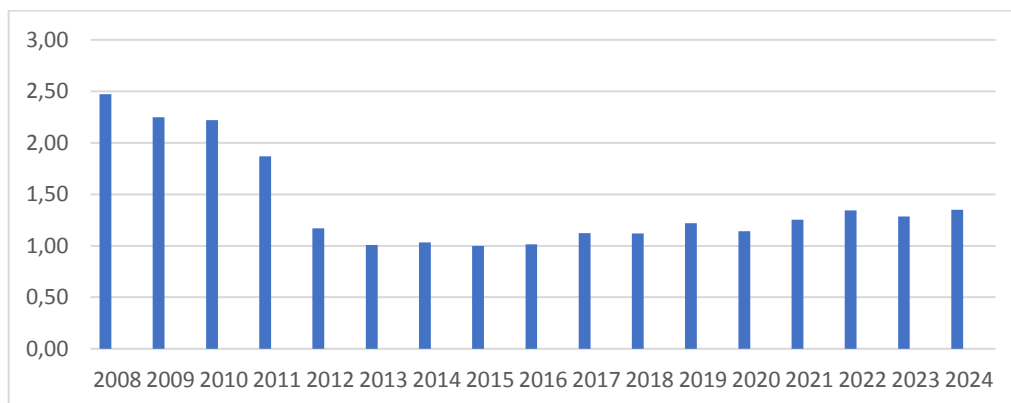
Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Републике Србије, доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

Као што се види из табеле 18, највиши ниво прихода по основу пореза на доходак физичких лица је остварен 2008. године у висини од 2,47% БДП-а. Удео прихода од пореза на доходак физичких лица у БДП-у Србије је током анализираних периода показивао стабилност. Периоди повећања прихода по основу овог пореског облика поклапају се са:

- Порастом запослености и просечне зараде,
- Унапређењем пореске дисциплине,
- Ширим обухватом дигитализације пореског система.

Међутим, промене у уделу прихода, посебно током и након глобалне економске кризе, а затим и COVID-19 пандемије, указују на висок степен осетљивости пореза на доходак на привредне циклусе. Одређени периоди су карактерисани и повећањем пореских олакшица, као и популистичким мерама које су утицале на ефикасну наплату овог пореза.

Графикон 18. Висина прихода од пореза на доходак грађана у проценту од БДП-а у Републици Србији за временски период од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 18

Порез на доходак физичких лица у Србији има значајан, али недовољно искоришћен фискални потенцијал. Прогресивнији приступ, заједно са поштравањем контроле, смањењем изузећа и подстицањем формалног запошљавања, може повећати приходе и смањити буџетски дефицит. Такође, важно је усаглашавање пореске политике са стратегијама социјалне правде и подршке средњој класи.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

3.1.1.1.4. Анализа прихода од пореза на доходак физичких лица у Републици Северној Македонији

Порез на доходак физичких лица у Републици Северној Македонији јесте порез који се обрачунава на следеће приходе остварене у земљи и иностранству:

- лични доходак,
- приход од самосталне делатности,
- приход од имовине и имовинских права,
- приход од ауторских и индустријскоправних права,
- приход од капитала,
- капитална добит,
- добици од игара на срећу и
- други приходи.

Порески обвезник овог пореског облика је свако физичко лице – резидент Републике Северне Македоније за приходе остварене у земљи и иностранству.

До 2022. године, Северна Македонија је примењивала јединствену пропорционалну стопу од 10% на све облике доходака физичких лица. Ова политика се заснивала на привлачењу инвестиција и поједностављењу пореске администрације. Међутим, након 2022. године, уведена је прогресивна стопа (Finance Think, 2025):

- 10% на доходак до 90.000 денара месечно и
- 18% на доходак изнад тог прага.

Табела 19. Пореске стопе у Северној Македонији, 2025. године

ДОХОДАК	СТОПЕ
До 90.000 денара	10%
Изнад 90.000 денара	18%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Прогресивна скала, иако умерена, представљала је значајан заокрет у пореској политици. Поред пореских стопа, законске измене су обухватиле и проширење пореске базе, смањење пореских изузећа и појачану борбу против пореске евазије.

Табела 20. Анализа прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а и укупних прихода у Републици Северној Македонији за временски интервал од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на доходак физичких лица у % БДП-а	Приход од пореза на доходак физичких лица у % укупних прихода
--------	---	---

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2008.	2,10	6,37
2009.	2,10	6,78
2010.	2,03	6,71
2011.	2,05	6,94
2012.	2,05	6,92
2013.	2,04	7,31
2014.	2,33	8,44
2015.	2,31	8,01
2016.	2,39	8,39
2017.	2,47	8,49
2018.	2,66	9,31
2019.	2,70	9,18
2020.	2,78	9,83
2021.	2,82	9,43
2022.	2,92	9,81
2023.	3,04	9,84
2024.	3,33	10,42

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија

Републике Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> ;
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Као што се може видети из табеле 20, приходи од овог пореза су највиши 2024. године и износе чак 3,33% БДП-а. Такође, оно што се уочава јесте да су приходи од пореза на доходак физичких лица у посматраном периоду доста стабилни са повременим малим флуктуацијама. Од 2015. године приходи од овог пореза су у константном порасту са значајнијим растом од 2022. године, што се може приписати увођењу прогресивне пореске скале, бољој евиденцији зарада и електронским пореским пријавама. Успон прихода био је израженији у периодима повећане економске активности и смањења неформалне запослености.

Са друге стране, притисци приватног сектора, посебно мањих предузећа, на смањење пореског оптерећења, довели су до одређених одлагања у пуној примени прогресивног модела.

Графикон 19. Анализа прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а у Републици Северној Македонији за временски интервал од 2008. до 2024.

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 20

Иако Северна Македонија има један од најлибералнијих пореских система у региону, увођење прогресивности представља напредак ка праведнијем фискалном моделу. Приход од пореза на доходак, и даље умерен у односу на БДП, може се увећати кроз:

- Ограничење пореских изузећа,
- Формализацију рада у неформалним секторима и
- Јачање административног капацитета пореске службе.

3.1.1.1.5. Сагледавање нивоа прихода од пореза на доходак физичких лица у Албанији

Албанија је током посматраног периода (2008.–2024.) прошла кроз неколико значајних фаза пореске реформе, нарочито у области опорезивања доходака. Од 2008. до 2013. године био је на снази пропорционални порез од 10%, у оквиру модела "flat tax", који је промовисан као средство за поједностављење пореског система и подстицање инвестиција.

Међутим, од 2014. године Албанија уводи прогресивни модел опорезивања физичких лица. Према најновијим подацима из 2025. године, пореске стопе износе (Peci, 2025):

- за месечни доходак од 0 до 50.000 лека, порез се не обрачунава и плаћа, односно у тој ситуацији пореска стопа је 0%,
- за месечни доходак између 50.001 и 60.000 лека, ситуација је нешто компликованија и она подразумева да су за првих 35.000 лека физичка лица

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

ослобођена плаћања пореза, а да се износ од 35.001 до 60.000 лека опорезују пореском стопом у висини од 13% и

- за месечни доходак од 60.001 и више лека ситуација је још компликованија. За првих 30.000 лека физичка лица су ослобођена плаћања пореза на доходак, затим за износ од 30.001 до 200.000 лека примењује се пореска стопа у висини од 13%, а за доходак изнад 200.001 лека примењује се стопа пореза на доходак од 23%.

Табела 21. Пореске стопе у Албанији. 2025. године

ДОХОДАК	СТОПЕ
До 50.000 лека	0%
50.001 – 60.000	Првих 35.000 лека се не опорезује, а остатак по стопи од 13%
Преко 60.001 лека	Првих 30.000 лека се не опорезује, од 30.001 до 200.000 лека се опорезује по стопи од 13%, а остатак по стопи од 23%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Циљ увођења прогресивног система био је обезбеђивање већег пореског приноса, боља фискална равнотежа и смањење неједнакости у доходу. Реформа је укључивала и унапређење пореске администрације, увођење електронске фискализације, као и мере против сиве економије.

Порески обвезници су физичка лица, како резиденти тако и нерезиденти који подлежу порезу на лични доходак.

Албански закон примењује принцип светског опорезивања. Резидентима се порез обрачунава на све приходе, без обзира на то да ли су остварени на територији Албаније или у иностранству, док се нерезиденти опорезују само на приходе остварене на територији Албаније.

Опорезиви доходак физичког лица састоји се од три категорије:

- Приход од запослења,
- Пословни приход и
- Приход од инвестиција.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Табела 22. Сагледавање прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а и укупних прихода у Албанији за интервал од 2008. до 2024.

године

Године	Приход од пореза на доходак физичких лица у % БДП-а	Приход од пореза на доходак физичких лица у % укупних прихода
2008.	1,5	9,02
2009.	2,2	7,78
2010.	2,6	9,38
2011.	2,4	8,86
2012.	2,1	8,36
2013.	2	8,13
2014.	2	7,66
2015.	2,1	7,82
2016.	2,1	7,72
2017.	2,1	7,46
2018.	2,2	8,12
2019.	2,7	10,02
2020.	2	7,9
2021.	2,1	7,69
2022.	2,1	7,85
2023.	2,4	8,99
2024.	2,6	9,02

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

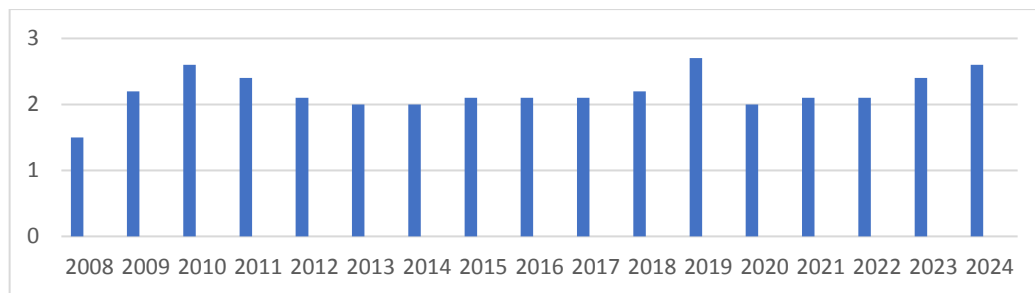
<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Из приказане табеле 22 уочава се да је приход од пореза на доходак физичких лица био највиши 2019. године у висини од 2,7% БДП-а. Након увођења прогресивног система, Албанија је забележила умерен раст прихода од пореза на доходак, мада је његово учешће у БДП-у остало релативно ниско у поређењу са земљама ЕУ. Разлози за ово укључују:

- Висок удео неформалног рада (процењује се на преко 30% у неким годинама),
- Ниски нивои плата и велика стопа миграције и
- Слабији административни капацитети за наплату пореза.

Ипак, у последњих неколико година, захваљујући дигитализацији пореског система и поштравању контроле, забележен је напредак у ефикасности наплате, што се позитивно одразило на пореске приходе.

Графикон 20. Сагледавање прихода од пореза на доходак физичких лица у проценту од БДП-а у Албанији за интервал од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 22

Албанија је пример земље која је напустила модел пропорционалног опорезивања у корист прогресивности, у циљу обезбеђивања социјалне правде и повећања јавних прихода. Иако је систем и даље у развоју, фокус на смањењу неформалне економије, јачању пореске етике и модернизацији администрације може донети знатан фискални потенцијал у будућности.

3.1.1.1.6. Упоредна анализа: Порез на доходак физичких лица као инструмент фискалне политике у региону

У земљама Западног Балкана постоји значајна разноликост у приступима опорезивању дохотка физичких лица.

Табела 23. Сличности и разлике у опорезивању дохотка физичких лица у земљама Западног Балкана

Земље	Почетни модел (2008.)	Тренутни модел (2025.)	Прогресивност	Основна стопа
Црна Гора	Пропорционални (9%)	Прогресивни (0%-9%-15%)	Да	9%
Босна и Херцеговина	Пропорционални (10%)	Пропорционални (10%)	Не	10%
Србија	Мешовит (10% и 15 %)	Мешовит (10% и 15 %)	Да	10%
Северна Македонија	Пропорционални (10%)	Прогресивни (10%-18%)	Да	10%
Албанија	Пропорционални (10%)	Прогресивни (0%-13%-23%)	Да	13%

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Сумирани ауторски приказ на основу текста

Кључни трендови који се могу уочити су следећи:

- Од пропорционалног ка прогресивном моделу

Већина земаља је напустила или ревидирала пропорционалне пореске моделе у корист умерене или диференциране прогресивности (изузев БиХ). Разлози су углавном фискалне природе, али и социјални – потреба за правичнијим теретом опорезивања.

- Фактор неформалне економије

Све земље имају висок удео неформалне запослености, што умањује пореску базу и ограничава капацитет пореза на доходак да значајније утиче на смањење буџетског дефицита.

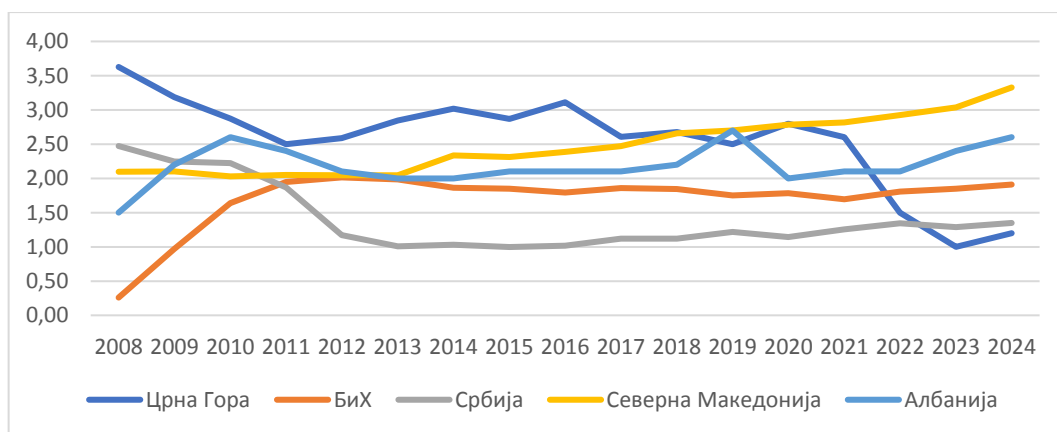
- Фискална ефикасност и дигитализација

Земље које су уложиле у дигитализацију пореске администрације (Србија, Албанија, Северна Македонија) бележе боље резултате у наплати и мање губитке услед пореске евазије.

- Миграције и демографија

Масовна економска миграција утицала је на смањење активне пореске базе, нарочито у Албанији, БиХ и Северној Македонији, што утиче на фискалне токове без обзира на примену прогресивних стопа.

Графикон 21. Волумен прихода од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана изражен у проценту БДП-а за временску дискрапанцу од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табела 14, 16, 18, 20 и 22

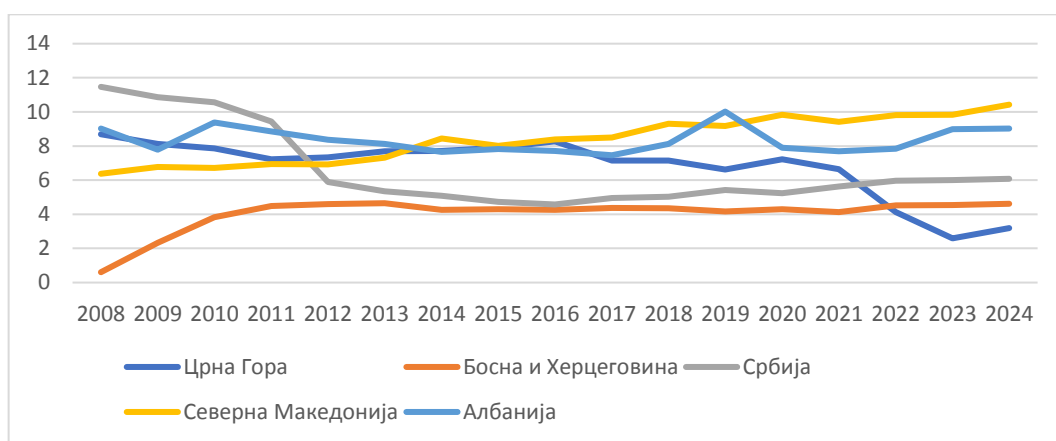
На графикону 21 је дат компаративни приказ кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана за временски период од 2008. године до 2024.

Са графикона 21 се може уочити да су приходи по основу пореза на доходак физичких лица изражени у проценту од БДП-а, најнижи у Србији, а потом следе Босна

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

и Херцеговина и Албанија. Највиши ниво прихода од овог пореског облика се остварује у Црној Гори и Северној Македонији. Оно што је најочљивије јесте да су приходи од овог пореза драстично пали у Црној Гори у периоду од 2020. до 2023. године, као последица COVID-19 пандемије, али са увођењем прогресивне стопе опорезивања 2023. године приходи од овог пореза имају тенденцију раста од почетка 2024. године. Тако да је Црна Гора која је у периоду од 2008. до 2020. године имала највиши ниво прихода од пореза на доходак пала у 2023. години на последњем месту у односу на посматране земље.

Графикон 22. Волумен прихода од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана изражен у проценту укупних прихода за временску дискрапанцу од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табела 14, 16, 18, 20 и 22

Порез на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана има потенцијал да прерасте у значајнији инструмент фискалне консолидације, али само уколико се уз прогресивност истовремено решавају и следећи проблеми:

- Реформа и проширење пореске базе,
- Сузбијање сиве економије,
- Подстицање формалног запошљавања и
- Унапређење административне ефикасности.

Фискални потенцијал ове категорије пореза се не може у потпуности активирати без ширих структурних и институционалних реформи.

3.1.1.2. Позиционирање пореза на добит предузећа у пореским системима савремених држава

Порез на добит предузећа представља један од најзначајнијих облика директног опорезивања и суштински је елемент фискалне политике сваке савремене државе. У

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

економској литератури се сусрећу бројни називи овог пореског облика, као што су порез на доходак правних лица, порез на добит правних лица.. Сматра се да је порез на добит предузећа настао у 19. веку, а да је добио на значају након Првог светског рата.

Овај порески облик се не одликује великом издашношћу као што је порез на доходак физичких лица или порез на потрошњу, али има значајну стабилизациону улогу (Ђуровић Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 267). Сличан закључак налазимо и у радовима OECD-а (2022), који истичу да порези са нижом приходношћу, попут пореза на капиталне трансакције или малих одбитка, могу деловати као аутоматски стабилизатори у периоду економских флукуација.

Два основна концепта овог пореског облика су:

- Класични концепт и
- Концепт пореске интеграције.

Код *класичног концепта* долази до тога да се дивиденде као принос на акције опорезују два пута. Овакав систем даје предност финансирању путем кредита, јер овде се камате рачунају као расход па утичу на смањење добити, односно пореске основице па самим тим и на смањење пореза. Са друге стране, приходи по основу камата се опорезују по нижим стопама пореза или чак постоје и ситуације када се уопште не опорезују. Овај концепт опорезивања добити предузећа се користи у веома малом броју држава.

У оваквој ситуацији, порез на штедњу је мањи у односу на порез на добит предузећа и пореза на доходак физичких лица, па предузећа уместо да поделе добит акционарима, одлучују се да профит акумулирају. Управо та ситуација може довести до „ефекта затварања“ (Fullerton et al., 1981, стр. 677), јер акумулација доводи до смањења инвестица, што последично утиче на стопу раста.

Управо због овакве ситуације, многе државе су се определиле за концепт *пореске интеграције*. Auerbach (2006) наглашава да пореска интеграција доприноси транспарентности и правичности фискалног система, али упозорава да претерано сложене форме интеграције могу повећати трошкове администрације и утицати на међународну конкурентност. Да би се избегло вишеструко опорезивање истогдохотка, многе државе су током последњих деценија увеле концепт пореске интеграције, чији је основни циљ да се усклади порески третман корпорација и њихових власника, тј. власника акција (Gravelle, 2011). На нивоу корпорација постоје два модела и то: Модел двојних стопа и модел одбијања дивиденди.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

У свету је много присутнија пореска интеграција на нивоу власника акција, која такође има два модела (Rosen & Gayer, 2011, стр. 480): Модел импутације и модел олакшице за акционаре.

Имајући у виду стабилизациону улогу овог пореског облика, он се остварује путем две основне категорије пореских подстицаја:

- Умањење пореза и
- Умањење пореске основице.

У пореским системима земаља Западног Балкана, овај порески облик заузима релативно стабилну и институционално дефинисану позицију, при чему постоји изражен смер ка хармонизацији пореске политике са стандардима Европске уније, нарочито у погледу транспарентности, ефикасности и предвидивости пореског оптерећења.

Иако све земље региона номинално имају сличне основне елементе у пореском третману добити правних лица, међу њима постоје суштинске разлике у висини остварених прихода, структури обвезника, нивоу пореске дисциплине и административне ефикасности у наплати.

Његова позиција у оквиру пореског система одражава економску стратегију државе, привлачност за стране инвестиције и способност за фискалну стабилност. У овом контексту, анализа прихода од пореза на добит у земљама Западног Балкана (Црна Гора, Босна и Херцеговина, Република Србија, Република Северна Македонија и Албанија) пружа увид у структуру и динамику овог пореског оптерећења у периоду од 2008. до 2024. године.

Следећи сегменти дају детаљан увид у кретања прихода од пореза на добит предузећа у свакој од посматраних земаља.

3.1.1.2.1. Анализа прихода од пореза на добит предузећа Црне Горе

Привредни субјекти који послују у Црној Гори, подлежу прогресивном порезу на добит правних лица. Пореске стопе се крећу од 9% до 15%, а која пореска стопа ће бити примењена зависи од висине оствареног профита пореског обвезника. Прогресивне пореске стопе су (Драћа, 2025):

- За профит до 100.000 евра примењује се стопа од 9%,
- За профит остварен у висини од 100.000,01 евра до 1.500.000 евра плаћа се 9.000 евра порез плус се примењује пореска стопа у висини од 12% на профит изнад 100.000 евра и

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- За профит који је остварен изнад 1.500.000,01 евра плаћа се порез у висини од 177.000 евра плус се примењује пореска стопа од 15% на профит остварен изнад 1.500.000 евра (Закон о порезу на добит правних лица, члан 28, 2025).

Табела 24. Стопе пореза на добит предузећа у Црној Гори, 2025. године

ПРОФИТ	СТОПЕ
До 100.000 евра	9%
100.001 – 1.500.000 евра	9.000 евра + 12%
Преко 1.500.001 евра	177.000 евра + 15%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Са пореском стопом од 9% чини Црну Гору једном од земаља са најнижом стопом пореза на добит правних лица у Европи. Упркос ниској пореској стопи, укупан приход од овог пореза последњих година бележи умерен раст, услед побољшања економске активности, унапређења пореске администрације и боље фискалне дисциплине. Међутим, ниво прихода од пореза на добит у укупним буџетским приходима, а и у проценту од БДП-а и даље је релативно скроман, што указује на потребу за већом профитабилношћу домаћих предузећа.

Порески обвезници пореза на добит предузећа су резидентни и нерезидентни привредни субјекти. Резидентни порески обвезници се опорезују на основу укупног профита оствареног широм света, док се нерезидентни порески обвезници опорезују на профит остварен само из црногорских извора или профит који се приписује њиховом сталном пословном месту у Црној Гори.

Табела 25. Приходи од пореза на добит предузећа у Црној Гори изражени у проценту БДП-а и укупних прихода у периоду од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на добит предузећа у % БДП-а	Приходи од пореза на добит предузећа у % укупних прихода
2008.	2,04	4,88
2009.	1,84	4,68
2010.	0,65	1,78
2011.	1,11	3,2
2012.	2,01	5,71
2013.	1,21	3,27
2014.	1,30	3,33
2015.	1,20	3,18
2016.	1,10	3,05
2017.	1,10	3,14
2018.	1,50	3,91

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

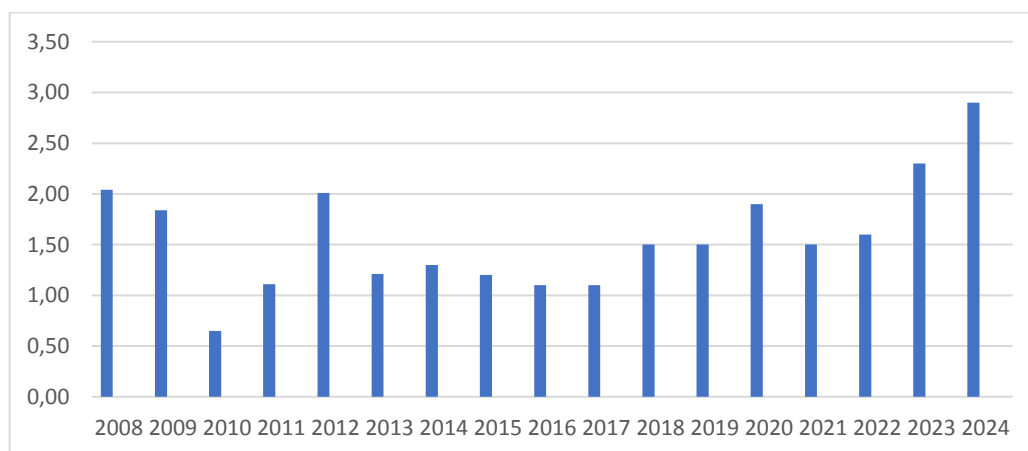
2019.	1,50	3,86
2020.	1,90	4,78
2021.	1,50	3,91
2022.	1,60	4,49
2023.	2,30	5,89
2024.	2,90	7,77

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcaf> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

У анализи података за Црну Гору из табеле 25 уочава се низак али стабилан ниво прихода од пореза на добит, који се у већини година креће између 1% и 2% БДП-а. Период после светске финансијске кризе 2008. донео је благо смањење у релативном учешћу овог пореза, али након 2015. бележи се благи раст. Пандемија COVID-19 у 2020. години довела је до пада прихода од овог пореског облика, али се већ од 2021. види тренд опоравка, што је резултат ревитализације економске активности и побољшања пореске дисциплине, да би у 2024. години учешће прихода од овог пореза у БДП-у забележило свој максимум у посматраном временском интервалу у висини од 2,90% БДП-а.

Графикон 23. Приходи од пореза на добит предузећа у Црној Гори изражени у проценту БДП-а у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 25

3.1.1.2.2. Волумен прихода од пореза на добит правних лица Босне и Херцеговине

Фискални систем Босне и Херцеговине је сложен, што је последица њене уставне структуре. У Босни и Херцеговини директни порези се уводе на нивоу ентитета/дистрикта, док се прописи о индиректним порезима доносе на државном нивоу. Системи пореза на добит правних лица у Босни и Херцеговини су делимично усклађени током последњих неколико година, али и даље постоје значајне разлике. Приходи од овог пореза зависе од регионалне економске активности и степена формализације привреде.

Федерација Босне и Херцеговине, Република Српска и Брчко дистрикт опорезују резидентна правна лица на основу светског прихода. Нерезиденти се опорезују на приход остварен на територији ФБиХ, РС и БД.

Обвезници пореза на добит предузећа у Босни и Херцеговини по ентитетима и дистрикту су следећи (Драча, 2025):

Обвезник пореза на добит правних лица у **Федерацији Босне и Херцеговине** је (Закон о порезу на добит, члан 3, 2025):

- Резидентна компанија или друго правно лице које обавља самосталну и сталну привредну делатност продајом производа и пружањем услуга на домаћем или страном тржишту ради остваривања добити.
- Правно лице из Републике Српске или Брчко дистрикта које је регистровано на територији Федерације Босне и Херцеговине за приход остварен на територији Федерације.
- Нерезидент у погледу прихода оствареног од стране резидента Федерације Босне и Херцеговине.

Стопа пореза на добит у Федерацији Босне и Херцеговине износи 10%.

Обвезник пореза на добит у **Републици Српској** је (Закон о порезу на добит, члан 3, 2025):

- Правно лице, резидент Републике Српске, за приход остварен из било ког извора у Републици Српској, Федерацији БиХ, Брчко дистрикту или у иностранству.
- Правно лице из Федерације БиХ или Брчко дистрикта за приход остварен од непокретности која се налази у Републици Српској.
- Нерезидентно правно лице које обавља делатност преко сталног места пословања у Републици Српској, у погледу прихода оствареног у Републици Српској.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Нерезидентно правно лице за приход остварен из извора у Републици Српској.

Стопа пореза на добит у Републици Српској износи 10%.

Обвезник пореза на добит у **Брчко дистрикту** је (Закон о порезу на добит, члан 3, 2025):

- Правно лице из Брчко дистрикта које остварује приход из било ког извора у Босни и Херцеговини или у иностранству.
- Нерезидентно правно лице које обавља делатност и има стално место пословања у Брчко дистрикту, за приход који се односи на то место пословања.
- Нерезидентно правно лице које остварује приход од непокретне имовине у Брчко дистрикту, за приход остварен у Брчко дистрикту.
- Нерезидентно правно лице које остварује приход у Брчко дистрикту, а које није горе поменуто, подложно је порезу по одбитку у складу са законом о порезу на добит Брчко дистрикта.

Стопа пореза на добит у Брчко дистрикту износи 10%.

Табела 26. Стопе пореза на добит предузећа у БиХ, 2025. године

ЕНТИТЕТИ	ФБИХ	РС	ДИСТРИКТ БРЧКО
СТОПЕ	10%	10%	10%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Упркос изазовима административне координације, уочљив је позитиван тренд укупног фискалног учинка овог пореза, нарочито у годинама после економских стабилизација и инвестиционих циклуса.

Табела 27. Волумен прихода од пореза на добит правних лица као проценат БДП-а и укупних прихода Босне и Херцеговине за интервал 2008. – 2024.

Године	Приход од пореза на добит правних лица у % БДП-а	Приход од пореза на добит правних лица у % укупних прихода
2008.	0,70	1,64
2009.	0,98	2,35
2010.	0,83	1,94
2011.	1,09	2,51
2012.	1,11	2,54
2013.	1,12	2,62
2014.	1,13	2,58
2015.	1,21	2,81
2016.	1,46	3,46
2017.	1,76	4,15

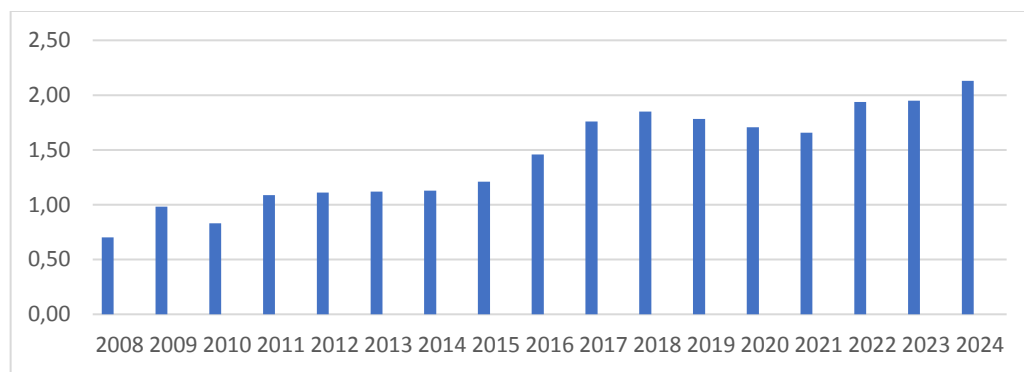
РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

2018.	1,85	4,36
2019.	1,78	4,25
2020.	1,71	4,11
2021.	1,66	4,04
2022.	1,94	4,86
2023.	1,95	4,79
2024.	2,13	5,14

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта IMF eLibrary, доступно на: <https://www.elibrary.imf.org/subject/043> и на основу података са сајта Централне Банке БиХ, доступно на: <https://www.cbbh.ba/> ; <https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

Фискални резултати пореза на добит у Босни и Херцеговини из табеле 27 показују значајну варијабилност, са просечним вредностима од око 1,2% до 2% БДП-а. Од 2011. па надаље, трендови показују стабилизацију, уз повремене падове у кризним годинама односно у периоду COVID-19 пандемије. У последњем четворогодишњем периоду видно је побољшање наплате, што се може повезати са бољом координацијом пореских органа и дигитализацијом процеса, што је у крајњој инстанци довело до тога да су приходи по основу овог пореза на највишем нивоу 2024. у односу на посматрани временски период и то у висини од 2,13% БДП-а.

Графикон 24. Волумен прихода од пореза на добит правних лица као проценат БДП-а Босне и Херцеговине за интервал 2008. – 2024.

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 27

3.1.1.2.3. Тренд кретања прихода од пореза на добит предузећа у Републици Србији

Порез на добит правних лица у Србији је уведен 1992. године Законом о порезу на добит предузећа, а тренутно се регулише важећим Законом о порезу на добит правних лица. Према члану 1 овог закона, порески обвезници су резидентна правна лица, као и нерезидентна правна лица која на територији Републике Србије обављају делатност преко сталне пословне јединице или остварују приходе из извора у Србији на

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

које се примењује порез по одбитку. У Републици Србији се примењује порез на добит предузећа са стопом од 15%, што је релативно умерено у поређењу са осталим земљама региона (Закон о порезу на добит правних лица, члан 40). Стопа пореза на добит по одбитку за нерезидентна правна лица износи 20% (Закон о порезу на добит правних лица, члан 40а).

Управо у области трансферних цена законодавац настоји да ограничи злоупотребе кроз прописе који се тичу трансакција међу повезаним лицима. Закона прописује обавезу документовања трансферних цена, који захтева да се услови трансакција међу повезаним лицима не разликују од оних које би постојале међу неповезаним трећим странама (Закон о порезу на добит правних лица, члан 59-62).

Пореска основица се утврђује на основу добити исказане у билансима пословања, која се затим коригује у складу са законом. Одређене врсте расхода не признају се у пореске сврхе, као што су, на пример, трошкови који нису настали у циљу обављања делатности, репрезентација преко законом дозвољеног процента, камате изнад утврђених граница и слично (Закон о порезу на добит правних лица, члан 7а).

Табела 28. Стопе пореза на добит предузећа у Србији, 2025. године

СТОПЕ	НОСИЛАЦ ОПОРЕЗИВАЊА	
	Резиденти	Нерезиденти
	15%	20%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Према степену издашности се налази након индиректних пореза и пореза на доходак грађана, а њихова динамика показује стабилан раст, праћен побољшаним надзором, унапређењем е-управе и повећаном профитабилношћу домаћег и страног приватног сектора. Упркос томе, простор за напредак постоји у домену смањења пореских изузећа и избегавања опорезивања путем трансферних цена. Резиденти се опорезују ових порезом на добит остварен у Србији, као и на своју укупну добит, без обзира одакле потиче. Са друге стране, нерезиденти се опорезују само на добит која потиче из сталне пословне јединице на територији Републике Србије.

Табела 29. Тренд кретања прихода од пореза на добит предузећа изражен у % БДП-а и укупних прихода у Републици Србији у периоду од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на добит правних лица у % БДП-а	Приходи од пореза на добит у % укупних прихода
2008.	1,16	5,37
2009.	0,93	4,50
2010.	0,88	4,20
2011.	0,91	4,59
2012.	1,23	6,19
2013.	1,24	6,55

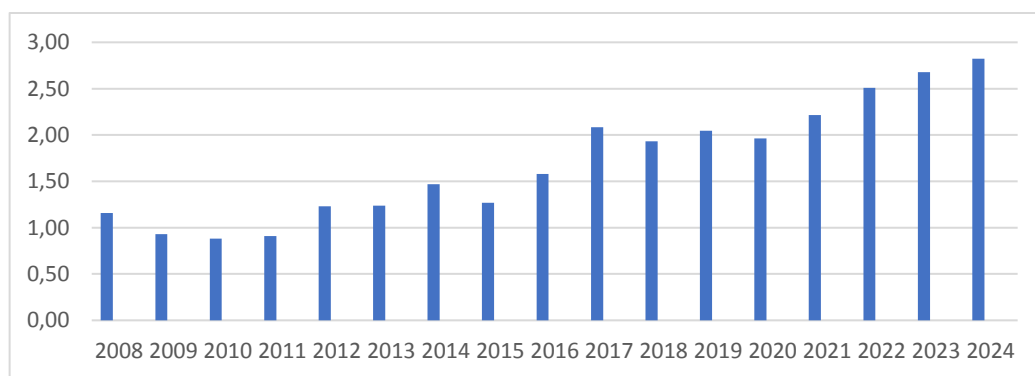
**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2014.	1,47	7,24
2015.	1,27	6,01
2016.	1,58	7,13
2017.	2,09	9,23
2018.	1,93	8,67
2019.	2,05	9,10
2020.	1,96	9,00
2021.	2,21	9,94
2022.	2,51	11,14
2023.	2,68	12,49
2024.	2,82	12,71

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Републике Србије, доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

Из табеле 29 и графикана 25 уочава се да Србија константно бележи добар удео прихода од пореза на добит у БДП-у, често изнад 2%, поготову последњих 10-ак година са највишом вредношћу у 2024. години близу 3%. Овакав учинак је резултат комбинованог утицаја умерене пореске стопе (15%), стабилне макроекономије, растућег броја профитабилних компанија и модернизоване пореске администрације. Чак и у условима глобалних шокова (2020.), смањење није било драстично, што указује на фискалну отпорност овог извора прихода.

Графикон 25. Интензитет прихода од пореза на добит предузећа изражен у % БДП-а у Републици Србији у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 29

3.1.1.2.4. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у Републици Северној Македонији

Сва резидентна и нерезидентна правна лица која послују у Северној Македонији подлежу плаћању пореза на добит предузећа.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Резидентна правна лица у Македонији се опорезују на укупну остварену добит, док нерезидентна правна лица плаћају овај порез само на остварену добит у Северној Македонији.

Непрофитне организације (укључујући невладине организације, верске и хуманитарне организације, синдикате, политичке странке итд.) опорезују се на приход од пословних активности (уколико их имају) у ситуацији када укупни годишњи приходи премашују 1.000.000 денара. Порез на добит се обрачунава као 1% од укупног годишњег прихода од пословних активности, умањеног за прописано пореско ослобођење од 1.000.000 денара.

Стопа пореза на добит у Северној Македонији износи 10%.

Табела 30. Стопе пореза на добит предузећа у Северној Македонији, 2025.

године	
ПРОФИТ	СТОПЕ
За било који профит	10%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Пореску основицу чини добит остварена у текућој години, утврђена у складу са важећим рачуноводственим стандардима, коригована за непризнате расходе настале током фискалне године.

Према претходном закону о порезу на добит, постојале су две одвојене пореске основице, што је захтевало подношење две одвојене пореске пријаве. У периоду од 2009. до 2013. године, порез на добит предузећа се плаћао одвојено на непризнате расходе (на годишњем нивоу) и на финансијску добит (само ако је била распоређена). Према важећем Закону, акумулирана добит остварена у периоду 2009.–2013. подлеже опорезивању у тренутку расподеле или у тренутку када се користи за покриће акумулираних губитака. Порески обвезници су у обавези да покрију губитке из претходних година пре расподеле добити (Marchev, 2025).

Такође, у складу са новим изменама Закона, стопа пореза на добит од 10% се плаћа у случају када се резерве од ревалоризације материјалне и нематеријалне имовине пренесу у акумулирану добит. Пореска основица је износ који је пренет у акумулирану добит умањен за износ амортизације ревалоризоване вредности имовине од 1. јануара 2019. до датума отписа или отуђивања имовине. Порез на добит предузећа се плаћа путем подношења посебне пореске пријаве од стране пореског обвезника (Marchev, 2025).

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Северна Македонија је спровела опсежне реформе у пореској администрацији, што је довело до већег степена добровољног пореског понашања и бољих резултата у наплати. Приходи од овог пореза бележе стабилне токове, уз благ раст током периода привредног опоравка, али су и даље у великој мери осетљиви на макроекономске флукутације и страну инвестициону активност.

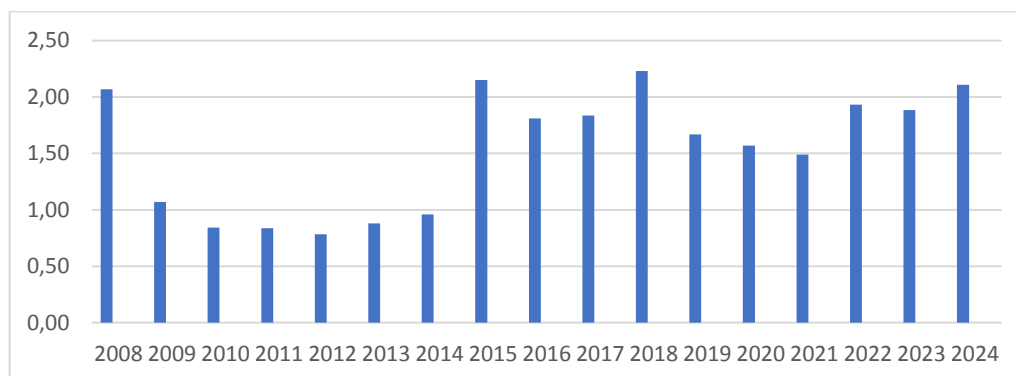
Табела 31. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у Републици
Северној Македонији у интервалу од 2008. до 2024. године изражени у проценту од
БДП-а и укупних прихода

Године	Приход од пореза на добит правних лица у % БДП-а	Приход од пореза на добит правних лица у % укупних прихода
2008.	2,07	6,29
2009.	1,07	3,45
2010.	0,84	2,79
2011.	0,84	2,83
2012.	0,78	2,64
2013.	0,88	3,15
2014.	0,96	3,47
2015.	2,15	7,46
2016.	1,81	6,36
2017.	1,84	6,32
2018.	2,23	7,82
2019.	1,67	5,67
2020.	1,57	5,54
2021.	1,49	4,99
2022.	1,93	6,49
2023.	1,89	6,11
2024.	2,11	6,61

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија
Републике Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> ;
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Графикон 26. Кретање прихода од пореза на добит предузећа у Републици
Северној Македонији у интервалу од 2008. до 2024. године изражени у проценту од
БДП-а

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 31

Табела 31 и графикон 26 показују да у Северној Македонији приход од пореза на добит предузећа стабилно доприноси јавним финансијама, обично у распону од 1% до 1,9% БДП-а. Иако је пореска стопа релативно ниска (10%), утицај добрих реформи у администрацији и подстицајних мера за стране инвеститоре обезбеђује стабилан прилив. Видљив је пад током COVID-19 пандемије, али се већ у 2022. примећује повратак на ниво сличан преткризним нивоима. Структура економије и степен формалности су фактори који условљавају укупан ниво прихода.

3.1.1.2.5. Динамика прихода од пореза на добит предузећа у Албанији

Према албанском закону обвезници пореза на добит су резидентна и нерезидентна правна лица. Резидентна правна лица опорезују се на све изворе прихода, како унутар, тако и ван територије Албаније, док се нерезидентна правна лица опорезују само на приход остварен на територији Албаније (Закон о пореској резидентности Албаније (Закон о порезу на доходак), члан 2).

Стопа пореза на добит правних лица у Албанији износи 15%. Порез на добит предузећа се обрачунава на основу опорезиве добити, која се добија као разлика између опорезивог прихода и признатих расхода.

Међутим, порески обвезници чија је делатност производња и развој софтвера, а који су регистровани до 31. децембра 2023. године, подлежу пореској стопи од 5% за период до 31. децембра 2025. године. Слично томе, порески обвезници чија се делатност заснива на пољопривредној сарадњи и они чија је делатност означена као „агротуризам“, подлежу стопи пореза на добит од 5% до 31. децембра 2029. године (Albania Corporate - Taxes on corporate income, 2025).

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Табела 32. Стопе пореза на добит предузећа у Албанији, 2025. године

СТОПЕ	ДЕЛАТНОСТ		
	Производња софтвера	Агротуризам	Остало
	5%	5%	15%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Овај модел има за циљ подстицање малог бизниса и смањење сиве економије. Иако у апсолутном износу приходи од овог пореза нису високи, удео у БДП-у је релативно стабилан. Проблем представља недовољно широка база пореских обвезника, али је позитивно оцењен растући тренд пореске наплате захваљујући дигитализацији и фискализацији.

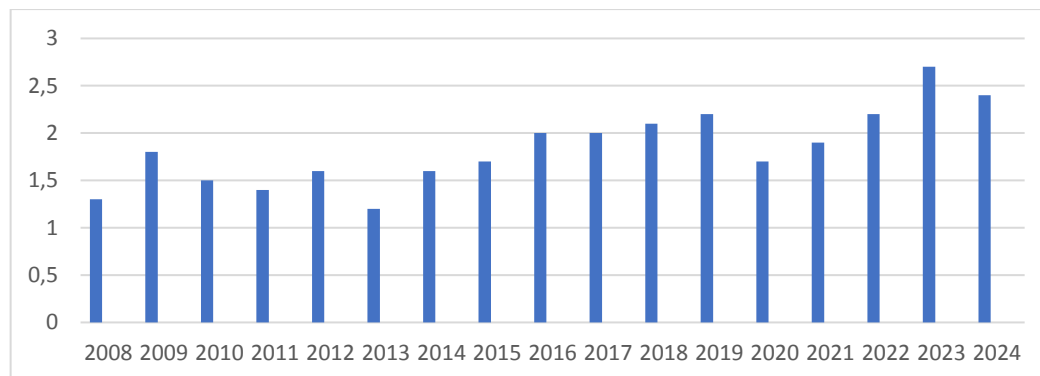
Табела 33. Динамика прихода од пореза на добит предузећа у Албанији изражена у проценту од БДП-а и укупних прихода за временску дискрапанцу од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на добит правних лица у % БДП-а	Приход од пореза на добит правних лица у % укупних прихода
2008.	1,3	5,08
2009.	1,8	6,22
2010.	1,5	5,37
2011.	1,4	5,31
2012.	1,6	6,18
2013.	1,2	4,92
2014.	1,6	5,95
2015.	1,7	6,58
2016.	2	7,16
2017.	2	7,35
2018.	2,1	7,66
2019.	2,2	7,94
2020.	1,7	6,66
2021.	1,9	6,97
2022.	2,2	8,32
2023.	2,7	10,03
2024.	2,4	8,36

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Графикон 27. Динамика прихода од пореза на добит предузећа у Албанији изражена у проценту од БДП-а за временску дисक्रпанцу од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 33

Из табеле 33 и графика 27 се види да приходи од пореза на добит предузећа нису на високом нивоу, али се одликују изузетном стабилношћу. Највећи ниво ових прихода се бележи 2023. године, а као што се види ни COVID-19 пандемије није утицала на висину прихода од овог пореског облика.

3.1.1.2.6. Регионални порески профили: анализа заједничких црта и системских разлика у опорезивању добити предузећа на Западном Балкану

Фискални системи земаља Западнoг Балкана, иако различити по институционалном устројству и нивоу економског развоја, показују одређени степен усаглашености у погледу опорезивања добити правних лица. У свим посматраним земљама примењује се модел резиденцијалног опорезивања, по коме се резидентна правна лица опорезују на глобалну добит, док се нерезидентна правна лица опорезују само на добит остварену на територији државе.

Међу посматраним земљама постоје одређене сличности, али и разлике у опорезивању добити предузећа. Основне **сличности** су следеће:

1. Постојање јединствене или умерено прогресивне пореске стопе - Све земље, осим Црне Горе која примењује прогресивну стопу (од 9% до 15%), користе јединствене пореске стопе на добит:
 - Србија и Албанија: 15%
 - Северна Македонија и БиХ: 10%
2. Широка пореска база са стандардним признатим и непризнатим расходима
 - Пореска основица у свим земљама дефинисана је као разлика између опорезивих прихода и признатих расхода, често усклађена са националним или међународним рачуноводственим стандардима.

3. Фокус на побољшање фискалне дисциплине - У све већој мери видљива је примена е-пореских платформи, дигитализација и реформе пореске администрације као механизми за смањење пореске евазије и подстицање добровољне пореске дисциплине.
4. Примена пореских подстицаја за специфичне делатности - Слично као Албанија (подстицајна стопа од 5% за софтверску индустрију и агротуризам), и друге земље уводе селективне олакшице како би подстакле извоз, инвестиције или регионални развој.

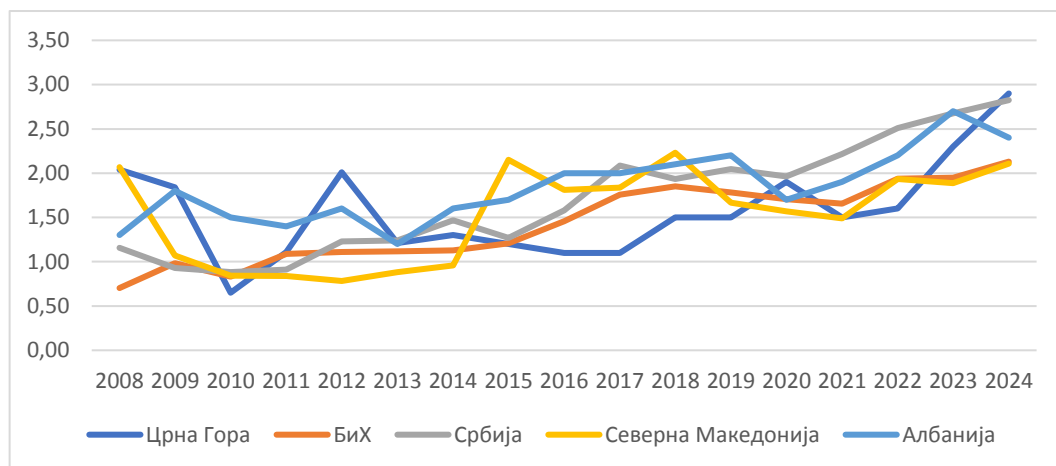
Осим поменутих сличности међу посматраним земљама, постоје и **разлике** у пореским структурама и фискалном ефекту:

1. Нивои пореских стопа и прогресивност - Црна Гора се издваја као једина земља са прогресивним системом, што представља одступање од доминантног регионалног тренда јединствене пореске стопе. Остале државе применом јединствене стопе олакшавају предвидивост пореских обавеза, али могу изгубити фискални потенцијал на високо профитабилним компанијама.
2. Институционална структура (БиХ као изузетак) - За разлику од унитарних система у осталим државама, Босна и Херцеговина има ентитетски уређен порески систем, што доводи до фрагментације прописа и сложеније имплементације пореске политике.
3. Удео пореза на добит у БДП-у – Као што графикон 3 показује Србија, Албанија и Црна Гора бележе највећи удео овог пореза у БДП-у (приближно или преко 2,5% у 2024), док се у Северној Македонији и БиХ углавном крећу у распону од 1,5% до 2,1%, што указује на мањи фискални капацитет овог пореза или ограничења у примени.
4. Историјска динамика и утицај глобалних шокова - Све земље су забележиле пад у приходима од пореза на добит током 2009. и 2020. године (глобална финансијска криза и COVID-19 пандемија), али је степен опоравка био различит. Србија и Албанија показују већу фискалну отпорност, док су флуктуације у Северној Македонији и БиХ биле израженије.
5. Порески третман добити и акумулираних резерви - Северна Македонија уводи иновативан приступ опорезивању преноса ревалоризационих резерви у акумулирану добит, што није уобичајено у осталим државама.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

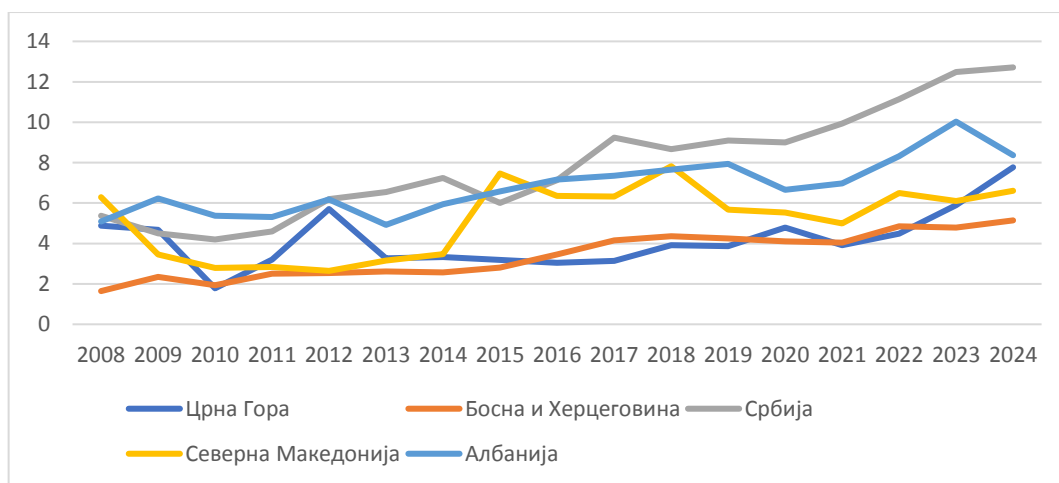
Заједнички графички приказ ових података по годинама омогућиће квалитетније сагледавање фискалног капацитета пореза на добит у региону и идентификацију најуспешнијих модела.

Графикон 28. Динамика прихода од пореза на добит предузећа изражена у % БДП-а у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табела 25, 27, 29, 31 и 33

Графикон 29. Динамика прихода од пореза на добит предузећа изражена у % укупних прихода у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табела 25, 27, 29, 31 и 33

Иако све земље Западног Балкана теже ка усклађивању са европским и међународним пореским стандардима, разлике у пореским стопама, институционалним механизмима и фискалном учинку остају значајне. Највеће сличности се огледају у структури пореских обвезника и принципима опорезивања, док су разлике највидљивије у нивоу наплате, ефикасности администрације и степену примењене прогресивности.

**3.1.2. Мултипликативна улога индиректних пореза (пореза на потрошњу) у
повећању буџетских прихода у земљама Западног Балкана**

У оквиру темељних категорија пореза који утичу на структуру и карактеристике једног пореског система, посебно место заузимају порези на потрошњу. Они се примењују приликом коришћења коначних добара и услуга на територији државе у којој се потрошња остварује (Bird & Gendron, 2007). Карактерише их индиректан начин опорезивања, с обзиром на то да не терете директно доходак или имовину, већ финансијску моћ појединца која се испољава кроз трошење.

Међу кључним предностима ових пореских облика истичу се висока фискална издашност, прилагодљивост економским токовима и релативна прихватљивост за пореске обвезнике (Раичевић, 2005, стр. 203). Ипак, порези на потрошњу носе и одређене недостатке, међу којима се најчешће помињу њихова регресивна природа и склоност да подстакну инфлаторне притиске (Snossen, 2018).

Историјски посматрано, ова врста пореза представља један од најстаријих начина финансирања јавне потрошње (Јелчић, 1980, стр. 144). У савременим фискалним системима, најзаступљенији облици пореза на потрошњу су:

- порез на додату вредност,
- акцизе и
- царине.

Индиректни порези, пре свега порез на додату вредност (ПДВ) и акцизе, представљају значајан део пореских прихода у фискалним системима савремених држава (Keen & Lockwood, 2010). У контексту земаља Западног Балкана улога ових пореза је посебно изражена због структуре пореских система који су, у највећем броју случајева, оријентисани ка опорезивању потрошње, као релативно стабилнијој и лакше контролисаној основици у односу на доходак или добит. Индиректни порези се сматрају регресивним, али су у пракси високо фискално ефикасни и представљају основни механизам за прикупљање јавних средстава.

Мултипликативни ефекат индиректних пореза произилази из њихове способности да уз адекватну фискалну политику и унапређење пореске дисциплине, генеришу значајан обим прихода чак и при умереним пореским стопама. Економска теорија потврђује да индиректни порези, захваљујући својој универзалној примени и распрострањености у свим фазама потрошње, омогућавају стабилно пуњење буџета и у условима слабије економске активности.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

ПДВ је, по својој природи, самоприлагођавајући порез. Он расте с порастом номиналног нивоа потрошње и инфлације, што доприноси његовој фискалној флексибилности (Ebrill et al., 2001). Истовремено, акцизе представљају специфичан инструмент пореске политике, усмерен не само на остваривање буџетских прихода, већ и на постизање ширих економско-социјалних циљева, као што су смањење потрошње штетних добара и интернализација негативних спољашњих ефеката. Царине представљају инструмент спољнотрговинске политике којим држава регулише увоз и извоз робе, штитећи домаћу привреду од стране конкуренције. Оне имају важну фискалну и протекционистичку функцију, доприносећи пуњењу државног буџета и очувању економске стабилности.

У земљама Западног Балкана, индиректни порези доминирају у укупним буџетским приходима. Њихов значај нарочито долази до изражаја у условима недовољно развијене пореске базе директних пореза. Управо због тога, владе ових земаља придају посебну пажњу унапређењу система наплате ПДВ-а и акциза, као и борби против пореске евазије и шверца робе, што директно утиче на повећање буџетског капацитета.

Упоредна анализа кретања прихода од индиректних пореза у Црној Гори, Босни и Херцеговини, Србији, Северној Македонији и Албанији омогућава увид у степен њихове фискалне издашности, еластичности у односу на привредну активност и значаја у одржавању фискалне стабилности. Услед различитих структурних карактеристика привреда, као и разлика у пореским стопама и администрирању, ефекти индиректних пореза на буџетску позицију држава варирају, али су у свим случајевима од суштинске важности за одрживост јавних финансија.

3.1.2.1. Издашност пореза на додату вредност

Порез на додату вредност (ПДВ) представља један од најзначајнијих извора буџетских прихода у већини земаља са тржишном економијом, укључујући и државе Западног Балкана. Његова фискална издашност, транспарентност у примени и релативна отпорност на фискалну евазију чине га кључним инструментом у финансирању јавне потрошње (Ebrill et al., 2001; Bird & Gendron, 2007). Систем ПДВ-а, заснован на опорезивању додате вредности у свакој фази производно-дистрибутивног ланца, омогућава стабилне и предвидиве приходе који се директно рефлектују на буџетску позицију државе.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Постоје различити типови пореза на додату вредност (Ђуровић-Тодоровић & Ђорђевић, 2019, стр. 286):

- Потрошни тип ПДВ-а – представља најраспрострањенији облик ПДВ-а и подразумева да се све набавке које су саставни део производње не рачунају приликом обрачуна ПДВ-а пореском обвезнику (Tait, 1988; Cnossen, 1998).
- Доходни облика ПДВ-а – код оваквог облика ПДВ-а се не изузима вредност набављене опреме која се користи приликом производње, оно што је могуће јесте да се након завршетка пословне године смањи вредност за износ амортизације на годишњем нивоу.
- Бруто ПДВ – код оваквог типа ПДВ-а нема никаквог одбитка за набављену опрему.

Порез на додату вредност (ПДВ) представља један од најзначајнијих облика индиректног опорезивања, који са собом носи бројне предности, али и одређене недостатке. Међу најзначајнијим предностима ПДВ-а истичу се његова велика издашност, као и ефикасност у смањењу пореске евазије, што га чини поузданим извором јавних прихода. Овај порески механизам такође омогућава изузимање вредности приликом набавке опреме и основних средстава, чиме се подстичу инвестиције (Keen & Lockwood, 2010; Cnossen, 2018). Још једна важна предност огледа се у могућности да се у случају извоза у потпуности изузме порез плаћен у претходним фазама производње и промета.

Са друге стране, ПДВ има и одређене недостатке који се огледају у повећању трошкова пословања, као и у појачаној инфлаторној тенденцији која може произаћи из примене овог пореза. Један од кључних недостатака јесте и његова велика регресивност, која непропорционално више погађа домаћинства са нижим приходима. Осим тога, функционисање система ПДВ-а подразумева централизовани приступ увођењу пореза, при чему се сва плаћања врше на један рачун, а повраћаји пореза из тог истог фонда, што захтева висок ниво административне ефикасности и транспарентности (Tanzi & Zee, 2000).

У свакој од земаља Западног Балкана, структура и динамика прихода од ПДВ-а одражавају како унутрашње економске токове, тако и утицај екстерних шокова, измена у пореским стопама, као и утицај нивоа фискалне дисциплине и ефикасности пореске администрације. У наставку се даје анализа кретања прихода од ПДВ-а у пет посматраних земаља, с циљем да се утврди њихова улога у формирању укупног буџетског салда и потенцијал за ублажавање буџетског дефицита.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

3.1.2.1.1. Варијације прихода од ПДВ-а у Црној Гори

У Црној Гори, порез на додату вредност представља доминантни извор јавних прихода и кључни фискални инструмент државе.

Систем пореза на додату вредност (ПДВ) у Црној Гори усклађен је са смерницама Шесте директиве Европске уније. ПДВ се обрачунава на промет добара и услуга, као и на увоз добара у земљу.

Општа стопа ПДВ-а износи 21%, али постоје и снижене стопе које се примењују на одређене производе и услуге. Снижене стопе ПДВ су следеће (Закон о порезу на додату вредност, члан 24а, 2024):

- Стопа од 15% примењује се на књиге, часописе, неке угоститељске и услуге смештаја, ауторска права у култури и образовању, као и на улазнице за културне и спортске догађаје.
- Стопа од 7% важи за основне животне намирнице попут хлеба, брашна, млека и млечних производа, лекова, уџбеника, као и за јавни превоз и медицинска помагала.
- ПДВ стопа од 0% користи се за извоз, снабдевање бродова у међународном саобраћају, као и за промет у слободним зонама и складиштима под царинским надзором.

Табела 34. Стопе ПДВ-а у Црној Гори, 2025. године

ОПШТА СТОПА	21%	
ПОСЕБНА СТОПА ПДВ-а	Књиге и угоститељске услуге	15%
	Основне животне намирнице	7%
	Извоз	0%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Основ за обрачун ПДВ-а чини вредност коју продавац добије за робу или услугу, укључујући све повезане трошкове, субвенције и друге наметнуте дажбине. Уколико се плаћање не врши у новцу, основица се утврђује према тржишној вредности у тренутку испоруке. При размени добара и услуга, основица је вредност онога што се добија заузврат.

Правна лица у Црној Гори морају да се региструју у систему ПДВ-а ако у претходних 12 месеци остваре промет већи од 30.000 евра. Они чији је промет мањи, могу се добровољно регистровати, али након регистрације обвезник остаје у систему најмање три године.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

ПДВ се обрачунава и уплаћује месечно, а приликом увоза, овај порез се плаћа заједно са царинским таксама надлежној царинској служби.

Табела 35. Варијације прихода од ПДВ-а у Црној Гори за период од 2008. до 2024. године изражене у проценту од БДП-а и укупних прихода

Године	Приход од пореза на додату вредност у % БДП-а	Приходи од ПДВ-а у % укупних прихода
2008.	14,26	34,19
2009.	12,44	31,71
2010.	11,65	31,96
2011.	12,01	34,74
2012.	11,15	31,64
2013.	12,77	34,51
2014.	14,39	36,76
2015.	12,50	34,45
2016.	12,70	33,67
2017.	12,80	35,03
2018.	13,20	35,33
2019.	14,10	36,9
2020.	12,60	32,33
2021.	14,20	36,22
2022.	15,90	45,19
2023.	16,00	41,29
2024.	16,80	44,37

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;

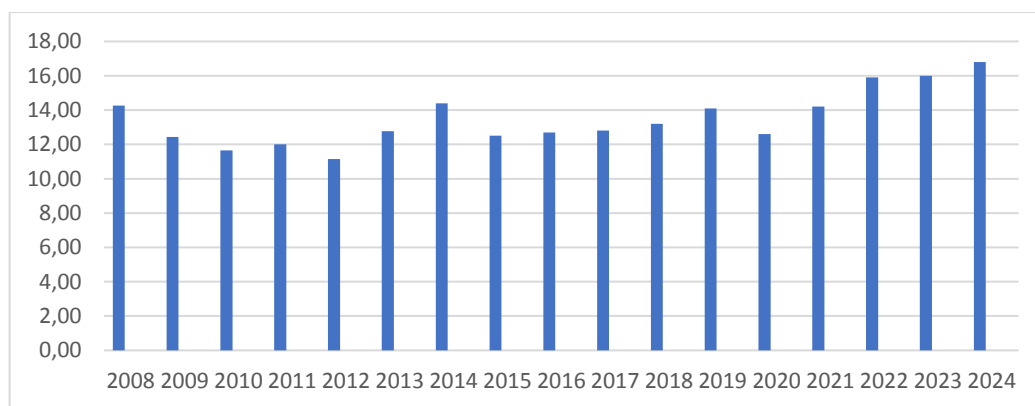
<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcdf> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Варијације у обиму прикупљених прихода од ПДВ-а условљене су нивоом економске активности, кретањима у приватној потрошњи, као и променама у фискалној политици. Периоди економске експанзије прате периоде са растом прихода од ПДВ-а, док рецесиони моменти, као што су они изазвани глобалним или регионалним кризама, доводе до смањења буџетске издашности овог пореза. Из табеле 35 је уочљиво ово наведено стање. Као што се може видети након кризе из 2008. године дошло је до пада прихода од ПДВ-а, као и у периоду COVID-19 пандемије. Највиши ниво прихода од ПДВ је остварен 2024. године у висини од 16,8% БДП-а.

Графикон 30. Варијације прихода од ПДВ-а у Црној Гори за период од 2008. до 2024. године изражене у проценту од БДП-а

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 35

3.1.2.1.2. Турбуленција прихода од ПДВ-а у Босни и Херцеговини

Фискални систем Босне и Херцеговине карактерише специфичан институционални оквир са централизованом управом за индиректно опорезивање. Приходи од ПДВ-а представљају окосницу јавног финансирања на свим нивоима власти. Међутим, ова категорија прихода често је изложена турбуленцијама, како због нестабилности политичког амбијента, тако и услед поремећаја на страни тражње и спољнотрговинске размене.

Порески систем у Босни и Херцеговини је специфичан и заснован на јединственој стопи. ПДВ износи 17% од пореске основице за све опорезиве производе и услуге (Закон о порезу на додату вредност). Према Закону о порезу на додату вредност Босне и Херцеговине, порески обвезник је само оно лице чији годишњи промет прелази 50.000 конвертибилних марака (Ibrahivomic & Salijeva, 2024).

Извоз добара је опорезован по стопи од 0% (Закон о порезу на додату вредност). ПДВ се обрачунава на месечном нивоу, односно за један календарски месец.

Табела 36. Стопе ПДВ-а у БиХ, 2025. године

ОПШТА СТОПА	17%
ПОСЕБНА СТОПА НА ИЗВОЗ	0%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Порески кредит који није искоришћен у року од шест месеци мора бити враћен пореском обвезнику. Регистрованим извозницима повраћај се врши у року од 30 дана.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

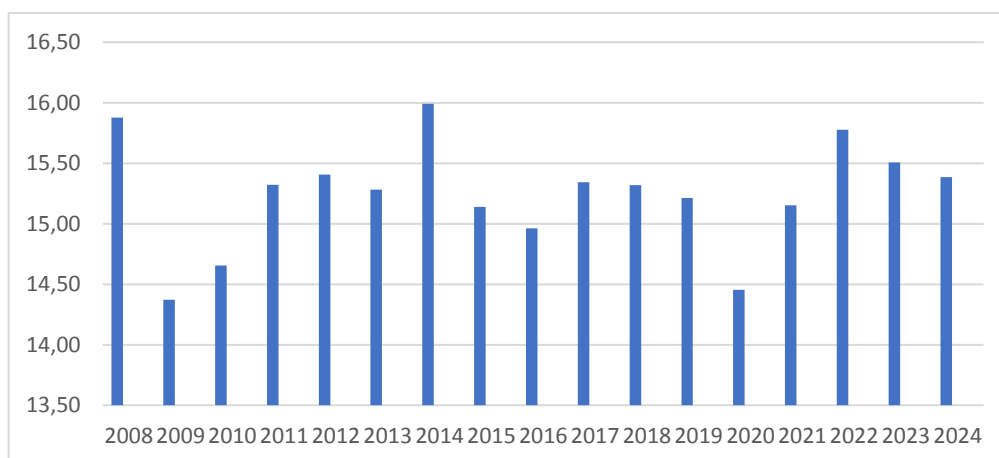
Табела 37. Турбуленције прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а и укупних
прихода за временски интервал од 2008. до 2024. године у БиХ

Године	Приход од пореза на додату вредност у % БДП- а	Приходи од ПДВ-а у % укупних прихода
2008.	15,88	37,14
2009.	14,37	34,44
2010.	14,65	34,19
2011.	15,32	35,36
2012.	15,41	35,21
2013.	15,28	35,83
2014.	15,99	36,50
2015.	15,14	35,17
2016.	14,96	35,47
2017.	15,34	36,20
2018.	15,32	36,13
2019.	15,21	36,25
2020.	14,45	34,78
2021.	15,15	36,94
2022.	15,78	39,52
2023.	15,51	38,12
2024.	15,38	37,14

Извор: Управа за индиректно опорезивање БиХ, доступно на:

<https://www.uino.gov.ba/portal/bs/statistika/>

Графикон 31. Турбуленције прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а за
временски интервал од 2008. до 2024. године у БиХ

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 37

Као што се може видети из табеле 37 и са графикана 31 приходи од ПДВ-а у БиХ за посматрани период немају већих флукуација, доста су стабилни и крећу се у распону

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

од 14,5 до 16% БДП-а. Највиши ниво остварених прихода од овог пореског облика јесте 15,99% БДП-а у 2014. години.

3.1.2.1.3. Анализа прихода од ПДВ-а у Републици Србији

Порез на додату вредност (ПДВ) у Србији уведен је 1. јануара 2005. године и у великој мери је усклађен са Шестом директивом Европске уније.

Стандардна стопа ПДВ-а износи 20% и примењује се на већину опорезивих испорука. Снижена стопа од 10% важи за основне животне намирнице, дневне новине, лекове, публикације, услуге јавног превоза, комуналне услуге и слично (Закон о порезу на додату вредност члан 23, 2024).

Постоји и стопа од 0% са правом на одбитак улазног ПДВ-а, која се примењује на извоз добара, транспорт и друге услуге директно повезане са извозом, међународни ваздушни транспорт и слично (Закон о порезу на додату вредност члан 23, 2024).

Табела 38. Стопе ПДВ-а у Републици Србији, 2025. године

ОПШТА СТОПА	20%	
СНИЖЕНА СТОПА	Основне животне намирнице	10%
	Извоз	0%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Ослобођење од ПДВ-а без права на одбитак улазног ПДВ-а односи се на промет акција и других хартија од вредности, услуге осигурања и реосигурања, као и на издавање станова, пословног простора и других непокретности.

Порески обвезник по основу ПДВ-а је лице које самостално, у оквиру обављања своје делатности, врши испоруку добара и услуга или увоз добара. Пословање подразумева трајну активност ради остваривања прихода, укључујући производњу, трговину, пружање услуга, експлоатацију природних ресурса, пољопривреду, шумарство и самосталне делатности.

Праг за регистрацију за ПДВ за домаћа правна лица који послују у Србији износи 8.000.000 динара у претходних 12 месеци. Порески обвезник који премаше овај износ у укупном промету дужан је да поднесе доказну изјаву о испуњењу услова за регистрацију за ПДВ надлежном пореском органу најкасније до истека првог рока за подношење периодичне пореске пријаве.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Страна правна лица која врше опорезиве испоруке у Србији, као и испоруке за које је прописано ослобођење уз право на одбитак, морају да се региструју за ПДВ и именују фискалног представника, без обзира на износ промета у претходних 12 месеци.

Од 1. јула 2018. године ПДВ обвезници морају уз ПДВ пријаву да поднесу и преглед обрачуна ПДВ-а пореској управи.

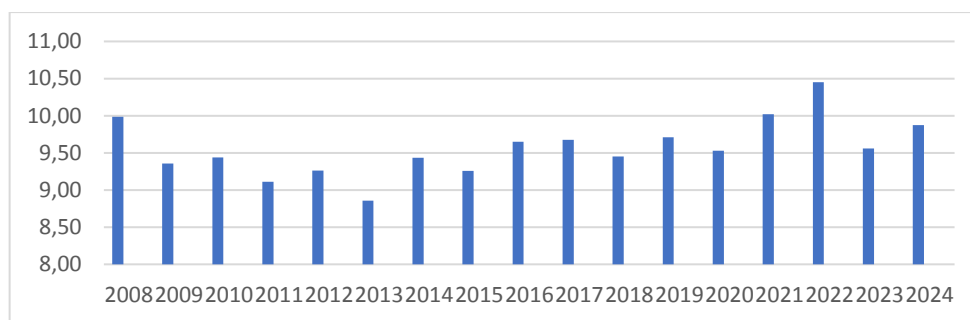
Од 1. јануара 2019. године, страни порески обвезници имају право на повраћај ПДВ-а чак и када врше опорезиве испоруке добара и услуга обвезницима ПДВ-а у Србији.

Табела 39. Пулсације прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а и укупних прихода у Републици Србији за временски период од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на додату вредност у % БДП-а	Приходи од ПДВ-а у % укупних прихода
2008.	9,99	46,32
2009.	9,36	45,26
2010.	9,44	44,84
2011.	9,11	45,98
2012.	9,26	46,60
2013.	8,86	46,87
2014.	9,43	46,48
2015.	9,26	43,90
2016.	9,65	43,53
2017.	9,67	42,82
2018.	9,45	42,39
2019.	9,71	43,20
2020.	9,53	43,68
2021.	10,02	44,97
2022.	10,45	46,39
2023.	9,56	44,62
2024.	9,87	44,44

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Републике Србије, доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

Графикон 32. Пулсације прихода од ПДВ-а као проценат БДП-а у Републици
Србији за временски период од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 39

Република Србија бележи релативно стабилан тренд прикупљања прихода од ПДВ-а, иако су уочљиве периодичне пулсације условљене макроекономским циклусима, променама у потрошачким навикама и изменама у регулаторном оквиру. Иако је ПДВ установљен као најефикаснији механизам за пуњење буџета, његова еластичност у односу на БДП и потрошњу указује на потенцијал за додатно унапређење наплате и борбе против сиве економије. Највиши ниво прихода од ПДВ-а је остварен 2022. године у висини од 10,45% БДП-а, што се може видети из табеле 39.

3.1.2.1.4. Кретање прихода од ПДВ-а у Републици Северној Македонији

У систему јавних финансија Републике Северне Македоније, порез на додату вредност има централну улогу. Кретања у приходима од ПДВ-а одражавају динамику укупне привредне активности и ниво пореске дисциплине.

Основна стопа ПДВ-а је 18% и примењује се на сав промет и увоз добара и услуга (Закон за данокот на додадена вредност, члан 29, 2025). Поред те опште стопе, постоје и две снижене стопе: 5% и 10%, које се односе на одређене категорије производа и услуга.

Снижена **стопа од 5%** користи се за (Закон за данокот на додадена вредност, члан 30, 2025):

- храну намењену људима и животињама,
- воду за пиће из јавних система,
- ИТ опрему и софтвер,
- производе и опрему за пољопривреду,
- грејне системе на пелете,
- производе за бебе,
- школски прибор као што су свеске, оловке и ранчеви,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- лекове и медицинска средства,
- књиге, новине и друге публикације (осим рекламног садржаја),
- струју за домаћинства,
- јавни превоз,
- услуге смештаја у земљи (преноћиште, полупансион и пун пансион) и
- занатске услуге – на пример поправке обуће, бицикала, одеће и фризерске услуге.

Стопа од 10% се примењује на (Закон за данокот на додадена вредност, члан 30а, 2025):

- услуге ресторана и кетеринга (без алкохолних пића) и
- одређене врсте хране које нису класификоване као основне намирнице.

Табела 40. Стопе ПДВ-а у Северној Македонији, 2025. године

ОПШТА СТОПА	18%	
СНИЖЕНА СТОПА	Основне животне намирнице	10%
	Вода за пиће, ИТ опрема и остало	5%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

Сва лица која у оквиру 12 месеци остваре промет већи од 2 милиона денара или се на почетку пословања очекује да ће тај праг бити премашен, обавезна су да се региструју за ПДВ.

Они који не прелазе тај праг могу добровољно приступити систему ПДВ-а, али само на почетку календарске године.

Уобичајени обрачунски период за ПДВ је месечни, али ако је укупан промет у претходној години био испод 25 милиона МКД, онда се порез обрачунава тромесечно. За обвезнике који су се добровољно регистровани важи исти тромесечни режим.

ПДВ пријава мора да се поднесе у року од 25 дана након завршетка пореског периода, а пореска обавеза се измирује у року од 30 дана од истека тог периода.

Табела 41. Кретање прихода од ПДВ-а у % од БДП-а и укупних прихода у Републици Северној Македонији за посматрани период 2008.-2024.

Године	Приход од пореза на додату вредност у % БДП-а	Приходи од ПДВ-а у % укупних прихода
2008.	8,72	26,52
2009.	8,48	27,37
2010.	8,62	28,52

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

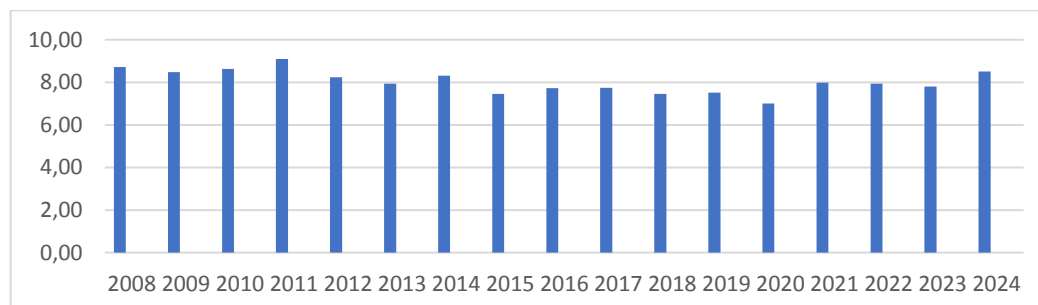
2011.	9,10	30,78
2012.	8,24	27,85
2013.	7,94	28,40
2014.	8,31	30,06
2015.	7,46	25,86
2016.	7,73	27,13
2017.	7,74	26,64
2018.	7,45	26,13
2019.	7,52	25,54
2020.	7,01	24,74
2021.	7,98	26,69
2022.	7,94	26,64
2023.	7,80	25,27
2024.	8,51	26,66

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија
Републике Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> ;
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Из табеле 41 се може видете да је највиши ниво прихода од ПДВ-а остварен 2011. године у висини од 9,1% БДП-а. Фискалне реформе и мере за сузбијање утаје пореза имале су позитиван ефекат на стабилизацију прихода, али се и даље бележе извесне осцилације. Оне се најчешће јављају као последица политичке нестабилности и промена у структури потрошње.

Графикон 33. Кретање прихода од ПДВ-а у % од БДП-а у Републици Северној Македонији за посматрани период 2008.-2024.

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 41

3.1.2.1.5. Контракције прихода од ПДВ-а у Албанији

У Албанији, порез на додату вредност се обрачунава по стандардној стопи од 20%, а обрачунски период је уобичајено један календарски месец.

Порез се примењује на све испоруке добара и пружање услуга у земљи, као и на увоз добара. Поред класичних трансакција, порезу подлежу и следећи случајеви:

- Испоруке без надокнаде или по цени нижој од тржишне уколико су укључена повезана лица,
- Размена добара и услуга и
- Употреба сопствених добара за личне сврхе од стране пореског обвезника.

Порески обвезник се дефинише као свако лице које независно обавља било коју врсту економске активности, без обзира на њену правну форму, локацију или сврху.

За обавезну регистрацију у ПДВ систем, годишњи промет мора да премаши 10 милиона албанских лека. Лица чији промет не достиже овај износ нису обавезна да се региструју, али могу то учинити добровољно.

Када је реч о страним (нерезидентним) правним лицима, место опорезивања зависи од тога ко је корисник услуге:

- Ако је у питању лице које није у ПДВ систему, опорезивање се врши у Албанији уколико добављач има седиште или пословну јединицу у земљи.
- Ако је корисник порески обвезник, порез се обрачунава у Албанији ако прималац услуге има пословни ентитет у земљи.

Поред основне стопе, постоје и снижене стопе ПДВ-а (Управа јавних прихода Албаније (Drejtoria e Përgjithshme e Tatimeve), 2025):

- 6% се примењује на:
 - туристичке и хотелске услуге,
 - агротуристичке активности са важећом сертификацијом,
 - оглашавање преко ТВ и других електронских медија,
 - продају књига и штампаног образовног материјала и
 - испоруку аутобуса са електричним мотором намењених јавном превозу, капацитета девет или више места.
- 10% важи за:
 - испоруку пољопривредних улазних материјала, укључујући хемијска ђубрива, пестициде, семе и саднице.
- Добра и услуге које су опорезоване по стопи од 0% ПДВ-а у Албанији обухватају следеће:

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

- Извоз добара,
- Испорука добара која се налазе у личном пртљагу путника,
- Међународни транспорт и
- Испорука злата за потребе Централне банке Албаније.

Табела 42. Стопе ПДВ-а у Албанији, 2025. године

ОПШТА СТОПА	20%	
СНИЖЕНА СТОПА	Пољопривредни материјали	10%
	Туристичке услуге	6%
	Извоз	0%

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста

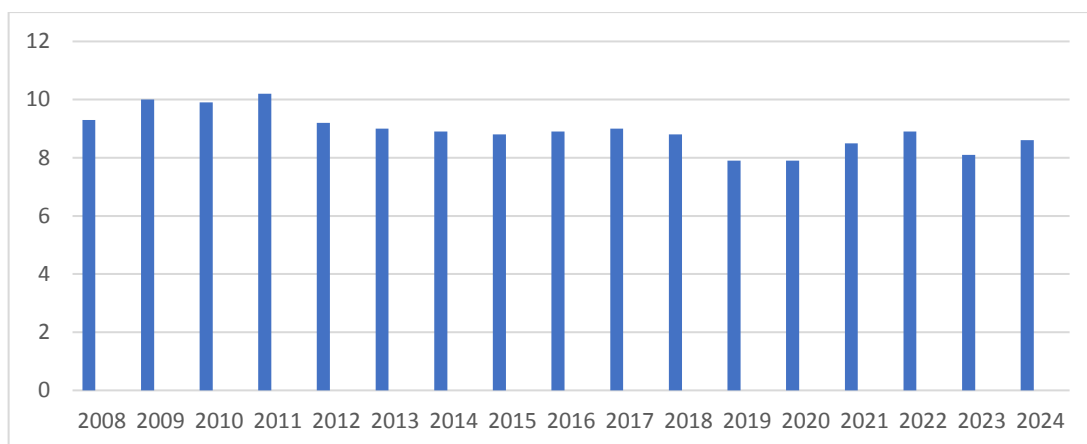
Табела 43. Контракције прихода од ПДВ-а у Албанији изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода у интервалу од 2008. до 2024. године

Године	Приход од пореза на додату вредност у % БДП-а	Приходи од ПДВ-а у % укупних прихода
2008.	9,3	35,22
2009.	10	35,09
2010.	9,9	35,15
2011.	10,2	34,02
2012.	9,2	35,78
2013.	9	35,55
2014.	8,9	34,19
2015.	8,8	33,17
2016.	8,9	32,28
2017.	9	32,42
2018.	8,8	31,89
2019.	7,9	28,76
2020.	7,9	30,61
2021.	8,5	31,61
2022.	8,9	33,42
2023.	8,1	29,89
2024.	8,6	29,94

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Графикон 34. Контракције прихода од ПДВ-а у Албанији изражени у проценту
од БДП-а у интервалу од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 43

ПДВ представља примарни извор јавних прихода у Албанији, али је ова компонента пореског система често подложна контракцијама које угрожавају фискалну стабилност земље. Разлози за ове контракције могу се тражити у недовољној ефикасности пореске администрације, ограниченим капацитетима за сузбијање утаје пореза, као и ниском нивоу формализације економије. Поред тога, значајан утицај имају и спољни фактори, попут смањења увоза и осцилација у туризму, што додатно компликује процес пројектовања буџетских прихода од овог пореза.

На основу табеле 43 и графика 34 може се закључити да се приходи од ПДВ-а крећу негде око 8,5; 9% од БДП-а, док је максимум остварених прихода од овог пореског облика за посматрани период остварен 2011. године у висини од 10,2 % БДП-а.

3.1.2.1.6. Компаративна анализа прихода од пореза на додату вредност у земљама Западног Балкана: сличности, разлике и фискални трендови (2008–2024)

Порез на додату вредност (ПДВ) представља један од најзначајнијих извора јавних прихода у свим земљама Западног Балкана. Његова фискална издашност, транспарентност у наплати и усклађеност са регулативама Европске уније чине га кључним инструментом за пуњење буџета и одржавање макроекономске стабилности. Анализа прихода од ПДВ-а у периоду од 2008. до 2024. године у Црној Гори, Босни и Херцеговини, Србији, Северној Македонији и Албанији омогућава сагледавање заједничких карактеристика, али и идентификацију специфичних националних изазова и политика у области индиректног опорезивања.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Иако све посматране земље користе ПДВ као централни механизам у структури јавних прихода, постоје значајне разлике у његовој фискалној ефикасности. Упоредни преглед података показује да је **Босна и Херцеговина** у континуитету бележила највиши ниво прихода од ПДВ-а у односу на БДП, са просечним уделом од око 15%, што се може приписати ефикасној централизованог управы за индиректно опорезивање и стабилности јединствене стопе од 17%.

Са друге стране, **Црна Гора** бележи нешто нижи али ипак стабилан фискални принос од ПДВ-а, уз прогресивно побољшање након 2012. године, што је резултат повећања основне стопе и боље наплате. У 2024. години, Црна Гора достиже максимум од 16,8% БДП-а, чиме премашује чак и нивое из периода пре глобалне економске кризе.

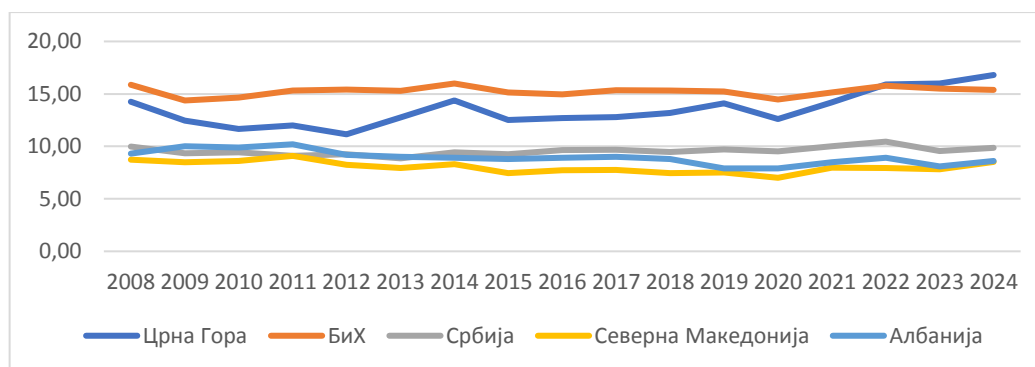
Србија се налази у нижем фискалном распону, са учешћем прихода од ПДВ-а од око 9 до 10,5% БДП-а. Иако је ПДВ систем у великој мери усклађен са ЕУ стандардима, еластичност у наплати и присуство неформалне економије ограничавају његов пуни фискални потенцијал. Ипак, приметна је умерена стабилност у прикупљању, нарочито у годинама након 2016.

Северна Македонија бележи најниже релативне приходе од ПДВ-а у региону. Са изузетком 2011. године, када је приход износио 9,1% БДП-а, већина година показује вредности у распону од 7 до 8,5%. Разлог томе може бити шира примена снижене стопе, мањи степен економске формализације и повремене политичке нестабилности.

Албанија, слично Северној Македонији, има ограничене фискалне ефекте од ПДВ-а, са максималним уделом од 10,2% БДП-а у 2011. години и просечним вредностима блиским 8,5–9%. Пореска администрација у Албанији се суочава са изазовима у домену ефикасности, као и са утицајем сезонских активности попут туризма и флукуација увоза.

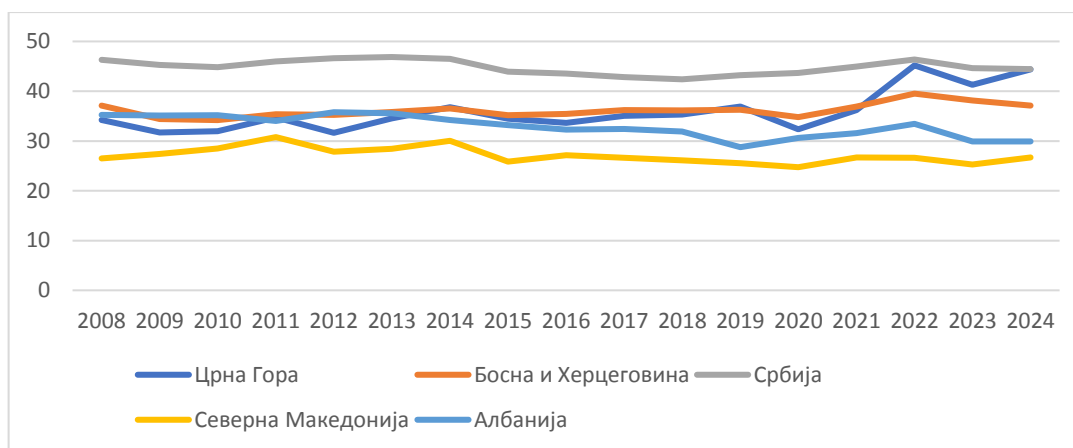
Упоредна графичка анализа (која ће бити представљена у наставку рада, графикон 35) омогућава лакше уочавање трендова и циклуса, као и момената наглих промена услед економских шокова, попут кризе из 2008. године или COVID-19 пандемије. Уочљиво је да су све земље бележиле пад прихода у кризним годинама, али и релативно брз опоравак у последњим годинама посматраног периода.

Графикон 35. Висина прихода од ПДВ-а као % БДП-а у земљама Западног Балкана за посматрани период 2008. – 2024. година

Извор: Ауторски приказ на основу табела 35, 37, 39, 41 и 43

Графикон 36. Висина прихода од ПДВ-а као % укупних прихода у земљама Западног Балкана за посматрани период 2008. – 2024. година

Извор: Ауторски приказ на основу табела 35, 37, 39, 41 и 43

Иако се земље Западног Балкана у великој мери ослањају на ПДВ као стабилан извор прихода, разлике у регулаторним оквирима, административним капацитетима и ширини пореске базе доводе до различите фискалне издашности. Потенцијал за унапређење постоји у свим земљама – кроз бољу наплату, смањење неформалне економије, дигитализацију пореских процеса и прецизније циљање изузетака у систему ПДВ-а.

3.1.2.2. Значај акциза у прикупљању буџетских средстава

Акцизе представљају један од кључних извора јавних прихода у већини савремених фискалних система, нарочито у земљама у развоју и транзиционим економијама, попут земаља Западног Балкана (Snossen, 2005). Увођењем акциза дошло је до опорезивања саме потрошње (Herkov, 1985, стр. 102).

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Као специфичан облик индиректног пореза који се углавном обрачунава на промет одређених производа, акцизе имају вишеструку функцију у оквиру фискалне политике државе. Пре свега, акцизе се намећу на робе са високом еластичношћу потражње, као што су нафтни деривати, алкохолна пића, дувански производи и луксузна добра. Ова карактеристика обезбеђује релативно стабилан и предвидив прилив јавних прихода, што је од посебне важности за планирање и финансирање буџетских расхода.

Поред своје *фискалне функције*, акцизе често имају и *регулаторни карактер*, јер државе користе овај инструмент за корекцију друштвено непожељних понашања и утицаја као што је смањење потрошње дуванских производа и алкохола или ублажавање негативних екстерналија везаних за употребу фосилних горива (OECD, 2021). У том смислу, акцизе се могу посматрати као инструмент за спровођење одређених социјално-економских политика, поред њихове примарне улоге у пуњењу буџета.

У земљама Западног Балкана, акцизе су током претходних деценија играле значајну улогу у стабилизацији и повећању буџетских прихода, нарочито у периоду транзиције ка тржишној економији и у процесу хармонизације са правним и институционалним оквиром Европске уније. Политика акциза у овим земљама углавном прати трендове усаглашавања са европским стандардима, што подразумева постепено повећање стопа акциза на одређене производе, али и унапређење механизма наплате и контроле.

Са аспекта одрживости буџетских прихода, значај акциза посебно долази до изражаја у условима када други облици пореских прихода (нпр. порези на доходак физичких лица или порез на добит предузећа) показују већу осетљивост на макроекономска кретања и цикличне флукуације. У том контексту, акцизе се издвајају као стабилан и конзистентан извор прихода који у великој мери доприноси финансирању јавне потрошње и смањењу буџетског дефицита.

Имајући у виду све наведено, анализа кретања прихода од акциза у свакој од земаља Западног Балкана представља неопходан корак у оцени њихове улоге у структури буџетских прихода и укупној фискалној стабилности државе. Ови приходи заслужују посебну пажњу и у контексту планирања мера економске политике, јер акцизна политика, уз адекватно прилагођавање домаћем и међународном контексту, може имати значајан утицај на укупну динамику јавних финансија.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

3.1.2.2.1. Проматрање кретања прихода од акциза у Црној Гори

Акцизе као посебан облик индиректног опорезивања представљају значајан извор јавних прихода у фискалном систему Црне Горе. Њихова улога се огледа у стабилном пуњењу буџета, посебно имајући у виду значај акциза на дуванске производе, алкохолна пића, енергенте и друге производе са високим степеном фискалне продуктивности. Проматрање кретања прихода од акциза у Црној Гори омогућава да се идентификују трендови, потенцијални циклуси и утицај економских, политичких и регулаторних фактора на динамику наплате.

Правна лица која су увозници или произвођачи следећих производа подлежу плаћању акциза (Закон о акцизама, члан 1, 2025):

- Алкохолна пића (пиво, вино, друга ферментисана пића и етил алкохол),
- Дувански производи, укључујући производе без дувана за пушење,
- Минерална уља, њихови деривати и замене,
- Електрична енергија,
- Негазирана и газирана вода, као и друга безалкохолна пића са додатим шећером или другим заслађивачима и аромама,
- Течност за пушење електронских цигарета,
- Једнократни пластични производи и
- Продукти од шећера, какаа и сладоледа.

Црна Гора има специфичан порез на кафу, који се плаћа на кафу увезену и произведену у Црној Гори. Пореска стопа варира од 0,80 до 1,30 евра по килограму у зависности од врсте кафе. Порез на кафу плаћа се и за производе и пића која садрже кафу. Пореска стопа за ове производе износи 2,50 евра по килограму нето кафе садржане у коначном производу.

У наставку се анализирају кретања прихода од акциза у Црној Гори у периоду од 2008. до 2024. године, уз нагласак на њихову релативну издашност у односу на бруто домаћи производ.

Табела 44. Проматрање кретања прихода од акциза изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода у Црној Гори у интервалу од 2008. до 2024. године.

Године	Приход од акциза у % БДП-а	Приходи од акциза у % укупних прихода
2008.	3,90	9,35
2009.	4,32	11,01

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2010.	4,30	11,77
2011.	4,39	12,7
2012.	4,77	13,54
2013.	4,80	12,98
2014.	4,52	11,56
2015.	4,70	12,81
2016.	4,60	12,29
2017.	5,20	14,37
2018.	4,70	12,67
2019.	4,80	12,49
2020.	4,90	12,52
2021.	5,10	13,02
2022.	4,30	12,24
2023.	4,90	12,59
2024.	5,10	13,38

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;

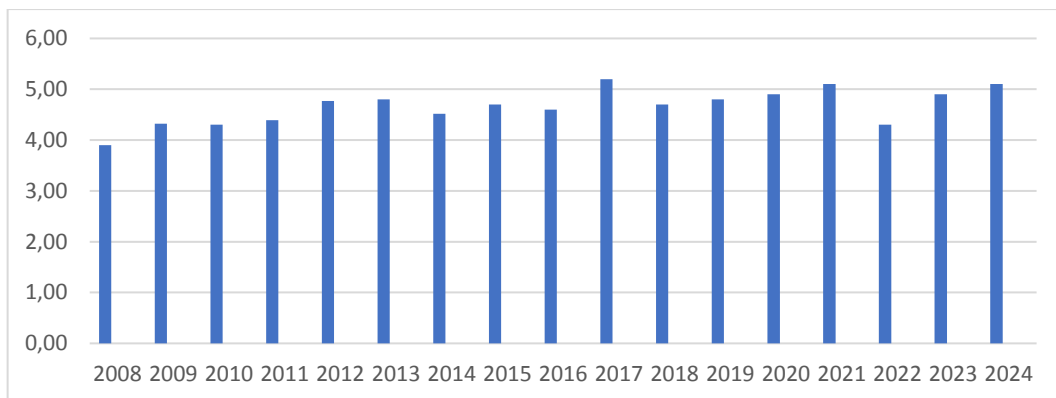
<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcdf> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Из табеле 44 се уочавају следећа кретања:

- **Од 2008. до 2013.** године, приходи од акциза као проценат БДП-а бележе умерен, али константан раст, од 3,90% на 4,80%.
- **2014.–2016.** доносе благо опадање, али остају на релативно високом нивоу.
- **2017.** је најизразитија година, односно долази до скока на 5,20%, што је највиши ниво у целокупном периоду.
- **У 2020.–2024.**, приходи остају стабилни и високи, што указује на ефикасну фискалну политику упркос кризи.
- **2022.** је једина година са осетнијим падом (на 4,30%), али следи брз опоравак.

Графикон 37. Проматрање кретања прихода од акциза изражени у проценту од
БДП-а у Црној Гори у интервалу од 2008. до 2024. године.

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 44

Црна Гора показује стабилан или растући тренд прихода од акциза. Она доследно одржава акцизне приходе на нивоу око 5% БДП-а, што је изузетно високо у регионалном и европском контексту.

3.1.2.2.2. Динамика прихода од акциза у Босни и Херцеговини

У структури јавних прихода Босне и Херцеговине акцизе заузимају важно место, имајући у виду њихов допринос финансирању текућих буџетских потреба и стабилизацији јавних финансија. Посебну пажњу заслужује динамика кретања прихода од акциза, која је условљена променама у потрошњи акцизних добара, изменама пореске политике, али и утицајем економских шокова и регулаторних промена.

У целој Босни и Херцеговини постоји један акцизни режим који опорезује следеће производе акцизом (Uprava za indirektno – neizravno oporezivanje, Закон о акцизама, члан 4, 2025):

- Продукти нафте: од 0,3 до 0,4 БАМ по литру,
- Дувански производи: 42% на малопродајну цену и додатних 0,75 БАМ по пакли цигарета од 20 комада. Ако израчуната акциза буде мања од минимално прописане акцизе, онда се плаћа минимална акциза (минимална акциза се сваки пут одређује годишње од стране власти за индиректне порезе посебном регулативом),
- Безалкохолна пића: 0,1 БАМ по литру,
- Алкохол и алкохолна пића: од 8 до 15 БАМ по литру апсолутног алкохола,
- Пиво и вино: од 0,2 до 0,25 БАМ по литру и

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Кафу (непечена, печена, млевена кафа и кафа екстракти): од 1,5 до 3,5 БАМ по килограму.

Ова анализа ће обухватити период од 2008. до 2024. године, при чему ће се путем табеларног приказа указати на флукутације и трендове прихода од акциза изражених у проценту од БДП-а, што ће омогућити да се сагледа њихова фискална стабилност у условима специфичне економске и институционалне архитектуре Босне и Херцеговине.

Табела 45. Динамика прихода од акциза у Босни и Херцеговини за период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода

Године	Приход од акциза у % од БДП-а	Приходи од акциза у % укупних прихода
2008.	3,68	8,60
2009.	4,03	9,64
2010.	4,63	10,80
2011.	4,83	11,15
2012.	4,98	11,38
2013.	4,76	11,15
2014.	4,81	10,97
2015.	4,93	11,47
2016.	4,81	11,40
2017.	4,63	10,92
2018.	4,28	10,11
2019.	4,32	10,28
2020.	3,81	9,16
2021.	3,80	9,27
2022.	3,49	8,75
2023.	3,30	8,11
2024.	3,47	8,37

Извор: Управа за индиректно опорезивање БиХ, доступно на:

<https://www.uino.gov.ba/portal/bs/statistika/>

У периоду од **2008. до 2015.** године види се константан раст прихода од акциза као удела у БДП-у и то са 3,68% на максималних од 4,98% у 2012. години. Ово је време када је дошло до успостављања јединственог акцизног система у БиХ и поштрвања фискалне дисциплине, али и увођење виших акциза, посебно на дуванске производе и гориво. Након 2015. примећује се постепено смањење удела акцизног прихода у БДП-у, са врхунца од 4,93% (2015.) до 3,30% у 2023., што представља смањење за више од 1,6 процентних поена. Овде се издвајају два периода и то:

- **Период 2013.–2017.: Стагнација и лагани пад** - Упркос томе што су акцизе остале значајан извор прихода, БДП је растао брже од акцизног

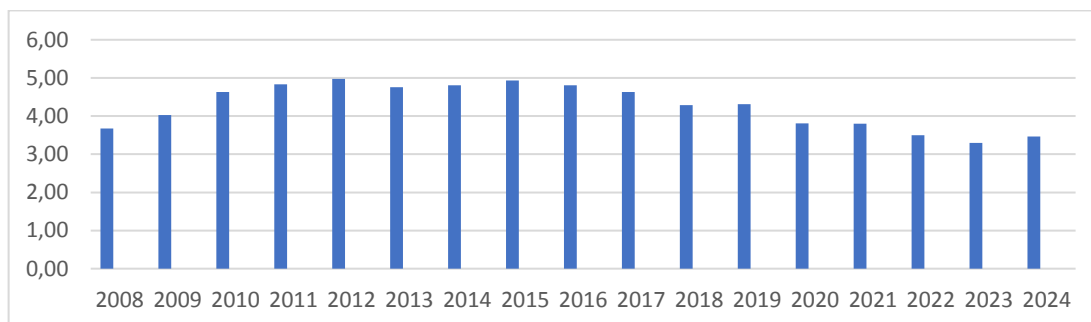
РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

прихода, што доводи до релативног смањења удела. Узроци овоме јесу: стабилизација потрошње, замор у повећању акциза, сива економија.

- **Период 2018.–2023.: Осетан пад** - Утицај глобалних и регионалних криза, укључујући пандемију COVID-19 (2020–2021), пад потрошње, али и инфлацију која мења структуру БДП-а.

У **2024.** години долази до благог повећања на 3,47%, што може указивати на делимичан опоравак или ефекат нових мера у пореској политици.

Графикон 38. Динамика прихода од акциза у Босни и Херцеговини за период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 45

Иако је акцизна политика у БиХ имала снажан фискални ефекат током раног периода, у последњој деценији присутна је релативна ерозија овог извора прихода. Ово може указивати на потребу за ревизијом акцизне политике, борбу против сиве економије, али и пажљивије усклађивање са стандардима ЕУ (посебно у домену опорезивања здравствено штетних производа).

3.1.2.2.3. Анализа прихода од акциза у Републици Србији

У Републици Србији акцизе представљају један од најстабилнијих извора буџетских прихода, са значајним уделом у финансирању јавне потрошње. Њихова улога није само фискална, већ и регулаторна, јер утичу на потрошњу акцизних добара и обликовање тржишних кретања.

Акцизе се наплаћују у Србији на следећу робу (Закон о акцизама, члан 2, 2025):

Деривате нафте,

Биогорива и биотечности,

Дуванске производе, укључујући дуванске производе који се загревају при употреби, али се не сагоревају,

Никотинске кесице,

Алкохолна пића,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Кафу (сирова, пржена, екстракт),

Течности за пуњење електронских цигарета,

Електричну енергију за крајњу потрошњу и

Природни гас за крајњу потрошњу.

Акциза у Србији је специфична за деривате нафте, алкохолна пића, цигаре, цигарилосе, кафу, електричну енергију, никотинске кесице, течности за пуњење електронских цигарета и природни гас, адвалорна односно у проценту за дуван за лулу и комбинована (специфична + адвалорна) на малопродајну цену за цигарете.

Табела 46. Анализа прихода од акциза у Републици Србији од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода

Године	Приход од акциза у % БДП-а	Приходи од акциза у % укупних прихода
2008.	3,33	15,45
2009.	3,78	18,26
2010.	4,01	19,04
2011.	4,06	20,47
2012.	4,55	22,91
2013.	4,77	25,21
2014.	4,89	24,11
2015.	5,25	24,87
2016.	5,65	25,49
2017.	5,65	25,01
2018.	5,48	24,6
2019.	5,41	24,05
2020.	5,31	24,34
2021.	5,02	22,52
2022.	4,53	20,1
2023.	4,16	19,42
2024.	4,31	19,38

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Републике Србије, доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

На основу приказаних података из табеле 46 се уочава неколико кључних трендова:

- **Растући тренд до 2016. године:**

У периоду од 2008. до 2016. године, приход од акциза у односу на БДП континуирано расте – са 3,33% у 2008. на максимум од 5,65% у 2016. години. Ово указује на:

- Интензивнију примену акцизне политике,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Чешће корекције акцизних стопа и
- Ширење опсега опорезивих производа (нпр. увођење акциза на нове производе као што су електронске цигарете и никотинске кесице).
- **Период стабилности и благи пад (2017.–2020.):**

Од 2017. до 2020. године, приходи од акциза се благо смањују, али остају релативно високи (између 5,31% и 5,65% БДП-а). Ово је резултат стабилизације акцизне политике и засићења у фискалном ефекту претходних повећања акциза.

- **Опадајући тренд од 2021. године:**

Од 2021. године запажа се константан пад удела акцизног прихода у БДП-у – са 5,02% у 2021. на 4,16% у 2023., са благим порастом на 4,31% у 2024. години. Ово стање је последица:

- Инфлације која је утицала на реалну вредност фиксних специфичних акциза,
- Смањења потрошње акцизних производа (нпр. дуван, гориво) због промена у животним навикама и транзицији ка енергетски ефикаснијим решењима,
- Недовољно брзе корекције акцизних стопа у односу на номинални раст БДП-а и
- Раст БДП-а у номиналном износу, што аутоматски умањује удео фиксног прихода у процентуалном смислу.

- **Благи опоравак у 2024. години:**

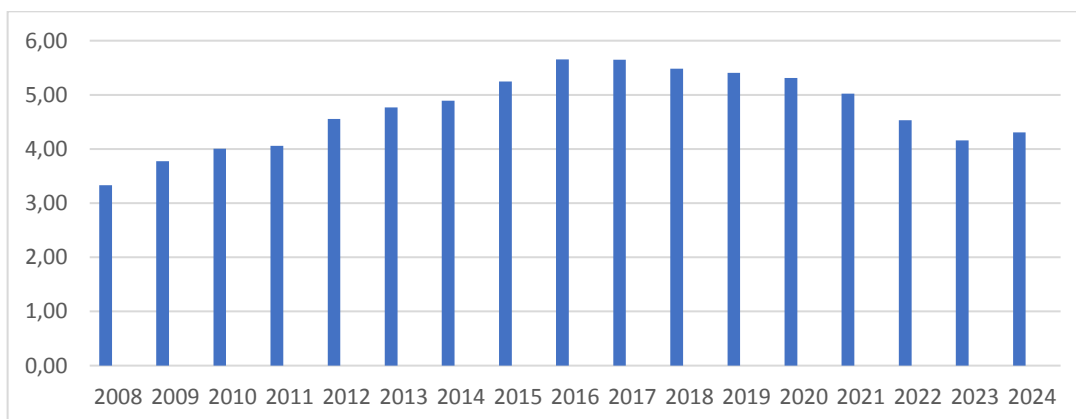
У 2024. години се бележи благи раст прихода од акциза у БДП-у (са 4,16% на 4,31%), што може указивати на:

Делимичну ревизију акцизних стопа и

Пораст потрошње неких акцизних производа или бољу наплату.

Графикон 39. Анализа прихода од акциза у Републици Србији од 2008. до 2024.

године изражени у проценту од БДП-а

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 46

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

На основу приказаних података у табели 46 и на графикону 39 може се закључити да приход од акциза представља значајан и стабилан извор буџетских прихода у Србији, али његов удео у БДП-у показује да се максимални фискални ефекат постигао око 2016. године. Након тога следи релативна стагнација, а затим и пад, што указује на потребу за ревизијом акцизне политике, нарочито у контексту инфлаторних кретања и промена у структури потрошње.

3.1.2.2.4. Волумен прихода од акциза у Републици Северној Македонији

Акцизе у Републици Северној Македонији имају стабилан карактер у структури јавних прихода, а њихов волумен значајно утиче на укупну приходну страну буџета. Фискални значај акциза посебно долази до изражаја у условима потребе за одржавањем буџетске стабилности и финансирањем јавних расхода.

Акцизе се наплаћују у вези са ограниченим бројем добара која се производе или увозе у Северну Македонију. Предмет акцизе су алкохол и алкохолна пића, дувански производи, као и горива и електрична енергија, и то по фиксној или процентуалној стопи (Customs administration, 2025).

Акцизни период обухвата један календарски месец, а акциза се плаћа у року од 15 дана по истеку тог месеца.

Алкохол и алкохолна пића опорезују се на основу литре и процента алкохола, при чему су неке категорије пића (нпр. вино) изузете од акцизе. Максимална акциза износи до 340 денара по литру чистог алкохола.

Акциза на дуванске производе је комбинована — обрачунава се и по јединици (комаду/килограму) и као проценат од малопродајне цене. У периоду од 1. јануара 2024. до 1. јануара 2030. године, специфична и минимална акциза на цигаре и дуван за пушење повећаваће се сваке године за 0,23 денара по комаду.

Акциза на горива и електричну енергију се плаћа када се та енергија користи као гориво или за грејање. Акцизна основица за гориво зависи од количине изражене у килограмима нето масе, нормалним кубним метрима, литрима или у гигацулима доње калоријске вредности, док се за електричну енергију основица изражава у мегават-сатима (MWh).

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Табела 47. Волумен прихода од акциза у Северној Македонији у % од БДП-а и
укупних прихода у периоду од 2008. до 2024. године

Године	Приход од акциза у % БДП-а	Приходи од акциза у % укупних прихода
2008.	3,44	10,47
2009.	3,51	11,31
2010.	3,41	11,29
2011.	3,34	11,31
2012.	3,56	12,02
2013.	3,19	11,40
2014.	3,30	11,92
2015.	3,54	12,27
2016.	3,73	13,12
2017.	3,74	12,85
2018.	3,80	13,31
2019.	3,77	12,80
2020.	3,35	11,84
2021.	3,50	11,72
2022.	3,12	10,48
2023.	2,99	9,68
2024.	3,00	9,39

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија
Републике Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> ;
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Табела 47 приказује приход од акциза у Северној Македонији као проценат бруто домаћег производа (БДП) и као проценат укупних прихода у периоду од 2008. до 2024. године. Анализом података могу се уочити следећи трендови:

1. Стабилан, умерен ниво акцизног прихода (2008.–2012.):

У првих пет година анализираног периода, приход од акциза у просеку износи око 3,45% БДП-а. Највиши удео у овом периоду бележи се 2009. године (3,51%), што је резултат ранијих мера фискалне консолидације након светске финансијске кризе.

2. Благи пад и флуктуације (2013.–2015.):

У 2013. години бележи се пад на 3,19% БДП-а, што је уједно и најнижа вредност у том троугодишњем периоду. До овога долази као последица смањене потрошње акцизних производа или рестриктивније трговинске и царинске политике. У 2015.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

години видимо опоравак прихода (3,54%), што указује на ревитализацију акцизног система.

3. Период релативне стабилности и максимума (2016.–2019.):

У овом периоду приход од акциза расте и достиже максимум од **3,80% БДП-а у 2018. години**. Овај раст је настао услед повећања акцизних стопа, боље контроле наплате, али и економске стабилности која је утицала на константну потрошњу акцизних производа.

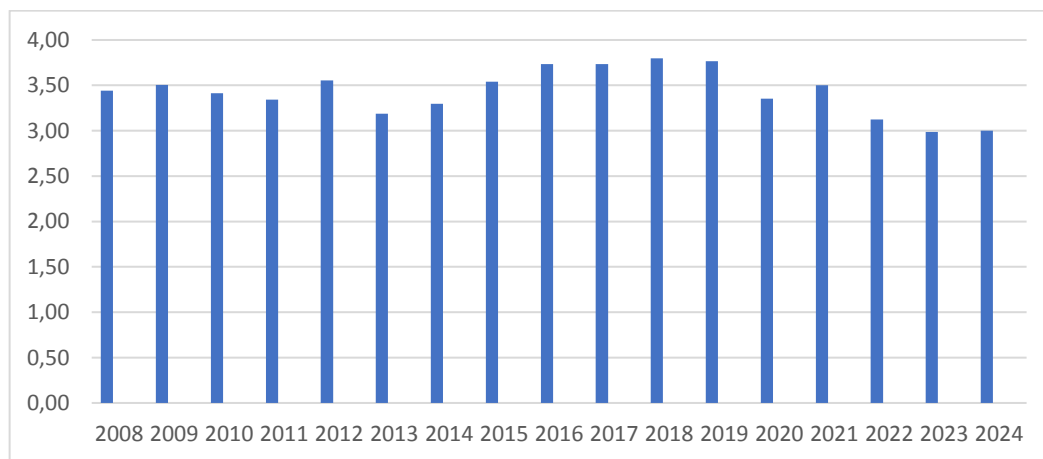
4. Утицај пандемије и постпандемијски пад (2020.–2023.):

У 2020. години долази до пада прихода од акциза (3,35%), што је повезано са пандемијом COVID-19, смањењем потрошње и поремећајем у снабдевању. У наредним годинама наставља се силазни тренд, те у 2023. години удео акциза у БДП-у пада на **2,99%**, што је најнижа вредност у посматраном периоду. Ово указује на структурне изазове у наплати акциза, као и могуће потребе за ревизијом акцизне политике.

5. Благи раст у 2024. години:

Табела 47 за 2024. годину показује благи раст на 3,00% БДП-а, што може бити резултат планираног постепеног повећања специфичних акциза на дуван (за 0,23 денара годишње), као и потенцијално побољшање у фискалној администрацији.

Графикон 40. Волумен прихода од акциза у Северној Македонији у % од БДП-а у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 47

Северна Македонија има умерен и релативно стабилан приход од акциза у односу на БДП, са укупним распоном између 2,99% и 3,80%. За разлику од Србије, где је удео акциза у БДП-у достигао преко 5%, македонски акцизни систем делује фискално мање експанзивно. То оставља потенцијал за будућа повећања уколико држава тежи већој фискалној самодовољности или усклађивању са ЕУ стандардима.

3.1.2.2.5. Висина прихода од акциза у Албанији

У фискалном систему Албаније акцизе имају посебну улогу у структури јавних прихода, како због свог фискалног потенцијала тако и због утицаја на тржишна кретања и пореску дисциплину. Њихова висина зависи од политике опорезивања акцизних производа, али и од фактора као што су економски раст, потрошња и спољни економски шокови.

Акцизна дажбина у Албанији је порез који се примењује на одређену робу која се троши у земљи, без обзира на то да ли је роба увезена или произведена унутар државе.

Акцизно законодавство Албаније заснива се на Директиви Савета ЕУ 2008/118/ЕЗ, која дефинише опште одредбе применљиве на све акцизне производе. Поред тога, укључује и специфичне одредбе за сваку категорију акцизних производа.

Категорије производа који подлежу акцизном опорезивању у Албанији су (Закон о акцизама, члан 2, 2023):

- Енергетски производи,
- Дувански производи,
- Алкохол и алкохолна пића и
- Остали производи (нпр. пржена кафа, ватромет).

Акциза се обично обрачунава као фиксни износ по мерној јединици утврђеној за дати производ (нпр. по литру, по килограму, по хектолитру, по 1000 комада).

Повраћај акцизе могуће је остварити у Албанији у следећим случајевима (Закон о акцизама, члан 3, 2023):

- За робу која се користи у процесима претходно одобреним од стране царинских органа,
- За производе који се извозе, а претходно су били предмет акцизног опорезивања у Албанији,
- За гориво које користе компаније ангазоване у изградњи постројења за производњу електричне енергије, снаге не мање од 5 MW по извору,
- За гориво које се користи у пластеницима, у производњи индустријских и агроиндустријских производа и
- За биодизел који се користи у транспорту.

Поступак повраћаја акцизе регулисан је посебним прописима и условима, на основу којих се израчунава износ који се може вратити.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Табела 48. Висина прихода од акциза у % БДП-а и укупних прихода у Албанији
за временски опсег од 2008. до 2024. године

Године	Приход од акциза у % БДП-а	Приходи од акциза у % укупних прихода
2008.	3,6	13,57
2009.	3,8	13,25
2010.	3,3	11,54
2011.	3,3	12,05
2012.	3,1	12,02
2013.	3	11,78
2014.	3,2	12,1
2015.	2,7	10,3
2016.	2,8	10,3
2017.	2,9	10,48
2018.	2,8	10
2019.	2,8	10,15
2020.	2,7	10,45
2021.	2,7	10,11
2022.	2,5	9,35
2023.	2,5	9,07
2024.	2,6	9,02

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

На основу података приказаних у табели 48, уочавају се следећи карактеристични трендови:

- **Релативно висок ниво прихода на почетку периода (2008.–2010.):**

У 2008. и 2009. години акцизни приходи досежу ниво од 3,6% и 3,8% БДП-а, што представља највише вредности у анализираном периоду. Ово указује на активну примену акцизне политике и релативно стабилну потрошњу опорезивих добара у преткризном и рано кризном периоду.

- **Стабилизација и благи пад (2011.–2014.):**

Од 2011. до 2014. приход се стабилизује на нивоу између 3,0% и 3,3% БДП-а. То је индикативно за умерени утицај економске активности и мањи степен фискалне експанзије кроз акцизе.

- **Континуирани пад удела акциза у БДП-у (2015.–2024.):**

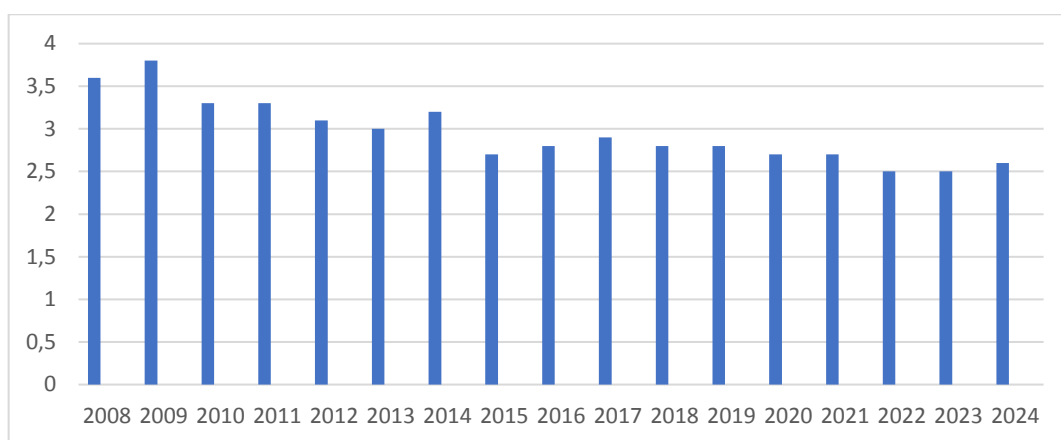
Након 2014. бележи се јасан силазни тренд, где приходи од акциза постепено падају са 2,7% у 2015. на 2,5% у 2022. и 2023, са благим растом на 2,6% у 2024. години.

Овај тренд је настау услед:

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Смањене реалне потрошње акцизних производа (нпр. прелазак на еколошки прихватљивија горива, смањење конзумације дувана и алкохола),
- Инфлаторног еродирања вредности специфичних акциза, које нису редовно прилагођаване,
- Недовољно агресивне фискалне политике у области акциза у односу на растући БДП и
- Непотпуног спровођења ефикасних механизма контроле и наплате.

Графикон 41. Висина прихода од акциза у % БДП-а у Албанији за временски опсег од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 48

Са графикона 41 се види да удео прихода од акциза у БДП-у у Албанији показује тренд опадања, са почетних 3,8% у 2009. на пројектованих 2,6% у 2024. години. Упоредјујући са Србијом (где су акцизни приходи достигли преко 5% БДП-а) и Северном Македонијом (око 3,8% у врхунцу), Албанија се налази на доњој граници фискалне искоришћености акциза.

Овакво стање указује да постоји простор за:

- Модернизацијом акцизне политике,
- Бољу усклађеност са ЕУ стандардима и
- Стимулисање зелене транзиције уз очување фискалног потенцијала.

3.1.2.2.6. Фискални значај акциза у земљама Западног Балкана: Компаративна анализа трендова прихода од 2008. до 2024. године

Црна Гора се издваја по континуитету у наплати акциза, са учешћем од око 4,5% до преко 5% БДП-а у већини анализираних година. Нарочито је значајна 2017. година, када је приход достигао 5,2% БДП-а. Акцизни систем је обухватио широк спектар

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

производа, укључујући дуван, алкохол, гориво, електричну енергију, па чак и шећерне производе и кафу. Ово указује на фискалну доследност и ефикасност у прикупљању акцизних прихода.

У БиХ је период од 2008. до 2015. био обележен снажним растом прихода од акциза, са врхом од 4,98% БДП-а у 2012. години. Од 2016. почиње континуирано смањење, са падом на само 3,3% у 2023. години. Разлози се могу наћи у инфлацији, недостатку ажурирања акцизних политика и ескалацији сиве економије. Благи опоравак у 2024. години (3,47%) може указивати на потенцијал опоравка кроз реформе.

Србија је током 2016.–2017. достигла врхунац са 5,65% прихода од акциза у односу на БДП. Упоредо са тим, систем је проширен и унапређен укључивањем нових производа као што су електронске цигарете и никотинске кесице. Ипак, од 2021. примећује се пад и то са 5,02% на 4,16% у 2023. години, што је делимично последица инфлације, смањене потрошње традиционалних акцизних добара и недовољне флексибилности у прилагођавању акцизних стопа.

Македонски акцизни систем обезбеђивао је стабилне приходе од око 3,5% БДП-а у већем делу анализираног периода. Максимум је забележен 2018. (3,80%), али након тога следи силазни тренд, са падом на 2,99% у 2023. години. Међутим, благи раст у 2024. години (на 3,00%) сигнализира стабилизацију система кроз постепено повећање специфичних акциза.

Албанија је у анализираном периоду бележила најнижи удео акциза у БДП-у, са 3,8% у 2009. и континуираним падом до 2,5% у 2022.–2023. години. Ово је резултат неагресивне акцизне политике, стагнације у наплати и заостајања у прилагођавању стопа у односу на раст БДП-а. Иако је у 2024. забележен мали раст на 2,6%, потребно је систематско јачање пореске администрације и фискалне стратегије.

Табела 49. Компаративни преглед најбитнијих елемената прихода од акциза у
земљама Западног Балкана

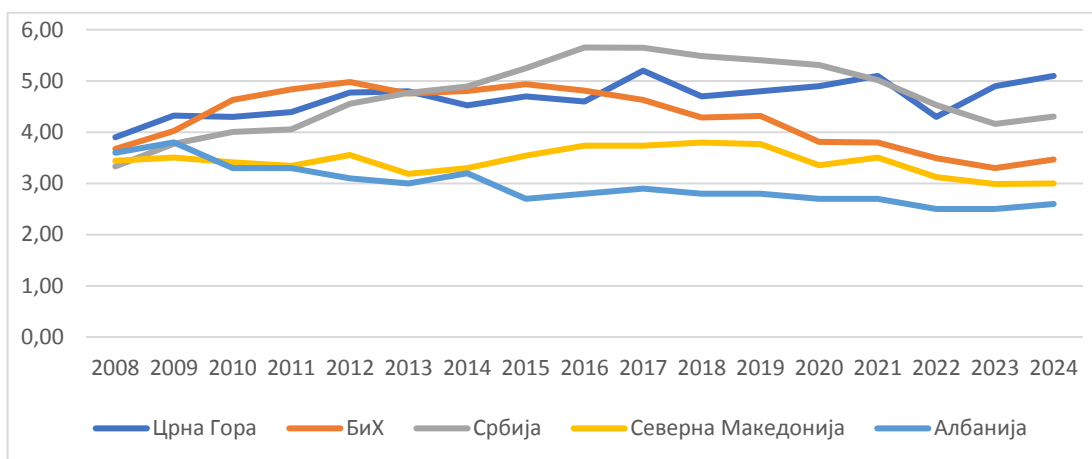
Држава	Минимум %	Максимум %	Трендови (2008.-2024.)
Црна Гора	3,90 (2008.)	5,20 (2017.)	Стабилан раст – високи нивои
БиХ	3,30 (2023.)	4,98 (2012.)	Раст до 2015., потом пад
Србија	3,33 (2008.)	5,65 (2016.-2017.)	Раст до 2016., пад након 2021.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Северна Македонија	2,99 (2023.)	3,80 (2018.)	Стабилност – благи пад од 2020.
Албанија	2,50 (2022.-2023.)	3,80 (2009.)	Стални пад након 2010.

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста и табела 44, 45, 46, 47 и 48

Графикон 42. Амплитуда прихода од акциза као проценат БДП-а у земљама Западног Балкана за временски период од 2008. до 2024. године

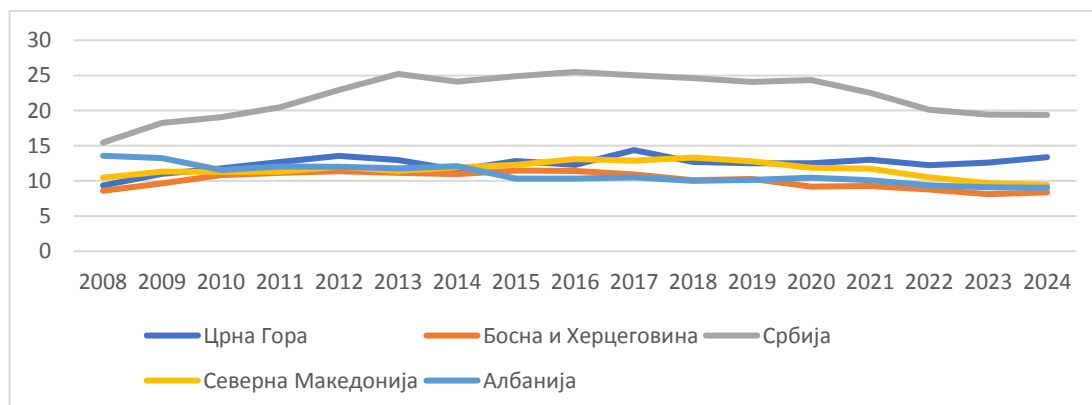

Извор: Ауторски приказ на основу података из табела 44, 45, 46, 47 и 48

На основу графика 42, могу се уочити следећи општи обрасци:

- Највиши фискални ефекат акциза током већег дела периода оствариле су Србија и Црна Гора, где су приходи од акциза у појединим годинама чинили и до 5% БДП-а.
- Босна и Херцеговина је такође имала релативно висок удео прихода од акциза у БДП-у до 2015. године, након чега је уследио континуиран пад.
- Северна Македонија и Албанија бележе најнижи удео прихода од акциза у БДП-у, са израженим падом након 2020. године.

Графикон 43. Амплитуда прихода од акциза као проценат укупних прихода у земљама Западног Балкана за временски период од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу података из табела 44, 45, 46, 47 и 48

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Фискални значај акциза на Западном Балкану је изражен, али не и равномерно дистрибуиран међу државама. Док Црна Гора и Србија показују већи степен фискалне зависности од акциза, друге земље попут Албаније и Северне Македоније имају умеренији или опадајући удео. Кључне разлике потичу из обима опорезивих производа, флексибилности пореских политика и ефикасности у наплати. За све земље региона, нарочито у контексту инфлаторних кретања и ЕУ интеграција, потребно је ревидирати акцизну политику како би се обезбедила дугорочна одрживост јавних финансија.

3.2. УЛОГА НЕПОРЕСКИХ ПРИХОДА У ПРИКУПЉАЊУ БУЏЕТСКИХ СРЕДСТАВА

Како би држава могла да реализује своје циљеве и функције, неопходна су јој одређена средства. Та средства којима држава реализује своје задатке и функције се називају јавни или државни приходи. Као што је на самом почетку овог поглавља наглашено, јавни тј. државни приходи се прикупљају по основу два начина, и то путем пореза и те приходе називамо пореским приходима, али и путем осталих јавних прихода, а ти приходи се називају непореским приходима. Управо су непорески приходи главна тема овог дела поглавља.

Непорески приходи представљају важан део јавних финансија јер пружају држави флексибилне и често циљане изворе средстава, спољно независне од традиционалних пореских механизма (Allen & Radev, 2010). У земљама Западног Балкана, ови приходи обухватају широку палету и то кренувши од прихода од регистрационих и лиценцних такси, преко прихода од конфискације и казнено–пореских санкција, до прихода од државне имовине и концесија (World Bank, 2022). За разлику од пореза, који могу бити циклични и подложни економским шумовима, непорески приходи често функционишу као стабилизатори јавних финансија, дајући допринос владама у одржавању фискалне равнотеже.

У наставку је дат преглед кретања непореских прихода у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.

3.2.1. Амплитуда кретања непореских прихода у Црној Гори

Непорески приходи, у Црној Гори, су се током посматраног периода од 2008. до 2024. показали као релативно стабилни, са умереним растом у одређеним годинама праћеним порастом активности у туризму и енергетском сектору. Фискални ефекат такси повезаних са морским лукама био је један од водећих извора. Могуће је

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

идентификовати периоде у којима економски циклуси и структурне реформе (као што је либерализација тржишта) доводе до импулса у овој категорији прихода, док су периоди финансијских криза изазивали успорења у расту (табела 50).

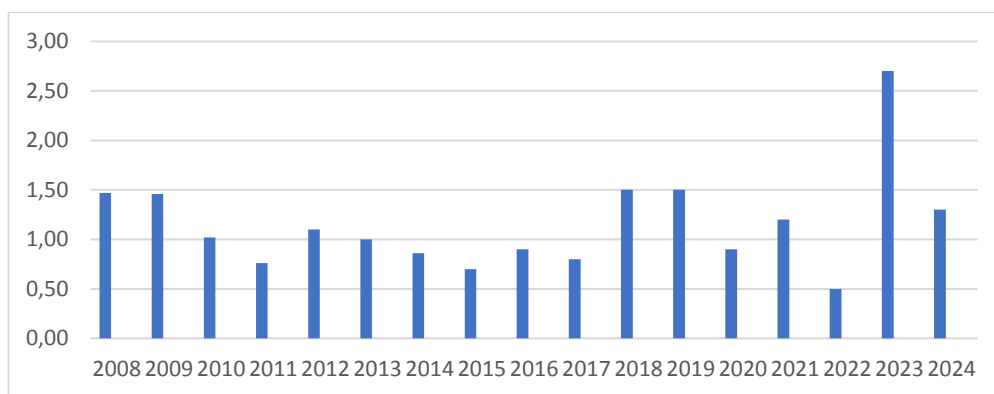
Табела 50. Амплитуда кретања непореских прихода изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода у Црној Гори за временску дискрапанцу 2008-2024.

Године	Непорески приходи у % БДП-а	Непорески приходи у % укупних прихода
2008.	1,47	3,53
2009.	1,46	3,73
2010.	1,02	2,79
2011.	0,76	2,19
2012.	1,10	3,13
2013.	1,00	2,71
2014.	0,86	2,2
2015.	0,70	2
2016.	0,90	2,31
2017.	0,80	2,28
2018.	1,50	4,08
2019.	1,50	4,02
2020.	0,90	2,29
2021.	1,20	3,04
2022.	0,50	1,45
2023.	2,70	7,09
2024.	1,30	3,32

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcaf> ;
<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Графикон 44. Амплитуда кретања непореских прихода изражени у проценту од
БДП-а у Црној Гори за временску дискрапанцу 2008-2024.

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 50

Из табеле 50 и са графика 44 се види да су непорески приходи имали свој максимум 2023. године у висини од 2,70% БДП-а. Ови приходи су се у посматраном периоду кретали у просеку око 1,2 до 1,4 % БДП-а.

3.2.2. Осцилације непореских прихода у Босни и Херцеговини

У Босни и Херцеговини непорески приходи су условљени сложеним ентитетским моделом власти, изискујући мултифункционалне механизме за прикупљање. Ниво прихода мењао се синхронизовано са променама регулаторних оквира (нпр. у оквиру акцизне политике и конвергенције са европским стандардима), као и с фискалним и политичким реформама. Периоди структурних реформи попут рационализације бирократије, увођења електронских накнада и модернизације царинских система најчешће су били праћени порастом непореских прихода.

Табела 51. Осцилације непореских прихода у % БДП-а и укупних прихода у БиХ
за период од 2008. до 2024. године

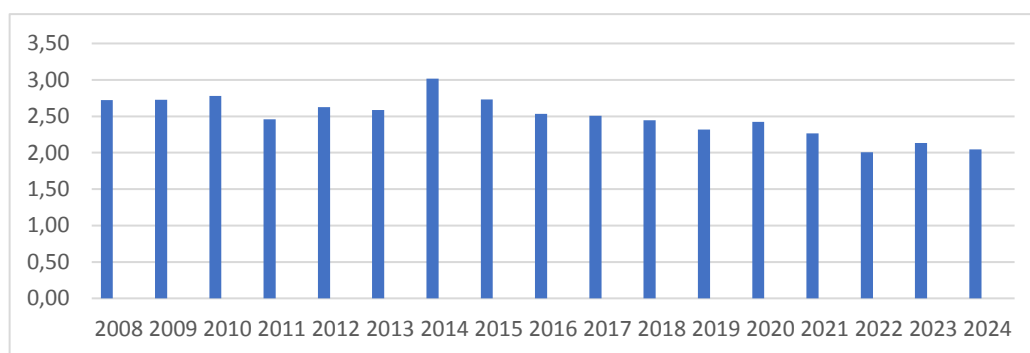
Године	Непорески приходи у % БДП-а	Непорески приходи у % укупних прихода
2008.	2,72	6,37
2009.	2,73	6,54
2010.	2,78	6,49
2011.	2,46	5,67
2012.	2,62	6,00
2013.	2,59	6,07
2014.	3,02	6,89
2015.	2,73	6,35
2016.	2,53	6,01

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2017.	2,51	5,91
2018.	2,44	5,77
2019.	2,32	5,52
2020.	2,42	5,83
2021.	2,26	5,52
2022.	2,01	5,03
2023.	2,13	5,24
2024.	2,04	4,94

Извор: Ауторски обрачун на основу података Централне банке БиХ, доступно на: <https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>; <https://www.cbbh.ba/>

Графикон 45. Осцилације непореских прихода у % БДП-а у БиХ за период од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 51

Непорески приходи у БиХ за посматрани период су били на доста стабилном нивоу, без већих осцилација (табела 51 и график 45). Своју максималну висину су остварили 2014. године од чак 3,02% БДП-а.

3.2.3. Анализа непореских прихода у Републици Србији

Република Србија поседује добро развијен систем непореских прихода, који покрива општине, државне институције, јавна предузећа и регулаторне агенције. Током периода 2008–2024. уочавају се значајне промене, поготово у годинама након финансијске кризе, када је држава инкрементално уводила нове административне таксе (нпр. накнаде за издавање дозвола, еко–таксе, административне услуге).

Табела 52. Анализа непореских прихода (као % БДП-а и укупних прихода) у Републици Србији за временски интервал од 2008. до 2024. године

Године	Непорески приходи у % БДП-а	Непорески приходи у % укупних прихода
2008.	2,24	10,39

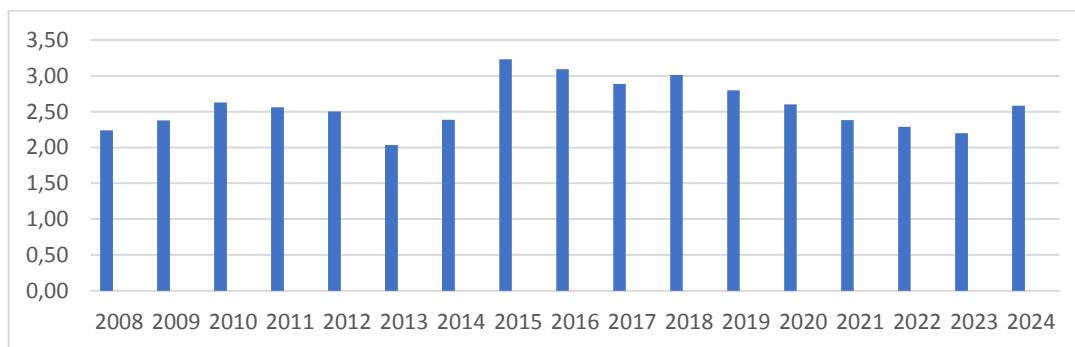
**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2009.	2,38	11,49
2010.	2,63	12,49
2011.	2,56	12,92
2012.	2,50	12,59
2013.	2,03	10,75
2014.	2,39	11,77
2015.	3,23	15,32
2016.	3,09	13,95
2017.	2,89	12,79
2018.	3,01	13,5
2019.	2,80	12,44
2020.	2,60	11,92
2021.	2,38	10,68
2022.	2,29	10,16
2023.	2,20	10,27
2024.	2,58	11,62

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Републике Србије, доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

Као што се може видети из табеле 52, непорески приходи су као и код БиХ на доста стабилном нивоу. Кретање висине ових прихода је у распону од 2,20 до 3,20 % БДП-а. Врхунац ових прихода је остварен 2015. године од 3,23% БДП-а.

Графикон 46. Анализа непореских прихода (као % БДП-а) у Републици Србији за временски интервал од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 52

Анализа кретања показује да, иако удео непореских прихода у структури јавних прихода остаје мањински у односу на пореске, њихова улога је доста значајна.

3.2.4. Смер непореских прихода у Републици Северној Македонији

Северна Македонија је током наведеног периода прошла кроз структурне реформе у јавној управи и административној јединици, са циљем смањења бирократије и увођења дигиталних услуга. Ове реформе директно су утицале на раст прихода од

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

накнада, регистрација и лиценци. Такође, у светлу аспирације ка јачању економског окружења, у неким годинама уведене су привремене накнаде за странце и извознике, што се истиче као значајан фактор у укупном тренду непореских прихода.

Табела 53. Висина непореских прихода (% БДП-а и укупних прихода) у Републици Северној Македонији за временско раздобље од 2008-2024.

Године	Непорески приходи у % БДП-а	Непорески приходи у % укупних прихода
2008.	4,43	13,49
2009.	3,96	12,76
2010.	3,22	10,64
2011.	2,77	9,36
2012.	2,71	9,14
2013.	2,41	8,63
2014.	2,02	7,29
2015.	2,30	7,98
2016.	2,18	7,66
2017.	2,17	7,46
2018.	1,86	6,50
2019.	2,70	9,17
2020.	1,67	5,89
2021.	1,90	6,37
2022.	2,11	7,07
2023.	1,88	6,09
2024.	1,77	5,54

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија

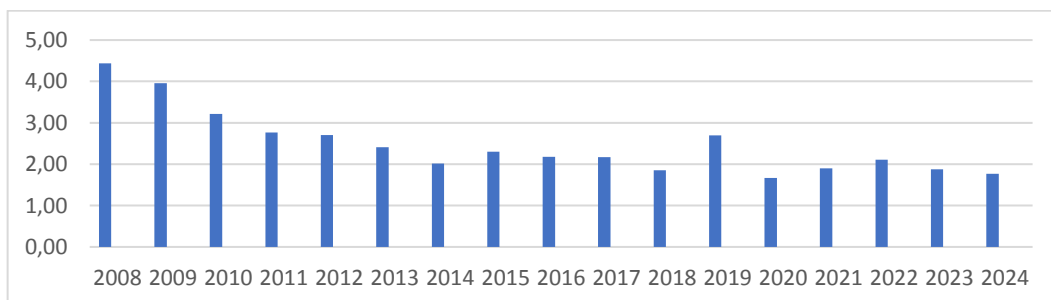
Републике Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8->

[%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/](https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/) ;

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Графикон 47. Висина непореских прихода (% БДП-а) у Републици Северној Македонији за временско раздобље од 2008-2024.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 53

Оно што се уочава из табеле 53 и са графика 47 јесте да непорески приходи у Северној Македонији имају опадајући тренд, обзиром да су ови приходи били највиши 2008. године у висини од 4.43% БДП-а, док је њихова висина изражена у % БДП-а у 2024. години износила свега 1,77%.

3.2.5. Интензитет непореских прихода у Албанији

Албанија је током периода 2008–2024. следила стратегију интензивирања нетрадиционалних јавних прихода, посебно кроз оптимизацију система коришћења јавне комуникационе инфраструктуре (телекомуникације, саобраћајне накнаде) и усаглашавање са ЕУ регулативом. Такође, приходи од концесија у сектору енергије и водопривреде испољили су се као најважнија компонента.

Табела 54. Интензитет непореских прихода у Албанији за временски период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а и укупних прихода

Године	Непорески приходи у % БДП-а	Непорески приходи у % укупних прихода
2008.	1,5	5,85
2009.	1,9	6,73
2010.	1,9	6,78
2011.	1,6	5,8
2012.	1,5	5,79
2013.	1,4	5,71
2014.	1,6	6,15
2015.	1,8	6,77
2016.	1,5	5,53
2017.	1,3	5,19
2018.	1,4	4,98
2019.	1,5	5,49
2020.	1,2	4,45
2021.	1,2	4,36
2022.	1	3,83
2023.	1	3,51
2024.	1,7	5,8

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

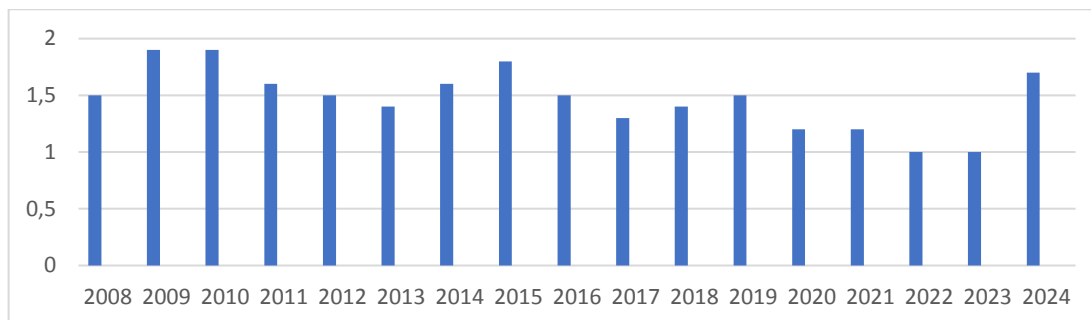
<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Иако су непорески приходи од почетка сагледаваног периода били на ниском нивоу, што се види из табеле 54, њихов релативни раст је био уједначен, што указује на

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

стратегију сагледавања јавне имовине као ресурса за финансирање буџетских потреба. Њихова висина се кретала у просеку око 1,6% БДП-а.

Графикон 48. Интензитет непореских прихода у Албанији за временски период од 2008. до 2024. године изражени у проценту од БДП-а

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 54

3.2.6. Регионалне специфичности и трендови непореских прихода у земљама Западног Балкана

Анализа кретања непореских прихода у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године указује на постојање разноврсних фискалних стратегија и институционалних пракси у управљању овим обликом јавних прихода.

У *Црној Гори*, непорески приходи су показали умерену волатилност, с врхунцем у 2023. години када су достигли 2,70% БДП-а. Раст прихода се у више наврата ослањао на туризам, морске таксе и енергетски сектор, док су економске кризе и институционалне реформе утицале на промену њихове динамике.

Босна и Херцеговина, упркос сложеној политичкој структури, бележи стабилне непореске приходе, са максималним уделом од 3,02% БДП-а 2014. године. Константност у нивоу ових прихода може се повезати са постепеном модернизацијом административних процедура и усаглашавањем са европским стандардима.

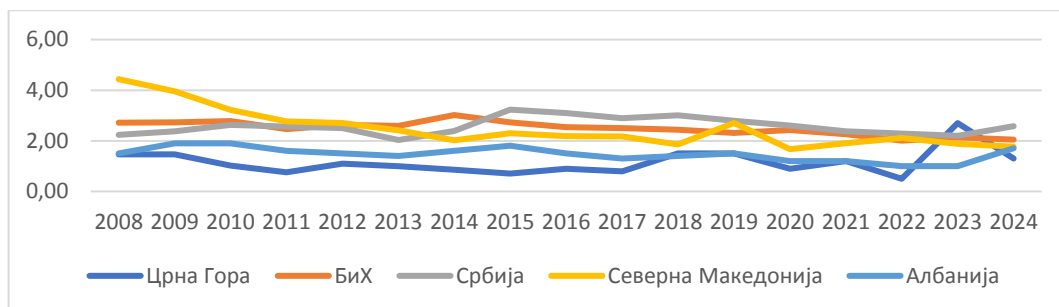
Република Србија је развила разнолик систем непореских извора и то од административних такси до накнада јавних агенција. Највиша вредност остварена је 2015. године (3,23% БДП-а), али укупна кретања показују стабилност са благим флукуацијама у оквиру интервала од 2,2 до 3,2% БДП-а.

Северна Македонија је, након високог старта 2008. године (4,43% БДП-а), показала опадајући тренд непореских прихода. Овај пад одражава институционалне реформе и постепено смањење зависности од администрираних накнада као извора буџетског финансирања.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Албанија је током посматраног периода бележила стабилан али умерен раст непореских прихода. Главни покретачи овог тренда били су приходи од концесија, посебно у енергетском сектору и телекомуникацијама, што указује на покушај мобилизације јавне имовине као фискалног ресурса.

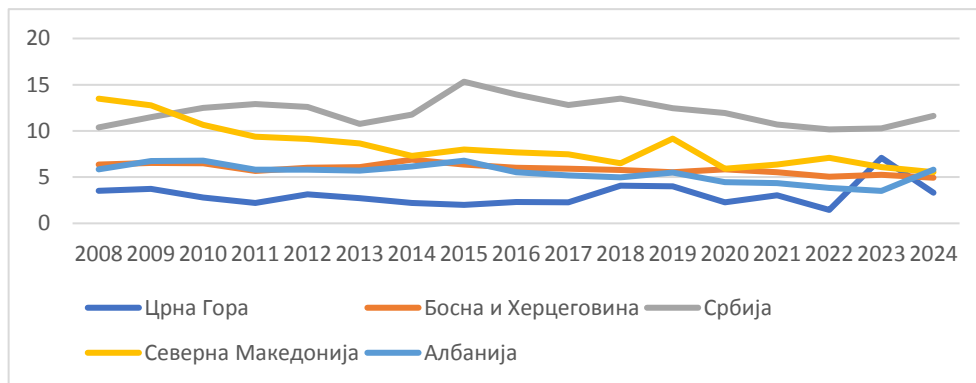
Графикон 49. Динамика непореских прихода (% БДП-а) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу података из табела 50, 51, 52, 53 и 54

Са графикона 49 се види да највиши ниво непореских прихода као процента од БДП-а остварује Србија и БиХ, затим следи Северна Македонија, док се најнижи ниво ових прихода прикупи у Црној Гори и Албанији.

Графикон 50. Динамика непореских прихода (% укупних прихода) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табела 50, 51, 52, 53 и 54

Упоредна анализа показује да непорески приходи, иако имају мањи удео у укупним јавним приходима односно у БДП-у у односу на порезе, представљају значајан инструмент у фискалној политици сваке од земаља. Њихова динамика често одражава дубље структурне процесе у управљању јавним финансијама, институционалне реформе, али и екстерне шокове који погађају целокупни регион. Графички приказ ових података додатно илуструју регионалне разлике и трендове, те могу послужити као основа за формулисање препорука у погледу унапређења ефикасности и транспарентности у прикупљању непореских прихода.

IV НАЈВАЖНИЈЕ КОМПОНЕНТЕ ЈАВНИХ РАСХОДА У ФУНКЦИЈИ
ДЕТЕРМИНИСАЊА ВИСИНЕ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА

**4. ЈАВНИ РАСХОДИ – ПОЈАМ, НАЧЕЛА И КЛАСИФИКАЦИЈА У
КОНТЕКСТУ БУЏЕТСКОГ СИСТЕМА**

Улога државе у савременим тржишним економијама све је значајнија, што се огледа у ширењу њених функција и то од класичних административних, до социјалних и економских. Јавни расходи, као саставни део фискалне политике, представљају кључни инструмент у спровођењу економских и социјалних циљева државе (Стакић & Јездимировић, 2012, стр. 204).

Иако се у почетку више пажње у оквиру јавних финансија придавало јавним приходима, интересовање за јавне расходе значајно расте након Велике економске кризе и реконструкције након Другог светског рата. Током друге половине XX века, нарочито у периоду експанзије државе благостања, јавни расходи постају кључни инструмент у изградњи инфраструктуре, образовању и ширењу система социјалне заштите (Секуловић, 1990, стр. 79).

Ова трансформација улоге државе и њеног деловања довела је до промене у теоријским погледима на природу и функцију јавних расхода.

Класична економска теорија, заступљена до почетка XX века, заговарала је минималну улогу државе, смањене јавне расходе и ограничену државну интервенцију (Ricardo, 1817). Расходи су се посматрали као „деструктивна“ потрошња која умањује ресурсе из продуктивног сектора. Због тога се залагало за сужавање надлежности државе на основне функције: одбрану, правосуђе и јавни ред.

Адам Смит је истицао значај „невидљиве руке тржишта“ и сматрао да држава треба да интервенише само у ограниченим ситуацијама, попут обезбеђивања јавних добара и заштите друштвеног поретка (Ђуровић-Тодоровић & Ђорђевић, 2010, стр. 77).

Један од првих који је указао на потребу умерене државне интервенције био је Џон Стјуарт Мил, који је подржавао интервенције у области образовања, јавних услуга и заштите животне средине. Ипак, у класичној теорији, јавни расходи су ретко сматрани продуктивним у економском смислу.

Масгрејвова класификација државних функција на алокациону, дистрибутивну и стабилизациону дала је нову основу за разматрање улоге јавних расхода (Musgrave, 1973, стр. 5 - 27).

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Савремена теорија јавних финансија, базирана на интервенционистичком приступу, поставља јавне расходе у срж економске политике. Кејнс је, као кључна фигура ове парадигме, указао да јавна потрошња може имати продуктивни карактер и деловати као покретач економске активности у условима кризе (Секуловић, 1990, стр. 409).

Према Кејнсу, држава својом потрошњом може утицати на агрегатну тражњу, запосленост и производњу, што може довести до такозваног мултипликативног ефекта у економији. Он је инсистирао на контрацикличној улози јавне потрошње и сматрао да су у одређеним ситуацијама дозвољени буџетски дефицити како би се стимулисала привреда.

Упркос томе, неки економисти неокласичне оријентације, попут Бароа и Фридмана, сматрали су да прекомерна јавна потрошња може имати негативан утицај на економски раст, те да постоји оптималан ниво јавних расхода изнад којег они постају штетни (Barro, 1996).

У оквиру савремене теорије све више се пажње посвећује структури јавне потрошње, посебно у областима као што су здравство, пензије, образовање и субвенције, с циљем да се обезбеди оптималан утицај на економски и социјални развој.

С обзиром на растућу сложеност јавне потрошње и њен све шири обухват, поставља се питање како обезбедити да она остане у функцији јавног добра и одрживог развоја. Управо из тог разлога, поред анализе структуре и обима јавне потрошње, од кључног значаја постаје и вредновање начина на који се та средства троше. У том контексту, *начела* јавних расхода представљају скуп критеријума који треба да обезбеде рационално, правично и економски оправдано трошење јавних средстава. Њихова примена је од суштинске важности како би се обезбедила фискална одговорност, транспарентност у раду јавне управе и ефикасност у пружању јавних услуга.

Иако се начела могу различито формулисати у зависности од аутора, у теорији и пракси јавних финансија издвајају се следећа основна начела (Раичевић, 2005, стр. 46):

Начело јавног интереса

Сврха јавне потрошње мора бити усмерена ка задовољавању општег, а не појединачног интереса. Расходи државе треба да буду усмерени ка финансирању активности од општедруштвеног значаја, као што су образовање, здравство, безбедност и инфраструктура.

Ово начело подразумева да одлуке о трошењу јавних средстава не смеју бити вођене партикуларним, политичким или личним интересима, већ искључиво општим добром.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Начело економичности, ефикасности и ефективности

Јавни расходи морају бити економични (трошкови не смеју премашивати вредност добијених резултата), ефикасни (постиже се што више резултата са што мање ресурса) и ефективни (циљеви јавне политике се у потпуности остварују).

У модерном систему јавне управе све више се инсистира на примени система управљања перформансама у буџетирању, што је посебно важно у условима ограничених ресурса и великих потреба грађана.

Начело правичности (фер расподеле)

Ово начело захтева да се јавна средства користе тако да допринесу правичној расподели добара и услуга у друштву. Оно се темељи на идеји социјалне правде, према којој држава има обавезу да кроз своје расходе ублажи економске и социјалне неједнакости.

Посебно је важно у области социјалне политике, образовања и здравства, где се тражи универзалност приступа, али и циљана подршка најугроженијим категоријама становништва.

Начело транспарентности и контроле

Свако трошење јавних средстава мора бити транспарентно, праћено јасном евиденцијом и подложно ревизији од стране надлежних органа. Транспарентност у управљању јавним расходима представља основ за изградњу поверења грађана у институције и борбу против корупције.

Контролу јавних расхода спроводе институције као што су државна ревизорска институција, надлежне скупштинске комисије и интерне контролне службе у оквиру буџетских корисника.

Начело стабилности и предвидивости

Јавна потрошња треба да буде дугорочно одржива и прилагођена макроекономским условима. Нестабилни и непредвидиви јавни расходи могу унети несигурност у привреду и смањити ефикасност јавних услуга.

Ово начело је посебно важно у буџетском процесу, где је потребно обезбедити реално планирање и доследно спровођење буџета без честих и непланираних корекција.

Начело флексибилности

Систем јавних расхода мора имати способност прилагођавања новим економским, друштвеним и политичким условима. Фискална политика треба да буде довољно флексибилна да одговори на рецесију, инфлацију или друге ванредне ситуације попут пандемије или елементарних непогода.

Начело супсидијарности

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Ово начело подразумева да јавне расходе треба реализовати на оном нивоу власти који је најближи грађанима и најбоље познаје њихове потребе. Примена начела супсидијарности јача локалну самоуправу и доприноси ефикаснијем коришћењу јавних ресурса.

Економска наука тежи да јавне расходе систематизује првенствено на основу њиховог утицаја на макроекономске токове, при чему је у фокусу њихова стабилизациона функција. Оваква класификација нарочито акцентује утицај расхода на агрегатну тражњу, што је од суштинског значаја за дизајнирање ефективне фискалне политике (Тркља et al., 2015, стр. 50). Међутим, бројност различитих полазишта у теоријском и практичном приступу довела је до постојања више врста и класификација јавних расхода, у зависности од критеријума који се примењује. Такви критеријуми могу бити формални попут облика расхода, њиховог временског и просторног оквира, као и субјекта или објекта на које се односе (Борјанић, 2011, стр. 214).

Божидар Раичевић (2005) све јавне расходе дели по следећим критеријумима:

- Према облику извршења постоје новчани и неновчани расходи,
- Према утицају на привредне субјекте разликујемо рентабилне и нерентабилне расходе,
- Према утицају на БДП издвајамо производне и трансферне јавне расходе,
- Према критеријуму времена у коме се јавни расходи јављају постоје редовни и ванредни јавни расходи
- Према субјекту трошења – државни и локални расходи,
- Према објекту трошења – лични и материјални
- Према планираном времену извршења расхода разликују се дискрециони и недискрециони јавни расходи.

У савременим државама најкоришћенији облици поделе јавних расхода јесу према *економској класификацији*, чију поделу је дао ММФ и према *функционалној подели* чију класификацију је дао ОЕЦД и УН.

Међународни монетарни фонд је установио стандардизовану класификацију јавних прихода и расхода, која омогућава њихову упоредивост на међународном нивоу. Ова врста класификације представља значајан инструмент у процесу планирања, праћења и контроле реализације јавних финансија. У складу са смерницама ММФ-а, јавни расходи се могу систематизовати према више критеријума (IMF, Bouley et al., 2009):

- економска класификација,
- функционална класификација,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- организациона класификација и
- класификација према рачуноводственим фондовима, која обухвата посебне фондове са специфичном сврхом и изворима финансирања.

Према *економском приступу класификације* који препоручује ММФ, јавни расходи се категоришу у зависности од врсте економске трансакције коју представљају, чиме се обезбеђује прегледност у погледу трошкова и њиховог утицаја на економску активност. Овај облик поделе, разликује следеће врсте јавних расхода (ММФ, Jittungsaku, 2014):

- Текући јавни расходи,
- Капитални јавни расходи и
- Буџетске позајмице.

Слика 1. Подела јавних расхода на основу економске класификације

Извор: Jittungsaku, W. (2014). Elements of Expenditure Policy and Expenditure Forecasting. IMF Institute. Bangkok. Доступно на:

<https://www.imf.org/external/region/tlm/rr/pdf/aug6.pdf> Приступљено: 01.08.2025.

године.

Како би могла да се примени економска класификација јавних расхода по моделу Међународног монетарног фонда (ММФ) неопходна је њена усаглашеност са Статистиком владиних финансија (GFS – Government Finance Statistics). Према овој

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

класификацији, јавни расходи се групишу по природним врстама, укључујући компензацију запослених, трошкове за робе и услуге, амортизацију фиксног капитала, камате, субвенције, грантове и социјалне накнаде, што се види и са слике 1. У оквиру категорије социјалних давања, издвајају се различити облици помоћи, као што су социјална помоћ у новчаном и неновчаном облику, накнаде за социјалну помоћ, као и социјалне накнаде које се односе на запослене, такође у новчаном и неновчаном облику. Социјалне накнаде представљају трансфере, било у новцу или у природном облику, чија је сврха обезбеђивање заштите широј популацији или одређеним социјалним групама од различитих ризика који могу довести до смањења прихода или погоршања животног стандарда.

Широко прихваћена метода за класификацију јавних расхода коју је развио **ОЕЦД јесте функционална класификација**. Ова класификација базира се на COFOG систему (Classification of the Functions of Government), који представља саставни део Система националних рачуна. COFOG класификација званично је усвојена од стране Статистичке комисије Уједињених Нација током њеног 15. заседања, одржаног 1968. године. Овде се разликују следеће поделе:

- класификација индивидуалне потрошње према намени (COICOP - Classification of individual consumption by purpose),
- класификација функција државе (COFOG),
- класификација сврха непрофитних организација које служе домаћинствима (COPNI – Classification of the Purposes of Non-Profit Institutions Serving Households) и
- класификација издатака произвођача према намени (COPP – Classification of the Outlays of Producers According to Purpose).

Према *класификацији функција државе* (COFOG) постоје два нивоа поделе. На највишем нивоу класификације, јавни расходи су распоређени у десет основних категорија. Ове основне категорије, које чине први ниво класификационе структуре, даље се разлажу у бројне поткатегорије, чиме се формира други ниво класификације.

Табела 55. Приказ различитих врста јавних расхода према COFOG

Врста јавног расхода (први ниво класификације)	Поткатегоризација јавних расхода (други ниво класификације)
	01.1 Извршни и законодавни органи, финансијски и фискални послови, спољни послови
	01.2 Инострана економска помоћ
	01.3 Опште службе

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

01 – Расходи општих јавних услуга	01.4 Основно истраживање 01.5 Опште јавне службе – Истраживање и развој 01.6 Опште јавне службе – неклассификоване на другом месту 01.7 Послови јавног дуга 01.8 Трансфери општег карактера између различитих нивоа власти
02 – Расходи за одбрану	02.1 Војна одбрана 02.2 Цивилна одбрана 02.3 Војна помоћ иностранству 02.4 Војна одбрана – Истраживање и развој 02.5 Одбрана – неклассификована на другом месту
03 – Расходи за јавни ред и безбедност	03.1 Службе полиције 03.2 Службе противпожарне заштите 03.3 Судови 03.4 Затвори 03.5 Јавни ред и безбедност – Истраживање и развој 03.6 Јавни ред и безбедност – неклассификовано на другом месту
04 – Расходи економских функција државе	04.1 Општи економски, комерцијални послови и послови везани за рад 04.2 Пољопривреда, шумарство, лов и риболов 04.3 Гориво и енергија 04.4 Рударство, производња и грађевинарство 04.5 Саобраћај 04.6 Комуникације 04.7 Остале делатности 04.8 Економски послови – Истраживање и развој 04.9 Економски послови – неклассификовани на другом месту
05 – Расходи за заштиту животне средине	05.1 Управљање отпадом 05.2 Управљање отпадним водама 05.3 Смањење загађености 05.4 Заштита биљног и животињског света и околине 05.5 Заштита животне средине – Истраживање и развој 05.6 Заштита животне средине – неклассификована на другом месту

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

06 – Расходи за унапређење становања	06.1 Развој становања 06.2 Развој заједнице 06.3 Водоснабдевање 06.4 Улична расвета 06.5 Послови становања и заједнице – Истраживање и развој 06.6 Послови унапређења становања – неклассификовани на другом месту
07 – Расходи за здравство	07.1 Медицински производи, помагала и опрема 07.2 Ванболничке услуге 07.3 Болничке услуге 07.4 Услуге јавног здравства 07.5 Здравство – Истраживање и развој 07.6 Здравство – неклассификовано на другом месту
08 – Расходи за рекреацију културу и религију	08.1 Услуге рекреације и спорта 08.2 Услуге културе 08.3 Услуге емитовања и штампања 08.4 Религијске и друге службе заједнице 08.5 Спорт, култура и религија – Истраживање и развој 08.6 Спорт, култура и религија – неклассификовао на другом месту
09 – Расходи за образовање	09.1 Предшколско и основно образовање 09.2 Средње образовање 09.3 Више образовање 09.4 Високо образовање 09.5 Образовање које није дефинисано нивоом 09.6 Помоћне услуге у образовању 09.7 Образовање – Истраживање и развој 09.8 Образовање – неклассификовано на другом месту

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

10 – Расходи за социјалну заштиту	10.1	Болест и инвалидност	
	10.2	Старост	
	10.3	Корисници породичне пензије	
	10.4	Породица и деца	
	10.5	Незапосленост	
	10.6	Становање	
	10.7	Социјално угрожена лица	-
		некласификовано на другом месту	
	10.8	Социјална заштита	–
		Истраживање и развој	
	10.9	Социјална заштита	–
		некласификовано на другом месту	

Извор: OECD. (2021). Government at a Glance 2021. стр. 258

Обзиром да се у земљама Западног Балкана примењује економска класификација јавних расхода према ММФ-у, у наставку рада бавићемо се текућим и капиталним расходима.

4.1. Текући буџетски расходи као базична компонента трошења буџетских средстава

Текући буџетски расходи представљају један од фундаменталних елемената јавне потрошње и незаобилазан су део сваког буџетског система. Они обухватају све оне издатке које држава континуирано реализује у циљу финансирања основних јавних функција, укључујући зараде запослених у јавном сектору, набавку добара и услуга, исплате пензија, социјалних давања, камата, субвенција и трансфера (OECD, 2020). Овакви расходи условљени су самим функционисањем државне управе, јавних служби и система социјалне заштите, што их чини кључним за очување институционалне стабилности и друштвене кохезије (European Commission, 2021).

Функционално посматрано, текући расходи не само да обезбеђују непрекидно функционисање административног апарата, већ имају и шире економске и социјалне импликације. Преко редовног финансирања образовања, здравства, безбедности и социјалне заштите, они служе као инструмент јавне интервенције, односно омогућавају држави да, у складу са дефинисаним јавним политикама, утиче на расподелу дохотка, смањење неједнакости и очување друштвене стабилности (Afonso & Aubyn, 2006). Према Ђуровић-Тодоровић и Ђорђевић (2019), текући расходи су основно средство преко којег се манифестује социјална функција јавних финансија, чиме се објашњава њихов значај у контексту одрживог развоја и социјалне солидарности.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Са становишта фискалне политике, питање финансирања текућих расхода одувек је било предмет научне и политичке расправе. Класичне фискалне теорије, као што је став Роберта Масгрејва, полазе од начела да се текући расходи морају финансирати искључиво из текућих јавних прихода, док је прибегавање задуживању у ту сврху индикатор фискалне неодговорности и структурног дисбаланса. Насупрот томе, савремени економски приступи попут оног који заступа Стиглиц (Stiglitz & Rosengard, 2015), наглашавају значај сврсисходности и ефикасности трошења, при чему се анализа текућих расхода не своди само на питање њихове висине, већ и на анализу њихове структуре, социјалног учинка и мултипликативних ефеката на економски раст.

Унутар буџетског система, текући расходи се класификују на основу економских и функционалних критеријума. Економска класификација обухвата, између осталог, расходе за зараде, куповину добара и услуга, отплату камата, трансфере и субвенције, док функционална класификација подразумева расподелу ових расхода по секторима јавне потрошње, као што су образовање, здравство, унутрашњи послови, одбрана и слично (OECD, 2020). У пракси, доминантну улогу у структури текућих расхода често имају плате у јавном сектору (European Commission, 2021).

Посебно је важно указати на еволуцију теоријског приступа анализи текућих расхода. Док су традиционалне парадигме тежиле њиховом рестриктивном третману, савремене фискалне политике све више препознају потенцијал продуктивних текућих расхода као што су инвестиције у образовање, здравство или е-управу, као дугорочне полуге развоја (Afonso & Aubyn, 2006; World Bank, 2022). У том контексту, истраживање текућих расхода мора ићи у правцу процене њихове ефикасности, транспарентности и доприноса јавном добру, а не само у правцу смањивања номиналне потрошње.

У регионалном контексту земаља Западног Балкана, посебно је изражена потреба за анализом структура и трендова текућих расхода. Истраживања указују на снажну доминацију расхода за социјална давања и јавну управу, уз релативно ниску транспарентност и честе флукуације у буџетским приоритетима (World Bank, 2022). У том смислу, континуирана анализа кретања текућих расхода може допринети бољем разумевању њихове улоге у формирању буџетског дефицита, као и у идентификовању простора за рационализацију и реформу.

Текући буџетски расходи представљају не само основну категорију јавне потрошње, већ и кључни индикатор приоритета фискалне политике једне државе. Њихова структура, динамика и финансијска одрживост директно утичу на ниво буџетског дефицита, економску стабилност и социјалну праведност. Стога се у оквиру

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

ове дисертације посебна пажња посвећује емпиријском сагледавању кретања текућих расхода у земљама Западног Балкана, како би се идентификовале суштинске сличности и разлике у приступима трошењу јавних средстава, као и њихове реперкусије на фискалну стабилност региона.

4.1.1. Емпиријско приказивање кретања текућих расхода у Црној Гори

Анализа текућих буџетских расхода у Црној Гори за период од 2008. до 2024. године представља важан сегмент у сагледавању фискалне динамике и процени утицаја расходне стране буџета на буџетски дефицит. Емпиријски подаци прикупљени од стране Министарства финансија Црне Горе указују на релативно стабилно учешће текућих расхода у бруто домаћем производу (БДП), уз одређене флукуације услед економских и фискалних шокова, као што су глобална финансијска криза, пандемија COVID-19 и раст инфлације у постпандемијском периоду.

Табела 56. Емпиријски приказ текућих расхода као проценат БДП-а и укупних расхода у Црној Гори за временски интервал од 2008. до 2024. године

Године	Текући расходи у % БДП-а	Текући расходи у % укупних расхода
2008.	16,05	38,93
2009.	16,3	37,34
2010.	16,82	41,97
2011.	19,04	47,12
2012.	20,69	49,99
2013.	17,77	41,36
2014.	18,36	43,59
2015.	17,5	39,63
2016.	18,7	45,59
2017.	18,2	43,36
2018.	18,1	44,14
2019.	18,1	44,13
2020.	20,5	41,56
2021.	17,9	43,56
2022.	16,2	40,93
2023.	16,2	41,96
2024.	16,4	39,94

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfce> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;

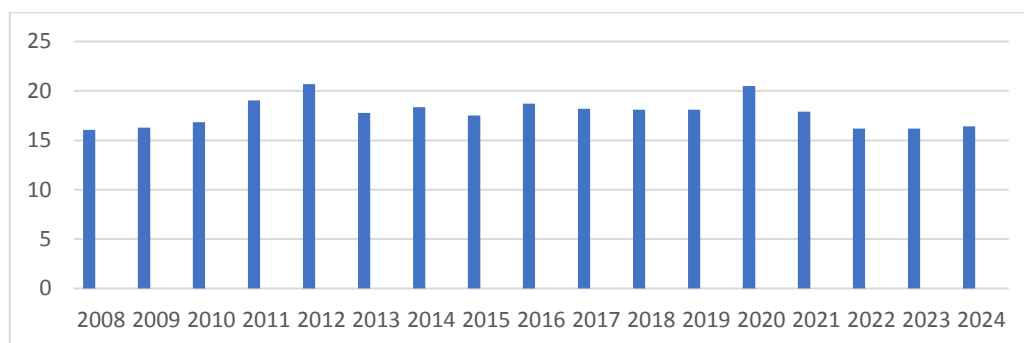
<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcdf> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

Према подацима из табеле 56, током посматраног периода, удео текућих расхода у БДП-у кретао се у распону од 16,05% (2008.) до 20,69% (2012.), док је њихово учешће у укупним јавним расходима варијало од 37,34% (2009.) до 49,99% (2012.). Највиша вредност забележена је управо 2012. године, што кореспондира са наставком фискалне експанзије у условима кризе и већим потребама за социјалним трансферима и каматним плаћањима. Насупрот томе, у периоду од 2022. до 2024. године уочава се умерен пад учешћа текућих расхода у БДП-у (око 16,2–16,4%), што указује на постепену консолидацију јавне потрошње или на релативно снажнији раст БДП-а у односу на номиналну вредност расхода.

Графикон 51. Емпиријски приказ текућих расхода као проценат БДП-а у Црној Гори за временски интервал од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 56

Тренд кретања текућих расхода као процента БДП-а, приказан на графикону 51, показује уочљиву експанзију у периоду 2010.–2012., затим стабилизацију током 2013.–2019., уз поновни раст током кризне 2020. године (20,5%), што је последица мера за ублажавање последица пандемије. Након тога следи постепено смањење, које се може довести у везу са буџетском рестрикцијом и реформама у јавној управи.

Унутрашња структура текућих издатака у Црној Гори, према званичној класификацији буџета, обухвата више категорија од којих су најзначајније: бруто зараде и доприноси на терет послодавца, остала лична примања, расходи за материјал и услуге, текуће одржавање, камате, рента, субвенције и различити облици трансфера. Ове категорије одражавају функционалну оријентацију буџетске потрошње и омогућавају прецизнију процену приоритета јавне политике. Посебно важну улогу имају трансфери за социјалну заштиту, који укључују права из области пензијског и инвалидског осигурања, здравствене заштите, као и директне трансфере институцијама и појединцима.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

На основу доступних података, може се констатовати да су бруто зараде и доприноси дугорочно најстабилнија компонента, са значајним учешћем у укупним текућим издацима. Каматни трошкови су, са друге стране, имали тенденцију благог раста, посебно у посткризним годинама, што указује на раст јавног дуга. Субвенције и остали расходи, као променљивији елементи, зависе од актуелних економских политика и специфичних програмских опредељења владе.

Са становишта фискалне дисциплине, удео текућих расхода у укупним јавним расходима има посебан значај. Удео од преко 40% који се задржава током већег дела анализираниог периода говори у прилог томе да се велики део буџетске потрошње односи на текуће обавезе, што ограничава простор за капиталне инвестиције и утиче на структуру буџетског дефицита. Најнижи удео текућих расхода у укупним буџетским издацима забележен је 2009. године, док је највиши био у 2012. години, што указује на осетљивост расходне структуре на кризне факторе и потребу за већом флексибилношћу у фискалном управљању.

Емпиријска анализа текућих расхода у Црној Гори указује на стабилну, али високу зависност јавног сектора од текућих облика потрошње. Иако постоји одређени напредак у погледу контроле раста ових расхода, њихов утицај на буџетски дефицит остаје значајан, нарочито у годинама економске нестабилности. Будуће фискалне политике морају тежити ка уравнотеженијој структури јавне потрошње, уз преференцију ка продуктивнијим облицима издатака, као што су капиталне инвестиције, али без угрожавања основних социјалних функција државе.

4.1.2. Посматрање интензитета текућих расхода у Босни и Херцеговини

Текући расходи представљају значајан део јавне потрошње у Босни и Херцеговини и имају суштински утицај на буџетску равнотежу, стабилност јавних финансија и структуру буџетског дефицита. Емпиријска анализа њиховог интензитета у периоду од 2008. до 2024. године указује на висок и континуиран фискални притисак који ова категорија расхода врши на буџет, при чему доминирају трошкови рада у јавном сектору, социјална давања и камате на јавни дуг.

Табела 57. Посматрање интензитета текућих расхода у % БДП-а и укупних расхода у Босни и Херцеговини за период 2008.-2024. године

Године	Текући расходи у % БДП-а	Текући расходи у % укупних расхода
2008.	23,71	57,05
2009.	24,97	58,01

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2010.	25,10	58,69
2011.	22,88	54,96
2012.	23,28	54,59
2013.	22,39	54,73
2014.	21,97	52,86
2015.	21,24	52,53
2016.	20,23	52,45
2017.	19,49	52,03
2018.	18,69	49,79
2019.	18,68	50,14
2020.	22,62	54,28
2021.	21,35	56,47
2022.	21,70	58,89
2023.	21,98	57,12
2024.	22,57	56,13

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта IMF eLibrary, доступно на: <https://www.elibrary.imf.org/subject/043> и на основу података са сајта Централне Банке БиХ, доступно на: <https://www.cbbh.ba/> ;
<https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

Према подацима из табеле 57, удео текућих расхода у БДП-у кретао се у релативно високом распону и то од максималних 25,10% у 2010. години до минималних 18,68% у 2019. години. Сличан тренд прати и удео у укупним јавним расходима, који је током већег дела анализираниог периода износио преко 50%, са врхунцем од 58,89% у 2022. години. Такав податак указује на структуралну доминацију текуће потрошње у буџету, што оставља ограничен фискални простор за капиталне инвестиције и програме развоја.

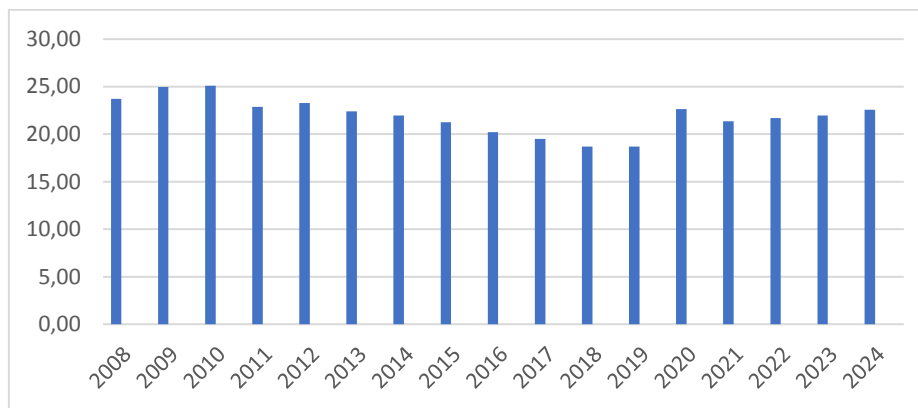
Посебно се издваја период од 2008. до 2010. године, када су текући расходи прелазили 24% БДП-а и чинили преко 58% укупних јавних расхода. Овај раст се делом може објаснити утицајем глобалне финансијске кризе и појачаном потребом за фискалним интервенцијама, али и структурним карактеристикама јавне потрошње у земљи, као што су високе плате у јавном сектору, снажни социјални трансфери и субвенције. У наредним годинама (2011.–2019.), долази до постепеног смањења оба показатеља, што може бити резултат мера фискалне консолидације, али и релативног раста БДП-а у односу на номиналне расходе.

Међутим, у кризној 2020. години, удео текућих расхода поново расте на 22,62% БДП-а, као последица пандемије COVID-19 и интервенција државе у циљу очувања запослености, ликвидности привреде и здравственог система. Тренд повећања наставља се и у наредним годинама, при чему је 2022. година посебно значајна због рекордног удела у укупним расходима (58,89%). То указује на нови талас фискалног оптерећења

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

јавних финансија, највероватније под утицајем инфлаторних кретања и потребе за већим издвајањима у социјалном сектору.

Графикон 52. Посматрање интензитета текућих расхода у % БДП-а у Босни и Херцеговини за период 2008.-2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 57

Графикон 52, који приказује кретање текућих расхода у односу на БДП, визуелно потврђује ове тенденције. Након почетног узлазног тренда, приметан је пад до 2019. године, а потом поновни раст у постпандемијском периоду. Такав образац одражава спољашње економске шокове и унутрашње фискалне одлуке, али и недостатак структурних реформи које би довеле до смањења учешћа непродуктивне текуће потрошње.

Структурна анализа текућих расхода у Босни и Херцеговини показује да су компензације запосленима (плате и доприноси), коришћење добара и услуга, субвенције, камате, као и различити грантови и остали текући издаци, главне категорије у овој компоненти јавне потрошње. Издвајања за плате и социјална давања традиционално имају највећи удео, што указује на значајну улогу јавног сектора у економији и снажну социјалну функцију буџета. Каматни расходи су такође релевантна категорија, посебно у контексту раста јавног дуга, док су субвенције често инструмент економске политике у секторима као што су пољопривреда, енергетика или запошљавање.

Анализа указује на високу структурну зависност буџета Босне и Херцеговине од текуће потрошње, што значајно сужава маневарски простор за фискалну ревитализацију и дугорочну одрживост. Удео текућих расхода од преко 50% у укупним расходима, који је присутан у скоро свим годинама анализираног периода, говори у прилог томе да су реформе у области јавне потрошње нужне и неизбежне. Повећање ефикасности у коришћењу буџетских средстава, смањење нерационалне потрошње, као и пренос тежишта ка развојним, капиталним улагањима, представљају услове за стварање фискалног простора и унапређење буџетске равнотеже.

4.1.3. Сагледавање висине текућих расхода у Републици Србији

Анализа текућих расхода у Републици Србији у периоду од 2008. до 2024. године пружа увид у доминантне трендове јавне потрошње и указује на висок удео текућих расхода у укупним буџетским издвајањима. Ови расходи, као примарна компонента фискалне потрошње, имају пресудан значај у креирању буџетске политике, посебно у контексту динамике буџетског дефицита и одрживости јавних финансија.

Табела 58. Сагледавање висине текућих расхода као проценат од БДП-а и укупних расхода у Републици Србији у временској дискрапанци од 2008. до 2024. године

Године	Текући расходи у % БДП-а	Текући расходи у % укупних расхода
2008.	21,21	91,73
2009.	22,03	93,37
2010.	22,33	92,69
2011.	21,93	93,58
2012.	23,46	92,93
2013.	22,20	94,15
2014.	23,31	89,75
2015.	22,13	93,59
2016.	20,73	92,77
2017.	19,26	87,93
2018.	18,56	85,57
2019.	18,68	83,91
2020.	25,50	85,63
2021.	20,09	75,42
2022.	17,31	67,41
2023.	17,41	74,2
2024.	17,97	73,59

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства финансија Републике Србије, доступно на:

<https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

Оно што се може уочити из табеле 58, јесте да је удео текућих расхода у БДП-у у Србији у првој половини анализираног периода био релативно висок и стабилан, крећући се у распону од 21,2% до 23,5%, са врхунцем у 2012. години (23,46%). Паралелно с тим, удео текућих расхода у укупним јавним расходима у истом периоду премашивао је 90%, што указује на доминантан карактер текуће потрошње у фискалној

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

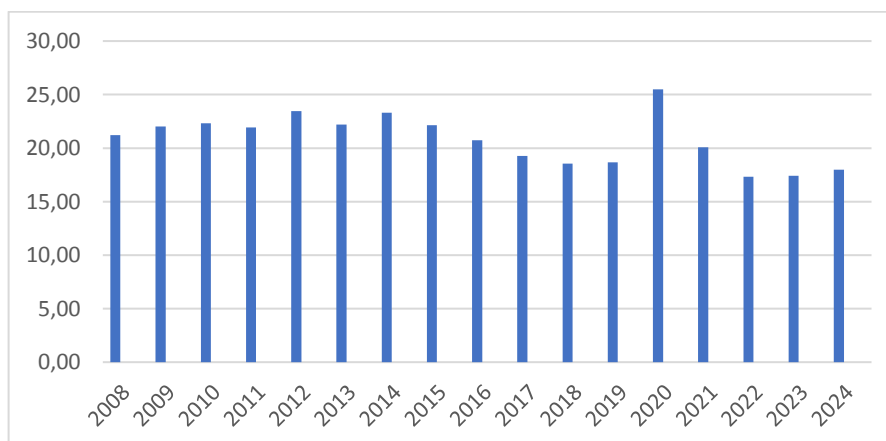
структури земље. У годинама попут 2013. и 2011., текући расходи чинили су чак 94,15% и 93,58% укупних расхода, што је недвосмислено указивало на низак ниво капиталних издатака и ограничену развојну компоненту буџета.

Период од 2015. до 2019. године карактерише умерено смањење учешћа текућих расхода, како у БДП-у, тако и у укупној потрошњи, што се може довести у везу са спровођењем мера фискалне консолидације, које је Влада Републике Србије примењивала у том периоду. Удео у БДП-у пао је на 18,68% у 2019., док је удео у укупним расходима исте године износио 83,91%, што и даље представља висок ниво, али са тенденцијом постепеног смањења.

Ипак, у условима кризе изазване пандемијом COVID-19, долази до наглог раста текућих расхода, па тако у 2020. години удео у БДП-у скаче на 25,50%, што представља апсолутни максимум у анализираном периоду. Иако удео у укупним расходима у тој години износи нешто умеренијих 85,63%, очигледан је нагли раст потрошње, првенствено услед појачаних социјалних трансфера, здравствених издатака и државне подршке економским субјектима.

У наредним годинама, посебно од 2021. до 2024., уочава се изражено смањење текућих расхода у оба посматрана аспекта, удео у БДП-у пао је на 17,31% у 2022., а удео у укупним расходима смањен је на 67,41%, што представља најнижи ниво у анализираном периоду. Такав тренд указује на постепени опоравак економије, али и на релативно јаче учешће капиталних издатака у структури јавне потрошње. Међутим, и поред тога, текући расходи остају доминантна компонента буџетске структуре.

Графикон 53. Сагледавање висине текућих расхода као проценат од БДП-а у Републици Србији у временској дискрапанци од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 58

Графикон 53, који приказује кретање текућих расхода у односу на БДП, графички потврђује наведене тенденције: период стабилне високе потрошње до 2014., постепени пад до 2019., екстреман скок у 2020. години и постепени опоравак у

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

наредном периоду. Овај образац одражава ефекте економских циклуса, али и резултате вођене фискалне политике у Србији.

Структура текућих расхода у Републици Србији базирана је на неколико доминантних категорија. Највеће учешће имају расходи за запослене, који укључују плате у јавном сектору и обавезне доприносе. Значајну позицију заузимају и расходи за куповину роба и услуга, као и расходи по основу отплате камата, који рефлектују ниво задужености државе. Субвенције, трансфери другим нивоима власти, дотације међународним организацијама и социјална давања из буџета такође представљају релевантне категорије, док су трансфери организацијама обавезног социјалног осигурања индикатор високог степена јавне одговорности у финансирању пензијског, здравственог и инвалидског осигурања.

Током посматраног периода Република Србија је испољила континуирану зависност од текуће потрошње, са значајним, али недовољним помацима ка рационализацији јавне потрошње. Иако је удео текућих расхода у укупним издвајањима благо смањен у последњим годинама, њихова структурна доминација указује на потребу дубљих фискалних реформи усмерених ка ефикаснијој расподели ресурса и јачању развојне функције буџета.

4.1.4. Проматрање динамике текућих расхода у Републици Северној Македонији

Финансијска политика Северне Македоније током периода од 2008. до 2024. године била је обележена стабилним, али високим учешћем текућих расхода у оквиру укупне јавне потрошње, што указује на континуирану доминацију текуће потрошње у структури буџета. Ови расходи, који обухватају издатке за плате, социјалне трансфере, набавку добара и услуга, као и плаћање камата, представљају значајан део укупне фискалне потрошње и директно одражавају фокус јавне политике на социјалну стабилност и текуће обавезе државе.

Табела 59. Проматрање динамике текућих расхода у % БДП-а и укупних расхода за период од 2008. до 2024. године у Северној Македонији

Године	Текући расходи у % БДП-а	Текући расходи у % укупних расхода
2008.	28,96	85,69
2009.	30,38	90,37
2010.	29,12	89,25
2011.	28,21	88,09
2012.	29,37	87,96
2013.	28,47	89,59

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2014.	28,51	89,51
2015.	28,98	89,67
2016.	28,32	90,85
2017.	28,59	89,89
2018.	28,44	93,93
2019.	28,82	91,81
2020.	33,96	93,38
2021.	32,01	90,89
2022.	30,63	89,72
2023.	30,64	86,34
2024.	33,30	91,74

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства
финансија Републике Северне Македоније, доступно на:

<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> ;
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Према подацима из табеле 59, удео текућих расхода у БДП-у у Северној Македонији у већини анализираног периода износи између 28% и 30%, што представља изразито висок ниво у поређењу са осталим земљама региона. У периоду од 2008. до 2019. године, овај однос се кретао релативно стабилно и то од 28,21% (2011.) до 30,38% (2009.) што указује на континуирану оптерећеност буџета текућим издацима, без већих одступања.

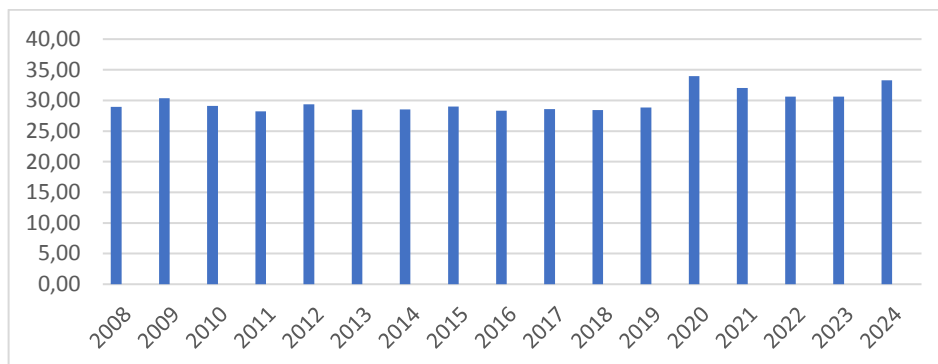
Паралелно с тим, удео текућих расхода у укупним јавним расходима у истом периоду остаје изузетно висок, крећући се изнад 85%, при чему у више наврата прелази и 90%, попут 2016. (90,85%), 2018. (93,93%) и 2020. (93,38%). Ова чињеница недвосмислено потврђује да је буџетска потрошња у Северној Македонији превасходно усмерена на покривање текућих обавеза, док је простор за капиталне инвестиције био знатно ограничен.

Највећи скок у учешћу текућих расхода у БДП-у забележен је 2020. године, када износи чак 33,96%, што представља директну последицу мера економске подршке у контексту пандемије COVID-19, као и појачаних здравствених и социјалних издатака. Услед тога, удео текућих расхода у укупној потрошњи остаје висок и у наредним годинама – 90,89% у 2021., 89,72% у 2022., док у 2024. години достиже 91,74%, уз истовремено поновно повећање учешћа у БДП-у на 33,30%. Такви подаци указују на то

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

да се буџетска структура није суштински реформисала након пандемије, већ да је настављена тенденција високог ослањања на текуће расходе

Графикон 54. Проматрање динамике текућих расхода у % БДП- за период од 2008. до 2024. године у Северној Македонији

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 59

Графикон 54 визуелно приказује конзистентно висок тренд учешћа текућих расхода у БДП-у током целог периода, са благо израженим растом у кризним годинама. Овај образац упућује на значајну отпорност буџетске структуре на макроекономске поремећаје, али истовремено и на одсуство сукцесивне прерасподеле јавне потрошње у правцу капиталних улагања.

Структура текућих расхода у Северној Македонији састоји се од неколико кључних компоненти, међу којима највећи фискални терет представљају плате запосленима у јавном сектору. Значајна категорија су и набавка добара и услуга за потребе јавне управе. Посебно место у структури заузимају трансфери, који обухватају разноврсне социјалне трансфере попут исплата Фонду за пензијско и инвалидско осигурање, трансфера Агенцији за социјалну помоћ и здравствену заштиту, као и друге трансфере из буџета. Овако широка трансферна мрежа одражава социјално орјентисану природу фискалне политике.

Додатно, значајан део текућих расхода чине и каматни трошкови, који се односе како на отплату домаћег, тако и спољног дуга. Њихово континуирано присуство у буџету сведочи о оптерећености јавних финансија дугорочним дуговима и потреби за одрживом стратегијом управљања јавним дугом.

Укупно посматрано, Северна Македонија током посматраног периода није успела да изврши значајну фискалну трансформацију у правцу већег учешћа капиталних издатака, те су текући расходи остали структурно доминантни. Високо учешће ових издатака у БДП-у и укупној потрошњи указује на потребу реформе јавне потрошње и прерасподеле ресурса ка улагањима која могу подстаћи економски раст, запошљавање и одрживост јавних финансија.

4.1.5. Кретање обима текућих расхода у Албанији

Финансијска структура Албаније у периоду од 2008. до 2024. године показује релативно стабилну, али доминантну улогу текућих расхода у укупној јавнобуџетској потрошњи. Посматрајући податке из табеле 60, уочава се да се учешће текућих расхода у БДП-у углавном креће између 23% и 25%, уз незнатне осцилације током посматраног периода. У поређењу са другим земљама региона, ово указује на умерену, али и континуирану присутност текућих издатака као главне буџетске категорије.

Табела 60. Обим текућих расхода у % БДП-а и укупних расхода у Албанији за интервал од 2008. до 2024. године

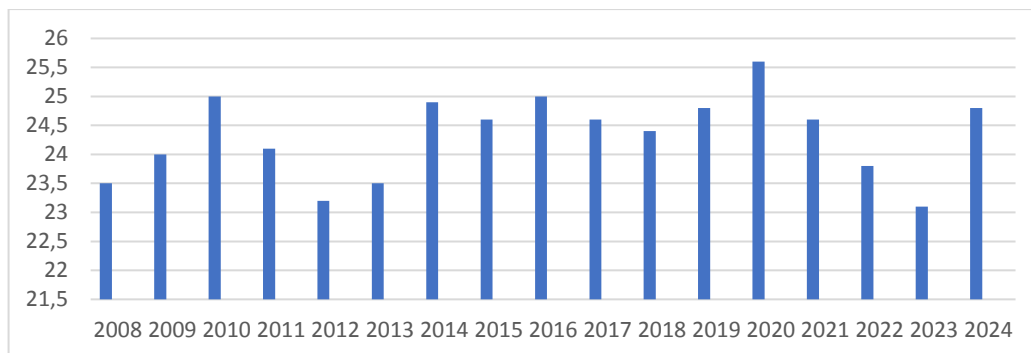
Године	Текући расходи у % БДП-а	Текући расходи у % укупних расхода
2008.	23,5	68,57
2009.	24	73,72
2010.	25	77,77
2011.	24,1	78,57
2012.	23,2	81,22
2013.	23,5	82,15
2014.	24,9	76,92
2015.	24,6	80,19
2016.	25	85,02
2017.	24,6	82,85
2018.	24,4	83,45
2019.	24,8	84,74
2020.	25,6	78,57
2021.	24,6	77,83
2022.	23,8	78,49
2023.	23,1	81,06
2024.	24,8	80,03

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Удео текућих расхода у укупним расходима у периоду од 2008. до 2024. године бележи још израженију стабилност, крећући се између 68,57% (2008. година) и чак 85,02% (2016. година). Оваква динамика указује на снажан фокус буџетске потрошње на текуће обавезе, док је простор за капиталне инвестиције остао ограничен. Вредно је истаћи да је након 2013. године удео текућих расхода у укупним расходима готово константно изнад 80%, што имплицира да се буџетска структура није значајно реформисала у правцу развојних улагања.

Графикон 55. Обим текућих расхода у % БДП-а у Албанији за интервал од
2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 60

Графикон 55 јасно илуструје тренд учешћа текућих расхода у БДП-у, при чему је током целог периода задржана стабилност, уз благо повећање у кризним годинама. На пример, током 2020. године, под утицајем пандемије COVID-19, долази до раста на 25,6%, након чега следи повратак на претходни ниво. У 2024. години удео износи 24,8%, што је један од виших нивоа у анализираном периоду и говори у прилог континуираној фискалној оријентацији ка текућој потрошњи.

Структура текућих расхода у Албанији је веома разуђена и обухвата више кључних компоненти. Највећу категорију чине расходи за запослене у које спадају плате, доприноси за социјално осигурање, бонуси, индексација зарада, као и средства за нове политике у области зарада. Ови издаци представљају терет на буџет који се тешко смањује без свеобухватних реформи у јавном сектору.

Значајну улогу имају и камате, које су подељене на камате на домаћи и спољни дуг, као и на издвојена средства за непредвиђене ризике у отплати дугова. Ово указује на постојећу задуженост и неопходност пажљивог управљања јавним дугом.

Трећу по обиму категорију чине оперативни и трошкови одржавања, који се финансирају из буџета централне владе, али и из прихода високошколских институција и из изузетних прихода. Ово указује на део аутономности одређених јавних институција у трошењу.

Додатно, Албанија издваја средства за субвенције и социјалне расходе, у које спадају пензије, здравствено осигурање, социјална помоћ, као и издаци за компензовање вредности имовине. Ове категорије указују на присутност социјалне димензије у фискалној политици државе.

Посебну категорију чине локални буџетски издаци, који обухватају трансфере централне владе према локалним самоуправама, безусловне и наменске грантове.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Оваква структура подржава децентрализацију, али и ствара додатну комплексност у управљању јавним средствима.

У структури се налазе и други текући расходи као што су накнаде за незапослене, социјална заштита и инвалиднине, надокнаде за бивше политичке затворенике, као и фонд за новорођену децу што је специфичност фискалне политике са социјално-подстицајном компонентом.

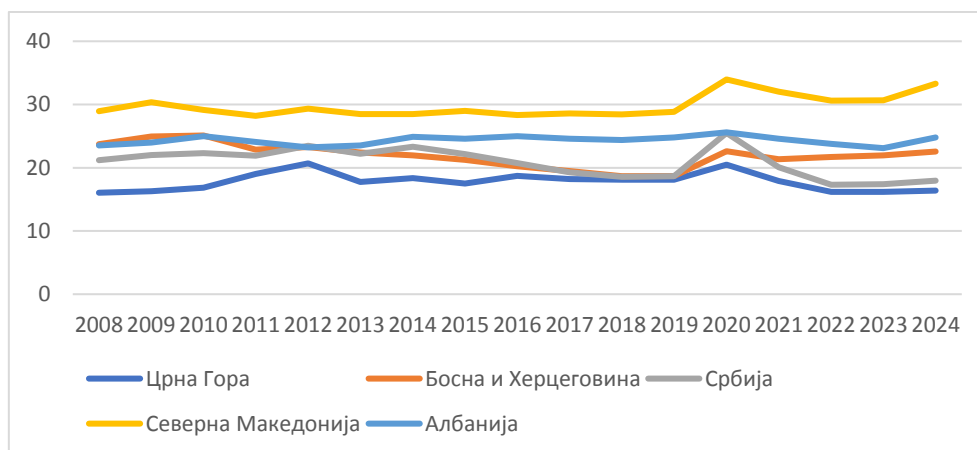
Буџетска структура Албаније показује високу зависност од текућих расхода, с посебним нагласком на социјалне трансфере и плате. Иако оваква оријентација доприноси социјалној стабилности, она уједно ограничава маневарски простор за капиталне инвестиције и економски раст. Зато је у будућности пожељно усмерење ка реформи јавне потрошње у правцу ефикасности, транспарентности и већег учешћа развојних улагања.

4.1.6. Компаративни приказ текућих расхода земаља региона: структурне карактеристике и фискалне импликације

Упоредна анализа текућих расхода у земљама Западног Балкана - Црној Гори, Босни и Херцеговини, Србији, Северној Македонији и Албанији - пружа увид у доминантне фискалне приоритете, структуру јавне потрошње и одрживост буџетских политика у ширем регионалном контексту.

Графикони 56 и 57 приказују кретање текућих расхода као проценат БДП-а и укупних расхода у периоду од 2008. до 2024. године, омогућавајући поређење интензитета и удела ове категорије јавне потрошње у различитим макроекономским и институционалним оквирима.

Графикон 56. Волумен текућих расхода (% БДП-а) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

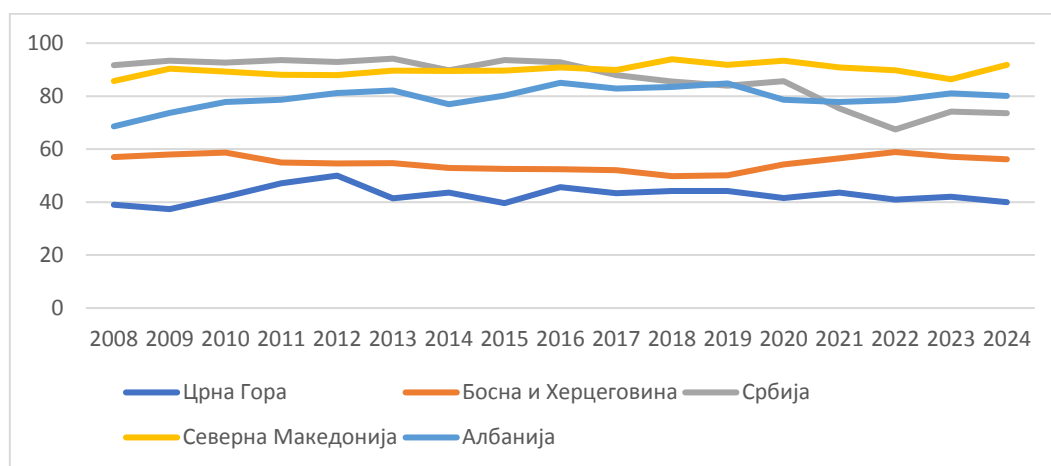
Извор: Ауторски приказ на основу података из табела 56, 57, 58, 59 и 60

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Анализа графикана 56 показује да Северна Македонија и Босна и Херцеговина конзистентно издвајају највећи проценат БДП-а на текуће расходе, са вредностима које често прелазе 25% БДП-а, док Црна Гора и Србија имају нешто умереније нивое, крећући се углавном у интервалу од 16% до 23%. Албанија такође бележи стабилан али релативно висок ниво текућих расхода у односу на БДП, што указује на значајне обавезе у погледу социјалне заштите, камата и трансфера локалним самоуправама.

Упоредна посматрања откривају да у годинама економских криза, попут 2020. (пандемија COVID-19), све земље бележе раст текућих расхода као проценат БДП-а, што је очекивано у условима повећане социјалне потрошње, субвенција и здравствених издатака.

Графикон 57. Волумен текућих расхода (% укупних расхода) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу података из табела 56, 57, 58, 59 и 60

Како је приказано на графикону 57, Србија и Северна Македонија имају највећи удео текућих расхода у укупним јавним расходима и то у појединим годинама преко 90%, што указује на ограничен простор за капиталне инвестиције и структуралну зависност од фиксних обавеза попут плата, пензија и социјалних давања. Са друге стране, Црна Гора у просеку бележи најнижи удео текућих расхода у укупним расходима (између 38% и 50%), што указује на релативно уравнотеженију буџетску структуру, у којој капитални расходи имају знатнији простор.

Босна и Херцеговина и Албанија се налазе у средини, са текућим расходима који чине око 55% до 85% укупних расхода, што одражава умерену али трајну доминацију текуће јавне потрошње у односу на улагања у инфраструктуру и развојне пројекте.

Посматрајући структуру текућих расхода, уочавају се следећи **заједнички елементи** у свим земљама:

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- Расходи за запослене (плате и доприноси) представљају значајну категорију у свим државама.
- Субвенције, трансфери за социјалну заштиту и расходи за здравство чине основне фискалне компоненте.
- Каматна плаћања такође представљају стабилну буџетску ставку, нарочито у Албанији, Србији и Северној Македонији.

С друге стране, постоје и значајне **разлике**:

- У Албанији, систем текућих расхода је разгранатији, са великим бројем категорија које се односе на децентрализоване буџетске токове и специјализоване фондове (резервни фондови, трансфери за реформе и слично).
- Северна Македонија акценат ставља на социјалне трансфере, социјалне помоћи и здравствене заштите.
- У Црној Гори и Босни и Херцеговини, приметан је фокус на трансфере институцијама, као и на субвенције и трансфере другим нивоима власти, што одражава сложену структуру управљања јавним финансијама.
- Србија показује висок ниво централизованих плата и социјалних обавеза, али уз релативно мањи удео капиталних улагања, што ограничава развојну компоненту буџета.

Табела 61. Компаративни преглед текућих расхода у земљама Западног Балкана (2008-2024)

Земља	Просечни текући расходи (% БДП-а)	Просечни текући расходи (% укупних расхода)	Највећи удео у текућим расходима	Специфичности
Црна Гора	17,9%	43%	Плате, социјални трансфери и камате	Најнижи удео текућих у укупним расходима; већи простор за капиталне инвестиције
БиХ	22,1%	55%	Запослени, набака добара и услуга	Стабилно висок ниво у % БДП-а; умерен удео у укупним расходима

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Србија	20,4%	85%	Плате, пензије и камате	Највећи удео у укупним расходима; ниска капитална потрошња
Северна Македонија	28,8%	89%	Плате, трансфери и здравство	Конзистентно висок удео и у БДП-у и у укупним расходима
Албанија	24,2%	79%	Плате, камате и социјална заштита	Велика разуђеност расхода; фокус на дефицитарно финансирање и децентрализацију

Извор: Ауторски приказ на основу претходног текста и ауторски обрачун на
основу података из табела 56, 57, 58, 59 и 60

Ова упоредна анализа указује да су текући расходи један од најзначајнијих фактора који обликују буџетске политике земаља региона. Иако постоје заједничке карактеристике као што су висок ниво социјалне потрошње и фиксних обавеза, значајне разлике у укупном уделу и структури текућих расхода одражавају различите моделе фискалне политике, институционалну организацију и социјалне приоритете сваке земље.

Рационализација текућих расхода, унапређење ефикасности јавне потрошње и ребаланс између текуће и капиталне потрошње представљају кључне изазове за све посматране државе, посебно у контексту макроекономске стабилности и дугорочног развоја.

4.2. Посматрање капиталних буџетских издатака у фискалним системима земаља Западног Балкана

У оквиру савременог јавног финансирања, капитални буџетски издаци представљају једну од најзначајнијих категорија на страни јавне потрошње, пре свега због своје развојне функције и потенцијала за подстицање економског раста. За разлику од текућих расхода, који се односе на финансирање текућих услуга и обавеза државе, капитални издаци се усмеравају ка стицању, изградњи или унапређењу дуготрајне имовине као што су инфраструктурни објекти, образовне и здравствене установе или технолошке инвестиције. Они имају мултипликативни ефекат на привреду, али

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

истовремено представљају изазов у контексту фискалне дисциплине и одрживости буџета.

Према Међународном монетарном фонду (IMF, 2001), капитални издаци су „расходи за куповину или производњу нефинансијске имовине која се користи више од једне фискалне године“. У националним буџетским класификацијама они се обично сврставају у посебан програмски или економски оквир, често под називом буџет за јавне инвестиције (Public Investment Budget) или капитални буџет (Capital Budget). Ови издаци обухватају трошкове изградње, реконструкције, набавке земљишта, опреме, или друга капитална улагања која имају дугорочне ефекте на јавни сектор и друштво у целини (OECD, 2014).

Капитална потрошња има вишеструку улогу у оквиру економске политике државе. С једне стране, она доприноси стварању продуктивне јавне инфраструктуре, побољшању услова за привређивање и квалитета живота становништва, те стварању услова за привлачење приватних инвестиција. С друге стране, ако се не планира и не спроводи пажљиво, може довести до повећања буџетског дефицита и јавног дуга, нарочито у земљама у развоју или транзицији где је институционални капацитет за управљање јавним инвестицијама ограничен.

Управо због тога, савремени приступи буџетирању све више инсистирају на интегрисаном капиталном буџетирању, где се у фази буџетског планирања узимају у обзир не само трошкови иницијалне инвестиције, већ и будући трошкови одржавања, експлоатације и евентуалне амортизације. Према препорукама ОЕЦД-а, ефективно управљање капиталним издацима захтева примену принципа транспарентности, евалуације, приоритизације и мултигодишњег планирања (OECD, 2014).

Један од честих проблема у фискалним системима земаља у развоју и транзицији, какве су земље Западног Балкана, јесте одсуство систематичног приступа у планирању и спровођењу капиталних пројеката. Недовољно развијени механизми за оцену изводљивости пројеката (ex ante анализа), слаба контрола током имплементације, као и ретка ex post евалуација резултата, доводе до неефикасности у употреби јавних ресурса (Biletska et al., 2010). Поред тога, доминација политичких критеријума над економским при избору приоритетних пројеката може довести до тзв. „инвестиционог раскорака“ тј. ситуације у којој издаци за инвестиције не доносе одговарајући поврат у виду друштвених и економских бенефита.

У контексту земаља Западног Балкана, капитални издаци имају посебан значај у процесима економске конвергенције и усклађивања са стандардима Европске уније. Инвестиције у транспортну, енергетску и дигиталну инфраструктуру чине окосницу

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

регионалне развојне политике и представљају основу за спровођење заједничке Регионалне економске агенде. Међутим, ефективност ових издатака остаје под утицајем структурних ограничења, као што су недовољна административна способност, проблеми јавних набавки и ограниченост финансијских ресурса.

Капитални буџетски издаци представљају суштинску компоненту јавне потрошње са великим развојним потенцијалом. Њихова улога у модернизацији јавне инфраструктуре, подстицању привредне активности и остваривању дугорочних фискалних циљева чини их предметом пажљивог планирања и анализе. У оквиру фискалних система земаља Западног Балкана, њихово посматрање мора обухватити не само обим и структуру, већ и квалитет институционалног и процедуралног оквира који их подржава. Наредни поднаслови ће детаљније сагледати појединачне аспекте капиталних издатака у свакој од земаља региона, што ће омогућити целовиту оцену њиховог доприноса и ограничења у финансирању јавних потреба.

4.2.1. Приказ кретања капиталних буџетских издатака Црне Горе у посматраном периоду

Анализа капиталних буџетских издатака у Црној Гори у периоду од 2008. до 2024. године омогућава дубље разумевање приоритета јавне потрошње у функцији економског развоја и структуре буџетског дефицита. Капитални издаци, као компонента буџета која се односи на финансирање инвестиција, инфраструктурних пројеката и трајних добара, представљају важан индикатор развојне оријентације фискалне политике.

Подаци Министарства финансија Црне Горе приказани у табели 62 указују на знатне осцилације у учешћу капиталних расхода у бруто домаћем производу (БДП), као и у њиховом уделу у укупним јавним расходима. Удео капиталних расхода у БДП-у кретао се од најниже вредности од 1,6% у 2016. години до врхунца од 6,2% у 2015. години. Са друге стране, учешће капиталних расхода у укупним буџетским издацима показује сличан тренд, крећући се у распону од 4% до 14,1%, што одражава варијабилност инвестиционих приоритета Владе у зависности од фискалних капацитета и макроекономских услова.

Табела 62. Приказ кретања капиталних буџетских издатака као проценат БДП-а и укупних расхода за посматрани временски период у Црној Гори

Године	Капитални расходи у % БДП-а	Капитални расходи у % укупних расхода
2008.	2,38	5,77

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2009.	3,77	8,63
2010.	2,02	5,05
2011.	2,06	5,09
2012.	1,85	4,46
2013.	2,3	5,34
2014.	1,96	4,65
2015.	6,2	14,1
2016.	1,6	4
2017.	5,9	13,97
2018.	5,7	13,82
2019.	5,5	13,43
2020.	5,5	11,13
2021.	4,2	10,17
2022.	4,2	10,65
2023.	3,6	9,34
2024.	3,9	9,4

Извор: Влада Црне Горе – Министарство финансија, доступно на:

<https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> ;

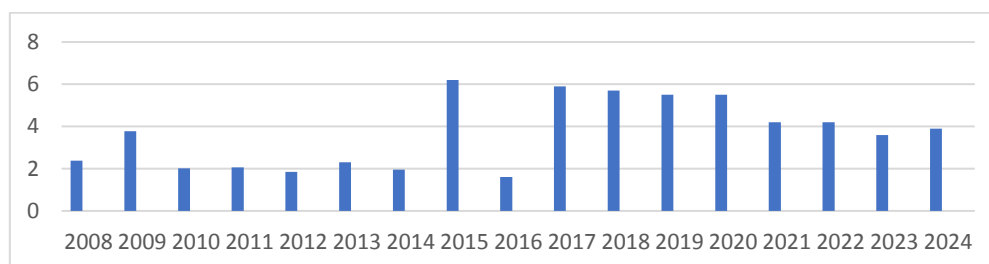
<https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcaf> ;

<https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f>

На основу наведених података, уочава се да је најзначајнији пораст капиталних издатака као процента БДП-а и укупних расхода забележен у 2015. години. Та година представља изузетак у фискалној пракси Црне Горе, условљен реализацијом значајнијих инфраструктурних пројеката, међу којима се посебно издваја изградња прве деонице аутопута Бар–Бољаре, финансирана делимично кроз екстерно задуживање. Таква фискална оријентација, иако у функцији дугорочног развоја, допринела је и значајном увећању јавног дуга.

Графикон 58. Приказ кретања капиталних буџетских издатака као проценат БДП-а за посматрани временски период у Црној Гори

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 62

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Периоди повећаног улагања у капиталне издатке уочавају се и у 2017, 2018. и 2019. години, са учешћем од преко 13% у укупним расходима, што указује на наставак инвестиционе активности државе. Насупрот томе, у годинама попут 2012. или 2016., долази до осетног пада капиталних издатака, што може бити последица фискалне консолидације, рестриктивнијих буџетских политика или кашњења у реализацији пројеката.

У постпандемијском периоду (2021.–2024.), удео капиталних расхода у укупним издацима одржава се на нивоу од око 9–10%, што указује на умерено присутан развојни елемент у буџетској политици, али ипак недовољан уколико се узме у обзир потреба за убрзаним економским растом и модернизацијом јавне инфраструктуре.

Капитални расходи, у контексту фискалне политике, представљају директну инвестицију у будући привредни потенцијал. Иако њихова реализација често зависи од могућности финансирања (нарочито у малим и високо задуженим економијама као што је Црна Гора), одржавање адекватног нивоа ових издатака је кључно за одрживи економски раст. Из тог разлога, политика јавне потрошње треба да тежи ка структурној репозицији у правцу већег учешћа капиталних у односу на текуће издатке, уз истовремено обезбеђивање фискалне одрживости.

Анализирани подаци показују да се фискална политика Црне Горе у посматраном периоду кретала у интервалу између развојних амбиција и фискалних ограничења. Иако су капитални издаци у појединим годинама достигли релативно висок ниво, трендови указују на потребу за стабилнијим и дугорочније планираним инвестиционим циклусима, уз јаснију приоритизацију пројеката са највећим економским повраћајем.

4.2.2. Анализа капиталних расхода Босне и Херцеговине

Капитални буџетски издаци у Босни и Херцеговини у периоду од 2008. до 2024. године одражавају степен развојне оријентације фискалне политике, али и структурна ограничења која проистичу из комплексног уређења јавних финансија у земљи. Као и у другим земљама региона, капитални издаци представљају кључну компоненту јавне потрошње усмерену на финансирање инфраструктуре, јавних објеката и других дугорочних инвестиција.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

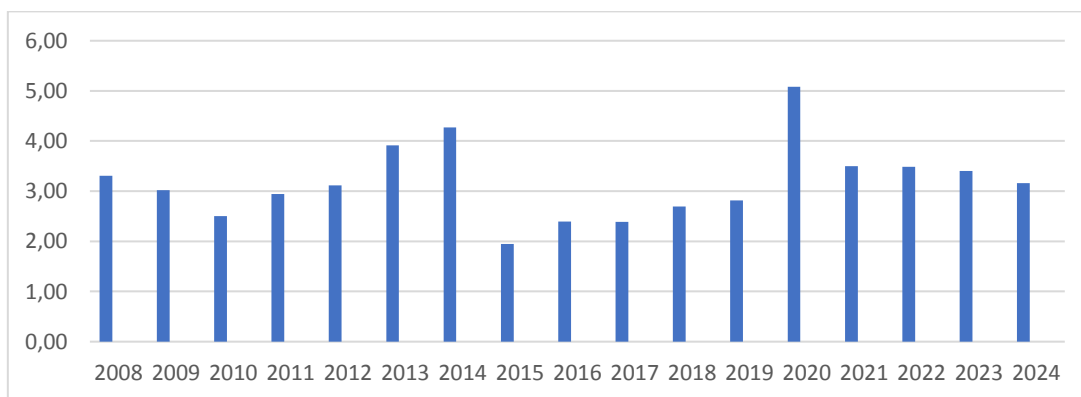
Табела 63. Анализа капиталних расхода у Босни и Херцеговини изражени у % БДП-а
и укупних расхода за временски интервал од 2008. до 2024. године

Године	Капитални расходи у % БДП-а	Капитални расходи у % укупних расхода
2008.	3,30	7,95
2009.	3,02	7,01
2010.	2,50	5,85
2011.	2,94	7,07
2012.	3,11	7,30
2013.	3,91	9,57
2014.	4,27	10,28
2015.	1,95	4,83
2016.	2,39	6,21
2017.	2,39	6,38
2018.	2,69	7,18
2019.	2,81	7,55
2020.	5,08	12,19
2021.	3,50	9,25
2022.	3,49	9,46
2023.	3,41	8,85
2024.	3,16	7,86

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта IMF eLibrary, доступно на: <https://www.elibrary.imf.org/subject/043> и на основу података са сајта Централне Банке БиХ, доступно на: <https://www.cbbh.ba/> ; <https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35>

На основу података приказаних у табели 63, удео капиталних расхода у БДП-у Босне и Херцеговине кретао се у распону од 1,95% у 2015. години до 5,08% у 2020. години. Са становишта учешћа у укупним буџетским издацима, капитални расходи су износили између 4,83% (2015.) и 12,19% (2020.), што указује на знатне флукуације у динамици јавних инвестиција.

Графикон 59. Анализа капиталних расхода у Босни и Херцеговини изражени у
% БДП-а за временски интервал од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 63

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Како показује графикон 59, током анализираних периода уочавају се три доминантне фазе у кретању капиталних издатака. *Прва фаза (2008.–2014.)* обележена је релативно стабилним и постепено растућим учешћем капиталних издатака у БДП-у, при чему се издвајају 2013. и 2014. година са вредностима од 3,91% и 4,27% БДП-а. Овај тренд је, међутим, прекинут 2015. године, када је забележен изразит пад на свега 1,95% БДП-а и 4,83% у укупним расходима, што указује на рестриктивније буџетске мере или застоје у реализацији инвестиционих пројеката.

У *другој фази (2016.–2019.)* долази до постепеног опоравка капиталне потрошње, уз стабилно учешће од око 2,4–2,8% БДП-а, што одражава умерени повратак инвестицијама, пре свега у секторима са високим друштвеним приоритетом попут саобраћаја, образовања и енергетике. У 2020. години долази до значајног скока капиталних издатака на 5,08% БДП-а и преко 12% у укупним јавним расходима. Ова вредност представља највиши ниво у анализираном периоду и може се делимично објаснити потребом за антикризним инвестиционим програмима као одговором на пандемију COVID-19.

Трећа фаза (2021.–2024.) карактерише се благим падом удела капиталних расхода, али и даље на нивоу изнад 3% БДП-а, што је више од преткризног просека. Таква фискална политика може се окарактерисати као умерено експанзивна, с обзиром на то да се удео капиталних издатака задржава изнад минималних развојних прагова препознатих у економској литератури. Ипак, удео ових издатака у укупним расходима опада у 2023. и 2024. години, што може указивати на појачан раст текуће потрошње или смањену реализацију инвестиција.

Структура капиталних расхода у Босни и Херцеговини, према расположивим изворима, обухвата различите компоненте као што су изградња путне и енергетске инфраструктуре, обнова јавних објеката, као и пројекти финансирани из међународних кредита и донација. Ипак, фрагментираност фискалног система и постојање више нивоа власти (државног, ентитетског и кантони) представљају структурно ограничење у планирању и ефикасности капиталне потрошње.

Иако се у посматраном периоду бележе значајни напори на повећању инвестиција, посебно у кризним и посткризним годинама, укупан ниво капиталних издатака у односу на БДП остаје испод пожељних развојних нивоа, посебно када се узму у обзир потребе за модернизацијом инфраструктуре и јачањем јавних услуга. У том контексту, будућа фискална политика треба да тежи бољој координацији између различитих нивоа власти, већем обиму домаћих и страних улагања, као и јаснијој приоритизацији капиталних пројеката у складу са националним развојним стратегијама.

4.2.3. Анализирање висине капиталних расхода у Републици Србији

Капитални буџетски издаци у Републици Србији током периода од 2008. до 2024. године прошли су кроз више фаза, од релативно ниског нивоа у укупној буџетској потрошњи до значајног раста у последњим годинама. Анализа капиталних издатака, изражених као удео у бруто домаћем производу (БДП) и укупним јавним расходима, пружа увид у приоритете фискалне политике и развојну оријентацију државне потрошње.

Табела 64. Висина капиталних издатака у % БДП-а и укупних расхода у Републици Србији за посматрани временски период

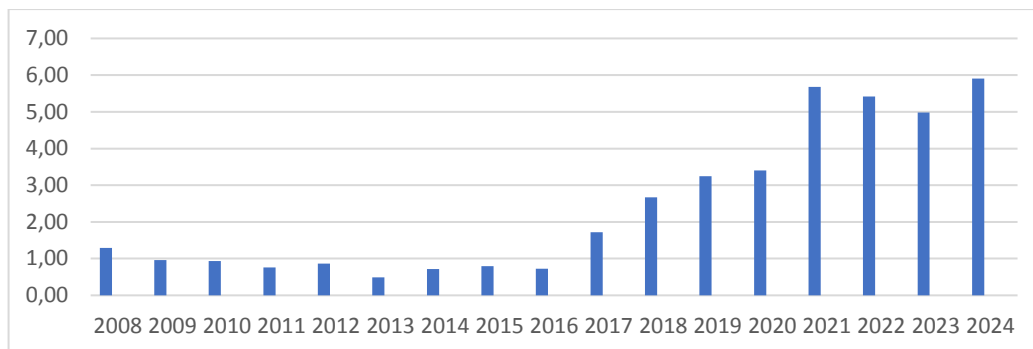
Године	Капитални расходи у % БДП-а	Капитални расходи у % укупних расхода
2008.	1,29	5,6
2009.	0,96	4,09
2010.	0,93	3,88
2011.	0,76	3,25
2012.	0,87	3,44
2013.	0,49	2,09
2014.	0,72	2,77
2015.	0,80	3,36
2016.	0,73	3,25
2017.	1,72	7,83
2018.	2,67	12,31
2019.	3,25	14,6
2020.	3,40	11,41
2021.	5,68	21,33
2022.	5,42	21,11
2023.	4,98	21,23
2024.	5,91	24,2

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства
финансија Републике Србије, доступно на:

<https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Графикон 60. Висина капиталних издатака у % БДП-а у Републици Србији за посматрани временски период

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 64

У посматраном периоду, могу се идентификовати три суштински различита периода у кретању капиталне потрошње. *Први* обухвата године од 2008. до 2016, током којих је удео капиталних издатака био веома низак, крећући се испод 1% БДП-а у више наврата. Најнижа вредност забележена је 2013. године (0,49% БДП-а и 2,09% у укупним расходима), што указује на маргиналну улогу јавних инвестиција у укупној економској политици земље у том периоду. Ово може бити последица рестриктивних мера фискалне консолидације и ограниченог фискалног простора након светске економске кризе и домаћих структурних проблема.

Други период почиње 2017. године, када се уочава нагли раст капиталних расхода, са 1,72% БДП-а и 7,83% у укупним расходима, што означава прекретницу у фискалној политици и фокус на развојну компоненту јавне потрошње. Овај тренд се наставља у наредним годинама, те у 2018. и 2019. капитални издаци достижу респективно 2,67% и 3,25% БДП-а, а удео у укупним расходима расте до 14,6% у 2019. години. Раст капиталне потрошње у овом периоду може се повезати са реализацијом инфраструктурних пројеката, посебно у области саобраћајне, енергетске и комуналне инфраструктуре.

Трећи и најдинамичнији период обухвата време од 2020. до 2024. године. Упркос изазовима које је донела пандемија COVID-19, Република Србија бележи наставак раста капиталних издатака, при чему се 2021. година издваја са уделом од 5,68% БДП-а и преко 21% у укупним јавним расходима. Овај тренд се задржава и у наредним годинама, а 2024. година бележи рекордну вредност од 5,91% БДП-а и 24,2% укупних издатака, што представља највиши ниво у анализираном периоду.

Структура капиталних издатака у Србији обухвата широку лепезу пројеката, од изградње и модернизације аутопутева и железничке инфраструктуре, преко инвестиција у образовне, здравствене и културне објекте, до великих енергетских и дигиталних пројеката. Значајан део ових инвестиција финансира се из страних кредита,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

донација, али и из сопствених прихода, чиме се омогућава релативно висок ниво капиталне потрошње без нарушавања краткорочне фискалне стабилности.

Растући тренд капиталних издатака у последњим годинама указује на јасну оријентацију фискалне политике ка убрзаном економском расту кроз јавне инвестиције. Међутим, остаје питање ефикасности и одрживости оваквог модела, посебно у контексту повећања јавног дуга и потребе за унапређењем механизма планирања и спровођења инвестиционих пројеката.

Капитални буџетски издаци у Србији бележе значајан и континуиран раст од 2017. године, што представља позитиван сигнал у погледу развојне оријентације буџета. Ипак, да би се постигао пун ефекат ових инвестиција на дугорочни раст и конкурентност, неопходно је обезбедити већу транспарентност, ефикасност и стратешко планирање у управљању јавним инвестицијама.

4.2.4. Сагледавање динамике капиталних расхода у Републици Северној Македонији

Капитални издаци представљају кључну компоненту буџетске потрошње, нарочито у економијама у развоју попут Северне Македоније, где они имају потенцијал да подстакну привредни раст, унапређење инфраструктуре и социјалну кохезију. Анализа капиталних издатака у Републици Северној Македонији у периоду од 2008. до 2024. године омогућава увид у приоритетне смернице фискалне политике и промене у приступу јавним инвестицијама.

Табела 65. Динамика капиталних издатака у проценту БДП-а и укупних
расхода од 2008. до 2024. године у Северној Македонији

Године	Капитални расходи у % БДП-а	Капитални расходи у % укупних расхода
2008.	4,84	14,31
2009.	3,24	9,63
2010.	3,51	10,75
2011.	3,82	11,91
2012.	4,02	12,04
2013.	3,31	10,41
2014.	3,34	10,49
2015.	3,34	10,33
2016.	2,85	9,15
2017.	3,21	10,11
2018.	1,84	6,07
2019.	2,57	8,19
2020.	2,41	6,62

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2021.	3,21	9,11
2022.	3,51	10,28
2023.	4,85	13,66
2024.	3,00	8,26

Извор: Ауторски обрачун на основу података са сајта Министарства

финансија Републике Северне Македоније, доступно на:

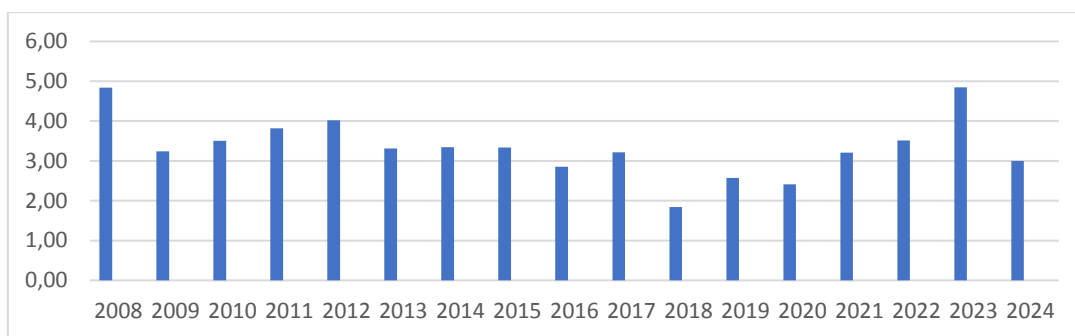
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> ;
<https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/>

Током анализираног периода, капитални издаци у Северној Македонији бележе релативно висок и стабилан ниво у првој половини анализираног периода, након чега долази до привремене редукције, а потом и до поновног раста. Период од 2008. до 2012. године карактерише континуирана оријентација ка улагањима у инфраструктуру и јавне пројекте, што се огледа у капиталним расходима који су се кретали од 3,2% до чак 4,84% БДП-а. У истом периоду, капитални издаци чине значајан удео у укупним јавним расходима, што указује на јаку развојну компоненту фискалне политике.

Од 2013. до 2017. године, капитална потрошња одржава релативно стабилан ниво од око 3% БДП-а, уз благи пад у укупном буџетском уделу. Ово може указивати на умерено рестриктивнији приступ у буџетском планирању, али и на одређене институционалне изазове у реализацији јавних инвестиција. Најзначајнији пад у капиталној потрошњи забележен је 2018. године, када капитални издаци достижу само 1,84% БДП-а и 6,07% у укупним расходима, што може бити последица политичке нестабилности и кашњења у реализацији већих пројеката.

Од 2019. године уочава се умерени раст капиталних издатака, а врхунац је достигнут 2023. године, када они износе 4,85% БДП-а, што представља највиши ниво након 2008. године. Овај пораст указује на нови импулс развојној фискалној политици, што се може повезати са програмирама за опоравак након пандемије, као и са потребом за унапређењем транспортне и енергетске инфраструктуре. Ипак, подаци за 2024. годину показују благи пад на 3,0% БДП-а, што може указивати на ограничења у буџетском простору или на реструктурирање инвестиционих приоритета.

Графикон 61. Динамика капиталних издатака у проценту БДП-а од 2008. до
2024. године у Северној Македонији

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 65

Капитални издаци у Северној Македонији обухватају финансирање великих инфраструктурних пројеката, изградњу и реконструкцију јавних објеката, модернизацију енергетских и телекомуникационих система, као и подршку локалним самоуправама у реализацији инвестиционих иницијатива. Финансирање ових расхода често се ослања на комбиноване изворе и то сопствена буџетска средства, зајмове од међународних финансијских институција и донаторску подршку.

У целини, анализа показује да је Северна Македонија током већег дела посматраног периода успевала да одржи солидан ниво капиталне потрошње, што указује на континуитет у развојним приоритетима. Међутим, осцилације у појединим годинама говоре у прилог потреби за унапређењем буџетског планирања и ефикаснијим механизмима реализације инвестиција. Стога, кључни изазов остаје не само очување адекватног нивоа капиталних издатака, већ и повећање њихове ефективности и утицаја на дугорочни економски раст.

4.2.5. Мапирање волумена капиталних издатака у Албанији

Капитални издаци представљају важан инструмент јавне политике којим се подстиче економски раст, унапређује јавна инфраструктура и јача институционални капацитет државе. У случају Албаније, током периода 2008.–2024., уочава се динамична фискална политика са изразитим улагањима у капиталне пројекте, нарочито у првим годинама анализе. Анализа кретања капиталних издатака као процента БДП-а и укупних расхода омогућава увид у приоритете економске политике, али и у степен фискалне дисциплине у дугом року.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

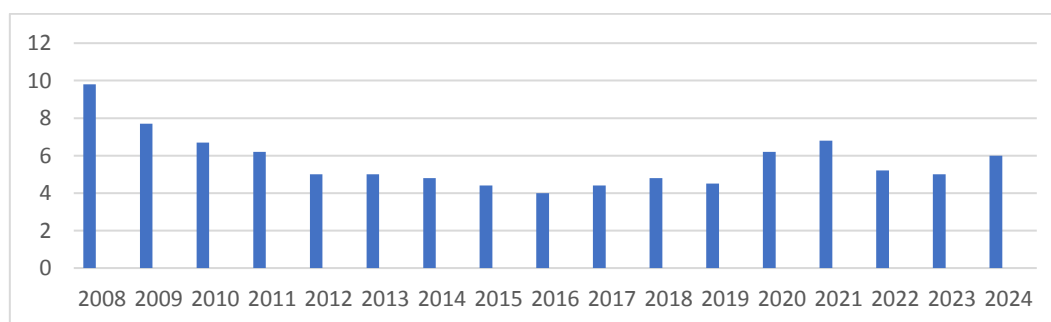
Табела 66. Интензитет капиталних издатака у проценту БДП-а и укупних
расхода у Албанији за период 2008.-2024. године

Године	Капитални расходи у % БДП-а	Капитални расходи у % укупних расхода
2008.	9,8	28,61
2009.	7,7	23,5
2010.	6,7	20,95
2011.	6,2	20,17
2012.	5	18,89
2013.	5	17,31
2014.	4,8	14,75
2015.	4,4	14,42
2016.	4	13,71
2017.	4,4	14,84
2018.	4,8	16,47
2019.	4,5	15,25
2020.	6,2	18,96
2021.	6,8	21,47
2022.	5,2	17,22
2023.	5	17,64
2024.	6	19,51

Извор: Министарство финансија Албаније, доступно на:

<https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/>

Графикон 62. Интензитет капиталних издатака у проценту БДП-а у
Албанији за период 2008.-2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу табеле 66

Према подацима из табеле 66 и графикана 62, уочава се изразито висок ниво капиталне потрошње у првим годинама анализираниог периода. У 2008. години, капитални издаци достигли су чак 9,8% БДП-а и чинили више од четвртине укупних јавних расхода (28,61%), што указује на снажну оријентацију ка инвестицијама, пре свега у инфраструктуру, енергетику и јавне услуге. Упркос глобалној финансијској кризи, у 2009. и 2010. години издаци за капиталне пројекте остали су релативно високи, што сведочи о антикризним мерама усмереним на одржавање економске активности путем јавних улагања.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Након 2011. године, уочава се постепено смањивање капиталних расхода, како у апсолутном смислу (у % БДП-а), тако и унутар структуре укупне буџетске потрошње. Тако се 2016. године капитални издаци смањују на 4% БДП-а и 13,71% укупних расхода, што указује на извесну фискалну консолидацију и рестриктивнији приступ јавним улагањима. Ово може бити резултат настојања да се ограничи буџетски дефицит и смањи јавни дуг, уз фокус на ефикаснију алокацију средстава.

Ипак, у периоду након 2019. године долази до поновног интензивирања капиталних улагања. Године 2020. и 2021. бележе се вредности од 6,2% и 6,8% БДП-а, што може бити повезано са мерама опоравка након земљотреса 2019. и пандемије COVID-19. У овом периоду држава показује спремност да, упркос фискалним ограничењима, инвестира у критичну инфраструктуру, реконструкцију јавних објеката и модернизацију здравственог и образовног система.

Подаци за 2024. годину показују наставак овог тренда са капиталним расходима од 6% БДП-а, што представља стабилну посвећеност улагањима, али и континуирани изазов у одржавању фискалне равнотеже. Удео капиталних издатака у укупним расходима од 19,51% у 2024. години сведочи о значајном простору који се буџетски резервише за развојне намене.

Структура капиталних издатака у Албанији обухвата инвестиције у саобраћајну и енергетску инфраструктуру, образовне и здравствене установе, као и подршку локалним самоуправама. Значајан део финансирања ових пројеката остварује се кроз зајмове и донације међународних институција (нпр. Европска инвестициона банка, Европска банка за обнову и развој, Светска банка), што указује на висок степен интернационализације буџетске подршке и потребу за транспарентним управљањем јавним средствима.

У целини, фискална политика Албаније у погледу капиталних издатака показује релативно висок степен усмерености ка инвестицијама, што је позитиван сигнал у контексту дугорочног развоја. Међутим, одрживост овакве политике зависи од способности државе да одржи здраву буџетску позицију, побољша ефикасност јавне потрошње и обезбеди да инвестиције имају мерљив економски и социјални ефекат.

4.2.6. Сличности и разлике у капиталним расходима земаља Западног Балкана

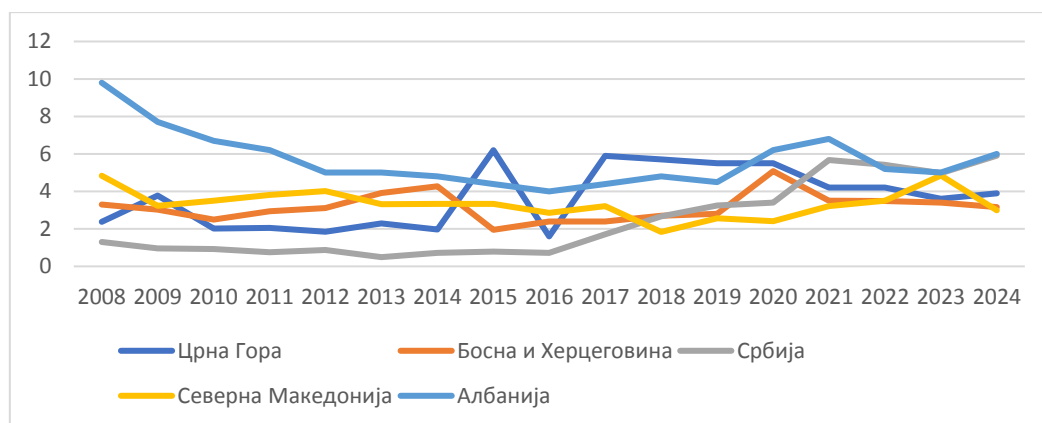
Компаративна анализа капиталних расхода у земљама Западног Балкана тј. Црној Гори, Босни и Херцеговини, Србији, Северној Македонији и Албанији, пружа увид у развојне приоритете, капацитете јавног сектора за финансирање инвестиција и

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

степен фискалне флексибилности у буџетском процесу. За разлику од текућих издатака који се односе на текуће обавезе државе, капитални расходи имају директну повезаност са економским растом, инфраструктурним развојем и дугорочном продуктивношћу.

Графикони 63 и 64 приказују капиталне издатке као проценат БДП-а и укупних јавних расхода у периоду од 2008. до 2024. године, омогућавајући поређење интензитета јавних инвестиција у различитим макроекономским и институционалним контекстима.

Графикон 63. Обим капиталних расхода (% БДП-а) у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

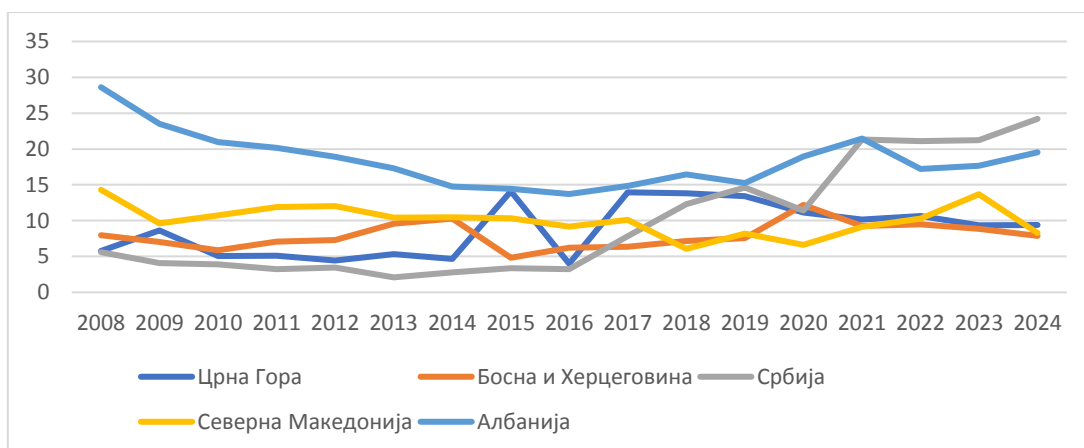
Извор: Ауторски приказ на основу података из табела 62, 63, 64, 65 и 66

Анализа графикона 63 указује да Албанија бележи убедљиво највиши просечан ниво капиталних издатака у односу на БДП током читавог посматраног периода. Вредности често прелазе 5%, а у појединим годинама достижу и скоро 10% (нпр. 2008. и 2021.), што указује на снажан фокус на инфраструктурна улагања и посткризни опоравак. Црна Гора, Северна Македонија и Босна и Херцеговина такође бележе релативно висок обим капиталне потрошње у односу на БДП, углавном у интервалу од 3% до 5%, с повременим флукуацијама условљеним кризама и фискалним рестрикцијама.

С друге стране, Србија у периоду до 2016. године издваја знатно мање средстава за капиталне пројекте (често испод 1% БДП-а), али од 2017. долази до драматичног повећања капиталних инвестиција, које у последњим годинама посматраног периода премашују 5% БДП-а, што указује на промену фискалне стратегије и прелазак ка инвестиционо оријентисаном буџету.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Графикон 64. Обим капиталних расхода (% укупних расхода) у земљама
Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године

Извор: Ауторски приказ на основу података из табела 62, 63, 64, 65 и 66

Графикон 64 открива још израженије разлике у буџетској структури. Албанија, са просечним уделом капиталних издатака од преко 18% у укупним јавним расходима, конзистентно одржава развојно оријентисан буџет. Црна Гора и Северна Македонија такође бележе удео капиталних расхода који се често креће између 8% и 14%, што одражава релативно уравнотежену буџетску структуру у којој капитална потрошња има значајно место.

Србија, иако у новијем периоду бележи висок раст у проценту БДП-а, тек у последњим годинама (од 2018. до 2024.) достиже нивое капиталних расхода од преко 20% у укупним расходима, чиме се позиционира као земља са највишим учешћем капиталне потрошње у буџету у посматраном периоду. Босна и Херцеговина бележи умерен, али стабилан удео капиталних расхода (од 6% до 10%), док се у Србији и Северној Македонији у ранијим годинама може уочити доминација текућих расхода, што ограничава инвестициони капацитет буџета.

Табела 67. Компаративни преглед капиталних расхода у земљама Западног
Балкана (2008.-2024.)

Земље	Просечни капитални расходи (% БДП-а)	Просечни капитални расходи (% укупних расхода)	Највећи удео у капиталним расходима	Специфичности
Црна Гора	3,7%	9,8%	Саобраћајна и енергетска инфраструктура	Значајна варијабилност, посебно у годинама великих пројеката (нпр. аутопут)

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

БиХ	3,2%	7,5%	Путна инфраструктура, образовање	Децентрализован систем фискалног управљања, умерен ниво инвестиција
Србија	2,6%	10,1%	Инфраструктура, капитални трансфери	Ниска издвајања до 2016., али снажан раст након тога, фокус на јавне инвестиције
Северна Македонија	3,5%	10,5%	Комуникације, урбана инфраструктура	Релативна стабилност у издвајањима, осетљивост на политичке циклусе
Албанија	5,5%	18,5%	Инфраструктура, здравство, образовање	Конзистентна оријентација ка инвестицијама, висока фискална експанзија

Извор: Ауторски приказ на основу претходних анализа и података из табела 62,
63, 64, 65 и 66

Капитални расходи представљају важан индикатор развојне оријентације фискалне политике. Упоредна анализа указује да земље региона Западног Балкана показују различите степене спремности и способности за финансирање јавних инвестиција. Док неке земље попут Албаније, и у новије време Србија, показују агресивнији приступ у буџетском инвестирању, друге попут БиХ или Северне Македоније одржавају стабилна, али умерена издвајања.

Кључни изазови који се издвајају у свим земљама су:

- обезбеђивање фискалне одрживости уз раст капиталне потрошње,
- побољшање ефикасности имплементације инфраструктурних пројеката,
- унапређење планирања и управљања јавним инвестицијама и
- смањење зависности од екстерног задуживања као извора финансирања капиталних пројеката.

Унапређење структуре јавне потрошње и преференција ка продуктивнијим видовима издатака кључни су предуслов за дугорочни економски раст, боље јавне услуге и одржив буџетски баланс у земљама региона.

V КВАНТИФИЦИРАЊЕ УТИЦАЈА ГЛАВНИХ КОМПОНЕНТИ ПРИХОДНЕ
И РАСХОДНЕ СТРАНЕ БУЏЕТА НА КРЕТАЊЕ БУЏЕТСКОГ
ДЕФИЦИТА

5.1. МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП И ДЕФИНИСАЊЕ ПРОМЕНЉИВИХ У
ОКВИРУ ЕКОНОМЕТРИЈСКОГ МОДЕЛА

Истраживање је засновано на **квантитативном приступу**, будући да се реализује кроз јасно дефинисан и структуриран истраживачки процес. У оквиру истраживачког дизајна обухваћене су **фазе прикупљања, систематизације и анализе** података, при чему се примењују савремене **економетријске технике** за испитивање односа између одабраних макроекономских показатеља. Пошто је предмет анализе однос између једне зависне и више независних варијабли, истраживање има карактер **корелационог типа**, што омогућава идентификовање и квантификовање међузависности између посматраних економских величина.

Полазна тачка истраживања заснива се на споју теоријских приступа фискалној одрживости и резултата досадашњих емпиријских студија које анализирају узроке и динамику буџетских неравнотежа. На основу тих сазнања развијен је **дедуктивно-емпиријски оквир**, који омогућава испитивање фактора који условљавају промене у висини буџетског дефицита земаља Западног Балкана. У средишту анализе налази се **зависна варијабла – буџетски дефицит** изражен као проценат БДП-а, која рефлектује тренутну фискалну позицију и степен прилагођавања јавних финансија. Као **објашњавајуће варијабле** одабрани су кључни фискални индикатори који, према теорији јавних финансија, имају непосредан утицај на кретање дефицита: **приходи од пореза на доходак физичких лица, приходи од пореза на добит предузећа, приходи од пореза на додату вредност и приходи од акциза, затим непорески приходи**, као и **текући и капитални расходи**. Све ове варијабле су изражене у проценту БДП-а, као и у случају буџетског дефицита. Оваква структура модела омогућава да се квантификује релативни допринос појединачних буџетских компоненти формирању укупног фискалног дисбаланса.

Циљ методолошког оквира јесте да се, применом **регресионих модела за панел податке (Pooled OLS, FEM и REM)**, испита у којој мери одабране варијабле утичу на кретање буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године. Овакав приступ омогућава сагледавање како **просторне**, тако и **временске**

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

димензије фискалне динамике, чиме се повећава аналитичка поузданост и обухват истраживања.

Примена више моделских спецификација омогућава **верификацију постављених хипотеза** и проверу њихове конзистентности са теоријским претпоставкама и налазима досадашњих емпиријских студија. Упоредна анализа резултата панел модела доприноси препознавању кључних детерминанти фискалне неравнотеже и обезбеђује увид у факторе који у највећој мери обликују буџетски дефицит земаља Западног Балкана.

5.1.1. Истраживачки узорак, извори података и њихова обрада

У циљу постизања поузданих и међусобно упоредивих резултата, истраживање обухвата пет земаља **Западног Балкана: Албанију, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Северну Македонију и Републику Србију**. Ове земље су изабране јер припадају истом регионалном и економском простору, са сличним фискалним структурама и изазовима у погледу јавних финансија. Временски оквир истраживања обухвата период **од 2008. до 2024.** године, чиме се обезбеђује довољно дуг временски хоризонт за праћење промена у фискалним токовима и идентификовање основних фактора који утичу на формирање буџетског дефицита. Овакав временски обухват омогућава уочавање трендова пре, током и након периода економских и фискалних шокова, чиме се доприноси већој поузданости налаза и аналитичкој дубини истраживања.

Подаци коришћени у анализи преузети су из званичних публикација **централних банака, министарстава финансија и влада посматраних земаља**, као и из **међународно признатих статистичких база**, међу којима се издваја **Међународни монетарни фонд (IMF)**. Овим избором извора обезбеђена је висока методолошка поузданост и конзистентност података, као и њихова међународна упоредивост. Посебна пажња посвећена је усаглашавању начина обрачуна и класификација између појединачних извора, како би се спречиле методолошке разлике које би могле да утичу на тачност резултата и тумачење налаза истраживања.

За статистичку обраду и анализу података коришћен је софтвер **SPSS**, док су почетна структурирања базе и примарна поређења извршена у програму **Microsoft Excel**. Формирана панел база података обухвата укупно **85 посматрања** (5 земаља × 17 година), чиме се обезбеђује довољан број јединица за спровођење релевантних економетријских тестова и регресионе анализе. Све варијабле у бази изражене су у **проценатима бруто домаћег производа (БДП-а)**, како би се елиминисале разлике у

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

величини економија и обезбедила међусобна упоредивост између земаља. Оваква конструкција узорка омогућава примену **регресионих модела за панел податке (Pooled OLS, FEM и REM)** и тестирање постављених хипотеза о **детерминантама буџетског дефицита**, уз истовремено праћење просторно–временских ефеката фискалне динамике у региону.

5.1.2. Операционализација зависне и независних променљивих

У складу са циљевима истраживања, променљиве су подељене на зависну и скуп независних које објашњавају њено кретање. **Зависна променљива** у овом раду јесте **буџетски дефицит** изражен као проценат бруто домаћег производа. Овај индикатор представља меру фискалне неравнотеже и омогућава да се сагледа способност државе да усклади ниво јавне потрошње са расположивим приходима. Истовремено, коришћење релативног показатеља (израженог у процентима БДП-а) омогућава поређење међу земљама различите величине и економске снаге, као и увид у дугорочне трендове фискалног прилагођавања у региону Западног Балкана.

Независне променљиве у овом истраживању обухватају одабране фискалне категорије које се у теорији и пракси јавних финансија препознају као кључни фактори формирања буџетског дефицита. У анализу су укључене следеће променљиве:

- **Приходи од пореза на доходак** – укупни буџетски приходи остварени по основу опорезивања дохотка физичких лица, изражени као проценат БДП-а;
- **Приходи од пореза на добит** – приходи који потичу од опорезивања добити предузећа, изражени као проценат БДП-а;
- **Приходи од пореза на додатну вредност** – најзначајнији облик пореских прихода, исказан као проценат БДП-а;
- **Приходи од акциза** – фискални приходи остварени од посебних пореза на потрошњу одређених производа (нпр. горива, дувана, алкохолних пића), изражени у процентима БДП-а;
- **Непорески приходи** – обухватају приходе од такси, накнада, казни и других ненормативних извора, изражени као проценат БДП-а;
- **Текући расходи** – буџетска издвајања намењена текућем функционисању државе (зараде, субвенције, трансфери, социјална давања), изражени као проценат БДП-а;

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

- **Капитални расходи** – издаци намењени финансирању јавних инвестиција и инфраструктурних пројеката, исказани као проценат БДП-а.

Табела 68. Преглед зависне и независних променљивих коришћених у
економетријском моделу

Врста променљиве	Назив променљиве изражене у % БДП-а	Симбол
Зависна	Буџетски дефицит	BUDŽETSKI_DEFICIT
Независне	Приходи од пореза на доходак	DOHODAK
	Приходи од пореза на добит	DOBIT
	Приходи од ПДВ-а	PDV
	Приходи од акциза	AKCIZE
	Непорески приходи	NEPORESKI_PRIHODI
	Текући расходи	TEKUĆI_RASHODI
	Капитални расходи	KAPITALNI_RASHODI

Извор: Ауторски приказ

На тај начин, модел обухвата једну зависну и седам независних променљивих које заједно чине основу за емпиријску процену детерминанти буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године. Овим приступом успоставља се свеобухватан аналитички оквир за испитивање утицаја различитих категорија јавних прихода и расхода на фискалну равнотежу и за тестирање постављених истраживачких хипотеза о факторима који обликују кретање буџетског дефицита у региону.

5.1.3. Формулисање и спецификација панел модела

У анализи података који имају просторну и временску димензију најчешће се примењују **линеарни панел модели**, јер омогућавају истовремено посматрање разлика међу земљама и промена током времена. Овакав приступ комбинује варијабилност између јединица посматрања (земаља) и унутар њих кроз временски период, чиме се добија потпунија слика о факторима који утичу на фискалне показатеље. Општи облик

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

регресионог модела за панел податке може се представити следећом једначином (Baltagi, 2021):

$$y_{it} = \beta_{1it} + \sum_{k=2}^K \beta_{kit} x_{kit} + u_{it}$$

$$i=1, \dots, N; t=1, \dots, T; k=1, \dots, K$$

(2)

где је:

y_{it} – вредност зависне променљиве за i -ту земљу у периоду t ;

β_{1it} – слободан члан (intercept који у панел моделима може да варира по земљама (i) и временским периодима (t);

β_{kit} – непознати регресиони параметри, који су у општем облику модела панел података варијабилни по јединицама и временским периодима, тј. нису константни као у класичној регресионој анализи;

x_{kit} – вредност k -те независне променљиве за i -ту земљу у периоду t ;

u_{it} – случајна грешка са аритметичком средином једнакој нули и константној варијанси за свако i и t .

На основу прегледа релевантне литературе и претходно дефинисаних зависне и независних променљивих, постављен је следећи **регресиони модел** за панел податке којим се испитују детерминанте буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године:

$$\begin{aligned} \text{BUDŽETSKI_DEFICIT}_{it} = & \alpha + \beta_1 \text{DOHODAK}_{it} + \beta_2 \text{DOBIT}_{it} + \beta_3 \text{PDV}_{it} + \beta_4 \\ & \text{AKCIZE}_{it} + \beta_5 \text{NEPORESKI_PRIHODI}_{it} + \beta_6 \text{TEKUĆI_RASHODI}_{it} + \beta_7 \\ & \text{KAPITALNI_RASHODI}_{it} + u_{it} \end{aligned}$$

Помоћу овако дефинисаног регресионог панел модела спровешће се емпиријско испитивање утицаја одабраних фискалних променљивих на кретање буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године. На овај начин обезбеђује се квантитативна процена односа између кључних категорија јавних прихода и расхода, чиме се омогућава идентификовање фактора који у највећој мери доприносе формирању и променама фискалне неравнотеже у посматраним земљама.

5.2. АНАЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД ПОДАТАКА И ОКВИР РЕГРЕСИОНЕ АНАЛИЗЕ

Панел подаци коришћени у овом истраживању имају карактер балансираног панела, с обзиром на то да све временске серије обухватају једнаке временске периоде за све земље укључене у узорак. Укупан број посматрања износи 85 јединица (5 земаља $\times$ 17 година), што омогућава истовремено разматрање временске и просторне димензије кретања буџетског дефицита и његових детерминанти. Оваква структура узорка пружа могућност да се, поред индивидуалних разлика међу земљама, сагледа и утицај промена током времена, чиме се добија свеобухватнији увид у фискалну динамику региона Западног Балкана.

Пре спровођења регресионе оцене извршене су основне дијагностичке провере претпоставки линеарног панел модела. Тест присуства **аутокорелације резидуала** спроведен је коришћењем **Durbin–Watson (DW)** теста, док је постојање **мултиколинеарности** међу објашњавајућим варијаблама проверено на основу **VIF (Variance Inflation Factor)** показатеља. Поред тога, испитана је и **хетероскедастичност резидуала** визуелним увидом у **дијаграм распршености (scatter plot)** између предвиђених вредности и резидуала. Графички приказ није указао на систематске обрасце промене варијансе, што сугерише да су одступања приближно константна дуж целог опсега посматрања. На основу добијених резултата може се закључити да су испуњене основне претпоставке класичне регресионе анализе, чиме су обезбеђени услови за поуздану и валидну оцену панел модела.

Након спроведених дијагностичких провера приступило се емпиријској оцени регресионог модела за панел податке. У складу са методолошким приступом истраживања, анализа је спроведена у неколико фаза. У првој фази извршена је оцена свих основних спецификација модела за панел податке како би се утврдио најадекватнији приступ за посматране податке. Конкретно, спроведене су оцене следећих модела:

- модел обичних најмањих квадрата (**Pooled OLS**),
- модел са фиксним ефектима (**FEM**) и
- модел са случајним ефектима (**REM**).

На основу добијених резултата спроведени су тестови који омогућавају избор најадекватнијег модела за анализу детерминанти буџетског дефицита. Резултати **F-теста** указали су на постојање статистички значајних разлика између посматраних земаља, чиме је **потврђена оправданост примене модела са фиксним ефектима у**

односу на основни **Pooled OLS** приступ. Након тога, на основу оцене случајних ефеката извршен је ручни прорачун **Breusch–Pagan Lagrangeovog** мултипликатора (**LM** теста). Добијена вредност $LM = 2,362$ била је значајно нижа од граничне вредности $\chi^2(1) = 3,84$ на нивоу значајности од 5%, што указује да варијансе случајних ефеката нису статистички значајне. То значи да се **модел са случајним ефектима (REM)** не показује као адекватан.

С обзиром на то да је **F-тест** потврдио оправданост **FEM** модела, док **LM** тест није потврдио значајност **REM** модела, **Hausman** тест није спровођен, јер се примењује искључиво у случају методолошки оправданих **FEM** и **REM** модела. На основу тога, у даљој анализи задржани су резултати модела са фиксним ефектима (**FEM**) као емпиријски најстабилнијег и теоријски најконзистентнијег оквира за оцену детерминанти буџетског дефицита у земљама Западног Балкана.

5.2.1. Дескриптивна анализа економских променљивих

Дескриптивна статистичка анализа омогућава сагледавање основних карактеристика свих променљивих укључених у истраживање, чиме се обезбеђује преглед главних нумеричких показатеља пре спровођења регресионе анализе. Овакав приступ омогућава сажето и прегледно представљање кретања података у посматраном периоду, што доприноси јаснијем разумевању њихових међусобних односа и увиду у основне обрасце понашања зависне и независних променљивих пре моделовања.

У оквиру дескриптивне анализе израчунате су основне мере **централне тенденције (аритметичка средина)**, **минималне и максималне вредности**, као и **мере распршености (стандардна девијација и варијанса)**. Поред тога, анализиране су и карактеристике дистрибуције података помоћу **коэффицијената асиметрије (skewness)** и **спљоштености (kurtosis)**, чиме је омогућено сагледавање одступања од нормалне расподеле и идентификовање могућих екстремних вредности које би могле утицати на поузданост и интерпретацију резултата регресионе анализе.

Добијени резултати дескриптивне статистике представљају основу за даљу економетријску анализу и тумачење утицаја главних фискалних и макроекономских показатеља — прихода од пореза на доходак, пореза на добит, ПДВ-а, акциза, непореских прихода, текућих и капиталних расхода — на формирање и кретање буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

5.2.1.1. Кретање буџетског дефицита: фискалне фазе и статистички показатељи

Зависна променљива у овом истраживању је буџетски дефицит, који одражава фискалну позицију и равнотежу јавних финансија земаља Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године. Анализа основних дескриптивних статистика омогућава увид у просечне вредности, распон кретања и екстремне вредности, чиме се пружа јаснија слика о варијабилности и трендовима дефицита током времена, као и о потенцијалним разликама између посматраних земаља.

Табела 69. Дескриптивна статистика буџетског дефицита

	Бр. посматрања	Мин.	Макс.	Просек	Стандардна девијација	Варијанса	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
BUDŽETSKI_DEFICIT	85	-10.20	2.53	-3.0890	2.41583	5.836	-.143	.452

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Према резултатима дескриптивне статистике (Табела 69), буџетски дефицит у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године варирао је у распону од најдубљег дефицита од **-10,2% БДП-а до највећег суфицита од 2,53% БДП-а. Просечна вредност дефицита износи -3,09% БДП-а**, што указује да су земље региона у просеку пословале са умереним, али трајним фискалним мањком. **Стандардна девијација од 2,42** потврђује изражену варијабилност између земаља и година, што указује да су фискалне перформансе биле под снажним утицајем економских циклуса, промена у јавним расходима и различитих приступа фискалној политици.

Табела 70. Просечне годишње вредности буџетског дефицита у земљама Западног Балкана за посматрани период

Године	Просечне вредности
2008.	-2,6
2009.	-3,9
2010.	-3,3
2011.	-3,5
2012.	-4,2
2013.	-4,1
2014.	-4,3
2015.	-3,6
2016.	-1,6
2017.	-1,3
2018.	-0,8
2019.	-1,0
2020.	-7,6

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

2021.	-3,2
2022.	-3,2
2023.	-1,8
2024.	-2,5

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

На основу просечних годишњих вредности буџетског дефицита у земљама Западног Балкана (Табела 70) могу се издвојити четири јасно препознатљива периода фискалних кретања:

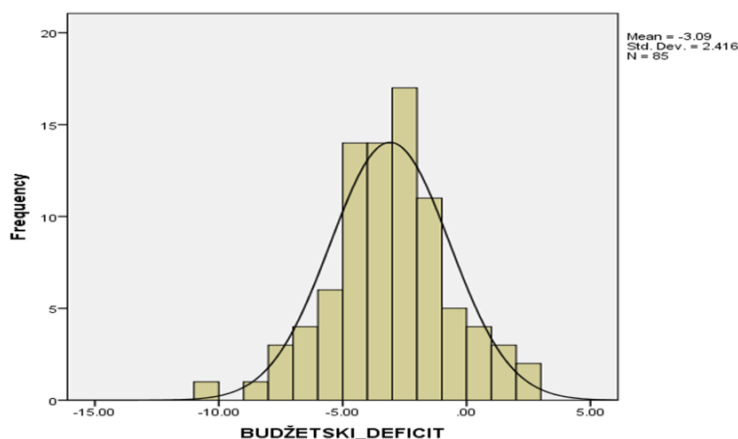
Први период (2008.–2014.) карактерише изражено погоршање фискалне позиције, са просечним дефицитима у распону од $-2,6\%$ до $-4,3\%$ БДП-а. Највеће погоршање бележи се 2012. и 2014. године, што се може повезати са последицама глобалне финансијске кризе и накнадним мерама фискалне експанзије у већини земаља региона.

Други период (2015.–2019.) обележен је фазом стабилизације и фискалне консолидације. У том интервалу дефицит се постепено смањује и прелази у најниже вредности у читавом узорку и то свега $-0,8\%$ у 2018. години и $-1,0\%$ у 2019. То указује на успешне напоре влада у региону да обуздају расходе и ојачају приходне изворе у условима повољнијег привредног раста.

Трећи период (2020.) означава нагло продубљивање дефицита на $-7,6\%$ БДП-а, што представља најлошији резултат у посматраном периоду. Овај изузетан скок резултат је пандемијске кризе, раста јавне потрошње и фискалних интервенција усмерених на очување запослености и ликвидности привреде.

Четврти период (2021.–2024.) доноси фазу фискалне консолидације и стабилизације. Дефицити се враћају на умерене нивое (од $-3,2\%$ у 2021. до $-1,8\%$ у 2023.), уз благо погоршање у 2024. ($-2,5\%$). Ова кретања указују да су земље региона, након кризних интервенција, поново успоставиле контролу над јавним финансијама, иако на нивоу и даље испод предкризних стандарда.

Слика 2. Хистограм буџетског дефицита

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Анализом коефицијената асиметрије и спљоштености добијају се додатни увиди у облик дистрибуције буџетског дефицита у земљама Западног Балкана. **Вредност коефицијента асиметрије (Skewness = -0,14)** указује на готово симетричну расподелу, са благим померањем улево, што значи да су епизоде већих дефицита биле нешто чешће од суфицитних година. Истовремено, **вредност коефицијента спљоштености (Kurtosis = 0,45)** благо премашује нулу, што упућује на мезокуртичну расподелу, односно на облик који је близак нормалној, са умереним одступањима и без изражених „репова“. Другим речима, кретања буџетског дефицита у региону одликује стабилна и уравнотежена дистрибуција, уз ограничен број екстремних вредности које се углавном односе на кризне године, пре свега 2009. и 2020.

5.2.1.2. Статистички показатељи кретања прихода од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана

Приходи од пореза на доходак физичких лица у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године кретали су се у распону **од најмањих 0,26% БДП-а, забележених у Босни и Херцеговини, до највиших 3,63% у Црној Гори. Просечна вредност за цео регион износи 2,06% БДП-а**, што указује на умерену и релативно стабилну фискалну основу овог вида јавних прихода.

Највишу просечну стопу током посматраног периода имала је Црна Гора (2,56%), док је најнижа просечна вредност регистрована у Србији (1,40%). **Стандардна девијација од 0,65** упућује на ограничене осцилације између земаља, што сугерише да је структура опорезивања дохотка у региону релативно уједначена и без већих екстрема.

Табела 71. Дескриптивна статистика пореза на доходак

	Бр. посматрања	Мин.	Макс	Просек	Стандардна девијација	Варијанса	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
DOHODAK	85	.26	3.63	2.0646	.65054	.423	-.185	-.205

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Табела 72. Просечне годишње вредности прихода у земљама Западног Балкана
у посматраном периоду

Године	Приходи од пореза на доходак	Приходи од пореза на добит	Приходи од ПДВ-а	Приходи од акциза	Непорески приходи
--------	---------------------------------------	----------------------------------	---------------------	----------------------	----------------------

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

2008.	1,97	1,5	11,63	3,59	2,47
2009.	2,14	1,3	10,93	3,89	2,48
2010.	2,27	0,9	10,85	3,93	2,31
2011.	2,15	1,1	11,15	3,98	2,03
2012.	1,98	1,3	10,65	4,19	2,09
2013.	1,98	1,1	10,77	4,10	1,89
2014.	2,27	1,3	11,41	4,14	1,98
2015.	2,08	1,5	10,63	4,22	2,15
2016.	2,08	1,6	10,79	4,32	2,04
2017.	2,03	1,8	10,91	4,42	1,93
2018.	2,10	1,9	10,84	4,21	2,04
2019.	2,17	1,8	10,89	4,22	2,16
2020.	2,10	1,8	10,30	4,01	1,76
2021.	2,09	1,8	11,17	4,02	1,79
2022.	1,93	2,0	11,79	3,59	1,58
2023.	1,91	2,3	11,39	3,57	1,98
2024.	2,08	2,5	11,83	3,69	1,88

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

На основу просечних годишњих вредности прихода од пореза на доходак у земљама Западног Балкана (Табела 72), могу се разликовати три фазе у кретању ове фискалне категорије.

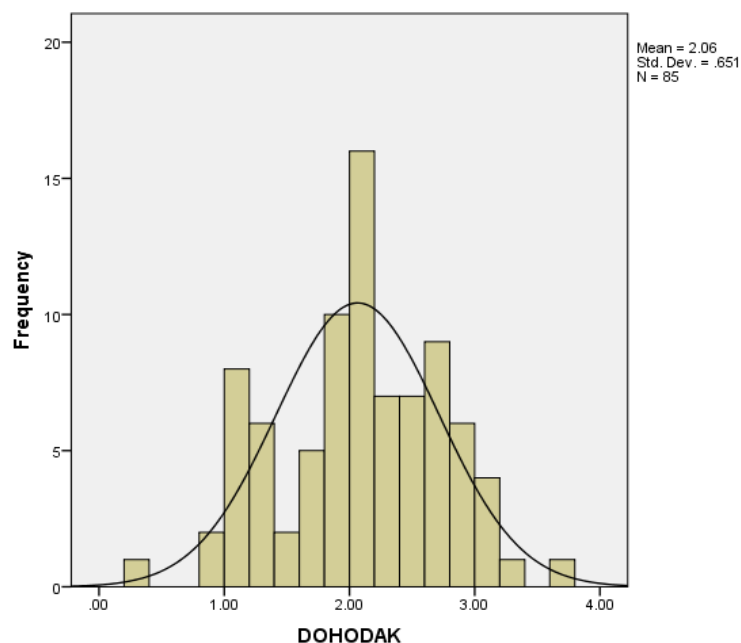
Први период, од 2008. до 2014. године, карактеришу благе осцилације са просечним вредностима између 1,97% и 2,27% БДП-а, што указује на уједначену фискалну политику и стабилне изворе прихода.

Други период, од 2015. до 2020. године, обележава релативно стабилан ниво пореза на доходак уз постепени раст прихода и приближавање просечној вредности од око 2,1%, што може указивати на унапређење система наплате и ширење пореске базе.

Трећи период, који почиње 2021. године, показује тенденцију стабилизације и одржавања нивоа прихода изнад 2%, уз благо смањење у 2022. и 2023. години, што је делимично последица макроекономских притисака и успоравања привредне активности, али се ситуација поново побољшава у 2024. години.

Посматрајући глобално, кретање прихода од пореза на доходак у региону показује висок степен стабилности и умерен раст, без већих поремећаја у фискалној динамици.

Слика 3. Хистограм прихода по основу пореза на доходак физичких лица

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Слика 3 указује да су вредности прихода од пореза на доходак доминантно концентрисане у интервалу од 1 до 3 % БДП-а, уз неколико посматрања са вишим вредностима, што потврђује благу негативну асиметрију **дистрибуције (skewness = – 0,19)**. Другим речима, ниже вредности пореза на доходак биле су чешће, док су више вредности биле ређе и углавном везане за поједине године и земље са снажнијим фискалним капацитетом. **Вредност коефицијента спљоштености (kurtosis = –0,21)** указује на платикуртичан дистрибуцију, односно на то да екстремне вредности нису биле изражене и да је већина посматрања концентрисана око просека. Такав облик расподеле потврђује стабилност прихода од пореза на доходак у региону и одсуство изражених фискалних девијација током посматраног периода.

5.2.1.3. Статистички показатељи кретања прихода од пореза на добит предузећа

Према резултатима дескриптивне статистике (Табела 73), приходи од пореза на добит у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године кретали су се у интервалу **од најмање 0,65% БДП-а до највише 2,90% БДП-а**, при чему су обе вредности забележене у Црној Гори, што указује на изражену волатилност фискалних прихода у тој земљи.

Такав распон указује да је корпоративни сектор у Црној Гори у појединим годинама имао изузетно висок фискални допринос, док су у другим периодима остварени знатно скромнији резултати. **Просечна вредност за цео регион износи**

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

1,62% БДП-а, што указује на умерену заступљеност пореза на добит у структури јавних прихода земаља Западног Балкана.

Стандардна девијација од 0,52 потврђује да разлике између земаља постоје, али нису изразите, што сугерише релативно стабилну и уједначену примену пореске политике у региону.

Табела 73. Дескриптивна статистика пореза на добит

	Бр. посматрања	Мин.	Макс.	Просек	Стандардна девијација	Варијанса	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
DOBIT	85	.65	2.90	1.6177	.52308	.220	.220	-.523

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

У посматраном периоду 2008.–2024. године, приходи од пореза на добит у земљама Западног Балкана показали су препознатљиве фазе фискалног циклуса, што се да видети у табели 72.

У **почетном периоду (2008.–2011.)** вредности су биле релативно ниске и стабилне (око 0,9–1,5% БДП-а), што одражава успоравање привредне активности и пад профитабилности предузећа након светске економске кризе. **Током периода 2012.–2014.** долази до постепеног опоравка, при чему просечне вредности расту ка 1,3% БДП-а, што указује на јачање корпоративних резултата и боље фискалне перформансе.

Другу фазу (2015.–2019.) карактерише сталан раст прихода од пореза на добит, уз померање просечних вредности изнад 1,7% БДП-а и кулминацију у 2018. години (до 1,9% БДП-а). Овај период одражава снажан раст привреде, повећану наплату и стабилизацију пореске администрације у региону.

Током пандемијске кризе 2020.–2021. није дошло до значајног пада, вредности су остале стабилне (око 1,7–1,8% БДП-а), што потврђује отпорност пореских прихода од добити чак и у условима привредног успоравања.

У **завршној фази (2022.–2024.)** примећује се даљи раст и достизање максимума у 2024. години (2,5% БДП-а), што указује на обновљену профитабилност предузећа и стабилизацију фискалне политике у региону.

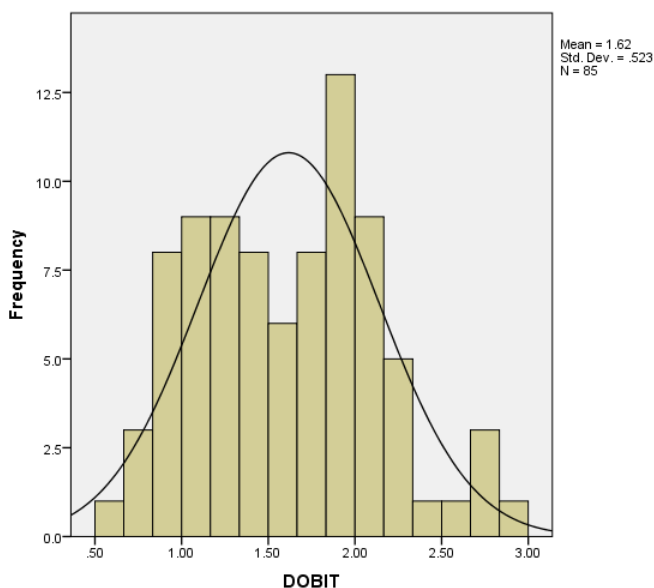
Посматрано по земљама, Црна Гора бележи и највишу (2,90%) и најнижу (0,65%) вредност прихода од пореза на добит у посматраном периоду, што указује на изразиту осцилаторност фискалних перформанси и осетљивост прихода на циклусне факторе. Албанија и Србија остварују просечне вредности изнад регионалног просека (1,84% и 1,70%), што одражава снажнију базу корпоративног сектора и стабилнију наплату, док

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Босна и Херцеговина (1,43%) и Северна Македонија (1,54%) бележе нешто ниже, али стабилне вредности.

Кретање прихода од пореза на добит у периоду 2008.–2024. указује на постепену консолидацију и раст фискалне ефикасности, уз умерене разлике међу земљама. Одржавање стабилног нивоа ових прихода представља важан показатељ фискалне дисциплине и отпорности јавних финансија у региону.

Слика 4. Хистограм прихода по основу пореза на добит предузећа

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Хистограм приказан на Слици 4 указује на готово симетричну дистрибуцију прихода од пореза на добит, уз блажу десну асиметрију (**skewness = 0,22**), што значи да су посматрања са вишим вредностима пореза на добит (изнад 2% БДП-а) била нешто ређа, али присутна. Вредност коефицијента спљоштености (**kurtosis = -0,52**) сугерише равнији, платикуртичан облик расподеле, без изражених екстремних одступања. Другим речима, већина посматраних вредности концентрисана је око просека (око 1,6% БДП-а), док су екстремне вредности (изнад 2,5%) ретке.

Слика јасно показује да су приходи од пореза на добит у већини случајева кретали у интервалу између 1% и 2% БДП-а, уз повремене изузетке у појединим земљама и годинама када су достизали више вредности. Овакав облик дистрибуције указује на стабилност фискалних прихода и умерену волатилност током посматраног периода, што потврђује релативно стабилну наплату пореза на добит у региону.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

5.2.1.4. Статистички показатељи кретања прихода од пореза на додату вредност

Приходи од пореза на додату вредност (Табела 74) у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године варирали су у интервалу од **7,01% до 16,80%** БДП-а, што указује на умерене, али стабилне разлике међу земљама региона. **Просечна вредност од 11,06%** БДП-а потврђује да је ПДВ представљао један од најзначајнијих и најстабилнијих извора буџетских прихода у анализираном периоду. **Стандардна девијација од 2,94** указује на постојање одређених одступања између земаља и година, али без изражене волатилности, што одражава релативну стабилност система индиректног опорезивања.

Кретање прихода од ПДВ-а указује на висок степен фискалне стабилности и поузданости овог извора буџетских средстава, јер је удео ПДВ-а у БДП-у током целог периода остао релативно стабилан, без већих шокова или осцилација које би угрозиле одрживост јавних финансија региона.

Табела 74. Дескриптивна статистика прихода од пореза на додату вредност

	Бр. посматрања	Мин.	Макс.	Просек	Стандардна девијација	Варијанса	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
PDV	85	7.01	16.80	11.0552	2.94309	8.662	.523	-1.303

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

У периоду 2008.–2024. године, приходи од пореза на додату вредност (ПДВ) у земљама Западног Балкана показали су стабилан, али благо растући тренд, уз мање осцилације условљене економским циклусима и кризним епизодама.

Посматрајући податке из табеле 72 уочавају се следеће фазе:

У почетној фази (2008.–2011.) просечне вредности ПДВ прихода кретале су се око 10,9–11,6% БДП-а, што одражава релативно стабилну фискалну основу непосредно пре и током глобалне финансијске кризе.

Током периода 2012.–2019., приходи од ПДВ-а одржавају се у још ужем интервалу од 10,6 до 11,4% БДП-а, што указује на високу отпорност овог извора прихода на економске флукуације и релативно ефикасну наплату.

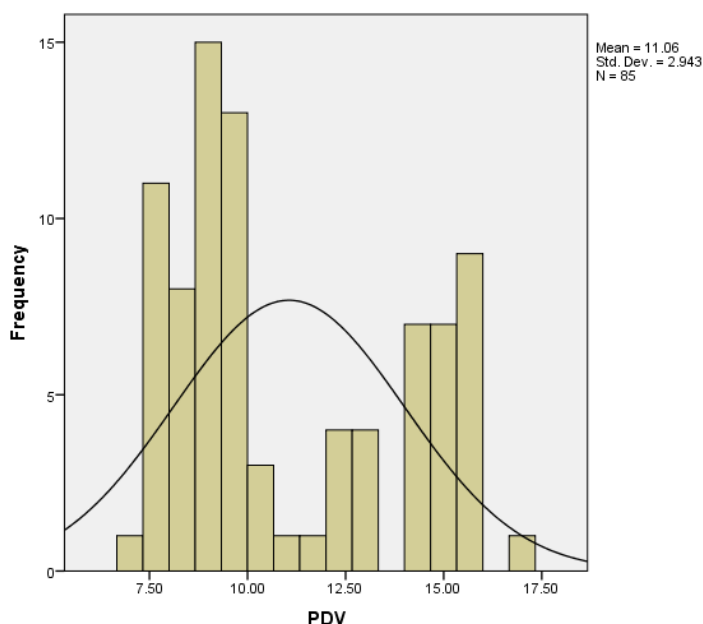
Пандемијска криза 2020. године доводи до благог смањења ПДВ прихода (10,3% БДП-а), али већ **2021. и 2022.** бележи се опоравак и раст изнад просека (11,2–11,8%), праћен стабилизацијом у **2023.–2024.** на око 11,4–11,8% БДП-а. Овакав тренд потврђује да је ПДВ задржао статус најстабилнијег и најиздашнијег фискалног

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

инструмента у региону, чији су приходи брзо реаговали на опоравак потрошње и економске активности након пандемије.

Посматрано по земљама, Босна и Херцеговина бележи највиши просечан ниво ПДВ прихода (15,24% БДП-а), што указује на изразиту зависност буџетских прихода од потрошње и јаку фискалну базу. Насупрот томе, Северна Македонија остварује најнижи ниво (8,03%), што може указивати на нижу пореску основу и ограничен фискални капацитет. Црна Гора (13,50%) и Србија (9,57%) налазе се у средњем распону, док Албанија (8,94%) бележи стабилне, али скромније приходе.

Слика 5. Хистограм прихода од ПДВ-а

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Хистограм приказан на Слици 5 илуструје дистрибуцију прихода од пореза на додату вредност (ПДВ) у земљама Западног Балкана и потврђује резултате дескриптивне статистике. Вредност **коэффициента асиметрије (skewness = 0,52)** указује на благу десну асиметрију, што значи да су више вредности ПДВ-а (изнад 13–14% БДП-а) биле ређе, али присутне у појединим земљама, попут Босне и Херцеговине и Црне Горе. С друге стране, већина посматрања је концентрисана у интервалу од 8% до 12% БДП-а, што указује на доминантно умерене вредности у региону.

Коефицијент спљоштености (kurtosis = -1,30) указује на платикуртичан облик дистрибуције, односно на нешто равнију расподелу у односу на нормалну, са мањим бројем екстремних вредности. Овакав облик расподеле сугерише да су приходи од ПДВ-а током посматраног периода били стабилни, без значајних шокова, уз релативно једнаку заступљеност земаља са нижим и вишим нивоима овог фискалног прихода.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

5.2.1.5. Статистички показатељи кретања прихода од акциза

Према резултатима из табеле 75, приходи од акциза у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године показали су умерену стабилност уз ограничене осцилације. Вредности су се кретале у интервалу од **2,50% до 5,65%** БДП-а, док **просечна вредност износи 4,01%** БДП-а, што указује да су акцизе чиниле значајан, али стабилан извор буџетских прихода. **Стандардна девијација од 0,84** показује да разлике међу земљама и годинама постоје, али нису изразито наглашене, што потврђује конзистентност овог фискалног инструмента.

Табела 75. Дескриптивна статистика прихода акциза

	Бр. посматрања	Мин.	Макс.	Просек	Стандардна девијација	Варијанска	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
Akcize	85	2.5	5.65	4.0068	.84394	.712	.038	-1.078

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

У периоду 2008.–2024. године, приходи од акциза у земљама Западног Балкана показали су умерену стабилност уз благи раст, што потврђује њихову поузданост као фискалног инструмента, видети табелу 72.

На почетку периода, 2008. године, просечна вредност износила је 3,59% БДП-а, док се већ у **периоду 2012.–2014.** бележи постепени пораст на нивое изнад 4,1%, што је резултат фискалне консолидације и повећања акцизних стопа на енергенте и дуванске производе.

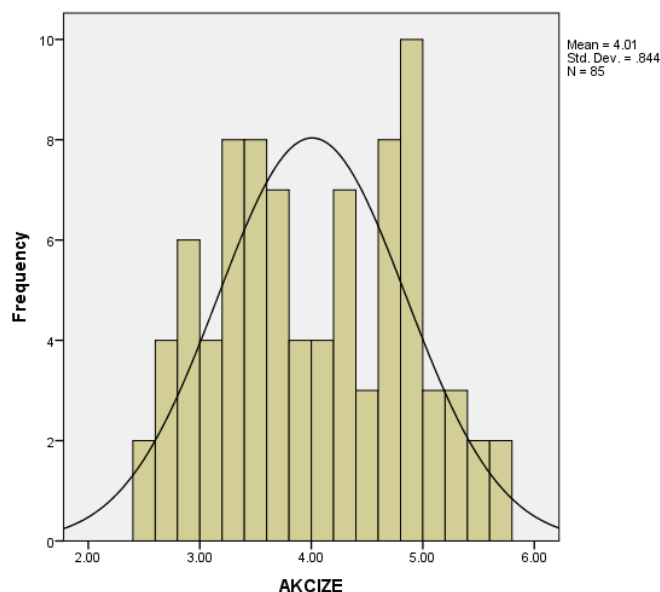
У фази 2015.–2019. приходи од акциза достижу свој максимум, између 4,2% и 4,4% БДП-а, што указује на стабилизацију и пун ефекат реформи у области индиректног опорезивања.

Током пандемије 2020.–2021. вредности се задржавају на око 4,0% БДП-а, уз благе осцилације изазване смањеном потрошњом и привременим фискалним олакшицама.

У најновијем периоду (2022.–2024.) примећује се благо смањење на око 3,6–3,7% БДП-а, што се може повезати са успоравањем економске активности и растом инфлације који је умањио реални ефекат пореских прихода.

Посматрано по земљама, Србија (4,71%) и Црна Гора (4,66%) остварују највише просечне приходе од акциза, што указује на ширу пореску основу и вишу потрошњу акцизних производа, док Албанија (2,96%) бележи најниже вредности, одражавајући нижи ниво потрошње и фискалне капацитете.

Слика 6. Хистограм прихода од акциза

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Хистограм приказан на Слици 6 илуструје дистрибуцију прихода од акциза у земљама Западног Балкана и потврђује налазе дескриптивне статистике. Вредност **коэффициента асиметрије (skewness = 0,04)** указује на готово симетричну расподелу, што значи да су више и ниже вредности акциза биле приближно једнако заступљене током посматраног периода. Другим речима, већина посматрања груписана је око просечне вредности од 4% БДП-а, без израженог нагиба удесно или улево. Негативан **коэффициент спљоштености (kurtosis = -1,08)** указује на платикуртичну дистрибуцију, односно на нешто равнији облик расподеле у односу на нормалну, са мањим бројем екстремних вредности. То значи да су екстремно ниске или високе вредности акциза биле ретке и да су приходи од овог пореза били релативно стабилни током већине година. Овакав облик расподеле потврђује да су акцизе имале предвидив и конзистентан карактер, без наглих скокова и падова. Стабилност ове категорије прихода указује на њену фискалну поузданост, будући да се ради о инструменту који генерише континуиране буџетске приходе, нарочито у периодима економских флукуација када су други извори (нпр. ПДВ или порез на доходак) били под већим притиском.

5.2.1.6. Статистички показатељи кретања непореских прихода

На основу резултата дескриптивне статистике (Табела 76), непорески приходи у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године показали су умерен ниво и ограничене осцилације. Вредности су се кретале од **минималних 0,50% БДП-а до**

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

максималних 4,43% БДП-а, док просечна вредност износи 2,03% БДП-а, што указује да су непорески приходи чинили мањи, али стабилан сегмент укупних јавних прихода. **Стандардна девијација од 0,76** показује да су разлике између земаља и година присутне, али да нису изразито наглашене, што сведочи о релативној стабилности ове врсте прихода.

Табела 76. Дескриптивна статистика непореских прихода

	Бр. посматрања	Мин.	Макс.	Просек	Стандардна девијација	Варијанса	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
NEPORESKI_PRIHODI	85	.50	4.43	2.0333	.75623	.572	.250	.213

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

У периоду 2008.–2024. године, сагледавајући податке из табеле 72, непорески приходи у земљама Западног Балкана показали су умерену стабилност уз повремене осцилације, углавном повезане са специфичним фискалним мерама и променама у приходима од државних предузећа и административних такси.

На почетку периода (2008.–2010.) просечне вредности кретале су се између 2,3% и 2,5% БДП-а, што указује на солидан допринос непореских прихода укупним јавним финансијама.

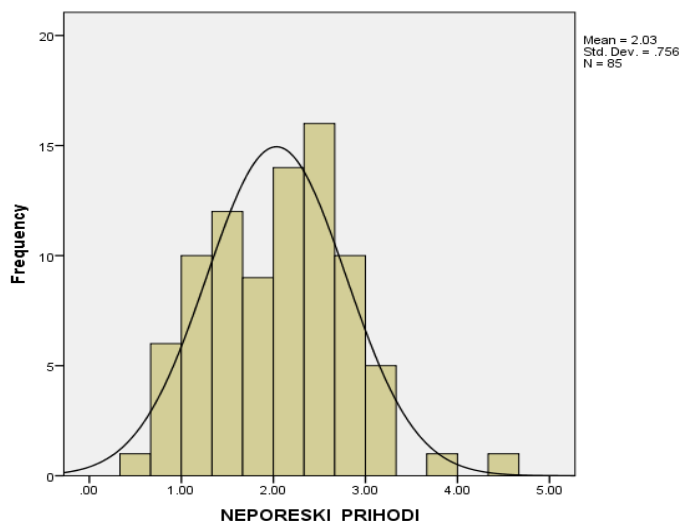
Током наредних година (2011.–2014.) бележи се постепени пад испод 2% БДП-а (нпр. 2013. – 1,8%), као последица смањених једнократних прихода и реструктурирања јавног сектора.

Период од 2015. до 2019. године обележава стабилизацију у распону од 2,0–2,2% БДП-а, док се током **пандемијске кризе 2020.–2021.** вредности спуштају на најниже нивое од 1,7–1,8%, услед смањене економске активности и пада ненаплатних буџетских прихода.

Након тога, у **периоду 2022.–2024.** непорески приходи показују умерен опоравак, уз просечне вредности од око 1,9–2,0% БДП-а, што указује на враћање ка дугорочном просеку и стабилизацију фискалног система.

Посматрано по земљама, највише просечне вредности бележе Србија (2,58%) и Босна и Херцеговина (2,49%), што указује на већи значај непореских извора у структури њихових буџетских прихода, пре свега кроз приходе од државних предузећа, такси и накнада. Северна Македонија (2,47%) такође остварује изнадпросечне резултате, док су Албанија (1,47%) и посебно Црна Гора (1,16%) имале најниже вредности, што одражава мањи капацитет јавног сектора за генерисање додатних буџетских прихода ван пореског система.

Слика 7. Хистограм непореских прихода

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Хистограм приказан на Слици 7 приказује дистрибуцију непореских прихода у земљама Западног Балкана и додатно потврђује резултате дескриптивне статистике. Вредност **коефицијента асиметрије (skewness = 0,25)** указује на благу позитивну асиметрију, што значи да су више вредности непореских прихода биле нешто учесталије од нижих. Другим речима, током појединих година и у појединим земљама забележени су повећани приходи од накнада, такси, концесија и дивиденди државних предузећа, док су ниже вредности биле ређе и углавном везане за периоде фискалне консолидације. **Коефицијент спљоштености (kurtosis = 0,21)** указује на благо лептокуртичну дистрибуцију, односно на нешто израженије репове у односу на нормалну расподелу. То значи да су се повремено јављале екстремне вредности односно године у којима су поједине државе оствариле необично високе непореске приходе, али да такве ситуације нису биле честе. Овакав облик дистрибуције указује на то да су непорески приходи у региону у целини стабилни, са мањим повременим одступањима, што их чини предвидивим и поузданим извором буџетских средстава. Њихова структура сугерише да су имали допунску, али стабилизујућу улогу у фискалним системима земаља региона, посебно у периодима смањених пореских прихода или привредних застоја.

5.2.1.7. Статистички показатељи кретања текућих расхода

Из добијених резултата (Табела 77) се види да текући расходи у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године представљали су најзначајнију компоненту јавне потрошње, са **просечном вредношћу од 22,94%** БДП-а. Распон

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

између минималне вредности од 16,05% БДП-а и максималне од 33,96% БДП-а указује на значајне разлике међу земљама и кроз посматране године, што рефлектује разлике у структури јавне потрошње, нивоу социјалних трансфера и обиму јавног сектора. **Стандардна девијација од 4,38** потврђује умерену дисперзију података, што значи да су текући расходи показивали одређену волатилност, али су и даље остали у релативно стабилном опсегу.

Табела 77. Дескриптивна статистика текућих расхода

	Бр. посматрања	Мин.	Макс.	Просек	Стандардна девијација	Варијанса	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
TEKUĆI_RASHODI	85	16.05	33.96	22.9410	4.37855	19.172	.443	-.443

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Табела 78. Просечне годишње вредности расхода у земљама Западног Балкана у
посматраном периоду

Године	Текући расходи	Капитални расходи
2008.	22,69	4,32
2009.	23,54	3,74
2010.	23,67	3,13
2011.	23,23	3,16
2012.	24,00	2,97
2013.	22,86	3,00
2014.	23,41	3,02
2015.	22,89	3,34
2016.	22,59	2,31
2017.	22,03	3,52
2018.	21,64	3,54
2019.	21,82	3,73
2020.	25,64	4,52
2021.	23,19	4,68
2022.	21,93	4,36
2023.	21,86	4,37
2024.	23,01	4,39

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

У периоду 2008.–2024. године, текући расходи у земљама Западног Балкана показали су релативно стабилан, али растући тренд, уз изражене осцилације током кризних периода. Оно што је уочљиво из табеле 78 јесте:

На почетку серије (2008.–2010.), просечни расходи износили су око 23% БДП-а, што одражава почетне ефекте глобалне финансијске кризе и повећане државне интервенције.

Током периода 2011.–2019. расходи су се кретали у ужем интервалу (углавном између 21% и 24% БДП-а), што указује на фазу фискалне консолидације и релативне стабилности јавне потрошње.

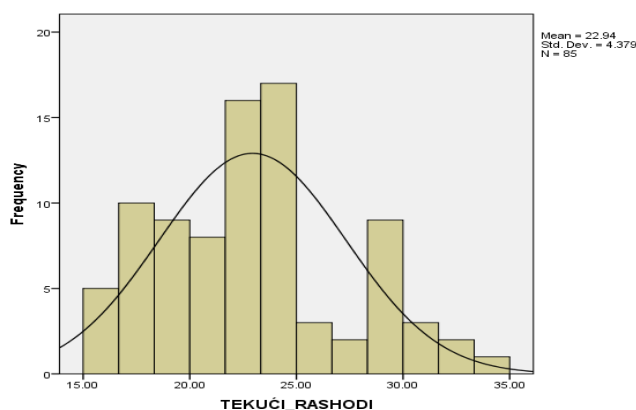
Година 2020. доноси нагли раст текућих расхода на просечних 25,6% БДП-а, као директну последицу пандемијске кризе и фискалних пакета подршке привреди и становништву.

У наредним годинама следи постепено смањење и стабилизација, па се расходи у периоду **2021.–2023.** крећу између 21,8% и 23,2% БДП-а, док **2024.** бележи благи раст на 23%, што указује на делимичан повратак државе активнијој улози у финансирању јавних услуга и социјалних издатака.

Кретање текућих расхода показује да су они остали кључна компонента јавних финансија, посебно у кризним годинама када су се користили као механизам стабилизације привреде и заштите домаћинстава.

Посматрано по земљама, највише просечне вредности текућих расхода остварила је Северна Македонија (29,81% БДП-а), што указује на широк обим јавне потрошње и изражен фискални ангажман државе. С друге стране, Црна Гора (17,81%) и Србија (20,83%) бележе најниже просечне вредности, што указује на рестриктивнију фискалну политику и мањи удео текућих расхода у укупној потрошњи. Албанија (24,32%) и Босна и Херцеговина (21,93%) налазе се између ова два екстрема, са умереним и стабилним уделом расхода у БДП-у.

Слика 8. Хистограм текућих расхода

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Хистограм приказан на Слици 8 приказује дистрибуцију текућих расхода у земљама Западног Балкана, при чему се јасно уочава да су вредности распоређене асиметрично надесно, што потврђује **коэффициент асиметрије (skewness = 0,44)**. То значи да су више вредности расхода биле чешће односно да су поједине земље, нарочито оне са већим обимом јавних услуга и трансфера, имале израженију јавну потрошњу у односу на остатак региона. **Коефицијент спљоштености (kurtosis = -0,44)** указује на благо платикуртичну дистрибуцију, што значи да су подаци релативно уједначени, без изражених екстремних вредности. У структури дистрибуције доминирају умерене вредности расхода које се крећу око просека, док су екстремно високи или ниски нивои текућих расхода били ретки и углавном повезани са специфичним кризним годинама. Оваква форма дистрибуције указује да су текући расходи у земљама региона стабилна, али доминантна компонента буџетске потрошње, са умереним разликама између земаља. То потврђује њихову фискалну важност и улогу основног покретача јавних финансија, али истовремено указује и на ограничен простор за фискалну флексибилност, будући да високи текући расходи често смањују могућности за капиталне инвестиције и развојне пројекте.

5.2.1.8. Статистички показатељи кретања капиталних расхода

Према резултатима дескриптивне статистике (Табела 79), капитални расходи у земљама Западног Балкана у периоду 2008.–2024. године показали су значајне разлике и изражену волатилност. **Просечна вредност капиталних расхода износи 3,65% БДП-а**, што указује на релативно скроман удео инвестиционих издатака у укупној јавној потрошњи. **Минимална забележена вредност износила је свега 0,49% БДП-а**, док је **максимална достигла 9,80% БДП-а**, што јасно указује на велике разлике у инвестиционом интензитету међу земљама и током времена. **Стандардна девијација од 1,76** потврђује умерену дисперзију података, односно постојање значајних одступања између појединих земаља и година.

Табела 79. Дескриптивна статистика капиталних расхода

	Бр. посматрања	Мин.	Макс.	Просек	Стандардна девијација	Варијанса	Коефицијент асиметрије	Коефицијент спљоштености
KAPITALNI_RASHODI	85	.49	9.80	3.6531	1.76383	3.111	.523	.685

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

У периоду 2008.–2024. године, кретање капиталних расхода у земљама Западног Балкана показује изражену динамичност и циклусни карактер, са честим променама у интензитету јавних инвестиција (видети табелу 78).

На почетку посматраног периода, **2008. године**, капитални расходи су били релативно високи (4,32% БДП-а), што је одражавало улагања у инфраструктуру и развојне пројекте пре глобалне финансијске кризе.

Већ наредних година, услед фискалних притисака и ограничених буџетских капацитета, долази до њиховог смањења – током периода **2010.–2016.** просечне вредности су се кретале углавном између 2% и 3% БДП-а, уз уочљив минимум 2016. године (2,31% БДП-а), што представља најнижи ниво јавних инвестиција у целом узорку.

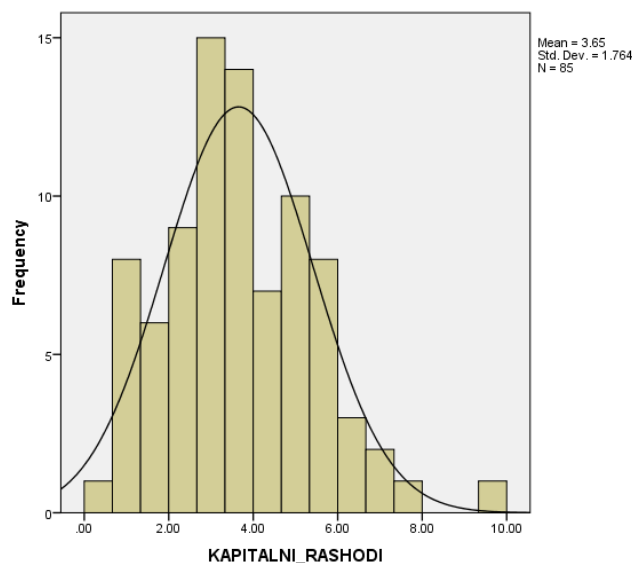
Након тога, **од 2017. године**, примећује се постепени раст капиталних расхода, који достижу максимум у периоду 2020.–2021. када су просечне вредности износиле између 4,5% и 4,7% БДП-а. Овај раст може се објаснити повећаним јавним улагањима у оквиру пандемијских мера и економских пакета опоравка, као и инфраструктурним пројектима финансираним из међународних извора.

У периоду **2022.–2024.** инвестициони издвајања се стабилизују око 4,3–4,4% БДП-а, што указује на релативно одржив, али још увек недовољан ниво капиталних расхода за подстицање дугорочног раста.

Оваква кретања потврђују да су јавне инвестиције у региону осетљиве на економске циклусе и фискалне притиске, те да раст капиталних расхода најчешће следи након фаза криза или економског опоравка.

Посматрано по земљама, највиши просечан ниво капиталних расхода забележен је у Албанији (5,68% БДП-а), што указује на израженију оријентацију ка инфраструктурним улагањима и пројекте подржане међународним финансијским институцијама. Следе Црна Гора (3,68%) и Северна Македонија (3,34%), које су такође имале повремене периоде снажнијег инвестиционог циклуса, посебно у годинама убрзаног раста и европских интеграција. Босна и Херцеговина (3,17%) бележи стабилан, али скроман обим капиталних расхода, док је Србија (2,39%) забележила најнижи просечни ниво, што сугерише да је већи део буџетске потрошње усмерен ка текућим расходима и сервисирању јавног дуга, а мање ка развојним улагањима.

Слика 9. Хистограм капиталних расхода

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Хистограм приказан на Слици 9 указује на умерено позитивну асиметрију дистрибуције капиталних расхода (**skewness = 0,52**), што значи да су ниже вредности ове буџетске категорије биле учесталије, док су више вредности, карактеристичне за периоде интензивнијег инвестирања, биле ређе и представљају екстремне случајеве. Овакав облик дистрибуције одражава реалност фискалних политика у региону, где су капитална улагања често била ограничена фискалним капацитетима и спроводила се нерегуларно, у зависности од екстерних извора финансирања или економских шокова. Коефицијент спљоштености (**kurtosis = 0,69**) указује на благо изражене репове дистрибуције, што значи да су се у појединим годинама и земљама појављивале екстремне вредности капиталних расхода, нарочито у периодима спровођења већих инфраструктурних пројеката или програма јавних инвестиција. Највећа учесталост посматрања концентрисана је у интервалу између 2% и 5% БДП-а, што се може сматрати типичним нивом капиталне потрошње за земље региона.

5.2.2. Испитивање корелације међу одабраним детерминантама буџетског дефицита

Анализа корелационих односа представља почетни корак у испитивању повезаности и могуће колинеарности међу променљивима укљученим у модел детерминанти буџетског дефицита. Као показатељ линеарне везе користи се **Пирсонов коефицијент корелације**, чије се вредности крећу од -1 до $+1$. Знак коефицијента показује смер везе (позитиван или негативан), док његова апсолутна вредност указује

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

на јачину повезаности између варијабли (Pearson, 1920). Вредност која је ближа нули означава одсуство линеарне повезаности. Ова анализа не мери узрочност, већ даје увид у интензитет и смер односа између детерминанти буџетског дефицита пре спровођења регресионе процене. Посебна пажња посвећена је паровима независних варијабли са високим корелацијама, будући да изражена међузависност може довести до проблема мултиколинеарности и тиме нарушити поузданост регресионх коефицијената. У складу са препорукама Fielda (2005), корелације чија апсолутна вредност прелази 0,80 сматрају се потенцијално проблематичним и захтевају додатну проверу путем формалних тестова, као што су показатељи VIF и Tolerance.

Јачина повезаности између посматраних варијабли уобичајено се класификује на следећи начин (Lwanga & Kasule, 2018):

- Веома снажна повезаност: $|r| \geq 0,90$
- Снажна повезаност: $0,70 \leq |r| < 0,90$
- Умерена повезаност: $0,50 \leq |r| < 0,70$
- Слаба повезаност: $0,30 \leq |r| < 0,50$
- Незнатна повезаност: $|r| < 0,30$.

Табела 80. Корелациона матрица одабраних детерминанти буџетског дефицита

	BUDŽETSKI_DE FICIT	DOHODAK	DOBIT	PDV	AKCIZE	NEPORESKI_PRI HODI	TEKUĆI_RASHO DI	KAPITALNI_RASHOD I
BUDŽETSKI_DEFICIT	1	-.209	.213	.337	.096	.413	-.227	-.236
DOHODAK	-.209	1	-.039	-.176	-.350	-.502	.198	.103
DOBIT	.213	-.039	1	-.110	-.113	-.138	-.127	.297
PDV	.337	-.176	-.110	1	.473	-.053	-.621	-.075
AKCIZE	.096	-.350	-.113	.473	1	.195	-.593	-.349
NEPORESKI_PRIHODI	.413	-.502	-.138	-.053	.195	1	.283	-.303
TEKUĆI_RASHODI	-.227	.198	-.127	-.621	-.593	.283	1	.021
KAPITALNI_RASHODI	-.236	.103	.297	-.075	-.349	-.303	.021	1

Извор: Ауторска илустрација на основу статистичког софтвера SPSS

Резултати анализе коефицијената корелације показују да између буџетског дефицита и прихода од пореза на додату вредност (ПДВ) постоји слаба позитивна повезаност ($r = 0,337$), што указује да раст потрошње, који доприноси већим приходима

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

од ПДВ-а, може бити праћен и повећањем јавне потрошње, па самим тим и буџетског дефицита. Непорески приходи бележе нешто израженију, али и даље слабу позитивну корелацију са дефицитом ($r = 0,413$), што сугерише да раст ненаменских буџетских прихода не мора водити смањењу дефицита, већ се често користи за финансирање текућих расхода.

Супротно томе, текући расходи ($r = -0,227$) и капитални расходи ($r = -0,236$) показују незнатну негативну повезаност са буџетским дефицитом, што указује да рационалнија контрола јавне потрошње, нарочито у сегменту инвестиционих издатака, може допринети фискалној стабилности. Приходи од пореза на доходак ($r = -0,209$) и акцизе ($r = 0,096$) остварују врло слабу, готово занемарљиву повезаност са буџетским салдом, што потврђује да ови фискални извори имају ограничен краткорочни утицај на кретање дефицита.

Поред тога, између буџетског дефицита и прихода од пореза на добит ($r = 0,213$) утврђена је незнатна позитивна повезаност, што одражава цикличну природу овог прихода — у периодима привредног раста повећава се и добит, што краткорочно може допринети већим расходима и расту дефицита.

Анализом вредности коефицијената корелације може се уочити да међу објашњавајућим варијаблама не постоје изражене међусобне везе које би указивале на проблем мултиколинеарности. Највиши регистровани коефицијент износи $r = 0,621$, и односи се на повезаност између прихода од ПДВ-а и текућих расхода, што је знатно испод граничне вредности од 0,80 према смерницама које наводи Field (2005). Ови налази указују да су независне варијабле међусобно довољно диференциране и да свака појединачно доприноси објашњењу варијација буџетског дефицита, без значајног преклапања информација. На основу тога може се закључити да модел задовољава претпоставку о одсутности мултиколинеарности и да је прикладан за спровођење даљих регресионих анализа.

5.2.3. Оцена регресионог панел модела

У овом делу истраживања спроводи се регресиони модел панел анализе са циљем да се идентификују кључни макроекономски фактори који утичу на кретање буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године. Анализа је усмерена на испитивање ефеката основних фискалних компоненти — прихода од пореза на доходак и добит, пореза на додату вредност (ПДВ), акциза и непореских прихода, као и расходних категорија државне потрошње, које укључују

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

текуће и капиталне расходе. На тај начин омогућава се сагледавање међузависности између јавних прихода и расхода и њиховог укупног утицаја на динамику буџетског салда у посматраном периоду.

Регресиона анализа заснована је на следећем моделском оквиру:

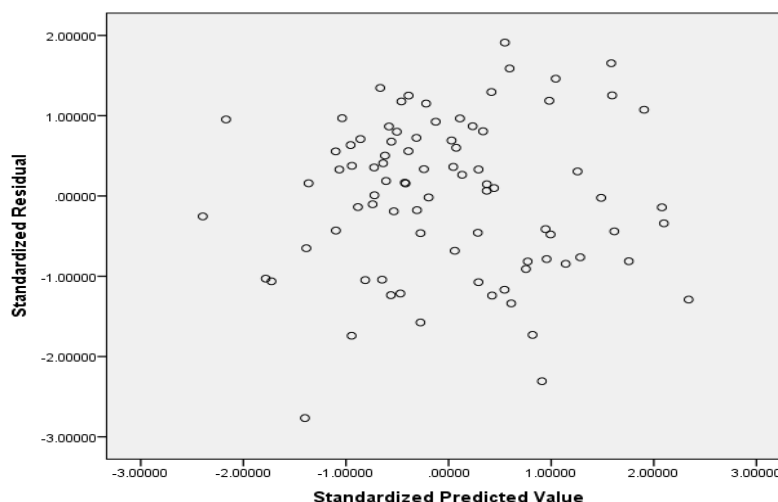
$$\text{BUDŽETSKI_DEFICIT}_{it} = \alpha + \beta_1 \text{DOHODAK}_{it} + \beta_2 \text{DOBIT}_{it} + \beta_3 \text{PDV}_{it} + \beta_4 \text{AKCIZE}_{it} + \beta_5 \text{NEPORESKI_PRIHODI}_{it} + \beta_6 \text{TEKUĆI_RASHODI}_{it} + \beta_7 \text{KAPITALNI_RASHODI}_{it} + u_{it}$$

Панел подаци коришћени у истраживању имају карактер уравнотеженог (balanced) макроекономског панела, јер обухвата једнак број временских посматрања за све земље Западног Балкана током периода од 17 година. Формулисани модел спада у групу линеарних панел модела, што омогућава истовремено праћење промена буџетског дефицита кроз време и поређење међу земљама, чиме се обезбеђује свеобухватнији увид у динамику фискалних кретања у региону.

5.2.3.1. Провера валидности основних претпоставки регресионог модела

Једна од кључних претпоставки линеарног регресионог модела односи се на константност варијансе резидуала, односно постојање **хомоскедастичности**. Уколико варијанса грешака зависи од вредности објашњавајућих променљивих, јавља се појава **хетероскедастичности**, која може довести до неефикасних и пристрасних процена стандардних грешака, чиме се нарушава поузданост тестирања статистичке значајности регресионих коефицијената и тачност закључака изведених из модела.

Слика 10. Дијаграм распршености стандардизованих резидуала и предикованих вредности

Извор: Ауторска илустрација на основу статистичког софтвера SPSS-а

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Ради провере претпоставке о хомоскедастичности, у програму SPSS је спроведена визуелна анализа путем **дијаграма распршености (scatterplot)**, на којем су приказане стандардизоване резидуалне вредности у односу на стандардизоване предвиђене вредности. Распоред тачака не показује јасан образац или систематску промену варијансе, што указује да у моделу не постоји проблем хетероскедастичности, односно да је претпоставка о константној варијанси грешака испуњена. Међутим, потребно је напоменути да SPSS омогућава проверу ове претпоставке искључиво визуелно, јер нема уграђене формалне тестове попут Breusch–Pagan или White теста. Стога се ова провера може сматрати оријентационом, али, уз правилно распоређене резидуале, представља довољно поуздану основу за закључак да модел задовољава услов хомоскедастичности.

Друга кључна претпоставка регресионог модела односи се на одсуство **мултиколинеарности** међу објашњавајућим променљивима. До овог проблема долази када су независне променљиве међусобно високо корелиране, што отежава изоловање и поуздано мерење њиховог појединачног утицаја на зависну променљиву. Ради провере ове претпоставке, у моделу су анализирани показатељи толеранције (Tolerance) и фактора инфлације варијансе (Variance Inflation Factor – VIF), који омогућавају идентификацију евентуалног преклапања информација између независних променљивих.

Табела 81. Тестирање мултиколинеарности

Collinearity diagnostics	
Tolerance	VIF
0,607	1,647
0,831	1,203
0,563	1,777
0,442	2,264
0,482	2,076
0,327	3,056
0,748	1,336

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Табела 81 приказује да се добијене вредности VIF коефицијената крећу у распону од 1,203 до 3,056, што је значајно испод граничне вредности од 10 коју предлаже Field (2005), као и конзервативније границе од 5 која се често користи у емпиријским анализама. На основу тога може се закључити да између објашњавајућих променљивих не постоји изражена мултиколинеарност, односно да свака од њих самостално доприноси објашњењу варијација буџетског дефицита. Паралелно с тим, вредности коефицијената толеранције крећу се од 0,327 до 0,831, што је знатно изнад критичне вредности од 0,10, испод које би постојала озбиљна сумња на међузависност

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

независних променљивих. Добијени резултати потврђују да су променљиве довољно диференциране и да модел испуњава претпоставку о одсуству мултиколинеарности.

Трећа претпоставка линеарног регресионог модела односи се на одсуство **аутокорелације** резидуала, односно на независност грешака између временских посматрања. Када је присутна аутокорелација, резидуали нису међусобно независни већ показују одређени образац зависности кроз време, што може довести до погрешних процена стандардних грешака и смањити поузданост статистичких тестова који се користе за процену значајности параметара модела.

Табела 82. Тестирање аутокорелације кроз Durbin-Watson тест

Показатељ	Вредност
Durbin-Watson test (DW)	1,476

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

На основу табеле 82 може се уочити да је аутокорелација у овом моделу проверена применом Durbin–Watson (DW) теста. Идеална вредност DW статистике износи око 2, док се резултати у интервалу од 1,5 до 2,5 тумаче као показатељ одсуства значајне аутокорелације (Gujarati et al., 2009). Добијена вредност теста износи 1,476, што се налази на доњој граници прихватљивог распона, али и даље не указује на постојање статистички значајне аутокорелације резидуала. На основу тога се може закључити да су грешке у моделу међусобно независне и да је испуњена претпоставка о одсуству аутокорелације, чиме су обезбеђени поуздани и конзистентни резултати регресионе анализе.

На основу спроведених дијагностичких провера може се закључити да су све кључне претпоставке линеарне регресије задовољене. Тиме је потврђено да модел има одговарајућу статистичку валидност и да су испуњени услови за поуздану интерпретацију резултата и спровођење даљих анализа.

5.2.3.2. Поређење регресионих приступа и избор оптималног модела

Ради процене утицаја одабраних детерминанти на кретање буџетског дефицита у земљама Западног Балкана спроведена је вишеструка линеарна регресија коришћењем модела обичних најмањих квадрата (OLS – Ordinary Least Squares). У оквиру модела, зависну променљиву представља буџетски дефицит, док су као објашњавајуће променљиве укључени приходи од пореза на доходак и добит, порез на додату вредност (ПДВ), акцизе, непорески приходи, као и текући и капитални расходи. На овај начин омогућено је сагледавање међусобних односа основних фискалних категорија и њиховог утицаја на формирање буџетског салда.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

Табела 83. Резиме резултата OLS модела

Модел	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	.759 ^a	.576	.538	1.64251	1.476

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Резултати OLS модела показују да укључене фискалне променљиве објашњавају око 53,8% укупне варијабилности буџетског дефицита у посматраном периоду, на основу коригованог коефицијента детерминације ($\text{Adjusted } R^2 = 0.538$), што указује да се модел у целини може сматрати статистички значајним и поузданим за анализу односа између буџетског дефицита и његових основних детерминанти.

Табела 84. Резултати оцене регресионих параметара OLS модела

Модел	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Std. Error				Lower Bound	Upper Bound	Zero - order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	-1.173	3.141		-.374	.710	-7.428	5.081					
DOHODAK	.671	.354	.181	1.897	.062	-.033	1.375	-.209	.211	.141	.607	1.647
DOBIT	1.459	.376	.316	3.883	.000	.711	2.207	.213	.405	.288	.831	1.203
PDV	.284	.081	.346	3.503	.001	.123	.446	.337	.371	.260	.563	1.777
AKCIZE	-1.443	.320	-.504	-4.516	.000	-2.079	-.807	.096	-.458	-.335	.442	2.264
NEPORES KI_PRIHODI	2.321	.341	.727	6.799	.000	1.641	3.001	.413	.612	.504	.482	2.076
TEKUĆI_R ASHODI	-.279	.072	-.506	-3.905	.000	-.422	-.137	-.227	-.407	-.290	.327	3.056
KAPITALNI RASHODI	-.365	.117	-.267	-3.109	.003	-.599	-.131	-.236	-.334	-.231	.748	1.336

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Резултати приказани у табели показују да су међу укљученим објашњавајућим променљивима статистички значајне следеће детерминанте буџетског дефицита: приходи од пореза на добит ($p < 0.001$), приходи од ПДВ-а ($p = 0.001$), акцизе ($p < 0.001$), непорески приходи ($p < 0.001$), текући расходи ($p < 0.001$) и капитални расходи ($p = 0.003$). Ове променљиве остварују статистички значајан допринос објашњењу промена буџетског дефицита у посматраним земљама.

Са друге стране, приходи од пореза на доходак ($p = 0.062$) нису показали статистичку значајност у овој групи земаља у овом периоду, што указује да њихов утицај на кретање буџетског салда није био изражен у анализираном периоду.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

У оквиру модела са случајним ефектима (**Random Effects Model – REM**), извршена је оцена параметара који омогућавају анализу утицаја фискалних детерминанти на буџетски дефицит, уз узимање у обзир неопажених карактеристика сваке земље које остају константне током времена. REM приступ полази од претпоставке да су ти индивидуални ефекти случајни и да нису систематски повезани са објашњавајућим променљивима, чиме се обезбеђује ефикаснија и поузданија оцена параметара у односу на моделе који занемарују панел природу података.

Табела 85. Резултати оцене регресионих параметара REM модела

Parameter	Estimate	Std. Error	df	t	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Intercept	5.494265	3.899277	38.009	1.409	.167	-2.399351	13.387880
DOHODAK	.888490	.291089	73.930	3.052	.003	.308474	1.468506
DOBIT	1.066440	.256104	73.426	4.164	.000	.556074	1.576805
PDV	.449626	.163600	76.995	2.748	.007	.123857	.775396
AKCIZE	.093933	.272697	74.362	.344	.731	-.449384	.637249
NEPORESKE_PRIHODI	1.517160	.289430	74.692	5.242	.000	.940546	2.093773
TEKUĆI_RASHODI	-.783521	.077499	75.071	-10.110	.000	-.937904	-.629139
KAPITALNI_RASHODI	-.711727	.091604	73.781	-7.770	.000	-.894260	-.529194

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Према добијеним резултатима, у оквиру модела са случајним ефектима (REM) статистички значајне детерминанте буџетског дефицита су: приходи од пореза на доходак ($p = 0.003$), приходи од пореза на добит ($p < 0.001$), непорески приходи ($p < 0.001$), текући расходи ($p < 0.001$), капитални расходи ($p < 0.001$), као и приходи од ПДВ-а ($p = 0.007$). Ове променљиве остварују допринос објашњењу промена буџетског салда у посматраним земљама и представљају главне фискалне компоненте које обликују дефицит.

Са друге стране, акцизе ($p = 0.731$) нису показале статистичку значајност, што указује да њихов ефекат на кретање буџетског дефицита није био изражен у анализираном периоду.

Варијансе компоненти случајних ефеката показују да су разлике између посматраних земаља израженије ($\text{Var}(\text{intercept}) = 19.046$), док мањи део укупне варијабилности потиче из промена унутар земаља током времена ($\text{Residual Var} = 1.151$). Оваква структура варијансе указује да фискалне карактеристике појединачних земаља имају одређени, али не пресудан утицај на формирање буџетског дефицита, те да динамика дефицита у већој мери зависи од унутрашњих промена у оквиру сваке земље.

На основу добијених резултата може се закључити да REM модел обезбеђује статистички конзистентне и стабилне оцене, због чега ће бити укључен у даљу упоредну

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

анализу заједно са OLS и FEM моделима, ради утврђивања најприкладнијег приступа за испитивање детерминанти буџетског дефицита у земљама Западног Балкана.

Ради детаљније оцене утицаја фискалних детерминанти на кретање буџетског дефицита примењен је модел са фиксним ефектима (Fixed Effects Model – FEM), који омогућава контролу неопажених, временски стабилних карактеристика сваке земље у узорку. За разлику од OLS приступа, који претпоставља хомогеност између посматраних јединица, FEM модел узима у обзир специфичне институционалне, структурне и економске разлике међу земљама, чиме се повећава тачност и поузданост оцене параметара.

Табела 86. Резултати оцене регресионих параметара FEM модела

Parameter	Estimate	Std. Error	df	t	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Intercept	2.995572	2.905577	85	1.031	.305	-2.781494	8.772639
[Земље=ALB]	6.028174	.686955	85	8.775	.000	4.662323	7.394025
[Земље=BIH]	1.056718	.990280	85	1.067	.289	-.912224	3.025660
[Земље=MKD]	7.844557	.808719	85	9.700	.000	6.236607	9.452507
[Земље=MNE]	-3.340435	.956874	85	-3.491	.001	-5.242956	-1.437914
[Земље=SRB]	0 ^b	0	.	.	.	.	.
DOHODAK	.917766	.270658	85.000	3.391	.001	.379625	1.455908
DOBIT	1.035802	.237700	85	4.358	.000	.563191	1.508412
PDV	.498361	.155386	85	3.207	.002	.189412	.807310
AKCIZE	.151718	.253989	85.000	.597	.552	-.353280	.656717
NEPORESKI_PRIHODI	1.459947	.269949	85	5.408	.000	.923216	1.996677
TEKUĆI_RASHODI	-.802513	.072394	85	-11.085	.000	-.946450	-.658575
KAPITALNI_RASHODI	-.724947	.085125	85	-8.516	.000	-.894198	-.555696

Извор: Ауторски приказ на основу SPSS-а

Резултати модела са фиксним ефектима (FEM) приказани у табели 86 указују на то да је модел стабилан и статистички поуздан, са јасно издвојеним значајним и незначајним детерминантама буџетског дефицита. Међу укљученим објашњавајућим варијаблама, статистички значајне су: приходи од пореза на доходак ($p = 0.001$), приходи од пореза на добит ($p < 0.001$), приходи од ПДВ-а ($p = 0.002$), непорески приходи ($p < 0.001$), текући расходи ($p < 0.001$) и капитални расходи ($p < 0.001$). Ове променљиве остварују значајан допринос у објашњењу кретања буџетског салда у посматраним земљама.

Са друге стране, акцизе ($p = 0.552$) нису се показале статистички значајним, што указује да њихов утицај на буџетски дефицит у анализираном периоду није био изражен.

Ради потврде добијених резултата и избора најприкладнијег регресионог приступа, спроведени су додатни статистички тестови који омогућавају поређење различитих модела. Примена модела са фиксним и случајним ефектима заснива се на претпоставци да међу посматраним земљама постоје индивидуалне разлике које могу,

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

али не морају бити повезане са објашњавајућим варијаблама. Због тога је потребно емпиријски утврдити да ли су ти ефекти довољно изражени да се посматрају као фиксни или случајни, односно да ли се подаци могу адекватно описати једноставнијим моделом обичних најмањих квадрата (OLS).

Ради реализације тог циља спроведени су релевантни тестови и то **F-тест**, **Breusch–Paganov Lagrangeов мултипликатор (LM тест)** и, по потреби, **Hausmanов тест** – који заједно омогућавају избор између OLS, FEM и REM модела. На основу њихових резултата доноси се одлука о оптималном моделу за анализу детерминанти буџетског дефицита у земљама Западног Балкана.

Табела 87. Примена F-теста у циљу верификације модела са фиксним ефектима

Варијабла	F	Sig.	Нулта хипотеза	Закључак
Земља	26.935	0.000	Intercepti се не разликују међу земљама	Одбацује се H_0 → FEM оправдан

Извор: Ауторски обрачун на основу SPSS-а

На основу резултата приказаних у табели 87, вредност F-теста ($F = 26.935$; $p = 0.000$) указује на постојање статистички значајних разлика између посматраних земаља, чиме се потврђује оправданост примене модела са фиксним ефектима (FEM) у односу на модел обичних најмањих квадрата (OLS). Одбацивањем нулте хипотезе (H_0 : Интерцепти се не разликују међу земљама) потврђује се да индивидуалне карактеристике земаља имају значајан утицај на формирање буџетског дефицита, што указује да заједничка константа у OLS моделу није адекватна за објашњење варијабилности зависне променљиве у посматраном узорку.

У наставку истраживања спроведен је Breusch–Paganов LM тест, у циљу провере оправданости примене модела са случајним ефектима (REM) у односу на модел обичних најмањих квадрата (OLS). С обзиром на то да SPSS не поседује уграђену опцију за аутоматско израчунавање LM теста у оквиру панел анализе, поступак је спроведен ручно, коришћењем стандардне формуле (3) која се заснива на процењеним варијансама случајних и резидуалних компоненти модела (Greene, 2012). На тај начин омогућено је поуздано поређење између модела који укључује случајне ефекте и модела који претпоставља хомогену структуру података (Baltagi & Liu, 2008).

$$LM = \frac{NT}{2(T-1)} \times \left(\frac{\sigma_u^2}{\sigma_u^2 + \sigma_e^2} \right)^2 \quad (3)$$

где је:

LM - вредност LM теста

N – број посматраних земаља

T – број посматраних година

σ_u^2 – варијанса рандом intercepta

σ_e^2 – резидуална варијанса.

За израчунавање LM статистике коришћене су вредности варијансе случајних и резидуалних компоненти добијене из REM модела ($\text{Var}(\text{intercept}) = 19.046$; $\text{Residual Var} = 1.151$). На основу добијене вредности LM статистике ($LM = 2.362$), која је нижа од критичне вредности $\chi^2(1) = 3.84$ на нивоу значајности од 5%, не постоји статистички основ да се одбаци нулта хипотеза о једнакости варијанси између јединки. Овакав резултат указује да разлике између земаља нису довољно изражене да би модел са случајним ефектима (REM) био оправдан, те да је примена једноставнијег модела обичних најмањих квадрата (OLS) методолошки прихватљивија у овом случају.

На основу резултата спроведених тестова, избор између модела са фиксним и случајним ефектима у овом истраживању може се јасно дефинисати:

F-тест је потврдио постојање статистички значајних разлика међу земљама, чиме је оправдана примена модела са фиксним ефектима (FEM) у односу на OLS модел.

С друге стране, резултати **Breusch–Paganовог Lagrange мултипликатор (LM)** теста показали су да варијансе случајних компоненти нису довољно изражене, због чега REM модел није методолошки оправдан.

На основу тога се закључује да је OLS модел прикладнији у поређењу са REM приступом, док FEM остаје теоријски и емпиријски најпоузданији оквир за анализу детерминанти буџетског дефицита у земљама Западног Балкана.

У таквом методолошком оквиру, спровођење Hausman теста није неопходно, јер овај тест има смисла само у ситуацијама када F-тест и LM тест упућују на различите моделе, односно када постоји дилема између примене FEM и REM приступа. Како су у овом истраживању резултати оба теста указали на супериорност FEM модела, спровођење Hausman теста не би допринело избору модела нити донело додатне информације од значаја.

Сходно томе, даља анализа се заснива на резултатима модела са фиксним ефектима (FEM), који се показао као методолошки најстабилнији и теоријски најдоследнији у анализи панел података земаља Западног Балкана.

5.3. ТУМАЧЕЊЕ И ДИСКУСИЈА ДОБИЈЕНИХ ЕМПИРИЈСКИХ РЕЗУЛТАТА

Резултати спроведене емпиријске анализе омогућили су идентификовање главних фискалних фактора који утичу на кретање буџетског дефицита у земљама Западног Балкана у периоду од 2008. до 2024. године. Процене добијене на основу OLS, FEM и REM модела показују висок степен међусобне усклађености, при чему су поједине варијабле задржале статистичку значајност и очекивани правац деловања у свим спецификацијама модела. Таква конзистентност резултата потврђује стабилност и поузданост процењених односа између основних фискалних агрегата и нивоа буџетског дефицита.

Непорески приходи остварују позитиван и високо статистички значајан утицај на буџетски дефицит ($B = 1.460$; $p < 0.001$), што имплицира да раст прихода од ненаменских и ванпореских извора доприноси фискалној стабилизацији и смањењу дефицита. Ови приходи обухватају широк спектар буџетских прилива — од такси и накнада до прихода од државне имовине — и њихово повећање често представља резултат ефикаснијег управљања јавним ресурсима. Налаз указује да диверсификација буџетских прихода изван класичних пореских облика може имати значајну улогу у ублажавању фискалних притисака, посебно у периодима када порески приходи стагнирају услед циклничних фактора. Сличне налазе истичу *Ebeke & Ehrhart* (2012), док *Mohanty & Patra* (2016) потврђују да повећање оваквих прихода смањује дефицит и зависност од задуживања.

Приходи од пореза на добит предузећа показују такође позитиван и високо статистички значајан утицај ($B = 1.036$; $p < 0.001$), што значи да њихов раст доприноси смањењу дефицита и јачању фискалне позиције државе. Резултат је у складу са теоријским очекивањима и налазима који указују да ефикасно опорезивање добити може допринети фискалној консолидацији и дугорочној одрживости јавног сектора. Сличне резултате износе *Ђуровић-Тодоровић et al.* (2020), као и *Webber* (2024), који, међутим, упозорава на ризике од прекомерног ослањања на овај извор прихода у случају његове нестабилности.

Текући расходи показују негативан и статистички високо значајан утицај ($B = -0.803$; $p < 0.001$), што указује да њихово повећање доводи до продубљивања буџетског дефицита. Овакав резултат је у складу са теоријом која истиче негативне ефекте непродуктивне јавне потрошње. Истраживања *Alesina & Perotti* (1996) и *Barro* (1990) наглашавају да раст текућих расхода, нарочито у домену социјалних давања и субвенција, повећава фискални притисак и смањује одрживост јавних финансија.

Такође, *Gupta et al. (2025)* наводе да су мере фискалне консолидације ефикасније када се заснивају на смањењу текућих расхода, уместо на смањењу инвестиција, што је у складу са резултатима овог истраживања.

Капитални расходи такође имају негативан и статистички значајан ефекат ($B = -0.725$; $p < 0.001$). Иако се у теорији капиталне инвестиције сматрају развојно оправданим, у кратком року оне могу фискално оптеретити буџет, посебно уколико пројекти не дају очекиване резултате. *IMF (2018)* истиче да многе земље Западног Балкана често не реализују планиране капиталне пројекте, што умањује ефикасност јавне потрошње и појачава фискални ризик.

Приходи од пореза на доходак физичких лица показују позитиван и статистички значајан утицај ($B = 0.918$; $p = 0.001$), што значи да њихов раст доприноси смањењу дефицита. Ово потврђује значај ефикасног опорезивања дохотка као стабилног извора јавних прихода, нарочито у економијама у развоју. *Vickneswaran (2023)* утврђује да повећање овог прихода за 1% смањује дефицит за 0.5%, док *Kasun et al. (2019)* истичу експанзиони ефекат мера фискалне политике заснованих на приходима.

Порез на додату вредност (ПДВ) има такође позитиван и статистички значајан утицај на буџетски дефицит ($B = 0.498$; $p = 0.002$). С обзиром на то да је ПДВ један од најзначајнијих извора буџетских прихода, његов раст сигнализира повећану економску активност и доприноси стабилизацији јавних финансија. Сличне резултате наводе *Ufier (2017)*, *Neptram (2018)* и *Hein (2025)*, који потврђују важност ПДВ-а као стабилног и одрживог извора прихода.

Акцизе, са друге стране, не показују статистички значајан утицај на буџетски дефицит ($B = 0.152$; $p = 0.552$). Ово може бити последица њихове административне природе и чињенице да се често усаглашавају са регулативама, а не са реалним економским кретањима. Овакви налази су у складу са истраживањима *Öztürk & Ekinci (2019)*, као и *Boesen (2020)* и *Hettinger et al. (2023)*, који указују на ограничени и краткорочни ефекат акцизне политике на буџетску равнотежу.

Са аспекта релативне важности објашњавајућих варијабли, према апсолутним вредностима коефицијената у моделу са фиксним ефектима (FEM), најизраженији утицај на буџетски дефицит имају непорески приходи ($|B| = 1.460$), затим приходи од пореза на добит ($|B| = 1.036$) и приходи од пореза на доходак ($|B| = 0.918$), који по апсолутној вредности коефицијента надмашују текуће расходе, иако имају нешто мању статистичку значајност. Следе текући расходи ($|B| = 0.803$), капитални расходи ($|B| =$

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

0.725) и приходи од пореза на додату вредност (ПДВ) ($|B| = 0.498$), док приходи од акциза ($|B| = 0.152$) нису показали статистички значајан утицај у оквиру модела.

Оваква структура резултата потврђује да су фискални агрегати — пре свега порески и непорески приходи, као и расходи буџета — главни носиоци промена буџетског салда у земљама Западног Балкана. С друге стране, номинални фактори, попут акциза, имају ограничен и секундаран утицај на укупну фискалну динамику.

Емпиријски налази указују да су фискална дисциплина и ефикасно управљање јавним приходима и расходима кључни механизми очувања стабилности и одрживости јавних финансија у региону. Добијени резултати су у складу са савременим теоријским приступима фискалној консолидацији и налазима претходних емпиријских истраживања, што додатно потврђује поузданост спроведене анализе и представља чврст основ за формулисање препорука фискалне политике у оквиру завршних разматрања дисертације.

ЗАКЉУЧАК

Буџетски дефицит представља један од најзначајнијих индикатора фискалне (не)равнотеже и финансијског здравља сваке државе. Његова динамика, структура и узрочници одражавају не само стање јавних финансија, већ и способност државе да адекватно формулише и спроводи фискалну политику у условима структурних изазова, економских криза и политичке нестабилности. Докторска дисертација „Реперкусије кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана“ настоји да попуни празнину у научној и стручној литератури кроз свеобухватну, емпиријски утемељену анализу детерминанти буџетског дефицита у пет земаља региона, Србији, Црној Гори, Северној Македонији, Босни и Херцеговини и Албанији, у периоду од 2008. до 2024. године.

Основни циљ истраживања био је идентификација и квантификација утицаја најзначајнијих компоненти јавних прихода и расхода на нивое буџетског дефицита у посматраним државама. Применом дескриптивне статистике, компаративне анализе и економетријског панел моделовања, утврђено је да постоји статистички значајна веза између већине испитиваних фискалних категорија и буџетског дефицита, што потврђује постављену **главну хипотезу** истраживања — да базичне врсте јавних прихода и расхода имају снажне реперкусије на волумен и структуру буџетског дефицита. Она је потврђена кроз више економетријских модела (OLS, FEM, REM). Анализа је показала да су како порески тако и непорески приходи, али и текући и капитални расходи, статистички значајне детерминанте дефицита, што указује на снажну и стабилну везу између фискалне структуре и дефицитарности буџета. Испитивање **помоћних хипотеза** омогућило је прецизније разумевање структуре фискалног дефицита и тестирање различитих аспеката узрочно-последичних односа између јавних прихода, расхода и дефицита. У наставку следи анализа степена потврђености сваке појединачне хипотезе у односу на добијене резултате.

Прва помоћна хипотеза, која је полазила од претпоставке да постоји позитивна корелација између пореских прихода и смањења буџетског дефицита, потврђена је у свим моделима. Иако је формулација прве помоћне хипотезе базирана на термину „позитивна корелација“, резултати јасно указују на негативну статистички значајну везу између пореских прихода и буџетског дефицита. То значи да раст прихода од пореза на добит, доходак и ПДВ статистички значајно доприноси смањењу дефицита, што је у складу са економском логиком и потврђује хипотезу у њеној суштини, али се

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

уједно и потврђује улога ових пореских прихода као стабилизујућих елемената јавних финансија.

Друга хипотеза, којом се тестирао утицај текућих расхода на дефицит, показала је да ова категорија расхода има веома висок и статистички значајан позитиван утицај на раст дефицита. Са коефицијентом од -0.803 и нивоом значајности $p < 0.001$, потврђено је да повећање текуће потрошње, нарочито у контексту социјалних давања, плата у јавном сектору и дугорочних обавеза, директно води продубљивању буџетског дефицита.

Трећа хипотеза, која је полазила од претпоставке да ефикасно управљање приходима, независно од нивоа расхода, може смањити дефицит, такође је добила потврду. Посебно је наглашена улога непореских прихода, чији значај често остаје у другом плану, али се у овом истраживању показао као један од потенцијално најефикаснијих алата за фискалну стабилизацију.

Четврта хипотеза, којом се испитује ефекат комбиноване фискалне политике, односно повећања прихода уз рационализацију расхода, потврђена је кроз јасну емпиријску подршку. Анализа је показала да овакав приступ има највећи потенцијал за одрживо смањење буџетског дефицита у свим посматраним земљама, што додатно подржава тезу о нужности уравнотежене фискалне консолидације.

Коначно, иако **пета хипотеза** није директно тестирана на глобалном узорку у овом раду, резултати за посматрани регион Западног Балкана показују да растући јавни расходи, посебно у сегменту текућих трошкова, корелирају са порастом буџетског дефицита. Ова динамика је слична ономе што се може уочити и у другим деловима света, што указује на општи тренд. На пример, истраживања Alesina и Perotti (1995) показују да државе са растућим јавним трошковима често имају и повећане проблеме са буџетским дефицитима, услед недостатка фискалне дисциплине.

У пракси, ово се може видети и кроз примере као што је Француска, где је раст трошкова социјалне заштите значајно повећао јавне расходе и допринео буџетском дефициту, или Италија, која се дугорочно бори са одржавањем фискалне равнотеже услед великог јавног дуга и непотпуне употребе доступних фондова из ЕУ. Такође, и у Аустралији је забележен пораст трошкова јавног сектора који је утицао на повећање нето јавног дуга.

Имајући у виду све наведено, хипотеза се може сматрати индиректно поткрепљеном, кроз компаративну подршку и уочене сличности у фискалним кретањима на глобалном и регионалном нивоу.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Ови примери, у комбинацији са резултатима анализе Западног Балкана, указују на општи феномен у савременом фискалном окружењу, а то је да растући јавни расходи, нарочито у текућим трошковима, често прате повећање буџетских дефицита. Овај тренд наглашава потребу за пажљивим управљањем јавним финансијама и применом политика које ће омогућити одрживост буџета у дугорочном периоду.

Потврда свих постављених хипотеза указује на висок ниво валидности истраживачког оквира, али и на релевантност препорука формулисаних у овом раду. Оне нису засноване само на теоријској конструкцији, већ на емпиријски провереним везама између структура јавних финансија и буџетског дефицита у регионалном контексту.

Резултати анализе показују да су **текући расходи** један од најјачих покретача буџетског дефицита у региону. Њихова висока и често нееластична природа, као и структура у којој доминирају социјални трансфери, плате у јавном сектору и трошкови сервисирања дуга, указују на системски проблем у управљању јавном потрошњом. Повећање текућих расхода, уколико није праћено адекватним растом прихода, неминовно води продубљивању дефицита и слабљењу фискалне дисциплине.

С друге стране, **непорески приходи** су се показали као категорија са потенцијалом за смањење буџетског дефицита, што је нарочито уочљиво у земљама које имају развијеније системе концесија, такси и других алтернативних извора прихода. Позитиван ефекат ове компоненте потврђује потребу за унапређењем модела финансирања јавних услуга кроз диверзификацију прихода и смањење ослонца на традиционалне пореске форме.

Када је реч о **порезима**, утврђено је да **порез на добит предузећа** и **порез на доходак физичких лица** имају статистички значајан и негативан утицај на буџетски дефицит, што указује на њихов фискални значај у укупном систему јавних прихода. Истовремено, **приходи од ПДВ-а**, иако најстабилнији и најобимнији извор буџетских средстава у свим земљама региона, показали су умерен утицај на дефицит, што се може објаснити њиховом предвидивошћу и ограниченим просторима за даље повећање ефективности.

Интересантно, резултати су показали да **акцизе**, као посебна категорија индиректних пореза, **немају статистички значајан утицај** на нивое буџетског дефицита у посматраном периоду. Ово је нарочито важно у контексту чињенице да акцизе често имају и социјалну и здравствену компоненту, па њихово фискално посматрање не сме бити изоловано од ширег друштвеног контекста.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

У погледу **капиталних расхода**, резултати потврђују тезу да, иако усмерени ка дугорочном развоју, у краткорочном периоду могу проузроковати повећање буџетског дефицита уколико нису праћени адекватном реализацијом и ефикасношћу. То намеће потребу за успостављањем строжих механизма процене учинка јавних инвестиција и ефикаснијом алокацијом капиталних ресурса.

На **теоријском** плану, дисертација доприноси бољем разумевању механизма кроз које поједине фискалне компоненте утичу на буџетски дисбаланс, интегришући класичне и савремене теоријске приступе буџетског дефицита са емпиријским налазима из региона. Потврђује се релевантност фискалне одговорности, као и потреба за институционалним реформама које ће омогућити већи степен транспарентности, предвидивости и фискалне стабилности.

Са **практичног** аспекта, дисертација нуди конкретне смернице креаторима фискалне политике. Уочена је потреба за фискалном консолидацијом која се неће базирати искључиво на повећању пореског оптерећења, већ и на унапређењу ефикасности јавне потрошње, смањењу нерационалних издатака, бољој наплати прихода, као и иновативном приступу у мобилисању непореских извора финансирања. Такође, увођење средњорочних фискалних оквира и унапређење праксе буџетског програмирања представљају нужан корак ка одрживијој фискалној структури.

Истраживање није без ограничења. Хетерогеност институционалних уређења, разлике у фискалном капацитету и специфични макроекономски услови у појединим државама могли су утицати на разлике у резултатима. Такође, приступ подацима, нарочито за раније године, био је отежан у појединим земљама, што је захтевало додатне обрачунае и прилагођавања.

Будућа истраживања могу проширити ову анализу у два правца: **прво**, кроз укључивање више макроекономских детерминанти као што су инфлација, незапосленост, инвестиције или дуг; и **друго**, кроз разматрање утицаја политичке стабилности, квалитета институција и корупције на буџетски дефицит. Такође, примена динамичких панел модела или просторних економетријских метода могла би пружити дубље увиде у сложене фискалне интеракције у региону.

Резултати ове дисертације показују да су изведени закључци теоријски утемељени, емпиријски проверени и друштвено релевантни. Потврђена је потреба за пажљивијим праћењем и управљањем јавним финансијама, као и за транспарентнијим, одговорнијим и дугорочно одрживим фискалним политикама у земљама Западног Балкана. Испуњењем ових предуслова, земље Западног Балкана могу значајно унапредити своју фискалну позицију и створити основе за дугорочну макроекономску

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

стабилност. Ово је од суштинског значаја не само за унутрашњу економску кохезију, већ и за приближавање Европској унији и испуњавање критеријума из области економског управљања. Одржавање буџетског дефицита у прихватљивим оквирима, при истовременом обезбеђивању квалитетних јавних услуга и инвестиција, захтева не само техничке способности, већ и политичку вољу за спровођење структурних реформи.

Посебно је важно нагласити да управљање буџетским дефицитом не треба посматрати искључиво као фискалну операцију, већ као шири процес економског управљања који обухвата социјалну правду, економску ефикасност и међугенерациску правичност. Неодговорно управљање јавним средствима може довести до ефеката који се протежу изван једне буџетске године укључујући повећану задуженост, фискалну зависност, смањено поверење инвеститора и грађана, као и одлагање развојних пројеката.

У том контексту, резултати овог истраживања указују на потребу за увођењем фискалних правила која ће бити не само нормативна, већ и практично применљива. То подразумева увођење механизма надзора, транспарентности и одговорности у планирању и извршењу буџета, као и јачање независности институција задужених за фискални мониторинг. Додатно, неопходна је већа укљученост јавности и стручне заједнице у процес буџетирања, како би се обезбедила друштвена контрола над коришћењем јавних ресурса.

Такође, истраживање показује да фискална политика у региону често има проциклични карактер, односно да се у условима економског раста повећавају јавни расходи, а у кризама се прибегава непланираним смањењима или повећању пореског оптерећења. Такав приступ није одржив. Неопходно је да се у будућности формулише антикризни фискални оквир који ће омогућити акумулацију фискалних резерви у добрим временима и њихову контролисану потрошњу у условима криза, чиме би се избегли шокови у јавним финансијама.

Анализа спроведена у оквиру ове дисертације указује на то да кључне компоненте јавних прихода и расхода имају различит степен утицаја на буџетски дефицит, али да је за његово ефикасно управљање потребан холистички приступ који обједињује фискалну стратегију, институционални капацитет, транспарентност и одговорност. Примена препорука из овог рада може послужити као основа за формулисање нових фискалних политика које ће бити засноване на реалним пројекцијама, развојним приоритетима и социјалној праведности.

РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Допринос овог истраживања огледа се у томе што не нуди само дескриптивни преглед стања, већ и конкретне аналитичке увиде и смернице за унапређење фискалне политике у региону. С обзиром на значај јавних финансија за целокупан економски и друштвени развој, очекује се да резултати овог рада неће остати само у академским круговима, већ да ће послужити као користан алат доносиоцима одлука у процесу планирања, извршења и контроле буџета. Само кроз интегрисани приступ могуће је обезбедити фискалну стабилност и поставити основе за дугорочни развој региона.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Afonso, A., Aubyn, M. S. (2006).** *Macroeconomic Rates of Return of Public Investment: The Case of Education and Health*. ECB Working Paper, No. 864. Доступно на: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/153298/1/ecbwp0864.pdf> Приступљено: 28.10.2025. године.
2. **Albania Corporate - Taxes on corporate income. (2025).** Доступно на: <https://taxsummaries.pwc.com/albania/corporate/taxes-on-corporate-income?> Приступљено: 17.07.2025. године.
3. **Alesina, A., Perotti, R. (1995).** *The Political Economy of Budget Deficits*. NBER Working Paper No. 4637, 42(1), 1–31. DOI 10.3386/w4637. Доступно на: https://www.nber.org/papers/w4637?utm_source Приступљено: 22.10.2025. године.
4. **Allen, R., Hemming, R., Potter, B. (Eds.). (2013).** *The International Handbook of Public Financial Management*. London: Palgrave Macmillan.
5. **Allen, R., Radev, D. (2010).** *Extrabudgetary Funds*. IMF Technical Notes and Manuals No. 10/11. Washington, D.C. International Monetary Fund. Доступно на: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/tnm/2010/tnm1009.pdf> Приступљено: 18.10.2025. године.
6. **Allen, R., Tommasi, D. (2004).** *Managing Public Expenditure. A Reference Book for Transition Counties*. OECD. SIGMA. PHARE. Paris.
7. **Allen, R., Tommasi, D. (2004).** *Управљање јавним издацима. Приручник за земље у транзицији (превод)*. OECD. Paris.
8. **Алексић, Д., Паовић-Јекнић, Г. (2001).** *Финансије и финансијско право*. Универзитет Црне Горе. Подгорица.
9. **Alm, J., Torgler, B. (2006).** *Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe*. Journal of Economic Psychology, 27(2), 224–246. Доступно на: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0167487005001054> Приступљено: 15.10.2025. године.
10. **Alm, J. (2012).** *Measuring, Explaining, and Controlling Tax Evasion: Lessons from Theory, Experiments, and Field Studies*. International Tax and Public Finance, 19(1), 54–77. Доступно на: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10797-011-9171-2> Приступљено: 16.09.2025. године.
11. **Анђелковић, М. (2009).** *Јавне финансије и финансијско право*. Правни факултет. Ниш.

12. Анђелковић, М. (2010). *Буџетско право*. 1. издање. Правни факултет Универзитета у Нишу. Центар за публикације. Ниш.
13. Aristovnik, A., Seljak, J. (2009). *Performance budgeting: selected international experiences and some lessons for Slovenia*. MPRA Paper. No. 15449. Стр. 1–15.
14. Арсић, М., Ранђеловић, С. (2017). *Економија опорезивања: теорија и политика*. Економски факултет у Београду. Центар за издавачку делатност. Београд.
15. Atkinson, A. B., Stiglitz, J. E. (1980). *Lectures on Public Economics*. New York: McGraw-Hill.
16. Auerbach, A. J. (2006). *Tax Reform in the Twenty-First Century*. University of California, Berkeley, and NBER. Доступно на: <https://eml.berkeley.edu/~auerbach/reform.pdf> Приступљено: 26.10.2025. године.
17. Auerbach, A. J., Gale, W. (2020). *The effects of the COVID pandemic on the federal budget outlook*. Business Economics, Vol. 55, стр. 202–212. Доступно на: <https://link.springer.com/article/10.1057/s11369-020-00188-y> Приступљено: 04.04.2025. године.
18. Bahl, R. W., Bird, R. M. (2008). *Subnational Taxes in Developing Countries: The Way Forward*. Public Finance and Management, 8(3), 371–396. DOI:10.2139/ssrn.1273753. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/24137630_Subnational_Taxes_in_Developing_Countries_The_Way_Forward Приступљено: 28.10.2025. године.
19. Бајец, Ј. (1993). *Обарање хиперинфлације и контрола буџетског дефицита*. Економска политика.
20. Bajo-Rubio, O., Gómez-Plana, A. G. (2015). *Alternative Strategies to Reduce Public Deficits: Taxes vs. Spending*. Journal of Applied Economics. Vol. 18. No. 1. Стр. 45–70. Доступно на: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1016/S1514-0326%2815%2930003-9> Приступљено: 21.04.2025. године.
21. Balasoïu, N., Chifu, I., Oancea, M. (2023). *Impact of Direct Taxation on Economic Growth: Empirical Evidence Based on Panel Data Regression Analysis at the Level of EU Countries*. Sustainability. Vol. 15. No. 9. Basel. Доступно на: <https://doi.org/10.3390/su15097146> Приступљено: 21.05.2025. године.
22. Baltagi, B.H. (2021). *Econometric Analysis of Panel Data*. (6th ed.). Springer Texts in Business and Economics (STBE). Доступно на: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-53953-5> Приступљено: 13.10.2025. године.

23. **Baltagi B.H., Liu L. (2008).** *Testing for Random Effects and Spatial Lag Dependence in Panel Data Models*. Economics - All Scholarship. 90.
24. **Barro, R. J. (1996).** *Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study*. NBER Working paper series. Доступно на: https://www.nber.org/system/files/working_papers/ Приступљено: 07.08.2025. године.
25. **Bartlett, W. (2008).** *Public Sector Economics and the Theory of the State*. New York.
26. **Bartlett, W., Đulić, K., Vuković, D. (2020).** *Fiscal Sustainability and Public Sector Reforms in the Western Balkans*. LSEE Research on South Eastern Europe. London School of Economics. London.
27. **Becker Professional Education. (2025).** *Budget deficit*. Доступно на: <https://www.becker.com/accounting-terms/budget-deficit> Приступљено: 28.04.2025. године.
28. **Бенчић, М. (2012).** *Јавне финансије*. Београд: Економски факултет.
29. **Beramendi, P. (2023).** *Taxation: A Historical Political Economy Approach*. The Oxford Handbook Historical Political Economy. DOI:10.1093/oxfordhb/9780197618608.013.25 Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/370177036_A_Historical_Political_Economy_Approach_to_Taxation Приступљено: 27.10.2025. године.
30. **Biletska, N., Brumby, J., Le Tuan, M., Rajaram, A. (2010).** *A diagnostic framework for assessing public investment management (English)*. Policy Research working paper no. WPS 5397. Washington, DC: World Bank. Доступно на: <http://documents.worldbank.org/curated/en/396891468330305148> Приступљено: 06.09.2025. године.
31. **Bird, R. M., Gendron, P.P. (2007).** *The VAT in Developing and Transitional Countries*. Cambridge University Press. doi.org/10.1017/CBO9780511619366 Доступно на: <https://www.cambridge.org/core/books/vat-in-developing-and-transitional-countries/C340AA495935C290D7C512F25246A313> Приступљено: 17.10.2025. године.
32. **Bird, R. M., Zolt, E. M. (2008).** *Tax Policy in Emerging Countries*. Environment and Planning C: Government and Policy, 26(1), 73–86. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/23542608_Tax_Policy_in_Emerging_Countries Приступљено: 27.10.2025. године.
33. **Bird, R. M. (2013).** *Taxation and Development: What Have We Learned from Fifty Years of Research?* Public Finance and Management, 13(4), 266–288. DOI:10.2139/ssrn.2437489 Доступно на:

[https://www.researchgate.net/publication/314887957 Taxation and Development What Have We Learned from Fifty Years of Research](https://www.researchgate.net/publication/314887957_Taxation_and_Development_What_Have_We_Learned_from_Fifty_Years_of_Research) Приступљено: 27.10.2025. године.

34. **Blakey, R. G. (2006).** *The Federal Income Tax*. Kluwer. New York.
35. **Blanchard, O., Johnson, D. (2013).** *Macroeconomics* (6th ed.). Pearson Education.
36. **Blanchard, O., Johnson, D. R. (2017).** *Macroeconomics* (7th ed.). Boston: Pearson Education.
37. **Благојевић, О. (1991).** *Развој финансија и финансијске науке*. Финансије 3-4. Београд, pp. 104.
38. **Благојевић, С. (2021).** *Јавне финансије*. Економски факултет Универзитета у Београду. Београд.
39. **Bleyer, M. J., Cheasty, A. (1995).** *How to Measure the Fiscal Deficit*. IMF.
40. **Boesen, U. (2020).** *Can States Close Budget Deficits with Excise Tax Hikes?* Tax Foundation. FISCAL FACT. No. 706. Доступно на: <https://taxfoundation.org/research/all/state/states-budget-deficits-state-excise-tax-hikes/> Приступљено: 10.05.2025. године.
41. **Bogoev K. (1964).** *Fiskalna politika*. Ekonomski fakultet. Skoplje.
42. **Bohn, H. (1998).** *The Behavior of U.S. Public Debt and Deficits*. The Quarterly Journal of Economics. Vol. 113, No. 3. Стр. 949–963. Oxford University Press. Oxford. Доступно на: <https://www.jstor.org/stable/2586878> Приступљено: 08.03.2025. године.
43. **Борјанић, Д. (2011).** *Класификација јавних расхода у фискалној економији*. Пословне студије. Стр. 214–218.
44. **Boshnjak, M. (2011).** *Globalna finansijska i ekonomska kriza i njen uticaj na privredu i finansije Srbije*. Ministarstvo finansija Republike Srbije. Стр. 6–138. Београд.
45. **Bouley, D., Jacobs, D. F., H  lis, J. L. (2009).** *Budget Classification (IMF Technical Notes and Manuals No. 2009/006)*. International Monetary Fund. Доступно на: https://www.imf.org/en/Publications/TNM/Issues/2016/12/31/Budget-Classification-23470?utm_source Приступљено: 06.08.2025. године.
46. **Brummerhoff, Dieter. (2000).** *Javne finansije*. MATE. Zagreb.
47. **Bruce, N. (2001).** *Public Finance and the American Economy*. Second Edition. University of Washington. Addison-Wesley Longman. Washington.
48. **Buchanan, J. M. (1967).** *Public Finance in Democratic Process*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
49. **Централна банка БиХ.** Доступно на: <https://www.cbbh.ba/> Приступљено: 16.04.2025. године <https://www.cbbh.ba/Content/Archive/35> Приступљено: 10.08.2024. године.

50. **Christopher, M., Johnson, W. (2010).** *Fiscal Stability and Economic Balance*. London.
51. **Cnossen, S. (1998).** *VATs in the European Union: Experience and Issues*. *International Tax and Public Finance*, 5(3), 399–428. Доступно на: <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1008694529567> Приступљено: 27.10.2025. године.
52. **Cnossen, S. (2005).** *Theory and Practice of Excise Taxation: Smoking, Drinking, Gambling, Polluting, and Driving*. Oxford University Press. Приступљено: 08.09.2025. године.
53. **Cnossen, S. (2018).** *VAT and Excises: Impact on Poverty and Inequality*. *International Tax and Public Finance*, 25(6), 1402–1429. Доступно на: <https://icepp.gsu.edu/files/2015/03/ispwp1018.pdf> Приступљено: 26.10.2025. године.
54. **Council of State Governments. (1985).** *State Administrative Officials Classified by Function*. Lexington. KY.
55. **Curristine, T., Lonti, Z., Joumard, I. (2007).** *Improving Public Sector: Challenges and Opportunities*. OECD Journal on Budgeting. Vol. 7. No. 1. Стр. 1-41.
56. **Customs administration. (2025).** *Excise tax permit and excise warehouse: Excise tax permit*. Republic of North Macedonia. Ministry of Finance. Доступно на: <https://customs.gov.mk/en-GB/pocetna/fizicki-lica/patnici/akcizna-dozvola-i-akcizen-sklad.nspx> Приступљено: 02.06.2025. године.
57. **Цветановић, С., Ђорђевић, М., Обрадовић, С. (2009).** *Макроекономија*. Економски факултет. Крагујевац.
58. **Цветановић, С. (2007).** *Макроекономија*. Економски факултет Универзитет у Нишу. Ниш.
59. **De Castro, F., De Cos, P. H. (2002).** *On the sustainability of the Spanish public budget performance*. Hacienda Pública Española. Review of Public Economics. IEF. Vol. 160. No. 1. Стр. 9-28. Доступно на: <https://ideas.repec.org/a/hpe/journal/y2002v160i1p9-28.html> Приступљено: 01.04.2025. године.
60. **Diamond, J. (2013).** *Good Practice Note on Sequencing Public Financial Management Reforms*. PEFA. International Monetary Fund. European Commission.
61. **Димитријевић, М. (2016).** *Комплексност промена у домену управљања јавним расходима*. Зборник радова Правног факултета у Нишу. Vol. LV. No. 72. Стр. 105-122. Ниш.

62. **Димитријевић, М. (2016).** *Основе програмског буџетирања. Усклађивање права Србије са правом ЕУ. Књига трећа. Правни факултет Универзитета у Нишу. Центар за публикације. Ниш.*
63. **Димитријевић, М. (2016).** *Буџетирање према учинку као највиши стадијум развоја буџетског система. Зборник радова Правног факултета Универзитета Ниш. Vol. LV. No. 73. Стр. 87-103. Ниш*
64. **Димитријевић, М. (2017).** *Модели јавног буџетирања. Правни факултет Универзитета у Нишу. Центар за публикације. Ниш.*
65. **Драча, D. (2025).** *Bosnia and Herzegovina: Individual - Taxes on personal income.* Worldwide Tax Summaries Online. Доступно на: <https://taxsummaries.pwc.com/bosnia-and-herzegovina/individual/taxes-on-personal-income> Приступљено: 16.05.2025. године.
66. **Драча, D. (2025).** *Montenegro: Corporate - Taxes on corporate income.* Worldwide Tax Summaries Online. Доступно на: <https://taxsummaries.pwc.com/montenegro/corporate/taxes-on-corporate-income> Приступљено: 28.05.2025. године.
67. **Драча, D. (2025).** *Bosnia and Herzegovina: Corporate - Taxes on corporate income.* Worldwide Tax Summaries Online. Доступно на: <https://taxsummaries.pwc.com/bosnia-and-herzegovina/corporate/taxes-on-corporate-income> Приступљено: 29.05.2025. године.
68. **Drejtoria e Përgjithshme e Tatimeve. (2025).** *Value Added Tax.* Tirana. Доступно на: <https://www.tatime.gov.al/eng/c/4/96/110/value-added-tax> Приступљено: 04.06.2025. године.
69. **Ђокић, К. (2014).** *Програмско буџетирање у сектору безбедности. Београдски центар за безбедносну политику. Стр. 1-14. Београд.*
70. **Ђорђевић, М. (2015).** *Задовољење принципа правичности у опорезивању потрошње. Часопис Економске теме. Vol. 53. No. 1. Стр. 39-52.*
71. **Ђуровић-Тодоровић, Ј. (2002).** *Порески подстицај као неопходност функционисања и даљег развоја нашег финансијског тржишта. Свет финансија 191/2002. Војвођанска банка. Нови Сад.*
72. **Ђуровић-Тодоровић, Ј. (2004).** *Економске последице пореза на добит корпорација. Часопис Економске теме. No. 1-2. Економски факултет. Ниш. Стр. 175-187.*
73. **Ђуровић-Тодоровић, Ј. (2008).** *Специфичности опорезивања дохотка физичких лица у Аустрији. Часопис „Економске Теме“. Година излагања XLVI. Бр. 3. Стр. 71-83. Универзитет у Нишу. Економски факултет. Ниш.*

74. Ђуровић-Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М. (2007). *Тенденције увођења flat пореза у циљу унапређења привредног развоја*. Зборник радова Технолошког факултета. No. 17. Лесковац. Стр. 184-197.

75. Ђуровић Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М. (2010). *Јавне финансије*. Економски факултет Универзитета у Нишу. Ниш.

76. Ђуровић-Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М. (2010). *Determinants of Tax Revenues Structure in Serbia*. 1st International Conference on Business & Economics. Greece. Thessaloniki.

77. Ђуровић-Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М. (2011). *Директни порези*. Економски факултет. Ниш. САТЦИП. Врњачка Бања.

78. Ђуровић-Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М. (2015). *Однос директних и индиректних пореза у структури савремених пореских система*. Тематски зборник: Антикризне политике и посткризни процеси – изазови економске науке. Економски факултет. Ниш.

79. Ђуровић Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М. (2019). *Јавне финансије: Теорија и пракса*. Економски факултет Универзитета у Нишу. Ниш.

80. Ђуровић-Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М., Ристић, М. (2019). *Структура савремених пореских система*. Економски факултет Универзитета у Нишу. Ниш.

81. Ђуровић-Тодоровић, Ј., Ђорђевић, М., Крстић, М. (2020). *Анализа утицаја пореза на добит правних лица на бруто домаћи производ на примеру Републике Србије*. Часопис „Економске Теме“. Vol. 58. No. 3. Стр. 311-326. Универзитет у Нишу. Економски факултет. Ниш.

82. Ebeke, C., Ehrhart, H. (2012). *Tax Revenue Instability in Sub-Saharan Africa: Consequences and Remedies*. Journal of African Economies, Vol. 21. No. 1. Стр. 1-27. Доступно на: <https://academic.oup.com/jae/article-abstract/21/1/1/732652?redirectedFrom=fulltext> Приступљено: 15.04.2025. године.

83. Ebrill, L., Keen, M., Bodin, J.P., Summers, V. (2001). *The Modern VAT*. International Monetary Fund. Доступно на: <https://www.imf.org/external/pubs/nft/2001/VAT/> Приступљено: 08.08.2025. године.

84. Elmendorf, D. W., Mankiw, N. G. (1998). *Government Debt*. NBER Working Paper No. 6470. National Bureau of Economic Research. Cambridge. Доступно на: https://www.nber.org/system/files/working_papers/w6470/w6470.pdf Приступљено: 17.04.2025. године.

85. **European Central Bank. (2021).** *Fiscal rules in the European Monetary Union*.
Доступно на: <https://www.ecb.europa.eu/home/search/review/html/monetary-fiscal-policies.en.html> Приступљено: 09.02.2025. године.
86. **European Commission / Eurostat. (2013).** *European System of Accounts – ESA 2010*. Publications Office of the European Union. Luxembourg. Доступно на: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/KS-02-13-269>
87. **European Commission. (2020).** *Excessive Deficit Procedure*. Доступно на: https://ec.europa.eu/eurostat/web/government-finance-statistics/excessive-deficit-procedure?utm_source=chatgpt.com Приступљено: 08.02.2025. године
88. **European Commission (2021).** **Fiscal Monitor: Public Spending in the EU – Trends and Challenges**. Brussels: European Commission. Доступно на: https://eubudget.europarl.europa.eu/en/?&at_campaign=2025-Economy&at_medium=Google_Ads&at_platform=Search&at_goal=TR_G&at_advertiser=Webcomm&at_topic=MFF&at_location=NL&gad_source=1&gad_campaignid=23095725251&gbraid=0AAAABBTTrHUn9t9LhRn7WvQss06gipfjgD&gclid=CjwKCAjw04HIBhB8EiwA8jGNbcEBIp67k4RM_FHKzVQZSAJy1pwWcBveJSuG8GvciKfLErexeL_dZBoChZcQAvD_BwE Приступљено: 28.10.2025. године.
89. **European Commission. (2022).** *Economic Reform Programmes of Western Balkan Countries*. European Commission. Brussels. Доступно на: <https://www.ec.europa.eu> Приступљено: 28.01.2025. године.
90. **European Commission (2023).** *Stability and Growth Pact*. Rules and Framework. Доступно на: https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-and-fiscal-governance/stability-and-growth-pact_en Приступљено: 08.03.2025. године.
91. **European Council. (2025).** *Excessive deficit procedure*. Доступно на: https://www.consilium.europa.eu/bg/policies/excessive-deficit-procedure/?utm_source=chatgpt.com Приступљено: 10.02.2025. године
92. **Evans, C., Hasseldine, J., Lymer, A., Ricketts, R., Sandford, C. (2017).** *Comparative Taxation: Why tax systems differ*. Great Britain by CPI Antony Rowe. Cheltenham.
93. **Field, A. P. (2005).** *Discovering Statistics Using SPSS*. 2nd ed. Sage Publications.
94. **Finance Think. (2025).** *Tax System in North Macedonia*. Economic Research & Policy Institute. Доступно на: <https://www.financethink.mk/en/tax-system-in-north-macedonia/#> Приступљено: 25.05.2025. године.
95. **Fullerton, D., King, T., Shoven, J., Whalley, J. (1981).** *Corporate Tax integration in the United States: A General Equilibrium Approach*. The American Economic Review.

96. **Горчић, Ј. (1994).** *Финансије и финансијско право*. ПРОИНКОМ Београд. Правни факултет. Ниш.
97. **Gravelle, J. G. (2011).** *Corporate Tax Integration and Tax Reform*. Washington, DC: Congressional Research Service.
98. **Greene, W.H. (2012).** *Econometric analysis*. 7th ed. Harlow: Pearson Education. ISBN 9780273753568.
99. **Gujarati, D. N., Gunasekar, S, Porter, D. C. (2009).** *Basic Econometrics* (5th ed.). McGraw-Hill. Доступно на: <https://library.ibsu.ac.pg/bib/3418> Приступљено: 30.10.2025. године.
100. **Gupta, S., Clements, B., Baldacci, E., Mulas-Granados, C. (2025).** *Expenditure Composition, Fiscal Adjustment, and Growth in Low-Income Countries*. Regional economic outlook. Middle East and Central Asia : charting a path through the haze. International Monetary Fund. Доступно на: <https://www.elibrary.imf.org> Приступљено: 05.05.2025. године.
101. **Haavelmo, T. (1945).** *Multiplier Effects of a Balanced Budget*. *Econometrica*. Vol. 13. No. 4, стр. 311–318.
102. **Hagen, J.V. (2002).** *Fiscal Rules. Fiscal Institutions and Fiscal Performance*. *The Economic and Social Review*. Vol. 33.
103. **Hagemann, R. (1999).** *The Structural Budget Balance*. *The IMF Methodology*. IMF Working Paper.
104. **Hall, R. E., Rabushka, A. (2007).** *The Flat Tax*. Hoover Institution Press. Stanford.
105. **Hamilton, J. D., Flavin, M. A. (1986).** *On the Limitations of Government Borrowing: A Framework for Empirical Testing*. *American Economic Review*. Vol. 76. No. 4. Стр. 808–819. American Economic Association. Доступно на: <https://www.jstor.org/stable/1806077> Приступљено: 22.05.2025. године.
106. **Hashimzade, N., Myles, G. D., Black, J. (2017).** *A Dictionary of Economics* (5th ed.). Oxford University Press. Oxford.
107. **Hawtrey, R. G. (1925).** *Public Expenditure and the Demand for Labour*. *Economica*. London School of Economics and Political Science. No. 13. Стр. 38–48. London.
108. **Hein, N. (2025).** *Federal VAT could cut the deficits better than tariffs*. *Financial Times*. Washington D.C. Доступно на: https://www.ft.com/content/5b8a032b-2f86-466e-a9bc-d410cb2fbfa4?utm_source Приступљено: 02.05.2025. године.
109. **Heller, P. S. (2005).** *Understanding Fiscal Space*. IMF Policy Discussion Paper.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

110. **Henry, N. (2004).** *Public Administration & Public Affairs*. Ninth Edition. Georgia Southern University. Upper Saddle River. New Jersey.
111. **Herkov, Z. (1985).** *Iz povijesti javnih finansija, finansijskog prava i razvitka finansijske znanosti Hrvatske od početka 16. stoljeća do polovice 19. stoljeća*. Pravni fakultet. Zagreb.
112. **Hettinger, G., Roberto, C., Lee, Y., Mitra, N. (2023).** *Estimation of Policy-Relevant Causal Effects in the Presence of Interference with an Application to the Philadelphia Beverage Tax*. *Journal of the Royal Statistical Society Series C*. Oxford University Press. Oxford. Стр. 1–19. Доступно на: <https://arxiv.org/abs/2301.06697> Приступљено: 12.05.2025. године.
113. **Hyman, D. N. (1999).** *Public Finance: A Contemporary Application of Theory to Policy*. The Dryden Press. USA.
114. **Ibrahimovic, A., Salijeva, L. (2024).** *Bosnia and Herzegovina: Specifics of the Tax System*. CEE Legal Matters. Доступно на: <https://ceelegalmatters.com/bosnia-herzegovina/25343-bosnia-and-herzegovina-specifics-of-the-tax-system#:~:text=The%20tax%20system%20in%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20is%20specific%20and,BAM%2050%2C000%20in%20one%20year> Приступљено: 30.05.2025. године.
115. **Илић-Попов, Г., Павловић, Ђ. (2003).** *Лексикон јавних финансија*. Завод за унапређење и рентабилност пословања. Београд.
116. **Институт за статистику Албаније. (INSTAT).** *Национални рачуни*. Доступно на: <https://www.instat.gov.al/en/themes/economy-and-finance/national-accounts-gdp/#tab2> Приступљено: 02.05.2025. године.
117. **International Monetary Fund eLibrary.** *Government Finance Statistics*. Government Finance Statistics Yearbook. Доступно на: <https://www.elibrary.imf.org/subject/043> Приступљено: 04.02.2025. године.
118. **International Monetary Fund (IMF). (2001).** *Government Finance Statistics Manual*. (GFSM 2001). Доступно на: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/> Приступљено: 04.09.2025. године.
119. **International Monetary Fund (IMF). (2014).** *Government Finance Statistics Manual 2014 (GFS 2014)*. Washington, D.C. Доступно на: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/gfs/manual/> Приступљено: 28.07.2025. године.
120. **International Monetary Fund (2018).** *Public Infrastructure in the Western Balkans: Opportunities and Challenges*. Доступна на: <https://www.elibrary.imf.org> Приступљено: 08.03.2025. године.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

121. **International Monetary Fund. (2021).** *Fiscal Monitor – Strengthening the Credibility of Public Finances*. Доступно на: www.imf.org Приступљено: 18.04.2025. године.
122. **Јелчић, Б. (1980).** *Финансије у теорији и пракси*. СНЛ. Загреб.
123. **Јелчић, Б. (1985).** *Развој јавних финансија у Југославији*. Правни факултет. Загреб.
124. **Јелчић, Б. (1998).** *Финансијско право и финансијска знаност*. Информатор. Загреб.
125. **Јелчић, Б. (2008).** *Финансијско право и финансијска знаност*. Народне новине. Загреб.
126. **Јовановић, М. (1996).** *Финансије у теорији и пракси*. Економски факултет. Ниш.
127. **Јовановић, М., Ђуровић-Тодоровић, Ј. (2003).** *Финансијска теорија и политика*. Економски факултет. Ниш.
128. **Јовановић, М., Ристић, Ж., Крстић, Б., Живковић, А. (2001).** *Монетарни и фискални менаџмент*. Економски факултет Универзитета у Нишу. Ниш.
129. **Jittungsaku, W. (2014).** *Elements of Expenditure Policy and Expenditure Forecasting*. IMF Institute. Bangkok. Доступно на: <https://www.imf.org/external/region/tlm/rr/pdf/aug6.pdf> Приступљено: 01.08.2025. године.
130. **Kahn, R. F. (1931).** *The Relation of Home Investment to Unemployment*. The Economic Journal. Vol. 41. Issue 162. Str. 173–198. Доступно на: <https://doi.org/10.2307/2223697> Приступљено: 20.05.2025. године.
131. **Kalaš, B. (2021).** *The importance of excises for the fiscal balance in the Republic of Serbia*. Journal of Process Management. New Technologies. Vol. 9. No. 1. Стр. 13–19. Доступно на: <http://dx.doi.org/10.5937/jouproman9-29601> Приступљено: 16.05.2025. године.
132. **Kasun, K., Ruchira, L. W., Chaturika, R., Tilak, L. (2019).** *Revenue Based Fiscal Consolidation and Economic Growth in Sri Lanka*. Discussion Paper Series of Griffith University. Стр. 2-11. Griffith Business School. Griffith University Australia. Queensland. Доступно на: <https://research-repository.griffith.edu.au/server/api/core/bitstreams/10cc018d-9f31-46e3-92de-7b221776fefb/content> Приступљено: 20.04.2025. године.
133. **Keen, M., Lockwood, B. (2010).** *The Value Added Tax: Its Causes and Consequences*. Journal of Development Economics, 92(2), 138–151. Доступно на:

године.

134. **Keen, M., Slemrod, J. (2017).** *The Taxing Pursuit of Fiscal Balance.* Journal of Economic Perspectives, 31(4), 129–152. Доступно на: https://econpapers.repec.org/article/eeepubeco/v_3a152_3ay_3a2017_3ai_3ac_3ap_3a133-142.htm Приступљено: 16.10.2025. године.

135. **Kikoni, E., Madzarevic-Sujster, S., Gelder, V., Vincelette, G. A. (2019).** *What's Best for Fiscal Policy in the Western Balkans: Rules or Discretion?* Brookings Institution. Washington D. C. Доступно на: <https://www.brookings.edu/articles/whats-best-for-fiscal-policy-in-the-western-balkans-rules-or-discretion/> Приступљено: 05.02.2025. године.

136. **Koczan, Z. (2015).** *Fiscal Deficit and Public Debt in the Western Balkans: 15 Years of Economic Transition.* IMF Working Paper No. 15/72.

137. **Коњхоџић, Х. (1986)** *Финансијско право и финансијска економија.* Универзитет Џемал Биједић и Правни факултет. Мостар.

138. **Korczuk, W. (2012).** *Taxation of Intergenerational Transfers and Wealth.* Доступно на: <https://www.columbia.edu/~wk2110/bin/handbook-final.pdf> Приступљено: 28.10.2025. године.

139. **Крајићник, М., Глигорић, Д., Гојковић, Б. (2019).** *Ефекти фискалне консолидације у земљама Западног Балкана.* Зборник радова Економског факултета у Ријеци. Vol. 37, No.2. Ријека.

140. **Кристић, С. (2012).** *Буџет као инструмент управљања јединисом локалне самоуправе.* Data Status. Београд.

141. **Кристић, С. (2015).** *Програмски буџет – напредни корак у развоју буџетског система Србије.* Макроекономске анализе и трендови (МАТ). Бр. 215.

142. **Lahart, J. (2007).** Egg cracks differ in housing, finance shells. Wall Street Journal. Vol. 12. No. 6.

143. **Loffe, A. (2025).** *Taxes in Montenegro: A taxation system and individual and corporate tax rates.* Immigrant invest. Доступно на: <https://immigrantinvest.com/blog/taxes-in-montenegro-en/> Приступљено: 14.05.2025. године.

144. **Ловчевић, Ј. (1991).** *Институције јавних финансија.* Службени лист СФРЈ. Београд.

145. **Lwanga, V. K., Kasule, G. (2018).** *Correlation analysis in biological studies.* Journal of the Practice of Cardiovascular Sciences, 4(2). Str. 116-121.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

146. **Маџар, Љ. (2008).** *Механизми за мобилизацију и алтернативе алокације јавних средстава*. Студија бр. 1. Министарство финансија. Стр. 1 – 60. Београд.
147. **Marchev, M. (2025).** *North Macedonia: Corporate - Taxes on corporate income*. Worldwide Tax Summaries Online. Доступно на: <https://taxsummaries.pwc.com/north-macedonia/corporate/taxes-on-corporate-income>
Приступљено: 07.06.2025. године.
148. **Матејић, М. (1964).** *Проблем буџетске равнотеже и његово решавање*. Зборник радова Правног факултета. Ниш.
149. **Матејић, М. (1965).** *Буџет у теорији и пракси*. Савезни завод за јавну управу. Београд.
150. **Матејић, М. (1978).** *Финансије*. Београд.
151. **Милићевић, Б. (2018).** *Фискална политика*. Сингидунум. Београд.
152. **Miller, R. L., Benjamin, D., North, D. (2005).** *The Economics of Public Issues*. Pearson. Boston.
153. **Министарство финансија Републике Србије. (2025).** *Макроекономски и фискални подаци*. Доступно на: <https://www.mfin.gov.rs/dokumenti2/makroekonomski-i-fiskalni-podaci--5april-2025godine>
Приступљено: 05.04.2025. године.
154. **Министарство финансија Северне Македоније. (2024).** *Основни индикатори*. Доступно на: <https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%bd%d0%b4%d0%b8%d0%ba%d0%b0%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b8-%d0%b8-%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b5%d0%ba%d1%86%d0%b8%d0%b8/> Приступљено: 03.03.2025. године.
155. **Министарство финансија Северне Македоније. (2025).** *Извештаји трезора*. Доступно на: <https://finance.gov.mk/%d0%b8%d0%b7%d0%b2%d0%b5%d1%88%d1%82%d0%b0%d0%b8-%d1%82%d1%80%d0%b5%d0%b7%d0%be%d1%80/> Приступљено: 01.03.2025. године.
156. **Министарство финансија Албаније. (2025).** *Буџети државе*. Доступно на: <https://financa.gov.al/buxheti-ne-vite/> Приступљено: 05.02.2025. године.
157. **Mohanty, A., Patra, S. K. (2016).** *Impact of Non –Tax Revenue on Revenue Expenditure in Sub National Public Finance in Economic Sector*. Journal of Economics and Finance (IOSR-JEF). Vol. 7. No. 5. Стр. 47-62. Доступно на:

Приступљено: 08.05.2025. године.

158. **Munter, A. (2024).** *The Western Balkans*. European Parliament. Facts Sheets on the European Union. Доступно на: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/168/the-western-balkans> Приступљено: 01.05.2024. године.

159. **Musgrave, R. A. (1959).** *The Theory of Public Finance*. New York: McGraw-Hill.

160. **Musgrave, R. A. (1973).** *Теорија јавних финансија*. Научна књига. Београд.

161. **Musgrave, R. A., Musgrave, P. B. (1989).** *Public Finance in Theory and Practice (5th ed.)*. New York: McGraw-Hill.

162. **Немет, Ј. (1999).** *Јавне финансије: Теорија и пракса у централно-европским земљама у транзицији*. Магна агенда. Стр. 318-347. Београд.

163. **Nepam, D. (2018).** *Does VAT Necessarily Lead to Bigger Government Size? The Experience of States in India*. South Asian Journal of Macroeconomics and Public Finance. Vol. 7. No. 2. Стр. 240-259. Доступно на: https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/2277978718795752?utm_source

Приступљено: 26.04.2025. године.

164. **Neumark, F. (1970).** *Grundsätze gereshter und ökonomische rationaler Steuerpolitik*, J.C.B. Mohz. Gubingen.

165. **Nyasha, S., Odhiambo, N. (2019).** *Government Size and Economic Growth*. A Review of International Literature. SAGE Open. Vol. 9. No. 3.

166. **OECD (2010).** *Tax Policy Reform and Economic Growth*. OECD Tax Policy Studies No. 20. Доступно на: https://www.oecd.org/en/publications/tax-policy-reform-and-economic-growth_9789264091085-en.html Приступљено: 21.10.2025. године.

167. **OECD. (2014).** *Recommendation of the Council on Effective Public Investment Across Levels of Government*. OECD/LEGAL/0402. Доступно на: <https://legalinstruments.oecd.org/public/doc/302/302.en.pdf> Приступљено: 04.09.2025. године.

168. **OECD (2019).** *OECD Budgeting Frameworks in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing. (Може се наћи на званичном сајту OECD: <https://www.oecd.org>).

169. **OECD (2020).** *Government at a Glance: Public Sector Compensation and Expenditure*. Paris: OECD Publishing. Доступно на:

Приступљено: 28.10.2025. године.

170. **OECD. (2021).** *Government at a Glance 2021*. Доступно на: <https://www.oecd.org/en/publications.html> Приступљено: 05.09.2025. године.

171. **OECD. (2022).** *Government at a Glance: Western Balkans*. Доступно на: www.oecd.org Приступљено: 18.04.2025. године.

172. **Öztürk, S., Ekinci, A. A. (2019).** *The Relationship Between Excise Taxes Revenues and Budget Deficits in OECD Countries: 1999-2016*. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. Vol. 24. Стр. 269-286. Karadeniz Technical University Department of Economics. Turkey. Trabzon. Доступно на: <https://doi.org/10.18092/ulikidince.495984> Приступљено: 17.05.2025. године.

173. **Pearson, K. (1920).** *Notes on the history of correlation*. Biometrika, 13(1), 25–45. Доступно на: <https://doi.org/10.1093/biomet/13.1.25> Приступљено: 23.10.2025. године.

174. **Peci, L. (2025).** *Albania: Individual - Taxes on personal income*. Worldwide Tax Summaries Online. Доступно на: <https://taxsummaries.pwc.com/albania/individual/taxes-on-personal-income> Приступљено: 03.06.2025. године.

175. **Për akcizat në Republikën e Shqipërisë. (2023).** Për një ndryshim në ligjin Nr. 81/2023. Доступно на: <https://faktadvisory.al/2022/12/22/ndryshojne-akcizat-per-vitin-2023/> Приступљено: 04.08.2025. године.

176. **Перић, А. (1976).** *Финансијска теорија и политика*. Савремена администрација. Београд.

177. **Перић, А. (1978).** *Јавна потрошња и привредна равнотежа*. Економска мисао бр. 2. Београд.

178. **Perkins, J. O. N. (1997).** *Budget Deficit and Macroeconomic Policy*. MACMILLAN PRESS LTD.

179. **Петак, З. (2001).** *Јавна добра и политичко одлучивање*. Факултет политичких знаности. Загреб.

180. **Piketty, T. (2014).** *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

181. **Premchand, A. (1983).** *Government Budgeting and Expenditure Controls: Theory and Practice*. Washington, D.C.: International Monetary Fund.

182. **Priewe, J. (2020).** *Why 3 and 60 per cent? The rationale of the reference values for fiscal deficits and debt in the European Economic and Monetary Union*. European

Journal of Economics and Economic Policies. Vol.17. No.2. стр. 111-126. Доступно на:
<https://www.elgaronline.com/view/journals/ejeep/17/2/article-p111.xml> Приступљено:
10.02.2025. године.

183. **Радичић, М., Раичевић, Б. (2008).** *Јавне финансије – теорија и пракса*. Економски факултет Суботица и Data Status Београд.

184. **Радоњић, М., Ђурашковић, Ј., Радовић, М., Церовић Смољовић, Ј. (2020).** *Динамика јавног дуга у земљама Западног Балкана*. Ревизија за социјалну политику. Vol.27. No.1. Правни факултет Свеучилишта у Загребу. Загреб.

185. **Раичевић, Б. (2005).** *Јавне финансије*. Центар за издавачку делатност. Економски факултет у Београду. Београд.

186. **Раичевић, Б., Илић-Попов, Г., Леко, В., Павловић, М., Tesche, J. (2003).** *Основе јавних финансија: Буџетски поступак и буџетска контрола*. Књига 3. Последипломске специјалистичке студије. Влада Републике Србије. Министарство финансија и економије. Правни факултет Универзитет у Београду. Стр. 1-133. Београд.

187. **Randak, H. (2006).** *Public Sektor Economics*. Pearson. New Jersey.

188. **Reinhart, C. M., Rogoff, K. S. (2010).** *Growth in a Time of Debt*. American Economic Review. Vol. 100. No. 2. Стр. 573-578. Доступно на:
<https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/aer.100.2.573> Приступљено: 18.05.2025. године.

189. **Ricardo, D. (1817).** *On the Principles of Political Economy and Taxation*. Доступно на: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/ricardo/Principles.pdf> Приступљено: 29.08.2025. године.

190. **Ристић, Ж. (1996).** *Фискална (Не)равнотежа*. АБЦ штампарија. Београд.

191. **Ристић, Ж. (2001).** *Фискална стратегија*. Економски факултет Универзитет у Београду. Београд.

192. **Ристић, Ж., Комазер, Р. (1993).** *Дефицитарно финансирање*. АБЦ Глас, Београд.

193. **Robinson, M. (2009).** *A Basic Model of Performance – Based Budgeting*. IMF Technical Notes and Manuals. No. 09/01. Стр. 1-19.

194. **Rosen, S. H., Gayer, T. (2011).** *Javne finansije – deveto izdanje*. Za izdanje na srpskom jeziku: Centar za izdavačku delatnost. Ekonomski fakultet u Beogradu. Čigura Print. Beograd.

195. **Saez, E., Zucman, G. (2020).** *The Triumph of Injustice: How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay*. New York: W. W. Norton & Company. Доступно

на:

[https://www.researchgate.net/publication/343640580 Emmanuel Saez and Gabriel Zucman The Triumph of Injustice How the Rich Dodge Taxes and How to Make Them Pay](https://www.researchgate.net/publication/343640580_Emmanuel_Saez_and_Gabriel_Zucman_The_Triumph_of_Injustice_How_the_Rich_Dodge_Taxes_and_How_to_Make_Them_Pay) Приступљено: 18.10.2025. године.

196. **Schick, A. (2004).** *Twenty-five years of Budgeting Reform*. OECD. Journal on Budgeting. Vol.4, No.1. OECD

197. **Schick, A. (2009).** *Budgeting for Fiscal Space*. OECD - Journal on Budgeting. Vol.9, No.2. OECD.

198. **Shah, A. (2005).** *Public Expenditure Analysis*. Public Sector Governance and Accountability Series. World Bank.

199. **Стакић, Б., Јездимировић, М. (2012).** *Јавне финансије – шесто измењено и допуњено издање*, Универзитет Сингидунум, Београд.

200. **Statistical Office of Montenegro (MONSTAT). (2010).** *National Accounts according to ESA 2010*. Podgorica. Доступно на: https://monstat.org/eng/prikazi_metapodatke.php?id=1001&pageid=1001&name=Annual%20national%20accounts

201. **Stefani, G. (1977).** *La theoreme du budget en equilibre et la politique financiere*. Public Finance. 1-2/65. стр. 207-225. Padone.

202. **Stiglitz, J. E. (2004).** *Економија јавног сектора*. Економски факултет. Београд.

203. **Stiglitz, J. E. (2015).** *The Great Divide: Unequal Societies and What We Can Do About Them*. New York: W. W. Norton & Company. Доступно на: <http://pinguet.free.fr/stigli15.pdf> Приступљено: 03.09.2025. године.

204. **Stiglitz, J. E., Rosengard, J. K. (2015).** *Economics of the Public Sector*. Fourth Edition. W.W. Norton & Company, INC. New York – London. Доступно на: [https://amseif.ir/wp-content/uploads/2021/11/Economics of the Public Sector Joseph E.pdf](https://amseif.ir/wp-content/uploads/2021/11/Economics_of_the_Public_Sector_Joseph_E.pdf) Приступљено: 06.09.2025. године.

205. **Tabellini, G., Alesina, A. (2001).** *Voting on the Budget Deficit*. Monetary and Fiscal Policy. Vol.2. The MIT Press. Massachusetts.

206. **Tait, A. A. (1988).** *Value Added Tax: International Practice and Problems*. Washington, D.C.: IMF.

207. **Tanzi, V. (1992).** *Structural Factors and Tax Revenue in Developing Countries: A Decade of Evidence*. In *Open Economies: Structural Adjustment and Agriculture*. Cambridge Univ. Press. ISBN 0-521-42056-3 pp. 267–285. Доступно на:

<https://www.econbiz.de/Record/structural-factors-and-tax-revenue-in-developing-countries-a-decade-of-evidence-tanzi-vito/10001283670> Приступљено: 18.09.2025. године.

208. **Tanzi, V. (1998).** *Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures.* IMF Staff Papers, 45(4), 559–594.
209. **Tanzi, V., Zee, H. H. (2000).** *Tax Policy for Emerging Markets: Developing Countries.* IMF Working Paper No. 00/35.
210. **Тешановић, Б., Костић, Р., Панић, Д. (2011).** *Програмско буџетирање и менаџмент јавним финансијама.* Војно дело. Стр. 314 – 328.
211. **Тодоровић, М. (1930).** *Наука о финансијама.* Геса Кон. Београд.
212. **Тодоровић, М., (1932).** *Наука о финансијама.* Књига II. Београд.
213. **Томљановић, Д. (1990).** *Финансијска теорија и политика.* Савремена администрација. Београд.
214. **Tommasi, D. (2007).** *Budget Execution. Budgeting and Budgetary Institutions.* Ed. Anwar Shah. The World Bank. Washington D.C.
215. **Тркља, Р., Дашић, Б., Тркља, М. (2015).** *Буџет Републике Србије.* Преглед прихода и расхода. Београд.
216. **Ufier, A. (2017).** *The effect of VATs on government balance sheets.* International Tax and Public Finance. Vol. 24. Стр. 1141–1173. Доступно на: https://link.springer.com/article/10.1007/s10797-016-9406-3?utm_source Приступљено: 10.05.2025. године.
217. **Управа за индиректно опорезивање. (2025).** *Приходи – УКУПНО 2004 – 2024 обједињени.* Босна и Херцеговина.
218. **Uprava za indirektno – neizravno oporezivanje. (2025).** *Excise taxes and road tolls: Excise duty amounts and rates.* Bosna i Hercegovina. Доступно на: <https://www.uino.gov.ba/portal/bs/akciza-i-putarina/iznosi-i-stope-akcize/> Приступљено: 02.07.2025. године.
219. **Urwin, R. (1973).** *Public Finance. Economics and the Public Sector.* Cambridge.
220. **U.S. Bureau of the Census. (2001).** *Statistical Abstract of the United States.* Tables 449 and 453.
221. **Vickneswaran, A. (2023).** *Impact of Tax Revenue on Budget Deficit: Evidence from Sri Lanka.* 6th International Conference on Management, Accounting, Banking, Economics and Business Research for Sustainable Development, Department of Commerce, B.S. Abdur Rahman Crescent Institute of Science and Technology, Vandalur, Chennai, held on 1st and 2nd March 2023. At. India. E-ISBN: 978-81-946660-4-2. Стр. 36-

39. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/370613020_Impact_of_Tax_Revenue_on_Budget_Deficit_Evidence_from_Sri_Lanka Приступљено: 20.04.2025. године.
222. **Влада Црне Горе. Министарство финансија.** Доступно на: <https://www.gov.me/dokumenta/ab116e90-df62-4326-8e2f-6788140b837d> Приступљено: 06.06.2024. године <https://www.gov.me/dokumenta/c6f8f892-8dc6-4cb2-ab35-36385960cfee> Приступљено: 06.06.2024. године <https://www.gov.me/dokumenta/987c660b-d548-4b62-b4f2-fcf8f32d9713> Приступљено: 07.06.2024. године <https://www.gov.me/dokumenta/a7b81736-0103-455d-bff9-bcbbdf436ef2> Приступљено: 07.06.2024. године <https://www.gov.me/dokumenta/5e31eb10-d54a-4c63-a427-b5ee380b5034> Приступљено: 07.06.2024. године <https://www.gov.me/dokumenta/e9a3912a-e3b5-44b5-868c-f5d54d12dcdf> Приступљено: 16.07.2024. године <https://www.gov.me/dokumenta/744fafa0-03d9-489f-a5d9-3eb49f548c5f> Приступљено: 08.05.2025. године.
223. **Врањеш, М. (2011).** *Фискални систем у Србији*. Завод за уџбенике. Београд.
224. **Вујовић, Д. (2013).** *Студија о делотворном коришћењу индикатора перформанси у процесу израде буџета и планова у јавном сектору: Креирање индикатора перформанси у циљу унапређења учинака програмских буџета у Србији*. USAID пројекат за боље услове пословања. Београд.
225. **Вуковић, Д. (2024).** *The main goal of the Government is to create preconditions for a comprehensive reform of the tax system*. Вијести. Подгорица. Доступно на: https://en.vijesti.me/news-b/economy-d/736641/vukovic%2C-the-main-goal-of-the-government-is-to-create-preconditions-for-a-comprehensive-reform-of-the-tax-system?utm_source Приступљено: 04.04.2025. године.
226. **Waleed, A. K. (2020).** *Direct and Indirect Taxes Effects on Public Budget Deficit in Jordan from 2008 to 2018*. International Journal of Management. Vol. 11. No. 8. Стр. 72-79. Доступно на: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3713669 Приступљено: 20.04.2025. године.
227. **Wallis, W. A. (1956).** *Statistics, Budget Balancing and Full Employment*. American Economic Review. Papers and Proceedings. Vol. 46. No. 2. стр. 336–345.
228. **Webber, J. (2024).** *Ireland urged to set aside more of its corporate tax windfall*. The Financial Times Ltd. Доступно на: https://www.ft.com/content/90be464b-44c9-4223-8690-a7066828177f?utm_source Приступљено: 11.05.2025. године.

229. **Wibowo, P. (2024).** *Factors influencing non-tax revenue sustainability in Indonesian government institutions: the mediating role of accountability.* Cogent Business & Management. Vol 11. No. 1. Стр. 1-26. Доступно на: https://www.researchgate.net/publication/378293918_Factors_influencing_non-tax_revenue_sustainability_in_Indonesian_government_institutions_the_mediating_role_of_accountability Приступљено: 10.04.2025. године.
230. **World Bank. (2019).** *Strengthening Fiscal Governance in the Western Balkans.* Washington, D.C.: World Bank Group. Доступно на: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/brief/strengthening-fiscal-governance-in-the-western-balkans>
231. **World Bank. (2020).** *Global Tax Program: Strengthening Domestic Resource Mobilization.* Washington, DC: World Bank. Доступно на: <https://www.worldbank.org/en/programs/the-global-tax-program> Приступљено: 26.10.2025. године.
232. **World Bank. (2022).** *Western Balkans Regular Economic Report No. 22. Fall 2022: Beyond the Crises.* Доступно на: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/daee74fc-66e7-5e3f-84de-3cfd30259e3> Приступљено: 28.10.2025. године.
233. **World Bank. (2024).** *Western Balkans Regular Economic Report 2019.-2023.* Доступно на: www.worldbank.org Приступљено: 14.03.2025. године.

Закони и уредбе:

1. **Закон о порезу на додату вредност.** Службени гласник РС", бр. 84 од 24. јула 2004, 86 од 30. јула 2004 - исправка, 61 од 18. јула 2005, 61 од 30. јуна 2007, 93 од 28. септембра 2012, 108 од 6. децембра 2013, 68 од 3. јула 2014 - др. закон, 142 од 25. децембра 2014, 83 од 3. октобра 2015, 108 од 29. децембра 2016, 113 од 17. децембра 2017, 30 од 20. априла 2018, 72 од 7. октобра 2019, 153 од 21. децембра 2020, 138 од 12. децембра 2022, 94 од 28. новембра 2024. Доступно на: <https://pravno-informacioni-sistem.rs/eli/rep/sgrs/skupstina/zakon/2004/84/4/reg> Приступљено: 13.08.2025. године.
2. **Закон о буџетском систему.** Службени гласник РС, бр. 54/2009 и др. Доступно на: <https://www.propisi.net/zakon-o-budzetskom-sistemu-2/> Приступљено: 27. 04. 2025. године.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

3. **Закон о порезу на додату вредност.** Управа за индиректно опорезивање. (2025). Доступно на: <https://www.uino.gov.ba/portal/hr/pdv-hr/>? Приступљено: 28.07.2025. године.

4. **Закон о порезу на доходак грађана.** *Службени гласник Републике Србије.* Доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-porezu-na-dohodak-gradjana.html> Приступљено: 05.06.2025. године.

5. **Закон о порезу на доходак ФБиХ.** "Sl. novine FBiH", br. 10/2008, 9/2010, 44/2011, 7/2013 i 65/2013. Доступно на: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-porezu-na-dohodak.html>? Приступљено: 04.05.2025. године.

6. **Закон о порезу на доходак РС.** "Sl. glasnik RS", br. 60/2015, 5/2016 - ispr., 66/2018, 105/2019, 123/2020, 49/2021, 119/2021, 56/2022 i 112/2023. Доступно на: <https://www.lexfacie.com/documents/view/262/zakon-o-porezu-na-dohodak-rsrpska-2015-2023>? Приступљено: 08.06.2025. године.

7. **Закон о порезу на добит правних лица. (2025).** "Službenom listu RCG", br. 65/2001, 12/2002, 80/2004 i "Službenom listu CG", br. 40/2008, 86/2009, 40/2011 - drugi zakon, 14/2012, 61/2013 55/2016, 146/2021, 152/2022, 28/2023, 125/2023 i 88/2024. Доступно на: <https://me.propisi.net/zakon-o-porezu-na-dobit-pravnih-lica/> Приступљено: 07.08.2025. године.

8. **Закон о порезу на добит. (2025).** "Sl. novine FBiH", br. 15/2016 i 15/2020. Доступно на: <https://www.paragraf.ba/propisi/fbih/zakon-o-porezu-na-dobit.html>? Приступљено: 22.08.2025. године.

9. **Закон о порезу на добит правних лица.** "Sl. glasnik RS", br. 25/2001, 80/2002, 80/2002 - dr. zakon, 43/2003, 84/2004, 18/2010, 101/2011, 119/2012, 47/2013, 108/2013, 68/2014 - dr. zakon, 142/2014, 91/2015 - autentično tumačenje, 112/2015, 113/2017, 95/2018, 86/2019, 153/2020, 118/2021 i 94/2024). Доступно на: https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_porezu_na_dobit_pravnih_lica.html Приступљено: 17.06.2025. године.

10. **Закон о пореској резидентности Албаније.** Закон о порезу на доходак 29/2023. Доступно на: <https://arsfirm.al/en/income-tax/> Приступљено: 22.08.2025. године.

11. **Закон о порезу на додату вредност. (2024).** "Službeni list RCG", br. 65/01, 38/02, 72/02, 21/03, 76/05 i Službeni list CG br. 16/07, 29/13, 9/15, 53/16, 1/17, 50/17, 80/20, 59/21, 146/21, 49/22, 65/22, 140/22, 3/23. Доступно на: <https://www.sluzbenilist.me/propisi/86AB8584-E328-40A0-9F17-2438797EC39C?> Приступљено: 15.08.2025. године.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

12. Закон за данокот на додадена вредност. (2025). Службен весник на Р. М. бр. 44/99, 59/99, 86/99, 11/00, Уставен суд бр. 93/00, 8/01, 21/03, Уставен суд бр. 17/04, 19/04, 33/06, 45/06, 101/06, 114/07, 103/08, 114/09, 133/09, 95/10, 102/ 10, 24/11, 135/11, 155/12, 12/14, 112/14, 130/14, 15/15, 129/15, 225/15, 23/16, 189/16, 198/18, „Службен весник на Република Северна Македонија“ бр. 98/19, 124/19, 275/19, 267/20, 163/21, 57/22 и 199/23. Доступно на: <https://mchamber.mk/Upload/Editor Upload//%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D1%82%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B4%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B0%20%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%20-%D0%BD%D0%B5%D0%BE%D1%84%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%87%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BD%20%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82.pd> Приступљено: 21.08.2025. године.

13. Закон о акцизама Црне Горе. (2025). "Službeni list RCG", br. 65/2001, 12/2002, 76/2005 i "Službeni list CG", br. 76/2008, 50/2009, 78/2010, 61/2011, 28/2012, 38/2013, 45/2014, 40/2011 - drugi zakon, 8/2015 - drugi zakon, 1/2017, 50/2017, 55/2018, 76/2020, 49/2022, 65/2022, 152/2022, 27/2023, 125/2023 i 94/2024. Доступно на: <https://me.propisi.net/zakon-o-akcizama/> Приступљено: 08.07.2025. године.

14. Закон о акцизама Републике Србије. (2025). "Sl. glasnik RS", br. 22/2001, 73/2001, 80/2002, 43/2003, 72/2003, 43/2004, 55/2004, 135/2004, 46/2005, 101/2005 - dr. zakon, 61/2007, 5/2009, 31/2009, 101/2010, 43/2011, 101/2011, 6/2012 - usklađeni din. izn., 43/2012 - odluka, 76/2012 - odluka, 93/2012, 119/2012, 8/2013 - usklađeni din. izn., 47/2013, 4/2014 - usklađeni din. izn., 68/2014 - dr. zakon, 142/2014, 4/2015 - usklađeni din. izn., 5/2015 - usklađeni din. izn., 55/2015, 103/2015, 5/2016 - usklađeni din. izn., 108/2016, 7/2017 - usklađeni din. izn., 18/2018 - usklađeni din. izn., 30/2018, 4/2019 - usklađeni din. izn., 5/2020 - usklađeni din. izn., 7/2020 - izm. usklađenih din. izn., 78/2020 - izm. usklađenih din. izn., 153/2020, 11/2021 - usklađeni din. izn., 53/2021, 32/2022 - odluka, 46/2022 - odluka, 50/2022 - odluka, 62/2022 - odluka, 73/2022 - odluka, 84/2022 - odluka, 89/2022 - odluka, 97/2022 - odluka, 110/2022 - odluka, 121/2022 - odluka, 130/2022 - odluka, 144/2022 - odluka, 6/2023 - odluka, 15/2023 - odluka, 25/2023 - odluka, 75/2023, 30/2024 - usklađeni din. izn., 94/2024, 10/2025 - usklađeni din. izn. i 12/2025 - izmena usklađenih din. Iz. Доступно на: <https://www.paragraf.rs/propisi/zakon-o-akcizama.html> Приступљено: 06.08.2025. године.

**РЕПЕРКУСИЈЕ КЉУЧНИХ КОМПОНЕНТИ ЈАВНИХ ПРИХОДА И РАСХОДА НА
ДИНАМИКУ БУЏЕТСКОГ ДЕФИЦИТА У ЗЕМЉАМА ЗАПАДНОГ БАЛКАНА**

15. Закон о буџетском систему, „Службени гласник РС”, бр. 54/09, 73/10, 101/10, 101/11, 93/12, 62/13, 108/13, 142/14, 68/15 - др.закон, 103/15, 99/16, 113/17, 95/18, 31/19, 72/19 и 149/20, 118/21 и 118/21, члан 28. Доступно на: https://www.mfin.gov.rs/upload/media/e0xvUe_62beecb05ae9a.pdf Приступљено: 08.05.2025. године.

БИОГРАФИЈА АУТОРА

Гордан Јанковић рођен је 10.01.1990. године у Београду. Завршио је економску школу „Ђука Динић“ у Лесковцу, смер финансијски техничар. Школске 2009/2010 године је уписао Економски факултет у Нишу, смер Финансије, осигурање и банкарство, где је све испите положио са просечном оценом 9,11 и дипломирао 2013. године на тему „Координација у ланцима снабдевања“, под менторством Проф. др Наде Барац са оценом 10.

Мастер студије уписао је школске 2013/2014 године на Економском факултету у Нишу, на програму Економија, модул Финансије, банкарство и осигурање, које је завршио са просечном оценом 10,00, а мастер рад на тему „Ефекти светске економске кризе на монетарне и фискалне индикаторе“ одбранио је 2014. године под менторством Проф. др Марине Ђорђевић са оценом 10,00. Добитник је сребрног знака Универзитета Ниш за најбољег студента мастер студија Универзитета Ниш у школској 2013/2014. години.

Докторске студије на Економском факултету у Нишу, студијски програм Економија, модул Финансије и банкарство, уписује 2014. године на коме је предмете предвиђене наставним планом и програмом положио просечном оценом 9,73.

Као докторанд, Гордан Јанковић је био ангажован у својству демонстратора за извођење часова вежби и других активности на предметима Економика трговине, Трговински менаџмент, Макроекономија и Економија капитала и финансирање развоја у периоду од фебруара 2016. до децембра 2017. године. Такође, кандидат је био и стипендиста Министарства просвете, науке и технолошког развоја од априла 2015. године до октобра 2018. године.

Гордан Јанковић добија звање истраживач приправник на Универзитету у Нишу, а свој радни однос у Иновационом центру Универзитета у Нишу започиње 11. јула 2018. године. Септембра месеца 2025. године добија звање истраживач сарадник.

Аутор је више научних радова из наведене области. Поседује неопходне информатичке вештине за коришћење програма из пакета MsOffice, SQL, Corel Draw и Интернет сервиса. Добро познаје енглески и француски језик.

Живи у Лесковцу и отац је двоје деце.

Универзитет у Нишу
Економски факултет

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је докторска дисертација, под насловом **"Реперкусије кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана"**, која је одбрањена на Економском факултету Универзитета у Нишу

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да ову дисертацију, ни у целини, нити у деловима, нисам пријављивао/ла на другим факултетима, нити универзитетима;
- да нисам повредио/ла ауторска права, нити злоупотребио/ла интелектуалну својину других лица.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци, који су у вези са ауторством и добијањем академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада, и то у каталогу Библиотеке, Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Нишу, као и у публикацијама Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____ .

Аутор дисертације: Гордан Јанковић

Потпис аутора дисертације _____

Универзитет у Нишу
Економски факултет

**ИЗЈАВА О ИСТОВЕТНОСТИ ШТАМПАНОГ И ЕЛЕКТРОНСКОГ
ОБЛИКА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ**

Име и презиме аутора: Гордан Јанковић

Наслов дисертације: Реперкусије кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана

Ментор: Др Марина Ђорђевић, редовни професор, Универзитет у Нишу, Економски факултет

Изјављујем да је штампани облик моје докторске дисертације истоветан електронском облику, који сам предао/ла за уношење у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу.

У Нишу, _____

Потпис аутора дисертације: _____

Универзитет у Нишу
Економски факултет

ИЗЈАВА О КОРИШЋЕЊУ

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Никола Тесла“ да, у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, унесе моју докторску дисертацију, под насловом: **"Реперкусије кључних компоненти јавних прихода и расхода на динамику буџетског дефицита у земљама Западног Балкана"**.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском облику, погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију, унету у Дигитални репозиторијум Универзитета у Нишу, могу користити сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прераде (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прераде (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

У Нишу, _____

Аутор дисертације: Гордан Јанковић

Потпис аутора дисертације: _____